

numero 208 puolesta
" 217

Kristillinen

Kirkko = Historia

kodille ja koululle.

Krist. G. Barth

kirjoittanut.

Suomennos.

Kuvilla koristettu.

Helsingissä,

J. G. Grenellin ja Pojan kirjapainossa, 1859.

Tämä kirja on ollut saarnaaja Solomon Johnsonin omaisuutta Etelä-Dakotassa Amerikassa. Tämän vanhan saarnaajan kuoltua kirja päätyi Sophia Hillille Belle Fourchen kaupunkiin samassa osavaltiossa. Sophia Hill lahjoitti tämän minulle 1980-luvulla, kun asuimme Palohuornasessa, Jellivaaran seurakunnassa. /
20.03.2021 Lauri Koistinen, Turku, Finland

Gillas till tryckning. Borgå Domkapitel den 22 September 1852.

På befallning:
Adolf Boman.

Ensimmäinen Aikakausi.

Ensimmäisestä Heluntai-juhlasta keisari
Konstantinukseen.

(Vuodet 33—324 Kristuksen syntymisestä.)

1. Apostolilainen aikakausi.

Olettehan te, rakkaat lapseni, jokainen lukeneet Apostolein Tekoja Uudessa Testamentissamme: ja ehkä on teillekin käynyt samaten kuin monelle muullekin lapselle, että tämä osa Pyhästä Raamatusta teiltä aivan suuressa arvossa pidetään, koska tämä sisältää niin monta kaunista ja sulosta kertomusta. Vuolen siis teitä huvittamani, jos vielä pitemmälle kehään tuota lankaa, jota Luukas Apostolitekoin kirjassaan alkoi kehätä. Lankaa sanoin minä: sillä juur langan kaltaiselta nähtäksē tuo viiva, joka Raamattu-kartoillamme osoittaa missä maissa apostoli Paavali matkusti, ja joka Roomin kaupungissa päättyi. Täällä tämä yht'äkkiä katkeaa, ja toivoisipa lukija mielellänsä tietää saadaksēen, kuinka sitten kävi. Tätäpä nyt tahdon teille kertoa, mutta Luukaan mukaan alan mielelläni langan alkupäästä. Kuunnellkaa siis tarkasti! Tässä kirjassani olen teille kertoma tapauksia, joista ette ennen ole mitään kuulleetkaan, ja kuin tätä vanhemmillenne luette, niin eh'eivät hekään ole mitään kuulleet monesta tässä kerrotusta tapauksesta.

Jesus oli luvannut opetuslapsillensa, tahtovansa tehdä heitä ihmisalakastajiksi: ja kertauksessa, joka luetaan Matth. 13: 47, selitti hän heille, minkälaista kalapyyntöä hän tässä tarkoitti: ei nimittäin senkaltaista, jonka kanta ka-

lat menettävät henkensä, waan jonka kautta heitä pelastetaan peto-kaloin kidasta. Ei tämä kalastaminen tapahdu koutulla, joka kalaa ainoastaan pettää ja haavoittaa, juur silloin kuin hän luulee einettä itsellensä löytäneen, eikä senkaltaisilla talmitseilla, joilla walastaloja tavallisesti tapetaan, waan sellaisella nuotalla, jonne kalat wapaehtoisesti saawat mennä tahti olla menemättä: mutta näin onkin arwattawa, että tähän nuottaan kaikenlaisia kaloja kofountuu, suuria ja pieniä, hyviä ja pahoja, halpasia ja uhkeita. — Tämä Jesuksen lupaus pian täytettiin. Tuopa jo, kymmenen päivää jälkeen Jesuksen taiwaasen kohaamisesta, kuin Pietari ensiferan potkei ewangeliumin nuottaa, häneltä, joka silloin ihmisiä kalasti, yhtä haawaa saaliiksi saatiin noin kolme tuhatta saalista. Oletteko milloinkaan nähneet kolme tuhatta ihmistä yhteen kofountuneena? Esimerkiksi josjaksusa suuresa kirkossa? Tuopa jo on jommonenkin joukko; ja Kirkko-historia ei useasti mainitsekaan tämänkaltaisia kalan saaliita, jolloin näin suuri lukumäärä olisi yhtä haawaa pyhdyksiin käynyt. Mutta mihinläpä tämä suuri joukko kuitenkin on werrattawa niitä äärettömiä tuhansia muistaessa, jotka sitten owat tulleet suljetuiksi kristillisen kirkon piirtehitä! Tämä on werrattawa ainoastaan pienoiseen sinappi-siemeneen, jota muuan mies kylwää hrttitarhaansa, kussa se sitten kaswaa ja suureksi puuksi pöyhistyy, ja taiwaan linnut pesiwät sen oksille.

Kristillinen seurakunta nyt waan kaswoi kaswamistaan (Apost. T. 2: 47, 5: 14), ja kohta tämän jälkeen yhdistyi tähän myös yhtä haawaa kaksituhatta sielua, jotta seurakuntaan nyt jo luettiin enemmän kuin wiisituhatta jäsentä, waikka tähän ei Heluntaipäiwänä, ennen Pyhän Hengen wuodattamista, luettu enemmän kuin sata ja kaksikymmentä. (Apost. T. 1: 15.) Näin kristilliselle kirkolle alkua annettiin. Seurakunta Jerusalemissa, joka Heluntaipäiwänä uskolta yhdistettiin, oli ensimmäinen kristillinen seurakunta: — se oli ensimmäinen kristin-kirkko. Silloin ei wihollinen vielä ollut ohdaksita wehnän sekaan kylwännyt: ja kuin joku julkinaisesti Kristusta tun-

musti ja antoi itsensä lastaa, niin oli hänen tunnustuk-
 sensa wilpitön ja sydämellinen. Ensimmäiset kristityt, joi-
 denka lukumäärä yhä waan oli lisääntymäisillään (Apost.
 T. 6: 7), yhdistyivät todelliseksi, jaastuttamattomiksi seu-
 rakunniksi, jotka Herran Jesuksen omia olivat, ja koko e-
 lämällänjään osoittivat tullessaan ylityisesti ja wakaiesti uu-
 distetuiksi. Uskottomattin Suutalaiset pitivät heitä ar-
 wollisina, eivätkä rohjenneet heitä wahingoittaa. Koko
 seurakunta oli ainoastaan yksi sydän ja yksi sielu, kaikki
 olivat he rakkaudessa toisiinsa yhdistetyt, ja jokainen wal-
 mis omasta wähästänsäkin tarwitsewata weljeänsä autta-
 maan. Waralliset seurakunnan jäsenet möivät talonsa ja
 tawaransa, ja lahjoittivat sitten rahat köyhäin-kassaan,
 joka apostoleilta hoidettiin, siksi kuin omituiset köyhäin
 holhoojat walittiin, joita Tiakoiksi kutsuttiin. Kristityt
 Jerusalemissa kokoutuivat joka päivä sisälliseksi raken-
 nukseksensa: rakkauden atriati heiltä kaikilta yhteydessä syö-
 tiin, ja tätä tehdessä Herran Ehtoollinen tawallisesti
 wietettiin. Jos ei joku tahtonut itseänsä asettaa järjes-
 tysten mukaan, tahi jos hän itseänsä räähkäisesti käytti,
 niin häntä ensin rakkaallisesti, waan kuitenkin wakuai-
 festi manattiin, mutta, jos ei tuosta apua tullut, niin
 syöstettiin hän kokonansa seurakunnan yhteydestä. Joka
 halusi päästäkseen Jesuksen opetuslasten yhteyteen, ja siis
 kastetta toivoi, häneltä ainoastaan kysyttiin, josko hän
 uskoi Jesuksen olewan Kristuksen (tämä tahto sanoa:
 Messiauksen, joka oli maailman Wapahatajaksi luvattu), ja
 jos hän tähän kysymykseen wastasi: uskon, niin ei häneltä
 kastetta kielletty. Näin nyt Suutalaiset näkiwät, etteiwät
 apostolit tahtoneet asettaa mitta uskontaa, waan ainoas-
 taan saarnasiwat siitä kuinka se toivo nyt oli täytetyksi
 tullut, jota Israeliittalaiset niin kamwan olivat huostan-
 neet, ja että heidän opetuksensa oli perustettu Suutalai-
 suuden perustuksille. Ei siis ollut peljättäwä, että joku
 olisi tämän tunnustuksen tehnyt sydämellisesti Jesukseen
 uskonnatta: sillä tämä ainoa tunnustus waatei enemmän
 itsekieltämistä kuin mihin joku Suutalainen aiwan itjes-
 tään woisi suostua. Kuinlapa he olisiwat taitaneet ipo-

itjestaan juostua kunninkautensa ja Herraksensa tunnustamaan tätä samaa Jesusta Natjareenusta, jota he niin pilkallisesti ristiin naulitsivat. — Tämä kävi useammalle juutalaiselle närkästykseksi ja taisi ainoastaan Jumalan Hengen vaikuttamisella käydä heille yhdeksi Jumalan voimaksi ja yhdeksi Jumalan wiisaudeksi. Tätä paitsi päättyiwätkin seurakunnan rauhalliset päivät aivan pian: sillä kuin kristillisyyden hentowa taimi oli tarpeeksensa wahvistunut ja juurtunut, niin sillei Herra myrsky-tuulia tämän kohdalle; mutta tuulen tuimat tuiskut puuta ainoastaan wahvistivat ja lawealle lewittiwät siementävän heiluma-tomon. Stephanukselle sallittiin kunnia olla ensimmäinen werellänsä-todistajoiden joukosta ja hänen kuoltuansa kohosi Jerusalemissa ensimmäinen waino kristittyjä vastaan, joita tahti wankeuteen wisattiin tahti tapettiin. Toiset sinne tänne hajotettiin ja kantoivat mukanaan elämän sanan kaikille kaupungeille Judeassa ja Galileassa, Samariaan, Phöniciaan ja Syriaan (Matth. 4: 24) ja aina Cyperinkin saareen. Näin tähtettiin sanat Markuksen Ewankeeliumin 16 Luuk. 20 wärssj. Nämä kaksoista apostolia, jotka asettivat Matthian luopuneen Judaan junaan (Ap. T. 1: 26), ja jotka olivat ensimmäiset apostollisen toimen kokeensa tehneet jo Jesuksen eläessä (Luuk. 9: 6), nämä pakenivat Jerusalemissa ja muuttivat muille maille pyödyksi; harwat heistä enää Jerusalemissa wiihtyi. Heidä paitsi löytyi ensimmäisten kristittyin joukossa aivan monta rikas-awuista miestä, jotka olivat otolliset opettajoiiksi ja seurakunnan holhoojoiksi. (Ap. T. 6: 5.) Heidän saarnansa sekä Jerusalemissa että muuallakin wakiinaisesti wahvistettiin ihmeellisiltä lahjoilta ja ihmetöiltä. (Mark. 16: 26. Ap. T. 2: 43. 4: 15. 5: 12—16. 19: 11, 12. j. n. e.) Tapahui jilloin että Ethioppialaisen kuningattaren aarnionhoitaja Soudaces, Sorekki wirran tienoilla löysi aarteon, jota oli kalliimmasta armosta kuin kaikki ne arteet, jotka hänen hoidossansa oliwat. Ei siis ihme ollut, jos hän sulomielin eteenpäin kotiollseen waelsi! Vuultawa on hänen kotonaan nähtäneen aarteensa; eihän hänen tarwinnut pelätä että tämä häneltä ryöstettäisiin. Ensimmäisenä waino

aikana kristityitä vastaan, opinne tuntemaan Paawalin, joka päättyi pakanoiden ensimmäiseksi apostoliksi. Tosi on, että Korneliuksen perheunta Cesareassa jo tätä ennen Pietarilta yhdistettiin Kristuksen seurakuntaan: mutta tämä apostoli ahkeroitsi sitten kuitenkin waipumatta Juutalaisia kääntääksensä, samaten kuin Paawali puolestaan saarnasi pakanoille. Itse Paawalin kääntymyksiin on jo aiwan merkittävä. Jos joku porwari muutamassa kaupungissa joimaisi kuninkaan hallitusta ja osoittaisi wihaa ja wainoa muita uskollisia porwaria ja alemmaita vastaan, ja jos nyt kuningas matkustaisi tähän kaupunkiin, käwisi tämän miehen kotia ja nuhteleisi häntä, waan heittäisi hänelle kuitenkin juuri-arwoisen wiran hoidettawaksi, niin taitaisipa kansa näin lausua: kuninkaalla mahtaa olla aiwan juuri luulo tämän miehen kunnosta ja soweliaisuudesta, koska hän näin itsensä alentaa häntä kohtaan. Melkein näin oli seikka Paawalin kääntymisen kanssa. Mutta näkyi niinkuin olisiko tämä kala ollut liian juuri werkolle. Keihäällä piti häntä haavoitettaman. Hän on senkin tähden merkittävä, että hän niin paljon kärsi Kristuksen nimien tähden. Wiisi kertaa hän Juutalaisilta ruoskittiin ja kolmasti Roomalaisilta: kerran häntä kiwitettiin, neljästi oli hän meren waarassa, kerran kiisti hän haaksirikkona, yön ja päivän, ankaroin aaltein kanssa: waeluksillansa kärsi hän monenkaltaisia waareja, wainoja ja puutteita ja viimein uhrasi hän henkensä Kristuksen tähden. Mutta ihmeteltäwän kaikista on kuitenkin hänen lakkaamaton ja leweälle käypä ahkeroiminsa Kristuksen waltakunnan laajentamiseksi. Sätäsesti oli hän, joka ennen oli kristittyin kiwas wainooja, Damaskossa kastettu, niin hän jo ryhtyi saarnaamaan Juutalaisten synagogissa, julisti heille todistain, että Jesus oli Messias. Pian tämän jälkeen, Arabiassa ensin käythyään, teli hän, ynnä Barnaban kanssa, ensimmäisen lähetys-waelluksensa Syyren saaren läwitse Wähäiseen Asiaan. Täällä hän niin lewästi Juutalaisilta wainottiin, että hän heille julisti tabottomansa tästä edes itsensä kääntää pakanoiden tykö, saarnataksaan heille sitä sanomata iankaikkisesta elämästä, jota

Juutalaiset luotansa soistivat. Tämän-aikuiset Juutalaiset olivat jaetut uskonsa suunnessa kahteen pää-lahkokuntaan, jonka mukaan heitä kutsuttiin tahti Pharisealaisiksi tahti Sadducealaisiksi (kolmas Esseerein lahkokunta näyttää olleen aivan vähäinen). Pharisealaiset ahferoivat ulkonaisessa käytöksessään Moosoksen laitia tähtääkseen, waan vielä kiivaammat olivat he ihmisellisiä sääntämissä seuratesiaan, ja näistä sääntämissä oli monta monaista la'in arwoiseksi muuttunut. He olivat kiivas-uskoisia Juutalaisia, waan heillä oli korkea luulo omasta ulkonaisesta wanhurskaudestansa, eiwätkä he taitaneet kärkeä ewankeliumin nöyryyttävää oppia. Sadducealaiset olivat uskomattomia ihmisiä, jotka eiwät muuta totena pitäneet, kuin minä waan woivat silmillänsä nähdä ja tajullansa käsittää. Kristin-oppi, jossa näkymättömät juur olivat pääkappaleita, ei sekään heitä miellyttänyt. Kumpaijettin lahkokunnat olivat yksimieliset tuossa suunnessa, etteiwät he tahtoneet mitään tietää sydämen järkinäisestä uudistamisesta ja wilpittömästä itsensä kieltämisestä, niinkuin kristin-oppi waatii. He ylönkatsoiwat tätä oppia uljaasti luottaen siihen kirkaampaan tietoon Jumalasta, jonka luuliwat itsellänsä olewan. Tämä viime-mainittu este ei ollut Paawalilla pakanoissa voitettava, ja sentähden olivat he myödistyiwämmät ewankeliumille kuin Juutalaiset. Suuri joukko heistä käännettiin, ja melkein joka kaupungissa taissi hän kristillisiä seurakuntia perustaa. Ja olivatkin pakanat tällä aikaa useammassa maakunnassa walmiit ottamaan mutta ja parempaa tietoa Jumalan palveluksesta. Moni oli jo kyllästynyt epäjumalain palvelukseen, koska olivat nähneet itsensä niin useasti heiltä petetyiksi. Eikä heidän wiisaimmattakaan miehenjä olleet kaikella tajullansa woineet enmättää mihinkään wakuuteen ja selkeyteen uskossansa, koska heiltä ilmestys puuttui. Wanhoja ennustuksia löytyi pakanoilla, ja moni heistä parempaa toivoi, koska he juur odottiwat, että heidän pelastajansa näinä aikeina piti ilmestymän ja asettaman maailmalle uuden uskon opin ja jälleen tuottaman ihmisille heiltä niinkutsutun lulta-aikakauden

onnellisuuden. Mutta tämä, jota Juutalaisille oli kiusa, näkyi pakanoille hurjuudeksi, tämä nimittäin, että maailma taidettaisiin pelastettaa muutamalta mieheltä, joka oli ristipuulla riippunut ja kuollut: ja tämän tähden eumatti aiwan vähäinen osa pakanoistakin kristin-uskon osallisuuteen, "niin monta kuin heistä oli määrätty ijankaikkiseen elämään."

Toijella ja kolmannella waeluksellaan Wähäisesjä Afriassa ja Greikan maassa käänsi Paawali myös monta pakanaa kristin-uskoon ja perusti seurakuntia Philiposja, Thesjalonikassa, Bereassa, Althenassa, Korinthosja, Ephesosja, Troassa ja Miletosja. Wiimeisen kerran Jerusalemiin matkustettuaan, lyötiin hän täällä wankeuteen, istui sitten kaksi vuotta wankeudessa Cesareassa, josta hän wankeina kuljetettiin Greikan ja Meliten saarien kautta Roomiin. Tämä tapahtui kaksikymmentä vuotta jälkeen hänen kääntymistään.

Roomi oli siihen aikaan maailman pääkaupunki ja oli jo itsekin vähäinen maailma. Ihanimmat ja rikkaimmat maafunnat Euroopassa, pohjois-Afrikassa ja länsi-Afriassa olivat Roomin wallan alla. Tämä seitsemälle wuorelle rakettu kaupunki oli sangen lauea, ja siinä sanotaan löytyneen aina kolmesataatuhatta porwaria. Siellä löytyi vielä seitsemänkättä porttia, neljäsataa neljäkolmatta katusa, kuusiwiidettäkymmentä tuhatta erillään seisowata kartanota ja tuhat seitsemänsataa palatsia, joiden seassa keisari Neeron linna oli kiiltäwin. Roomissa oli enemmän kuin neljäsataa temppeliä epäjumaloille: kauniin tästä joukosta oli rakettu Kapitolumin wuorelle. Tähän mahtui ääretön ihmis-joukko, ja sen kaunistaminen maksoi seitsemän millionaa hopea-ruplia. Tähän juureen, kaunosaan ja forskaan kaupunkiin oli Paawali useasti toiwonut päästäksensä (Ap. T. 19: 21. Room. 15: 23), ja nyt hän täme wankeina kuljetettiin. Mitäpä lienee hän ajatellut nähdesään näitä linnoja ja temppeliä ja tätä heikkumallista kansaa. Oletteko kuulleet taikilufeneet kuinka Kortetsi muutamain waaroja etsiwään Spanialaisten kanssa käwi Meljikon wakaisesti warustet-

tunut kaupunkiin, jota hän toivoi taitavansa valloittaa. Vielä köyhempi ja heikompi voimiltaan oli Baawali Noomiiin tullessansa, ja totisesti, hänkin mietti tätä kaupunkia valloittaa. Hän tahtoi valloittaa koko tämän kaupungin Jesuksen omaisuudeksi, ja warma oli hän tuosta, että tämä valloittaminen eumenmin tai myöhemmin olisi tapahtuva. Korsteau Noomin hlpeät raatimiehet siwuttivat tätä halpaisata liina-majan-ompeliata, ja tuskin he häneen edes katsahtiwat. Eiwät he taida aawistaakaan, että hän on sen miehen lähetyismies, jonka nimi muutamain vuosijatain kuluuttua piti kaituman koko maailman ympäri, ja jonka edessä kaikki Noomin epäjumalat tuh'aksi muuttuivat.

Baawalille sallittiin oma maja kaupungissa ja sai hän olla yksinään siksi kuin hänen asiansa päättyisi. Kuin-tenkin hän alituisesti wartioitiin yhdeltä sotamieheltä, jo-

hen hän oli ketjulla liitetty: mutta ei häntä estetty apostoliwirkaa toimittamisessa, ja sitä hän toimittikin sekä suullisesti että kirjallisesti, vaikka hän wankinakin oli. Hänen tyhneestä majastansa käwi hänen saarnansa woi-ma aina keijarilliseen howiin asti, jossa Jumalan armon kautta monta howiwäestä yhdistettiin Jesuksen seurakun-nan jäseniksi. Olisiko hän saanut wapaasti waestaa Noo-miesja, niin on luultawa, että hänen rohkeat saarnansa vian olisi kielletyiksi tulleet, mutta tässä asennassa kuin hän nyt oli sai hän lewossa työtänsä tehdä, sillä eihän waukendesja olewalta mieheltä taidettu waaraa walta-kunnalle pelätä.

Paawali oli kaksi vuotta Roomissa wankenteossa, ja wastusteli itsensä keisarin edessä, josta hän wapaaksi tuomittiin: kuinka? tuota emme tiedä. Epäilemättä alkoi hän nyt kolmannen Lähetys-waelluksensa Spaniaan, jota hän jo kauwan oli aikonut tehdä. (Room. 15: 23.) Näin taiketi sanoo Clementinus Roomalainen, joka oli muuan apostoli Pietarin opetuslapsista: ja se on myöskin warma asia, että Spaniassa löytyi koko joukko kristittyitä jo toisessa satavuosisikaudessa. Täältä palatesansa kävi hän Arectan saarella, kunne Tiitus häneltä jätettiin oikeaan järjestykseen asettamaan täällä perustettuja kristillisiä seurakuntia. (Tit. 1: 5.) Myöhemmin löydämme häntä Illyriassa, kussa hän ennen oli ewankeliumia saarnannut: ja viimein tuli hän jälleen Roomiin, josta hän kirjoitti toisen epistolansa Timotheukselle, ja kussa hän, niinkuin wanhoissa kertomuksissa kerrotaan, miekalla murhattiin, keisari Neeron käskystä (wuon. 67 jalk. Krist. synt.). Senkaltaisissa maakunnissa, jonne hän ei itse tulla woinut, tahi joissa hän ei wiipyhä ennättänyt, niihin asetti hän itseltänsä opetetuita soweliaisia ja oppineita opettajia. Nimet Barnabas, Silas, Markus, Luukas, Timotheus, Titus ja muut ovat teiltä tunnetut. Mitä tämä mainio apostoli, lakkaamattomalla uskollisuudella, Antiochiaassa, Ephesossa, Korinthossa ja Roomissa ollessaan, waijutti muidenkin läsnä-olewain kaupunkien ja maakuntain hyödyksi, tuo on niin laweata piiriltänsä ja suuresta arwosta, että hän hywin kyllä taikii itsestäänsä sanoa: "minä olen enemmän työtä tehnyt kuin he kaikki;" ja näin sanoikin hän (1 Kor. 15: 10), kuin häntä pakotettiin itseäänsä muiden apostolein kanssa wertaamaan.

Mutta eiwät muunkaan apostolit tällä ajallansa työtömiä olleet, ja waijka ei meille ole niin laweasti kerrottu heidän kuin apostoli Paawalin työnteoista, niin ei se juinkaan ole liikaa, jos tässä heidän työtoimiansa wäihän muistamme. Pietari oli Herralta Jesukselta määrätty ensimmäiseksi ewankeliumin saarnamiseksi sekä Juutalaisille että pakanaille. Niinkautwan kuin apostolit asuiwat Jerusalemissa oli hän tavallisesti heidän puhemie-

henjä. Sitten saarnasi hän ewankeliumia siinä täme ha-
 jotetuille Juutalaisille Syyriassa ja Wähäisessä Afasiassa.
 Sen jälestä oli hän wähän ajan wanhasa Babylonian
 kaupungissa, kussa yksi kristillinen seurakunta häneltä pe-
 rustettiin. Wiimein sanotaan hänen tulleen Roomiin ja
 siellä ristiinnaulituksi. — Jakobus, Sebeduksen poika, ta-
 pettiin Jerusalemissa miekalla, niinkuin tuosta kerrotaan
 Ap. T. 12: 1. — Nuoremman Jakobuksenkin sanotaan Spa-
 niassa opettaneen: mutta emme tiedä hänestä mitään war-
 maa, koska häntä tavallisesti vaihdetaan kolmannen Jako-
 buksen kanssa, joka oli piispa Jerusalemissa, eikä apos-
 toli, waan kutsutaan Jesuksen weljeksi. Hänestä myös
 lausutaan 1 Kor. 15: 7. Gal. 2: 9. ja monessa pai-
 kassa Apostolein Teoissa: häneltä on Jakobuksen epis-
 kola kirjoitettu, samaten kuin Judaan epistola on kirjoit-
 tettu hänen weljeltänsä Judaalta. Niinkuin yksi heistä
 kuin Yhdesa Testamentissa kutsuttiin Jesuksen weljeksi, an-
 nettiin hänelle suuri arwo kristityiltä ja häntäkin luetaan
 kristinkirion patsaiden joukkoon. Hänelle annettiin myös
 kirkonimi, hän kutsuttiin ”wanhurskaaksi.” Kolme-
 neljättä vuotta oltuaan seurakunnan holhoojana Jerusale-
 missa, kärsi hän siellä marttyrikuoleman. — Apostoli
 Andreaksesta kerrotaan, että hän saarnasi ewankeliumia
 Mustan meren ympärillä olewissa maakunnissa, ja että
 hän sitte ristiinnaulittiin Patran kaupungissa Afaijan maa-
 kunnassa. — Apostoli Philippus saarnasi, niinkuin his-
 toriassa kerrotaan, Syytiassa ja Phrygiassa ja kuoli ikä-
 päiwillään Hierapolin kaupungissa. — Bartholomeuksen
 ja Thomaan sanotaan kuljettaneen sanomat Kristuksesta
 aina Indian maahan: tuo waan on warmaa, että In-
 diasia olewat kristityt, joita Thomaan-kristityiksi kutsu-
 taan, ja joita tänäkin päivänä löytyy monta seurakuntaa
 Malabari saariloin rannoilla, että he perunsa lukevat
 Apostolilaisesta aikakunnasta. — Mattheuksesta, Sa-
 naan Simeonista, Judas Tadduksesta ja Matt-
 hiasta samaten kuin heidän elämän vaiheista ja toi-
 mistansatin emme taida mitään luotettavaa kertoa, mutta
 warma on ainoastaan, että jokainen heistäkin seurasi tätä

Jesuksen käskyä: ”menkääት ulos kaikkeen maailmaan ja saarnatkaat ewankeliumia kaikille luoduille.”

Kaksi miestä apostolein apulaisista, Markus ja Luukas ovat meille jättäneet kertomukset Jesuksen elämästä ja teoista: samaten on apostoli Mattheus heitä enemminkin ja apostoli Johannes heitä myöhemmin tehnyt. Koska Kristus ja hänen työnsä oli pää-aine, josta apostolit saarnasivat, niin oli luonnollista että toivo pian kohosi sekä Juutalaisissa että pakanaisissa, jotka waan olivat loitomalla Palestiinasta, saadaksen tietää, kuka tämä Jeesus oli, missä ja milloin hän oli elänyt ja mitä tehnyt. Jokainen halusi laueampaa ja tähdellistä kertomusta hänen elämästään, töistään, ihmeistään ja opetuksestaan j. n. e. Mattheus kertoi siis, Pyhän Hengen johdatuksen alla, mitä hän oli nähnyt sekä kuullut. Saman hengen johdolla kirjoittivat myös Markus ja Luukas mitä he olivat Herran apostoleilta kuulleet: luultawasti kirjoitti edellämainittu heistä Roomissa asuwain kristittyin hyödyksi, ja viimeainittu erinomattain muutaman Theophilin nimisen miehen toivoa täyttääksensä, mutta jokainen heistä kirjoitti Jesuksen tarkoituksen mukaan monen tuhannen kristityn opetuksiksi ja kehoituksiksi kaikina aikoina ja kaikille maakunnille. Emmehän taitaisi mistään saada jotakaan laueampaa ja tähdellisempää tietoa Jesuksen elämästä ja opetuksesta, ell’eiwät ewankelistat olisi, Jesuksen käskyä seuraten, tätä meille niin tarkasti ja selkeästi kertoneet. Yhden ainoan ihmisen jalo tiedustawaisuus taitaa useasti joutua hyödylliseksi ja rikkaaksi siunauksesta monelle tuhannelle toiselle ihmiselle! Sama Theophilus, jolle Luukas kirjoitti ewankeliuminsa, tahtoi myös mielellänsä tietää, kuinka kristinoppi oli lewinnyt Kristuksen tawaasen nousemisen jälkeen, ja hänelle kirjoitti Luukas Apostoliteko-kirjansa, joka kirja sitten on joutunut niin monelle lukemattomalle tuhannelle kristitylle opetuksiksi, wahwistuksiksi ja kehoituksiksi, heidän iankaikkista elämätä etsiessään.

Apostoleilta perustetut seurakunnat olisivat tyllä mielellään halunneet apostoleita heidän luonaansa pysy-

mään, ja sitten olisikin heillä parahin menestys ollut: mutta ei tämä mahdollista ollut koska pian löytyi enemmän seurakuntia kuin apostoleita. Paawalilla oli tavallisesti aikaa uskon-oppia ainoastaan johonkubun istuttaa, ja sen tehtyänsä täytyi hänen yhä waan eteenpäin waeltaa, ja jättää tämän hentowan istuttamansa kokonaan myrskyin waltaan. Eikä hän joka paikassa ollut onnellinen heille löytämään niin ahkerata wirwoittajata kuin minä Apollos Korinthossa oli. Tämän tähden oli siis wälättävä että moniin näistä hentowista tainista woisi wesoilta runnetuksi tulla tahi myrskyiltä murretuksi, ja tätäpä tämä huoltapitäwä istuttaja ei suinkaan tahtonut jallia. Hän etsei siis loitollakin ollessaan auttaa heidän kaswamistansa ja wahwistumistansa. Tästä syystä kirjoitti hän kirjojansa erityisille seurakunnille ja erityisille jäsenille, joissa hän taitonsa ja keksinsä rikkaasta aarniosta heille sekä mutta opetti että wanhaa selitti, manaten heitä hairauksia wälttämään ja kehoittaen uskoon ja pysyväisyyteen. Olettehan lukeneet hänen kirjojansa Roomiin, Korinthon, Galatian, Epheson, Philippin, Kolossain ja Thessalonikain seurakunnille, sekä myös hänen kirjoituksensa Tiutukselle, Timotheukselle ja Philemonille, samaten kuin epistolain Hebrealaisille: jokainen näistä koskewat meihin, ja owat kirjoitetut yhtä hywin meille kuin heillekin. Ei suinkaan Paawali meitä muistellut näitä kirjojansa kirjoittaisaan, mutta Jesuksen Henki, joka hänessä asui, muisteli meitäkin. Samassa tarkoituksessa kirjoittiwat myös Pietari, Johannes, Jakobus ja Judas kirjansa erinäisille kristityille sekä Juutalaisista että Greikkalaisista. Wiimein päätettiin Pyhä Raamattu Johanneksen Ilmestystiirjalla, jossa Jumala sekä sen että kaikenlaisille kristityille julistaa päätöksensä sekä kirkkoa että koko maailmata kohtaan. Nyt oli Uusi Testamentti ja ynnä myös koko Raamattu warsin walmis. Ei tämä työ kuitenkaan ollut yhtä haawaa tehty waan wähy wähitellen tämä walmistettiin, ja älkää suinkaan luulko apostolein ja heidän apumiestensä läyneen Juutalaisten kouluisa Uusi Testamentti kädessä, lukein siitä sitten jotakuta luku ja

sen mukaan saarnaten. Tähän aikaan ei vielä painetuita kirjoja löytnytkään. Apostolein kirjoja mukaan kirjoitettiin sillä lailla maakunnasta maakuntaan. Kirja Kolosilaisille, esimerkiksi, lähetettiin myös Paodiceaan (Kol. 4: 16). Ja kuin Uuden Testamentin kaikki kirjat ensikerran yhdistettiin ja yhteen kirjaan kirjoitettiin, niin eivät apostolit silloin enää eläneet.

Apostolein eläisjä laskeettiin heille suuri arvo ja kunnia ja heidän sanoillensa luja luottamus: kaikki kiistanalaiset kysymykset jäädettiin heidän tuomittavaksi: esimerkiksi kuin kysymys joutui ympärileikkauksen välttämättömyydestä kääntyneille pakanoillemkin, ja jos heidänkin piti kaikkia Juutalaisia tapoja ja asetuksia seurata; niin lähetettiin Jerusalemiin apostoleilta tästä asiasta tiedustelemaan, ja heiltä vastattiin, sen ei tarpeellista oleman. Kirkollisia virkoja ei aiwan monta tähän aikaan ollut: paitsi apostolia nimitetään: **Diakonit** ja **Diakonittaret** (avittajat ja avittajattaret), jotka huolta pitivät almuin jakamisesta ja sairaitten hoitamisesta: **Ewankelistat**, jotka waelsivat paikasta paikkaan ewankeliumia saarnaamaan, uusia seurakuntia perustamaan ja ennen perustetuita katsелеmaan. Nimitetään myös paimenia ja opettajia (Eph. 4: 11), jotka pysyivät yksissä paikkakunnissa saarnawirkaa ja sielunhoitoa woimissa pitämään. Heitä myös Uudessa Testamentissa kutsutaan **Piispoiksi** (Esimieheiksi) tahti **Presbyteriksi** (Vanhimmilksi) sillä sama virka se oli kuin apostolisen kirkon aikana näillä kummallakin nimellä nimittettiin, ja vasta myöhemminä aikoina tehtiin eroitus **Piispain** ja **Presbyterin** välillä. Eikä opetuswirkakaan ollut eri viraksi näinä aikoina luettu: koska kristillisissä seurakunnissa hengen erinomaiset lahjat moneltakin omistettiin, erinomattain lahja propheteerata, (tällä ymmärretään lahja että Pyhän Hengen vaikuttamisesta oikein ja selkeästi selittää hengellisiä asioita ja tulevaisia ennustaa). Tämän lahjan omistajat kutsuttiin **propheetoiksi** (Ap. T. 13: 1. 1 Kor. 14: 1). Lahjat että ilmiin saattaa salatuita asioita, wieraita kieliä haastaa, sairaita parantaa ja muitakin ihmetöitä tehdä (1 Korint.

12: 8—10) nuo omistettiin monestakin ensimmäisissä kristillisissä seurakunnissa, erinomattain Korinthossa ja näiden kautta saatettiin Juutalaiset ja pakanat tutkimaan kristinopin kappaleita, jolla lailla he sitten seurakunnille voitettiin. Mutta itse seurakunnatkin tarvitsivat uskonsa vahvistukseksi tämänkaltaisia erinomaisia välitappaleita, sillä lyhyt oli se aika, joka heille sallittiin laitojansa rauhasa laatia, ulkonaisilta vihollisilta rasittamatta. Sillä jo vuonna 65 j. K. s. alkoivat pakanain wainoomiset kristityitä vastaan, jotka näin yhdesjä jonasfa kestivät aina neljännen vuosisadan loppumaille, vaikka tämä jona jollonkullon lyhemmäksi tahti pitemmäksi ajaksi taittui. Kyllähän tavallisesti luetaan kymmenen sängen ankaraa wainousta olleen: mutta lieneepä heitä ollut kymmenen tahti enemmänkin, niin ääretön on kuitenkin heidän lukunsa jotka Kristuksen totuuksia werellänsä todistivat. Roomissa, sen aikuisen pakanallisen maailman napa-kaupungissa, kohosi ensimmäinen waino, kohta apostoli Paawalin sieltä mentyä, joka sillä muotoin kaikeksi onneksi vielä parin vuotta kirkon hyödyksi warjeltiin. Keisari Neero yksi pedonkaltainen ihminen, joka oli tahti itse murhannut tahti murhattanut opettajansa, äitinsä ja puolijensa, ei ensi alussa, synteinsä kiihkasfa telmein, kristityistä erittäin lufua pitännytkään: mutta pian kyllä saivat hekin kauhistawaisesti kärsiä hänen julmuuttansa. Hänen hurjuutensa oli kokonansa ääretön ja tästä syystä leiksen hänessä se hurja miete, että Roomia tuleen sytyttää, sillä lailla taitaakseen muiden, vielä pulskemman kaupungin rakentamisella itsellensä kuuluisan kunnian anastaa. Seitsemän kokonaista wuorokautta seisoit tämä kunnis kaupunki tuiman tulen wallassa, sifsi kuin siitä kuusi seitsemestä, kartanoineen, temppelimeen, palatsimeen ja taide-töineen oli tuhaksi ja kivi-rainioiksi muuttunut. Tästäpä nyt kauhea kiihku kausassa kohosi, kuin sanoma leweni, että itse keisari oli tulen sytyttänyt. Eikä tämä kurja nyt muuta keinoa keksinyt wälttääkseen rikoksensa hedelmiä kuin että ryhdyä vielä kauhistawampaan rikokseen. Hän päätti itsensä syyttömäksi ja syytti waan kristi-

tyitä. Nyt alettiin heitä kairin puolin ahdistaa. Heitä ommeltiin säkkilöihin, jotka tappuroilla täytettiin ja ulkopuolelta pakusti terwalla woideltiin, asetettiin sitten paalin lailla maahan seisomaan ja yläpää tuleen sytytettiin: monta tuhatta näin täytettyä säkkiä pidettiin sitten tulen soittoin asemesta loisteena pakanoiden yöllisiä huwitukseensa wiettäisjää. Toisia ommeltiin eläwäin wuotiin ja yhteiseksi kansan huwitukseksi koirilta kuoliaksi raadeltiin. Toiset taas ristiin naulittiin pitkissä jonissa Neeron yrttitarhoissa, tahi murhattiin jos jollakin kauhistaawalla tavalla. Nyt waelsti Paawali toisen kerran Roomiin, lohduttamaan ja wahwistamaan siellä vielä lymyissä löyhtymiä kristittyitä, ja täällä sai hän marttyrikuolemallansa Kristuksen nimeä kirkastaa.

Kuin tuliwuoret Islandin saaressa ovat ankarassa liikkeessä, niin ovat tuliwuoret Italiassa ja Siciliassa kin lewottomia, josta taidetaan päättää, että heidän välillänsä käypi joku maanalainen yhdistys-side. Montakin tähän werrattawaa tapausta keksitään kristillisen kirkon historiassa. Tuskin oli wainon liekki Roomissa leimautanut, ennenkuin jo Kristuksen wiholliset Jerusalemissakin päänsä kohottiwat ja ryhtyiwät siellä olewata piispaa Jakobusta, Jesuksen weljeä ahdistamaan. Hän kuljetettiin niin kutsutun korkean raadin eteen, ja kuin hän julkisesti tunnusti Jesuksen istuwan Jumalan oikealla kädellä ja tänne vielä kerran taivaan pilwissä tulewan, niin syöksiwät he hänen kartanon ulkopuolella olewalta wuorelta alastanterelle, jossa hän sitten kuwitettiin. Korkealla äänellä huusi hän viimeisessä silmänräpäyksessään: "Isä, anna heille anteeksi, sillä eiwät he tiedä mitä he tekewät." Niinjalla viimein päähän lyöty, päättyi hänen waiwansa. Tämä murha-tappo olihin Juntalaisten viimeisistä waino-tyistä kristittyjä vastaan: sillä heille oli jo rasakas witsa kohna, jota Jesus oli ennustanut (Luk. 19: 43, 44). Juntalaiset oliwat jo alusta alkaen ainoastaan mieli-nureella kärsineet Roomalaisten waltaa, ja viimeinen Roomalainen maaherra, Gessius Florus, saattoi lähtökjellänsä tämän wallan yhä wihattawammaksi. Viimein kapinan

tielki ilmiin leimahti ja sytytti koko kansan, niinkuin metsä-
 tuli myrsky-ilmana. Kaikki waroitus-merkit olivat mitä-
 kään vaikuttamatta, sillä nämä wihalta aina hurjuuteen
 asti innotetut ihmiset eivät olleet heistä kolminaan. Mi-
 noastaan kristityt Jerusalemissa valmistivat itsensä
 pikaisesti pakenemaan, muistaen Jesuksen waroitusta (Luuk.
 21: 20); ja kuningas Agrippa salli heille pienoisen Pella
 nimisen kaupungin, Jordani wirran toisella puolella, a-
 junta-paikaksi. Vienee osa heistä muuallakin pakopaik-
 koja löytäneet: sillä kristittyin lukumäärä oli silloin suu-
 rempi kuin että he kaikki olisivat voineet näin pienoiseen
 kaupunkiin mahtua. Nyt piiritettiin Jerusalemi jota-
 joukolla Roomalaiselta sodankäyttäjältä Wespasianuk-
 selta, ja kuin hän Roomin keisariksi walittiin jäi hänen
 poikansa Tiitus saartamaan tätä kaupunkia, joka sekä
 paikkansa luonnolta että warustus-rakennuksilta oli aiwan
 wakaisesti warustettu, ja jossa vielä tuon lisäksi oli
 ääretön warustus-joukko. Tiituksen kaupunkia saar-
 taessa, oli nimittäin Pääsiäis-juhla, ja suuri kansan pal-
 jous oli tänne kokoontunut juhlaa wiettämään. Junta-
 lainen historian-kirjoittaja Josephus lausuu, että melkein
 koko Juntaan kansakunta, päälleen puolentoista millionaa
 ihmisiä oli tänne tällä lailla niinkuin wankeuteen suljettu.
 Näin oli nyt viimeinen hetkenä tälle juurelle kaupungille
 joutunut, jota meidän tulee lukea maailman merkellisim-
 mäksi kaupungiksi. Siihen aikaan kuin Abrahami tahtei
 uhraa poikansa Isakin, silloin oli Morian wuori, jolle
 temppeli sitten rakennettiin ainoastaan eräs, autio wuo-
 ren nystyrä. Myöhemmin, Israelin lasten Egyptistä
 tullessa, oli tähän jo kaupunki rakennettu, joka maan
 jaossa joutui Judan ja Benjaminin kansakuntain yhteiseksi
 omaisuudeksi. — Kaupunki poltettiin, mutta jälleen ra-
 kettiin Beusealaisilta ja niin wakawasti warustettiin,
 että päättiwät sokaisten ja raajarikkoinkin weiwain
 sitä jamaa wastustaa Dawidin jota-joukkoa vastaan.
 Dawidilta se kuitenkin walleitettiin ja tehtiin hänen pää-
 kaupungiksensa: hänen ja hänen poikansa Salomon
 aikoina oli tämä kaupunki pulskammallaan, ja rikkaus

täällä niin ääretön, että hopeakin verrattiin ainoastaan katuksiweiniin vertaisiksi. Salomolta tänne rakennettiin pulskkein kaunistus, nimittäin temppeli, jota kummaa rakennusta koko senaikainen maailma kunnepsiensä katseli. Mutta tämä kaunis temppeli hävitettiin ynnä kaupungin kansja kuningas Nebukadnetšarilta. Se temppeli, joka Babylonian waukouden jälkeen palaantuneilta Juutalaisilta murheen alaisina aikoina jälleen rakennettiin, ei se ensinkään ollut wauhaan verrattawa. Uusi witsa kohtasi kaupunkia ja temppeliä Makabeusten aikoina, jotka kuitenkin Jumalan avulla ja omalla urhoollisuudellaan estiwät järjestyksistä häwittämistä. Herodes, jota suureksi kutjuttiin, rakensi temppelin melkein kokonansa uudestaan ja kaunisti sitä suurella kustannuksella. Kun Jesus käwi tähän temppeliin (suurin kunnia kuin tälle tapahtua taisi) oli tätä jo rakennettu kuuswiidettä vuotta ja rakentaminen wasta päätettiin wähää ennen kaupungin piirittämisestä. Nyt oli tämä taas aivan pulskoa rakennus, ja luettiin maailman kunnitusten joukkoon, niin että tästä kaikissa maafunnissa ihmetellen lausuttiin (Mark. 13: 1). eikä Tiitukseen tahtonut että tämä piti häwitettämän. Mutta Jesuksen sana piti toteen käymän. Mitäs tuo auttoi näitä äärettömiä Jerusalemissa kokountuneita joukkoja että kaupungin muurit oliwat niin wakaisia ja tornit niin korkeita? Eiwät he taitaneet näitä kiviä syödä ja eineet pian loppuiwat, josta kauhea nälkä kohosi. Inhottawimmat mahan-tähtteet, niinkuin nahka, rotat ja hiirot oliwat herkkuja täällä. Wiimein ihmisten liha syötiin ja weri juotiin. Kerrotaampa naisista, jotka teurastiwat ja jöiwät omia lapsiansa. Tähän vielä päälleen päätteeksi jotiwat eri lahkokunnat lakkaamatta keskenänsä, josta weri wirtana wuosi kaupungissa. Näkyi niinkuin olisi Juutalaiset oikein selkeästi tahtoneet näyttää, kuinka hywin he ansaitsiwat Jumalan witsaa. He oliwat kauheasti syntiä tehneet, mutta kauhistawa oli heidän rangaistuksensa. Wiimein ryntäytyi Roomalainen sotajoukko kaupunkiin. Sotainen wastarynnäköstä tekewä hakattiin kuoliaksi, eikä armoa annettu. Temppeli tuleen sytytettiin wihan

intoon kohonneelta sotaväeltä, vasten Tiituksen selkeätä kieltoaikin, eikä täällä kiveäkään kivelle jätetty. Koko Ze-

rusalem hävitettiin. Yhdeksänkymmentä seitsemän tuhatta Juutalaista wankeuteen kuljetettiin, milliona ja sata tuhatta oli piivittäisjä hukunut.

Tämänkaltaisen lopun sai tämä mainio kaupunki, joka vielä tänäkin päivänä kurjassakin muodossansa Arabialaisilta kutsutaan "pyhäksi:" näin päättyi Juutalaisten kansakunnallisuus ja juhlallinen jumalanpalvelus. Kristin kirkolle lankeasi tästä kumoamisesta kuitenkin siunatut hedelmät. Nyt piti ilmiin tuleman, jotta kristinuskolla kuitenkin oli oma juurensa, vaikka se oli juutalaisuuden siemenestä si'innyt, ja ei nyt enää kristityitä ja juutalaisia samaan lahkoon luettu, niinkuin useasti ennen oli tapahtunut, joka waan oli kristityille wahingoksi. Kirkko pääsi wapaaksi juutalaisista tawoista ja asetuksista, joita se ennen lapsellijella rakkaudella kunnioitti, mutta jotka kuitenkin estivät kirkon wapaata sisällistä kehkeämistä. Olisko waan Jerusalem saanut alallansa olla, niin kyllähän se olisi pysynyt kristikunnan pääkaupunkina ja napana. Mutta ei kristillisyyys tämänkaltaista napaa tarvitse, ei Jerusalemissa eikä Roomissakaan, sillä kristillisyyys on Jumalata rukoileminen hengessä ja totuudessa.

Tietämätöntä on jos vielä joku apostoleista paitsi Johannesta eli, siihen aikaan kuin Jerusalemi hävitettiin. Vuultawasti waelsti hän jo jotakuta aikaa tätä ennen Ephesoon Wähäisessä Aasiassa apostolillisella walollansa ja walaisemaan ympärillä olewia kristillisiä seuraantia. Kun nyt keisari Domitianuksen päiwinä wainouudestaan kohosi kristityitä vastaan, jotka olivat saaneet rauhasa olla piimmastaan kolmekymmentä vuotta, kutsuttiin Johannes keisarin tyköön. Kirkoisä Tertullianus kertoopi, että keisari heitätti Johanneksen kuohuwaan öljykattilaan, mutta että tämä kuitenkaan ei tässä wahinkoa saanut. Nyt hän wiettiin maapatoisuuteen Patmon saareen, Greikan meressä, ja täällä hän kirjoitti pyhän Ilmestyskirjansa.

Samoina aikoina antoi keisari Domitianus tiedustella, josko vielä joitakuita jälellä olisi Dawidin suwusta: sillä hän oli kuullut että muuan Messias Dawidin suwusta piti kuninkaaksi tuleman kaikkein waltakuntain ylitse, ja tätä miestä tahtoi hän mielellänsä maailmasta auttaa, päästäkseen häntä pelkäämästä. Nyt kuljetettiin hänen luoksensa kaksi Judaan, Jesuksen weljen lapsen lasta. Mutta kuin he hänelle näyttiwät kowettuneen nah'an ja nystermät käsissänsä, ja näin muotoin selkeästi hänelle selittiwät, että he waan kätensä työllä henkensä elättiwät, niin antoi hän heidän mennä hlenkatsoen heitä, joita hän ei heidän wiheliäisyydessään pelätä tarwinnut. Waino kristityitä vastaan, joka oli murtanut niin monta henkeä, erinomattain Wähäisessä Aasiassa, päättyi myös ja Domitianus murhattiin.

Johannes pääsi nyt jälleen wapaaksi Ephesoon. Täällä kirjoitti hän evankeliuminsa, joissa hän myös waino kristityitä vastaan, jotka näinä aikoina tahtoim rauksiansa. Wasta kuoli hän, se toina ufo

jo kahdeksantoista vuosijataa tässä oppia käyneet, eivätkä vielä tänäkään päivänä seuraa samaa.

2. Kirkon launeneminen, wainon alla.

Yhdestä khyttilästä taidetaan montakin khyttilätä sytyttää, eikä se sen kautta kadota mitään kirkkaudestaan, ja ei suinkaan ole wahingoksi meidän aikuiselle kristilliselle kirkolle, jos se lewittää osan walostansa pimeille pakanallisille maille. Mutta ensimmäinen kristin-kirkko, apostolijien ajan jälkeen, näyttää niinkuin olisi se sitä enemmän heikontunna sisällisesä elämäsään, kuta laweammalle sen ulkopiirteet ennättiwät: niinkuin olisi se saman tunteut kuin Wapahantajammein sairaan waimopuolen häntä liikuttaissa. Tämä woima teki sairaan waimon terveeksi, mutta Jesus oli sen kadottanut ja hänen tähtyi taivaasta uutta woimaa itsellensä tuottaa. Samaten olisi kirkokin tehdä taitanut, mutta näyttää sitä laimiin lhyneen. Tuota jaloa yksinfertaisuutta ja wakinaista yksimielisyyttä, tuota lujaa uskoa ja puhdasta oppia, kuin oli apostolijien ajan kunnianmerkki, tuota emme sitten enää niin sekoittamattomana löydäkään Kristuksen seurakunnassa: waiikka ei rakkaus eikä wakaisuus, ei kiwkaus eikä usko suinkaan vielä olleet sammutetut. Neljännestä vuosijadasta saakka alkoi kirkko yhä enemmän ja enemmän turmeltua, mutta tämän-
 turmiosta estettiin se edellisena aikakautena esiin-
 tistä kiwailta wainoomuksilta, joidenka helle-
 uuteniä palawammiksi, ja puhdisti heitä,
 istaa olleet. Mutta waiikka wainoin
 ottaneet kristillisyyden laweam-
 ottaneet niin ihanoita us-
 niin eivät tämänkal-
 ole otollisia
 womat-

hedelmälliseksi: mutta sepä wiinamarja ainoastaan hyvän wiinan antaa, joka kasvaa auringon helteessä. Ja kuitenkin kuinka monta hyvää eikös täällä kirkolla ollut, joita meidän aikamme kaipaawat!

Apostolisen ajan lopulla makasi Jerusalemi raunioina ja tuhka-kotoina: mutta tuli, jonka Herra sytytti, ei se muurien kumotessa sammutettu, ei, vaan lensi kaikille ääri-ille valoissa kipeneissä. Apostolein seuraajat tunsivat ja kunnioittivatkin kalliin welvollisuutensa pyhä pyhässä toimesta ja rauhan ewankeliumia julistamisessa, niistä maista alkaen, kussa apostolit maailmasta erotesaan olivat päättäneet. Härettömiä pakanallisia laitumia löytyi vielä, joihin ewankeliumin siemen piti kylwettämän, ja Jesuksen opetuslapset eivät suinkaan vielä saaneet lepoa toivoakkaan, jos vaan tahtoivat seurata Herransa ja mestarinsa lästhyä: "saarnatkaa ewankeliumia kaikille luoduille." Heidän työnsä luonnistuihin aivan hedelmällisesti toisena ja kolmantena vuosijatana, vaikka ei meillä niin täydellistä ja lauseata tietoa näistä ole, kuin nykysien aikain lähetys-saarnaajojista ja heidän toimistaan. Apostolilaisina aikoina enemmän tehtiin, vaan vähemmän kirjoitettiin. Palestinaassa löytyi vielä häwitys-sodanjin jälkeen koko joukko kristityitä seurakunta, joihin nyt monta Israeliittaa yhdistyi, kuin näkiwät wanhan uskonsa toiwot kumotuksi temppelinjin häwitettyä. Myös Tyrossa, Sidonissa ja Damaskossa löytyi joukko kristityitä ja seurakunta Antiochiaassa pyhi vieläkin yhtä wakaisena ja hyödyttämänä kuin apostolein päiwinä. Mutta ympäröiwäin olewiin, sekä lähempiin että loitompään maakuntaan tunkeutui sanoma Kristuksesta yhä sywemmälle ja rikkaammassa määrässä. Ei lähetys-seuroja eikä lähetys-kouluja näihin aikoihin löytynyt: sillä jokainen kristitty arwasi itsensä lähetys-saarnaajaksi, ja etsei vaan tilaisuuksia taitaakseen todistaa hänestä, jonka päälle hän uskoi. Mutta monikin ihminen omisti wapaehtoisesti koko elämänsä tälle pyhälle työlle että pakanoita kristinuskoon käännättää. He waelsiwat sinne tänne ewankeliumin sanan-saattajoina, sekä likitienoissa että loiteminilla-

kin valmistauttensa uusia teitä rauhan Suninkaalle. Eikä lähetyk-
 kassoja tarvittu, sillä ewankeliumin laueammalle
 lewentäminen luettiin kristittyin seurakunnilta yhteiseksi
 asiaksi, jonka auttamisessa jokainen mielellänsä osansa otti.
 Egyptissä ja erinomattain Aleksandriassa, kussa joukko
 Sunतालaisia asui, oli ewankeliumi aikaseen voimiinsa pääs-
 snyt ja sieltä se lennätettiin Punaisen meren toijelle puo-
 lelle Arabiaan, kussa apostoli Paawali jo oli sanan
 siemenet kylwännyt, ja lennätettiinpä aina Indiaankin.
 Suninka tuo Persiaan joutui emme sitä tiedä, sen waan
 tiedämme, että siellä löytyi kristityitä kolmannen woosi-
 sadan tienoilla. Mutta laueammalta meille kirkko-histo-
 riasa kerrotaan, kuinka Iberialaiset (Georgiasa ja etelä-
 Wenäjässä) kristityiksi joutuivat; muuan wangittu kris-
 titty wainopuoli rukoi Kristusta herransa sairaa lap-
 sen edestä ja lapsi parani. Suninkaan puoliso, joka ko-
 wasti sairasti, joutui myös terweeksi tämän orjattaren
 esirukousten kautta. Kun nyt kuningas kerran metsä-
 ajolla ollessaan joutui waaran kimppeun, niin muistui kris-
 tittyin Sunala hänen mieleensä ja häneltä rukoi hän
 nyt apua. Apu tulikin ja kuningas kääntyi kristityiksi ja
 opetti ynnä puolisonen alimaihiakin kristin opissa, siksi
 kuin saarnaajoina ennätti Roomista joutua. Näin woipi
 tauti terweydeksi käydä ja orjain wapauden tuottaa! —
 Wähäijessä Aasiassa, erinomattain Sonaassa ja Phry-
 giasa oli Kristuksen waltakunta pääpaikkansa ottanut, ja
 muuan keisarillinen maaherra kirjoittaa, jo muutamia
 woosia Johanneksen kuoltua, näin: ”epäjumalain temppelit
 i: altarit hylätään täällä yleisesti, ja harwat enää kul-
 jettawat uhrilahjojansa epäjumalain papeille.

Tämän aikalauden lopulla, piispain-kokouksella Niceassa
 eli ko'ossa ei wähenmääntään kuin kolme sataa ja kahdek-
 santoista piispaa, joista suurin osa Wähäisestä Aasiasta.
 Macedoniasakin ja Greikan maassa oli kristin-usko
 kowasti juurtunut ja lewitti siellä ossiansa laueammalle.
 Tämä ääni, jonka kaitu ”käypi laittiin maihin” oli jo Paawalin
 aikoina ennättännyt Dalmatiaan ja Illyriaan
 ja aina Donau wirran partahille. Täällä oli nimittäin

keisari Augustuksen voitolliset sota-asheet raivonneet tietä ewankeliumille, aikaa ennen kuin sitä vielä saarnattiinkaan. Hän walloitti nämä maakunnat ja, paremmin taitaakseen heitä waltansa alla pitää, perusti hän Donauin rannoille koko jonan Roomalaisia uudis-raiwioita, joihin jo heti alussa kokoontui asumaan noin sata ja kaksikymmentä tuhatta Roomalaista muuttolaista, joka joukko yhä waan eneni. Nämä Roomalaiset raivaukset ylettyivät aina Nlähეთiaan (Graubündeniin) ja näin perustus laškettiin nyt kuuluisille kaupunkiloille, joiden seassa nimitämme: Borch (Stäwalfakunnassa), Saltzburgi, Augsburgi, Regensburgi, Bregentzi, Churi j. n. e. Luonnollisesti oli näiden ja Roomalaisen äitiinmaan wälillä alituinen liikenne, ja samaten kuin muuan äiti kodistansa loitolla asuwalle pojallensa osan antaa kaikista uutisista ja lähekkääkin jos mahdollista hänelle osan kotona olewista herkuista, samaten saivat nämäkin kotimaastansa muuttaneet Roomalaiset kodistansa, ynnä muun mukana kristin-uskonkin, tahi aluksi edes tietoja tästä uskosta. Luultawasti oli jo moui tänne myöhemmin muuttaneista kristin-uskoon kääntynyt: se waan on warmaa, että suuri osa täällä olewista Roomalaisista sotamiehistä Kristusta tunnusti. Historia lausuu muutamasta Roomalaisesta sota-joukosta, joka kutsuttiin salamoitsewaksi joukoksi ja jossa monta kristittyä löytyi. Kun nyt keisari Markus Aurelius Donau wirran partahilla seisoi wastatusten Markkomannein ja Swadein sotajoukkoa, joutui hän kowaan kimppuun, sillä hänen sotijansa waiwattiin palawalta auringon helteeltä ja julmalta janolta, ja wiholliset olivat walmiit päälle rhytähtymään. Silloin lankefiwat salamoitsewan joukon kristityt sotamiehet polwillensa ja rukoiliwat apua Kristukselta. Heidän rukoiltuansa tuli sade taiwaasta, joka Roomalaisten janon sammutti, ja kauhea ukkosen ilma, joka wihollisia kauhistutti, jotta Roomalaiset woiten saivat. Kyllähän keisari uskoi epäjumalansa Jupiterin häntä auttaneen, ja kohottikin Roomissa hänen kunniafensa mainion muisto-patsaan; mutta wäärinpä keisari tässä asiassa luulikin. Tämän sanotaan tapahtuneen wuonna 174.

Näihin aikoihin Tertullianuskin kirjoittaa: "linnat, sotajoukot ja leirit ovat täynnänsä kristittyitä." Mitä historia meille kertoopi Lucioista, Maksimilianosta, Viktorinosta, Qvirinosta ja Marcisfosta, jotka uskon siementä aina Graubhyntistä alkain laucealle kylwiwät, ja mitä Ufrasta Augsburgissa, joka tunnustuksensa tähden eläwältä poltettiin, kyllähän se on ainoastaan todistamaton tarina; mutta sen taidamme tässäkin käsittää, että jo kolmannella vuosisadalla näillä tienoilla löytyi kristittyitä seurakuntia. Historia Thebalaisesta legionasta, jonka keisari Maksimilianus vuonna 286 surmautti, koska se ei suostunut epäjumalille uhraamaan sen edes todistaa, että kristityin luku Roomalaisten sotajoukossa näihin aikoihin mahtolla korkea määrältänsä.

Selwetia (Schweitsi) oli jo kuusikymmentä vuotta ollut Roomalaisten wallan alla. Kain paikoin tässä maakunnassa oli Roomalaisia linnoja ja kaupunkia rakennettu, niiden seassa Wislisburgi ja Windischi mainittawimpia. Nämä Roomalaisten uudis-raiwut owat werrattawat wirran-kuurniin, joita myöten ewankeliumin elämänwesi sitten pääsi wirtaamaan tälle korkealle wuori-maalle, josta maalliset wedet useammalta wirralta kuljetetaan sekä pohjoisiin että eteläisiin meriin. Mutta mikä kerrotaan kristillisten seurakuntain perustamisesta näinä aikoina, ja pakanoille saarnaajista Beatosta, Viktorista, Ursosta, Feliksistä ja Regulasta (joka viimeainittu on muka kuwattu Zyrichin kaupungin maakunnassa), se ei liene warsin luotettawaa, ja wasta keisari Konstantinuksen aikana kohoaa, ynnä kristin-uskon kirkaamman walon mukana, myös historian kirkaampi walo tässä maakunnassa.

Tämäntalajessa maassa kuin entinen Germania (Saksaama), jonka sydän oli synkiltä metsiltä täytetty, ja joka raakaisilta, uljailta kansakunnilta asuttiin, täällä täytyi sivistyksen sekä kristin-uskonkin kulkea wirta-wesinä myöten, joiden rannikoilla metsä-synkeät ensiksi hakattiin ja kansat keskimmäisen kansakäymisen kautta ensiksi kadottiwat karkeimman raakuntensa. Tätä alkua seurasi sekä Roomin kansakunta että kristin usko Saksaamaassa ensi

mäisinä kolmena vuosijatoina, ja Donau- ja Rhein-wirran rannoilla tapaamme ensimmäiset Roomalaiset raimiot sekä kristin-uskon ensimmäiset istuttamat. Mutta ei kristin-usko päässyt lewenemään syvemmälle Saksanmaan synteihin ennestuin seuraawina vuosijatoina. Rhein-wirran wasemmalla rannoilla keksimme jo aikaseen kaupunkia perustetun, joidenka joukosta moni vielä nytkin on juuressa voimassa, niinkuin kaupungit: Rörsch (Augst), Basel, Breisach, Strassburg, Worms, Mains, Speier ja erinomattain silloin jo kuuluisa Kölnin kaupunki, ja Trier sitä lähellä. Wiimemainitussa kaupungissa sanotaan ensimmäisen kristityn seurakunnan Saksanmaassa perustetuksi. Mutta kuinka kristin-usko leweni näihin Rhein-wirran warrella olewiin kaupunkeihin, ei meillä siitä ole warmempaa tietoa. Näille wanhoille Germanioille käwi samaten kuin minulle ensin koulun tullessani. Täällä täytyi minun ensin oppia Latinan kieltä ja lukea pakanallisten Roomalaisten kirjoituksia: sitten minä wasta pääsin tarttumaan Greikan ja Hebrean kieliiin ja tutkimaan apostolein ja propheettain kirjoituksia. Näissä Roomalaisissa raiwauksissa hallitsi ensiksi Roomalainen pakanallisuus, ennen kuin kristin-usko tänne saatettiin, ja vaikka Roomalainen epäjumalain palvelus ei Saksalaisista erin parempi ollut, niin kohosi kuitenkin kiista Roomalaisten ja Saksalaisten oppein wälillä, ja tämän kiistan alla pääsi puhdas kristin-oppi paremmin lewenemään. Toisen vuosijadan alussa näemme jo kirjoitettuna Treneukselta (piispa Lyonissa), että jo hänen aikansa kristityt seurakunnat Saksanmaalla Rhein-wirran partahilla samaa uskoivat ja opettivat kuin Itämaan kristitytkin, ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin todistaa Tertullianuskin samaa. Naakainen Saksanmaa silmäili silloin kauhistuksella siivistyneen Italian asujamia. Saksalaiset eliwät silloin erin raakasessa tilaisuudessa ja asuiwat lehuissa lotukoissa. Sodat ja metsänajot oliwat heidän rakkaimmat työnsä. Heidän epäjumalan palvelus oli werinen ja saastutettiin ihmisiä uhraamisella. Korkeat wuoret peitettiin täällä pian koko vuosikauden lumelta ja jäältä, ja laubdet pimeiltä met-

siltä, joidenka synkeössä pakanallinen jumalan palvelus tavallisesti wietettiin. Vielä neljännen vuosikadan tienoilla oli Bodon-järvi piiritetty niin synkeältä metsältä, ettei matkamies weinut sen rannoille tunkeutua eikä päästä, eikä hän waan seurannut sitä tietä kuin Roomalaiset legionat oliwat kirweillänsä raiwonneet. Talwi oli pitkä ja kimapka; metjän-petoja ja kärkeitä löytyi läänältään.

Mykyisessä Ranskamaassa asui näinä aikoina Gallialaiset, joita myös Gallialaisiksi kutsuttiin. Heidänkin maansa oli newoilta, metsiltä ja aubto-kankailta walloitettu erämaa. Gallian Roomalaisilta walloitettua, aljettiin täällä wiljellä hedelmä- ja wiina-puita ja kaupunkiloita rakentaa. Gallialaisten papit, joita Druidiksi kutsuttiin, pidettiin kansalta suuressa kunniasa ja tämän tähden olivat heidän waltansa ääretön, ja waikka heidän uskonkappaleensa eivät olleet niin inhottawia ja saduilta pimitettyjä, kuin muiden pakanallisten kansakuntain, niin oliwat menot heidän jumalan-palveluksensa kuitenkin weriset ja pedon-kaltaiset. Monessa paikassa oli heillä äärettömän suuria epäjumalain kuvia, olista ja witsoista letitetyitä, joiden siju ensin ihmisillä täytettiin ja jotka sitten sytytettiin ja poltettiin. Tämänkaltainen oli heidän jumalanpalveluksensa! Pakanalliset Roomalaisetkin tätä kauhistuivat: he häwittiwät epäjumalain horhot, ja kiristiwät Druidi-papin-luokan, ennenkuin vielä taisiwat häwitettyä epäjumalan palveluksen siaan tarjota Gallialaisille kristin-uskon ihanampia lahjoja.

Samaten kuin lumi kauwan kewäille wiinhyttänsä yhtenä ainoana yönä sitten sulaa ja hangikon entisillä mantereilla jo heti seuraavana aamuna keksitään wilulukan ja muidenkin kukkaisten kauriisti kukoistawan: samaan seikkaan on Gallian werrattawa niinä aikoina kuin täällä ensikerran keksimme kristin uskon istutuksia. Toinen vuosijata oli jo puoli-määrälleen joutunut, emmekä kristinuskosta vielä ainoata jälkeäkään kessi näillä tienoilla, mutta niinpian kuin waan esirippu kohotettiin, joka peitti tyynydessä tehdyt uskon altutyt näisjä maakunnisje

niin kohtaa silmämme heti-kohta kukoistavia seurakuntia Pyörisä, Wiinessä, Arlessa j. n. e., jotka jo olivat niin joukolliset, että pakanallinen hallitus luuli welta-pään olewansa wainoamisella estää heidän yhä enenemistänsä. Tämän kristillisen istutuksen alku-siemen-jyvät kuljetettiin tänne, luultawasti Wähäisestä Aasiasta tahti Aasialaisien legionain mukana, joita Galliaan lähetettiin, tahti ewankelistainkin kautta, jotka Galliaan waelsiwat, tarhoitusessa, että sielläkin sieluja Jesukselle anastaa. Useimmat ensimmäisistä piispoista, joita kirkkohistoriasa mainitaan, niinkuin Nicetius, Photinus ja Ireneus, olivatkin Wähäisestä Aasiasta. Siitä maasta kunne kolmantena vuosijatana ennen Kristusta Gallialaisia joukottain oli waeltanut, ja jossa he olivat nimen-fäkin (Galatilaiset) pitäneet, siitä käwi nyt ensimmäinen rauhan sanoma Kristuksesta heidän muinosaan kotimaahansa. Columbus, jota Amerikasä kulta etsei, Jerusalemiä pelastaakseen, ei suinkaan ajatellut, että juur tästä Amerikasta lähetys-miehiä piti waeltaman Jerusalemiin, saarnaamaan siellä sitä wapautta, jonka Sumalan Poika lahjoittaa. Kuinka pakanallisuuden erämaat täällä wiljeltiin ja kristillishyden siemenet kylwettiin Kristuksen palvelioilta, ja mitkä hankaluudet tahti edut heitä tätä tehdessä täällä kohtasivat, sitä emme tiedä. Kristin-kirkon historia jättää meille montakin kysymystä wastaamatta, emmekä ehkä niitä saakkaan wastatuiksi, ennen kuin wasta tulewaisessa maailmassa. Kristin-kirkko Galliasä on tuskin ennättänyt meille näyttäytyä, ennenkuin jo wainon liekit alkoivat sitä kaikin puolin piirittää: mutta tämän kautta sen muotoon yhä kirkastui, jonka wielä jällestäpäin näemme. Kolmannen vuosijadan keskimailla (näin kertoopi meille historia) tuli seitsemän lähetysmiehistä Italiasta Galliaan, ja asettuivat kukin eri paikallensa tässä maakunnassa, ja perustivat kristityitä seurakuntia. Mutta emme heistä muuta tiedäkään: ja wasta tämän aikakauden lopulla, kuin ewankeliumi esiwallalta suojeltiin, pääsi se oikein lewenemäänkin.

Spaniasäkin juurtui kristin-oppi jo aikaseen. Spa-

nian kirkko on jo wanhuudestaan päättänyt tulleen perustetuksi itse apostoli Paawalilta, ja tämä heidän päättämijensä wahvistetaankin Clementius Roomalaisen edellä mainitusta kertomuksesta. Mutta enne uskon siittämisestä tässä maakunnassa muuta tiedäkään. Kolmannen vuosikadan keskimailla mahtoi Spaniassa jo löytyä kristityitä jotenkain tiheässä, ja kuta vähemmin Kristusta tunnustaminen näinä aikoina oli ainoastaan ulkonainen, sitä ilahuttawampi onkin kristityitä seurakuntia joskus paikassa tavata, josko vielä heidän väestönsäkin harwempi olisi.

Muuan wanha tarina kertoo Britannian (Englantiin) saaneen sanoman Kristuksesta itse apostoli Paawalilta. Kirkko-ijän kirjotusten mukaan taidamme warmaksi päättää, ewangeliumin joutuneen Englantiin viimeistään toisen vuosikadan aikoina. Wanhat kirjotukset kertovat, kuinka muuan Britannialainen sotasankari, joka yhdeksän vuosikautta oli onnellisesti sotinut Roomalaisia vastaan syythymämaassaan, viimein perhekkuntineen wangiiksi tehtiin ja kuljetettiin Roomiin, kussa he kristittyinä kansa tutuiksi tulivat: ja kuinka he kotimaahansa palatuansa (vuonna 62) siellä siittivät tätä uutta uskoa. Vieläpä kerrotaan, heidän seurasansa tulleen Roomalaisia kristityitä, ehkä niiden seassa itse Paawalinkin, jotka heitä tässä työssänsä awittivat. Mieluisasti sen kunnian soisimme kristillisille weljillemme Englannissa, jotka näinä viimeisinä wuosi-kymmeninä owat niin ankarasti ahferoineet ewangeliumin siittämisessä, että se nimittäin taidetaisiin warmaksi tuottaa, jotta pakanain itse mainio apostoli oli ensimmäinen joka heille ewangeliumia saarnasi.

Druidilaisten epä-jumalan palvelus oli Britanniassa niinkuin Galliasakin wanhasta walloillaan, ja muuan Brittiläinen historian-kirjoittaja kertoo isänsä maan epä-jumaloita yhtä inhottawiksi kuin Egyptiläistenkin, ja että hän itse oli nähnyt muutamia heistä, joita vielä silloin muistomerkinä warjeltiin. Roomalainen keisari Claudius antoi murhata kaikki Druidit ja häwittää kaikki epäjumalain herhot.

Mutta kristin-kirkon laiveuntuminen kävi kuitenkin tufalasti näin kapinallisina aikoina, eikä se täällä oikein voimiin pääs-
ytkään ennenkuin keisari Konstantinuksen päiwinä, jol-
loin ajat lewollisemmiksi muuttuivat.

Samaten kuin joku purjehtia lähestyhy muuanta tun-
temainta ranta=maata, jota sumu ensin hänen silmiltänsä
peittää, ja kuin nyt sumu äkkiä katoa ja koko pitkä ranta
tuolla nähtäksä kauniineen kaupunkineen, suloisineen kylleineen
ja kukoistawineen yrttitarhoineen, samaten Afrikanfin
pohjoiset rantamaat äkkiä kohosivat, toisen vuosijadan lo-
pulla pimeästään ja näyttiwät, kuinka kristin=usko siellä
lujasti juuritettuna kauniisti kukoisti, tunnustain ett'ei se
wasta eilen sinne ollut istutettu. Emme ensinkään tiedä
kenenkä käsi pohjois=Afrikan synkeille laiturille ensin kylwi
katoomattoman elämän siemenet, emmekä tiedä keltä sama
touko sitten wedellä wirwoitettiin; se waan on luultawa,
että tämä rakkauden työ käwi Roomista, sillä aiituinen
yhteys ja liikenne oli Roomin ja Karthagon wälillä, ja
tämä wiimemainittu kaupunki olikin pohjois=Afrikan kirkon
napa. Ensimmäiset tiedot tästä kirkosta saamme muuta-
malta jo useasti ennen tässä mainitulta mieheltä, joka
luetaan kirkon kuuluisimpain opettajain joukkoon, nimit-
tään Tertullianukselta, Presbyteri Karthagossa: ja
hänen ajallansa oli kristin=kirkko jo niin laiveuntunut, että
hän taisi Roomalaiselle maaherralle kirjoittaa seuraawalla
tawalla: "jos yhä pyhyt wainosjasi Afrikan kristityitä
wastan, niin mitäs tehdä tahdot niin monelle tuhannelle
sekä mies= että nais=puolelle, sekä ylhäiselle että alhaiselle,
sekä nuorelle että wanhalle, jotka wapaasti astuwat eteesi
tunnuustamaan Kristusta? Onkohan sinulla kylliksi mieh-
koja ja tulta kyllin näitä kaikkia maailmasta saattaaksesi?
Kynnmenes osa itse Karthagon kaupungin asujamista on
silloin sinulta teurastettava, ja teuras=uhri seassa olet
löytävä omia sukulaisiasi ja ystäwiäsi, heidän joukossansa
olet silloin oiwaltawa pääkaupungin ylhäisimmistä, sekä
miehiä että naisia. Etkö tahdo meitä armahtaa, niin ar-
mahda Karthagoa, armahda maakuntaa, joka on heidetta-
waksesi uskottu." Toisasti kirjoittaa hän näin: "kaihin

paikoin waan kuullaan, kuinka wastustajamme huutawat: "koko kaupunki on piiritetty kristityiltä ja heitä kaikein paikoin waan tawataan, sekä kylissä, linnoissa että saarissa." Ja jo kolmannen vuosijadan keskimailla luettiin siinä maakunnassa, kussa Karthago oli pääkaupunkina, seitsemänkymmentä piispaa, waan luettiinpa heitä sitten sata vuotta myöhemmin kuus-wiidettä wiidettä sataa. Ylä-Egyptiinkin oli Jesuksen ewankeliumin hempeä tuoksu lawealle lewitetty Aleksandriasta, ja toisen vuosijadan lopulla oli tämä jo käynyt monellekin elämän tuoksuksi elämään, joka heille jenkaltaijen woiman lahjoitti, että he senaikuiisten wainoomisten alla woittiwat kaikki kuoleman kauhistukset. Kolmantena vuosijatana perustettiin Aleksandriassa muuan opettajain koulu, jota siis taidetaan kutsua ensimmäiseksi lähetys-saarnaaja-rakennukseksi, ja joka erinomaisesti siunatulla tawalla hyödytti kristin-uskon laweuntumista. Sen opettajista oliwat Pantanus, Klemens ja Origenes mainittawimpia. Sen asia erinomaisesti autti kristin-uskon laweyntymistä, että Uusi Testamentti jo aikaseen käännettiin Koptin kielelle, ja tuli sillä lailla kansalle tutuksi, kansan omalla kielellä. Neljännen vuosijadan alussa eli tämä usko niin lawealle lewitetty, että keisari Diocletianuksen wainon aikana, vuonna 293, miekalla murhattiin noin sata-tuhatta kristittyä (niinkuin Eusebius mainitsee); meni heistä taas kuoli wankeudessa tahti maanpakoisuudessa.

Itäin nyt olemme päättäneet waeluksemme Roomalaisen waltakunnan raja-maiden ympäri; palautukaamme nyt itse Roomiin, kussa, Jerusalemin häwitettyä, kristillinen kirkko päämajansa otti. Waikka tämä maailman pääkaupunki yhä waan yksi wuodelta turmeltui ja waikka lewollisuus täällä yhä murrettiin sisällisiltä kapinoilta, waikka wainon liekki täällä melkien lakkamatta liehuitsi, niin kasvoi täällä olewain kristittyin lukumäärä kuitenkin yhä waan suuremmaksi, ja pääsi itse pakanallisten keisarein silmin-nähdän niin woimalliseksi että kaikki koneyet, joilla heitä koetettiin häwitää, turhaan käytettiin. Kolmannen vuosijadan keskimailla luettiin Roomin jerrakuntaan ku

luukki: yksi piispa, kuuswiidettäkymmentä presbyteria, seitsemän diakonaa ja wiiskymmentä sisältä lukijaa, eksorcistaa ja owen-wartijaa. Nii-tyisesti lisääntyi kristittyin joukko niin pian tällä aikaudella, että Tertullianus jo taasi toisen vuosikadan lopulla julkisesti sanoa Noomin keisarille ja senatille: ”me kristityt olemme nuoresta peribstä, mutta kuitenkin olemme jo täyttäneet teidän maakuntanne, linnaanne, neuwoistuimenne, sotajoukkonne ja kaikenlaiset pajanne, wieläpä senaattinnekin ja tuomioistuimenne ja olemme jättäneet pakanoille ainoastaan heidän temppelinsä. Tahtoissimmeko pahaa pahalla kostaa, niin olisimme woimalliset kyllä aseillakin oikeuttamme woittamaan, sillä meidän ystävämmet ovat ei ainoastaan yhdessä tahti toisessa maakunnassa waan kaikissa maailman osissa! Totisesti tahtoissimmeko yhteisesti päättää Noomin waltakuntaa kokonansa jättääksenne, niin mikäs wahinko eikös silloin hallitujelle kohoaisi! Maailma jäisi kummeksimaan häwitystä, jonka jälkeemme jätämme, ja tämä kaupunkinne, jossa hallitsette, käwisi tyhjäksi ihmisistä ja synteäksi.”

3. Wainoukset kristityitä vastaan.

Tawallisesti luetaan (waikka ei silloin tarkasti luetutakaan) keisari Konstantinuksen aikoihin asti kymmenen pääwainousta, joilta kristityt rasitettiin, nimittäin keisarein Neron, Domitianuksen, Trajanuksen ja Hadrianuksen, Lucius Weruksen, Septimio Seweruksen, Maksiminuksen, Deciuksen, Valerianuksen, Aurelianuksen ja Diocletianuksen aikoina. Kristityitä silloin tawallisesti waadittiin epäjumalille uhraamaan, keisarein kuvia sawun-tuokjulla kunnioittamaan j. n. e. Eiwätkö tähän suostuneet, ja eiwätkö he oman tunteensa tähden suostua weineet, niin luettiin tämä ei ainoastaan waltakunnan nekonnan hienkatseeksi, waan myös tottelemattomuudeksi hallitujelle, ja luuliwat siis pakanat itsellänsä oikeuden ele-

wan heitä wäkivallalla pakoittaa ja kuolemallaan rangaista heidän kowakiskoisuuttansa. Kunta korkeammalle kristittyin lukumäärä kasvoi, sitä suuremmaksi käwiwät pakanallisten keijarein huolet, koska pelkäsiwät, heidän saattawan joutua wahingollisiksi hallitukselle: ja eiwät he epäuskoisensa muuta keinoa keksineet wälttääkseen tätä huultua waaraa, kuin että koettaa kristin=oppia kokonansa tuhauttaa. Useasti kohotettiin wainoukset ilman keijarein käskemättä, Diomalaiusten maakuntain maaherroilta, jotka sattuiwät olemaan kristittyin wihollisia. Näihin on kuitenkin sywempikin syy etsittäwä luonnollisen ihmisen wihassa Sumalaa ja hänen sanaansa vastaan, pimeyden wainosja wakkautta vastaan, ja siinäkin että kristityt, jotka käytöksellensä synnin palvelusta jortiwat, eiwät suinkaan olleet kaikkein mielelle otolliset. Keisarit Maksimus ja Decius wainosiwat kristityitä erinomattain wihasta heidän edellensä hallitsewia keijaria kohtaan, jotka taas oliwät kristin=oppia suosittaneet: vielä useammasti sattui että nämä rauhalliset kristityt luettiin kapinallisten Juutalaisten joukkoon ja saiwät heidän kansansa wiattomasti kärsiä. Näin tapahtui toisena vuosikatana keisari Hadrianuksen aikana, kuin Ranaan maassa muuan Juutalainen petturi, jota ensin Bar=Chochabiksi (Tähden=poika), waan sitten Bar=Chosabiksi (Walheen=poika) kutsuttiin, suuren willitethn Juutalais=joukon kanssa kapinan kohotti Roomalaisia vastaan, jota kapinata ei taidettu muuten kuin suurella sotajoukolla ja kauan sodittua hillittää, ja jossa monta sataa tuhatta Juutalaista murhattiin. Silloin myös monta kristittyäkin murhattiin, waikka Bar=Chochabijekin oli heitä wainonnut. Kaikissa maakunnissa, joihin waan kristin=usko oli enmättännyt, kristityitä myös wainottiin. Useasti pakeni koko seurakunta opettajineen loitolla olewiin metsiin ja erämaihin: moni henki täällä tumeltiin nälältä ja janolta, wilulta ja sairaudelta, metsän pedoilta ja ilkeiltä ihmisiltä. Muutamat kristityt, jotka wainoojainsa kynsiin joutuwät, eiwät olleetkaan tyllin wahvoja tunnustustansa kuolemalla wahwistamaan, waan luopuivat uskoistansa, joko pelwosta elikkä heikkoudesta. Mutta

toiset taas pyyhivät lujana uskosjansa aina viimeiseen silmänsä räpäykseen asti, ja uhrasivat henkensä ilolla. Lactantius (kolmantena vuosijätänä) kirjoittaa: "olisin ko satakielinen, tahti juuni satafertainen, tahti ääneni kaituvin koko maailmassa, niin en kuitenkaan woisi selittää kaikkia rikoksia, joita tähän aikaan käytettiin, enkä kaikkia kidutuksia, jotka päämiesten tajulta udeltiin, ja joilla niin monta wiatonta kristittyä sitten rääkättiin." Miesten ja naisten, nuorukaisten ja wanhusten, neitosten ja ämmäin, kaikkein, kaikkein piti waan kärsiä Kristuksen tähden. Muutamat ruoskittiin tahti tulella paistettiin, toiset taas, kottwan kärsittyä, miekalla murhattiin, ja jokaiselle oli luvallista kristityitä kaikella lailla rasittaa. Muutamat pieksivät heitä nuijilla, toiset raipoilla: muutamat heitä ruoskivat nahka-hihnoilla, toiset touvilla. Muutamat kristityt ripustettiin, taakse nidotuilla käsillä johonkubun patjaasen ja heidän jäsenensä temmastiin sitten niwelees-

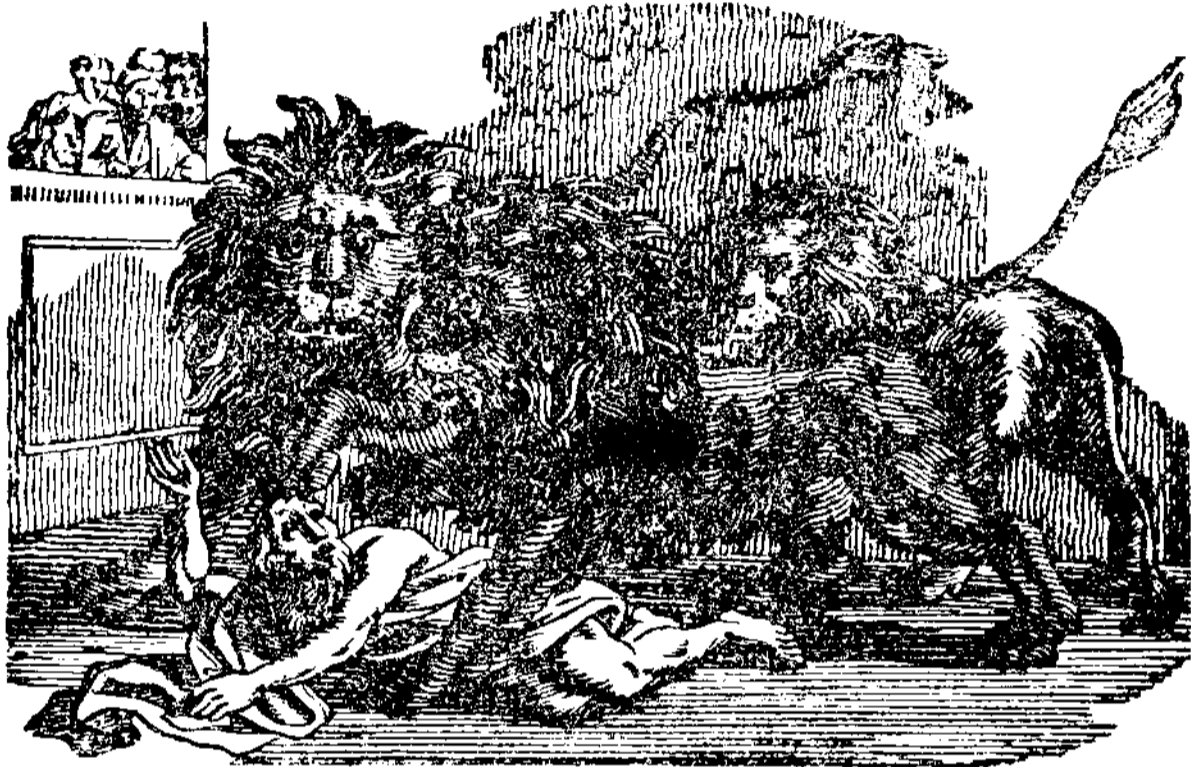
tänjä. Muutamain koko ruumis rikki raadeltiin rautaisilla otailta, ja toisia ripustettiin witjoissa riippumaan niin korkealle ett'eivät jalat maahan ennättäneet, jonka kautta ruumiin paino tuli witjaa kiinnittämään ja riippuminen yhä waiwaloisemmaksi: tämänkaltaisia tuskia täytyi heidän

koko pitkän päivän ja laumemminkin kärjiä. Wiimen pilkattiin heidän tuolleita ruumiittausakin monella lailla. Muuan maanherra sanoi: "älkään lukaan surkutelko kristityitä; he eivät ole ihmisten lukuun luetta-
wat." Muuan marttyyri oli jo piinapenkissä waiwattu ja tulijilla louduilla polteltu ja nyt antoi tuomari yleensä woidella häntä hunajalla ja taakse uidotuilla käsillä sitten asettaa häntä auringon helteesen, kärpäsilta syötäväksi. Monenkaltaisella lailla murhattiin wälistä yhtenä ainoana päivänä kymmenen, kolmekymmentä tahi kuusikymmentä, eli wieläpä satakin henkeä. Eusebius näki Egyptissä, kuinka yhtenä päivänä niin monta murhattiin, että pyö-
welit uupuivat ja heidän aseensa tylsyyivät. Mutta kris-
tityt kärsivät kaikkea kärsiwällisyydellä ja lujana uskos-
pyshen. Heitä waan nähtiin iloitsewan ja riemuitsewan ja aina viimeiseen henkewetoonsa asti lauloivat he ylistys-
ja kiitos-weisujansa.

Syllä woisin koko tämän kirjani täyttää kertomuksilla marttyyrein kärsimyksistä, mutta kuinkas sitten muun ker-
rottawan kanssa käwisi. Waan en nyt myös saa olla teille kertomatta kuinka monikin turhasja itseluottamises-
jansa marttyyri-kruunua etsei, waan sitten kuitenkin uskos-
tansa luopuivat: mutta jotka luopumusta pelkäsivät ja koettelivat waaraa wälttää, he pysyivät tawallisesti us-
kosjansa, kuin kiusaukset heitä sitten kohtasivat. Näistä wiimemainituista tahdon muutamia nimittää.

Simeon, Jerusalemin seurakunnan piispa, oli jo sa-
dan ja kahdenkymmenen vuoden wanha, kuin häntä kul-
jetettiin Roomalaisen maaherran eteen. Häntä ruoskit-
tiin monta päivää peräkkäin, ja hän pysyi niin wafana,
että wainojansakin sitä kummeksivat. Wiimen, kuin ei
hän saostunut Kristuksesta luopumaan, naulattiin hän ris-
tinpuuhun (w. 106). Kolme vuotta myöhemmin kulje-
tettiin Antiochian piispa Ignatius Roomiin, keisari Tra-
januksen käskystä, siellä kuolemalla rangastettawaksi,
jentähden ett'ei hän luopunut uskostansa Niistiinmaulitun-
ne. Kirjassansa, jonka hän Roomiin kirjoitti, luetaan
paitsi munta myös näin: "koko tiellä Syriasta Roomiin

kiistin minä petoin kanssa, ja olenkin kiini sidottu kymmeneseen Leopardiin (Sotamieheen), jotka yhä enemmän vastaan innostuivat, kuta enemmän minä puolestani heille hyvää teen. Mutta heittäköötpä he minua vaikka tuleen tahti metsän pedoille, nautitkoot he minua ristille riippumaan, tahti rikki runnelkoot jäseneni — mitäspä tuosta kaikesta huolin, kuin waan Jesusta nautita saan.” Roomissa hän petoin raadeltawaksi heitettiin. Smullesjaan

jalopeurain kiljuwan sanoi hän: ”minä olen Kristuksen wehnä-jyvä, jonka täytyy pedon kourilta ensin murskettaman, että siitä tulisi puhdas katsellus-leipä taivaalliselle temppelille.” Pian tuli hän jalopeuroilta raadelluksi. Hänen muutamat jälelle jääneet luunsa haudattiin Anti-ochiasja.

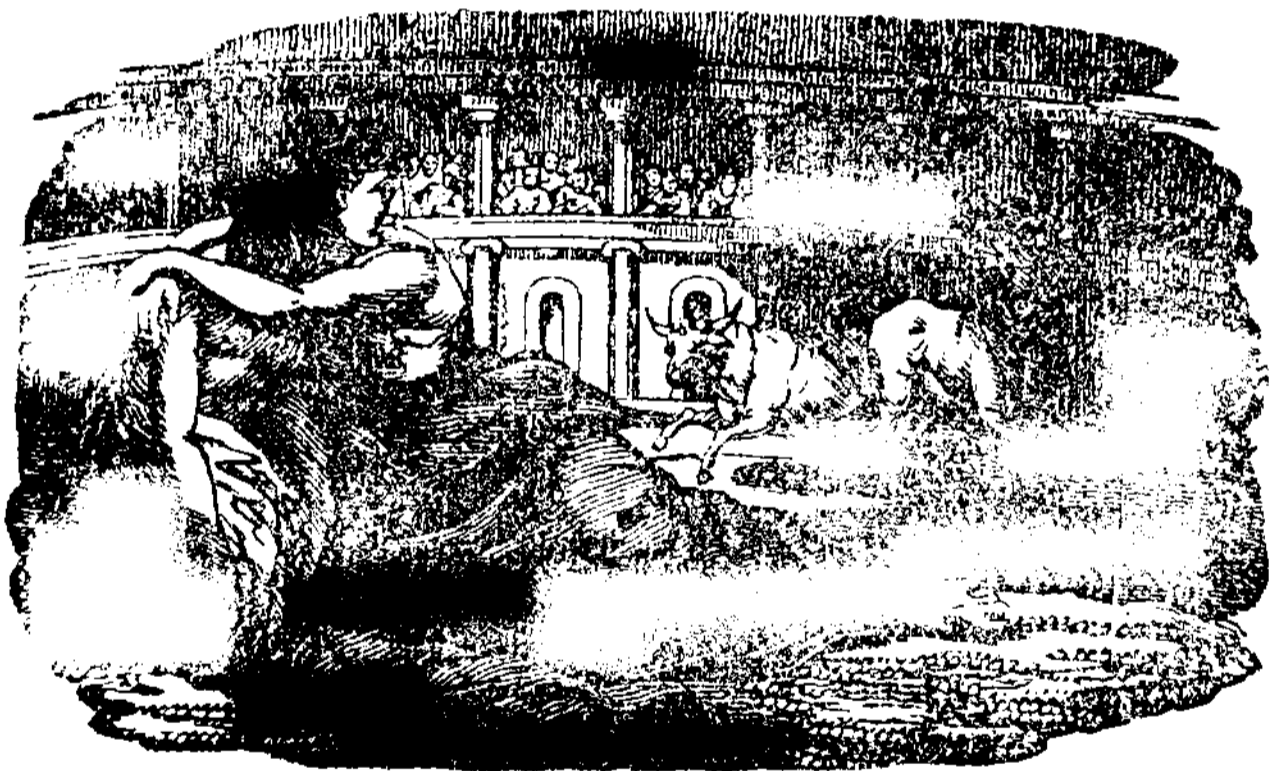
Polykarpus Smyrnasta, muuan apostoli Johan-
neksen opetuslapsi tuomittiin w. 167 elävästä poltetta-
waksi. Kuin häntä waadittiin uskoansa kieltämään, sanoi
hän: ”kuusyhdeksättä vuotta olen jo palvellut Herrani
Kristusta, eikä hän milloinkaan ole pahaa minulle tehnyt,
kuinkas siis nyt voisin pettää häntä, joka minua on tun-
nustanut. Nyt hän patsaasen sidottiin ja kuin hän oli
hartaan rukouksensa tehnyt, sytytettiin nuotio. Mutta
vaikka tulen liekki ankaraasti liehuitsi, niin ei se mi-
tenkaan tahtonut häneen ryhtyä, ja näkyi niinkuin olisi
tuli tätä hurjalasta miestä peljännyt. Wiimen hän lei-
kittiin ja hänen ruumiinsa tuhaksi poltettiin.

Muutamasta, noin kolmekymmentä vuotta takaperin kuolleesta Schwabilaisesta talonpojasta kerrotaan, että kuin hänen kerran täytyi pääkaupunkiin rahoja kuljettaa ja hänen silloin täytyi kulkea vihollisten leirin lävitse; niin kätki hän ensin rahansa, puki kehuot vaatteet päälleen ja minne hän vaan tuli rukoili hän almua sotamiehiltä ja sillä lailla pääsi hän rahoinensa kaupunkiin. Tällä lailla waeltawat totiset kristitytkin hiljaisuudessa maailman lävitse, kantain aarteensa jawiastioissa. Useasti tietään heidän eläneen wasta heidän kuoltuansa, ja silloin wasta hawaitaan mitä maailma on kadottanut heidän kuolemansa kautta. Tuskinpa olisi historiaan ottanut muistaakseen heidän nimiänsä, jotka vuonna 169 Rhonisja ja Wienessä (Ranskanmaalla) marttyri-kuoleman woittivat, jos eivät olisi osoittaneet erinomaista uskoa ja kärsiwällisyyttä kauheain kipuinsa alla. Näissä kaupungeissa aljettiin kristityitä yhtäkkiä ahdistaa ja ylimäiset heistä kiinrettiin ja wankeuteen heitettiin. Piispa Photinus, joka oli yhdeksänkymmenen vuoden ikuinen, muokattiin intoon joutuneilta pafanoilta niin kowasti, että hän parin päivän perästä kuoli wankehuoneessa. Mutta kowemmattin tuskat odottiwat muita kristityitä, joita koeltettiin kaitenkaltaisilla kiwuilla saada Kristuksesta luopumaan. Orjatarra Blandinaa, jolla oli hentowa ja heikko ruumis, ja josta kristityt itsekin luulivat, ettei hänellä woimaa olisi wafana pysyä, häntä aamusta iltaan rääkättiin kaitenkaltaisilla kidutuksilla, sitte pyöwelitkin wiimein wäsyiwät, ett'eivät enää taitaneet uusia kidutuksia hänelle keksiäkään: eiwätkä he woineet ymmärtää kuinka hän enää elää taissi, sillä hänen ruumiinsa oli yltä yleensä haawoitettu ja liha liiwaksi raadeltu. Mutta Herra oli häntä wälewästi wahwistanut, että hän taissi wafana pysyä tässä tunnustuksessaan: "minä olen kristitty ja pahat, joita kristityistä lausutaan, owat walhe-lauseita." Samaten kidutettiin Dialona Sanktuskin pedon kaltaisella lailla, mutta Kristus häntä wahwisti, ja hän wastasi monasti: "minä olen kristitty." Tästä hänen kiduttajansa yhä vaan kiwastuivat ja löiwät hänen ruumiinsa hellimmille osille

tulisia rauta-loutuja. Mutta, vaikka koko hänen ruumiinsa oli melkein yhtenä ainoana haavana, pysyi hän kuitenkin tunnustuksensa. Muutamain päivän kuluttua piinattiin hänen ruumiinsa jälleen, joka jo ennestäänkin oli täynnänsä turmonneita ja kolottavia haavoja, jotka eivät edes olisi sietäneet hellintäkään hiweltämistä; mutta ei hän tästäkään huolinut. Vieläpä sai hänen ruumiinsa näiden uusien kipuin kautta luonnollisen muotonsa jälleen. — Martthyria murhattaisa asetettiin erittäin kansakunnallinen juhlallisuus. Sanctus ja Maturus, muuan äskettäin kastettu, ruostettiin ja istutettiin sitten tulisille rautatuoliloille istumaan, ja sen jälkeen he pedoilta heitettiin. Suitenkin pysyivät he tunnustuksensa; mutta koska pedot heitä ainoastaan raatelivat, eivätäkään tappaneet, niin he vihdoinkin miekalla murhattiin. Blandinakin oli täällä paaliin nuoritettuna ja oli aivottu, että hänenkin piti pedoilta revittämän, mutta koska nämä, ehkä ihmisiä hellemmät, eivät häntä wahingoittaneet, niin jätettiin hän toiseksi kerraksi. Sitten kuin vielä Attalus ja Aleksander, myös kaksi kristittyä, olivat rautatuolilla paistetut ja pedoilta syödyt, joutui taas Blandinan vuoro. Kolla kävi hän kuolematansa kohden, niinkuin hääjuhlaa viettämään. Nyt hän käärittiin muutamaankin verkkoon ja heitettiin willi-härjän waltoihin, joka sarwillansa sinne tänne häntä nakkeli, siksi kuin henki viimeinkin hänestä luopui. Hänen kansansa tapettiin myös muuan wiisteistä-wuotinen nuorukainen nimeltä Pontikus, joka kippunsa kantoi urhoollisella kärsiwäisyydellä. — Monta monista kristittyä tapettiin näin kauhistawalla tavalla; toiset taas heittivät henkensä wanhuoneisja, tukahdettuina kowilta, kauhistawilta kidutuksilta. Pbotinon jälkimies piispan wirassa sai myös martthyri-kruununsa, mutta myöhemmin, keisari Seweruksen hallituksen päiwinä.

Näinä aikoina wangittiin Karthagossakin, Afrikan pohjoisella rantamaalla, monta kristittyä. Näiden seasja oli Perpetua, muuan nuori katolikkomen wuotinen rouwa ylhäisestä säädyistä, jolta viinta-lapsi riinnoilta temmastiin, ja myös muuan orjatar nimeltä Felicitas. Perpetuan

isä oli pakanallisesta uskosta ja koetteli kaikki koeteltavat saadaakseen tyttärensä kristin-uskosta luopumaan. Wiimein meni hän tyttärensä luokse wankihuoneesen ja haastatteli häntä seuraawalla lailla: "tyttäreni! armahda harmaita karwojani! armahda isääsi, jos waan milloinkaan olen tuota nimeä ansainnut! armahda lastasi, joka ei woi elää sinua paitsi! tainou pyhntöön, sillä jos sinä murhataan, niin joudumme me kaikkein ihmisten häwäistäwiksi." Hän suuteli tyttärensä käsiä, heittiin polwilleensa hänen jalkainsa eteen, itki ja kutsui häntä ei enää tyttäreksensä, waan haltiattareksensa, onnensa haltiattareksi. Rohkeutta tuohon tarwittiin, että näitä sydämen kyntäwiä rukouksia kuunnella ja kuitenkin pysyä wakana hänen nimesjäsä, jota meidän tule enemmän rakastaa kuin isäämme ja äitiämme. Perpetua ja Felicitas heitettiin muutamian willi-

lehmän raadeltawaksi, mutta kuin ei tämä heitä tappanut niin jäivät he kuolema-puskun muutamian petoin kansja painelian kädestä. Karthagon tienoilla löysi myös kirkasti oppinut piispa Cyprianus martthyri-kuoleman wuonna 258. Wiimeiset sanat hänen murha-tuomiosjansa kuuluwat näin: "werelläsi pitää sinun oppiasi wahwistaa." "Kiitos Jumalalle!" wastasi Cyprianus.

Muutamana waino-aikana Aleksandriassa, Egyptin maalla, kiini otettiin muuan wanha mies nimeltä Metrus ja waadittiin Jumalata pilkkaamaan. Kuin ei hän tähän

juostunut, niin häntä miijilla pieksettiin, hänen kaswonja
 rewittiin ohdakkein hipiöillä, jonka tehtyä hän kuljetettiin
 esikaupunkiin ja siellä kuoliaksi kiwitettiin. Wäkirynnä-
 köllä työkättiin muuan uskomainen waimopuoli, **Qwinta**
 nimeltä, epäjumalan temppeliin, jossa häntä koeteltiin pa-
 kottaa epäjumalata kumartelemaan. Kun hän kauhistu-
 jella esteli itseänsä tätä tekemästä, niin nidottiin hänen jal-
 kansa yhteen ja sitten häntä wedettiin kaupungin kiwi-ka-
 tuja myöten ja ruoskittiin: viimein häntä kuljetettiin sa-
 malle paikalle, kussa hän kiini otettiin, ja siellä hän mur-
 hattiin. Nyt ryntähtywät pakanat yksimielisesti kristit-
 tyin majoja häwittämään. Sofainen riensi naapurinsa
 taloon, sitä ryöstämään: parahimmat tawarat kyllä pian
 ryöstettiin, mutta jäännöksetkin viimein katuloilla poltet-
 tiin. Oli si luullut kaupunkia wihollisilta walloitetuksi ja
 ryöstetyksi. Muita paitsi kiini otettiin myös muuan i-
 jäläinen neito nimeltä **Apollonia**, ja hänen suustansa
 kaikki hampaat kolistettiin. Sitten sytytettiin muuan
 nuotio ulkona kaupungista, jossa häntä polttaa uhkasivat,
 eikö hän waan suostuisi **Kristusta** pilkkaamaan. **Apol-**
lonia pyysi hetkisen ajatus-aikaa, töytäsi tuleen ja liekiltä
 tukahutettiin. **Serapion**, walloitettiin omassa kodissansa,
 hänen luunsa muserrettiin, jonka jälkeen hän ylimäisestä
 kerrasta kadulle heitettiin. Ei koko kaupungissa kristhille
 wapapaikkaa löytnyt, ei yöllä eikä päivällä: kansa huusi
 ylityisesti, että heitä piti poltettaman, jos waan eivät
 juostuneet pilkkaamaan. Muuan linnan palwelia **Pie-**
tari kutsuttiin keisarin eteen, jonka läsnä-ollessa häntä
 julmasti ruoskittiin. Kun hän ei kuitenkaan juostunut
 epäjumalille uhraamaan, waikka hän oli niin raadeltu,
 että hänen luunsa oliwat näkywisjä, lyötiin hänen haa-
 woihinsa etikkaa ja suoloja, ja kuin ei tästäkään apua
 lähtenyt, niin hän murhattiin wienossa tulesja (302).
Sikstus, Roomin seurakunnan piispa, murhattiin wuonna
 260. Hänen kuoltuansa, Roomin kaupungin esimies (**Pre-**
fecti), jolle oli kerrottu seurakunnalla olewan äärettömiä
 raha-säästöjä, luoksensa kutsutti **Tiakan Laurentiuksen**,
 jolta hän sitten waatei, että hänen piti kaikki seurakun-

tansa rikkaudet hänelle kantaman. Laurentius sanoi: "joo minulle vähäisen aikaa ennättääkseni kaikki aloillensa laatia." Esimies sillei hänelle kolme päivää. Kolmantena päivänä kokosi Laurentius kaikki Roomalaiselta seurakunnalta hoidetut köyhät, meni heidän kanssansa esimiehen tykö ja sanoi: "käh katselemaan Jumalamme aarteita, koko pihasi on täynnänsä kulta-astioita." Esimies kävi katsomaan, mutta kuin ei hän pihalla muuta nähnyt kuin ainoastaan köyhiä ihmisiä, kääntyi hän Laurentiusta karsaasti silmäilemään. "Mitäpä sinua vihoittaa?" sanoi Laurentius: "se kulta, jota niin himolla halajat on ainoastaan keho metalli, jota maan pövestä kaitetaan ja joka waan rikoksiin yllättää: mutta se walkeus, jonka opetuslapsia nämä köyhät ihmiset ovat, se waista oikea kulta on. Tästä nyt ovat aarteet, joita sinulle lupasin; tästä löytyy kalliita kiviäkin: katso näitä neitoseja ja leskiä, he ovat kirkkomme kruunut."

"Pilkkaatkos minua?" kiljasi esimies, "minä tiedän kehuwane, ett'ette kuolemata pelkää, ja sentähden pitääkin sinun waan hiwuttamalla kuoleman:" sitten riisutti hän Laurentiuksen, wenytti häntä rautaiselle riehtilälle, werkkaifella tulella kiduttaaksensa häntä kuoliaksi. Kotwan maattuaan yhdellä siwullansa tulen puolella, sanoi Laurentius esimiehelle: "käännätä minua, olen jo kylläksi pais-tettu yhdeltä siwulta." Kun häntä oli käännetty, kohotti hän silmiänsä taivasta kohden, rukoili Roomin asukasten edestä ja heitti henkensä.

Muuan kauppanies Nasiasa, Maksiminus nimeltä, huusi kipuihinsa alla: "ei nämä ole kipuja, waan woitelemia, joita kärsimme Herramme Jesuksen Kristuksen nimen tähden." Sitten hän kivitettiin (w. 250).

Juttelenko minä teille jotain lapsistakin, jotka kärsiwällisyhdellä ovat kärsineet ja kuolleet Kristuksen tähden. Ensiksi Cyrilluksesta. Oli muuan poika Cesareassa, joka alituisesti Jesuksen Kristuksen nimeä rukoili, ja jota ei saatu, ei uhkauksilla eikä pieksämällä, estetyksi, korkealla äänellä tunnustamasta kristillistä uskoansa. Hän wainottiin muutamilta samankäisiltä pojilta, ja isältänsäkin

kotoa ajettiin. Tuomari kutsuttaa häntä luoksensa ja sanoo: "lapsukaiseni, minä tahdon sinulle anteeksi antaa, ja isäsiin on sinua jälleen huostaawa: wallasjasi on päästä hänen perilliseksi, jos waan pidät mielen päässäsi ja omaa hyötyäsi ajattelet." "Mielelläni minä kärsin," vastasi lapsi, "Sumala on minua huostaawa, enkä murehdi, että olen isäni majasta hyljätty: sillä parempi maja minulle annetaan. Enkä pelkää kuolemaa, sillä parempaan elämäänhän se minua kuljettaa." Hänen näin tunnustettua alkoi tuomari jälleen häntä kanssakärsimällisyydellä manaila. Nuori marttyyrimme vastasi: "ei tulefi eikä miekkasi minua wahingoita, minä menen parempaan ma-

jaan, tee pian minusta loppu, että pikemmin sinne ennätätäisin." Läsnä-olewaiset itkiwät häntä surkutellen. "Teidän paremmin tulisi iloita," sanoi hän, "mutta ettehän te mitään tunne siitä kaupungista, jonne minä menen." Näin käwi hän kuolemaan ja ihmeteltiin jokaiselta. Tämä tapahtui vuonna 260.

Munan nuori poika Afrikassa, jota maaherra luuli taitawansa uhkauksilla säilyttää, vastasi wakaisella uljunnella: "tehkää mitä waan tahdotte, mutta minä olen kristitty, ja kristittynä pysynkin."

Antiochiassa ruoskittiin munan mies, jota Romanoski kutsuttiin. Hänelle sanoi munan sotamies irwisellen: "mutta eilespäiwäinenhän sinun Kristuksefi onkin,

owathan pakanain jumalat paljoa vanhemmat!" Romanus kutsui muutaman pojan sotamiestä vastaamaan. Poika sano i uljaasti: "emme mekään lapset usko useampia jumaloita löhtywän, yksi on waan Jumala joka sydämessä ajuu." Lapsi witsottiin ja hänen ääressä seisowa äitinsä sano i hänelle uljaasti: "kärsi waan, lapsukaiseni, ja ole pysyväinen, kohta on herrauden kruunu päälläsi kimeltäwä!" Ja kuin lapsi lyötäissä henkensä heitti, puhkesi itkewä äiti näin: "jää hyvästi, rakas lapsukainen: Herralta hänen pyhäinsä kuolema kalliiksi luetaan!"

Jumala siunatkoon teitä kaikkiä, te rakkaat lapsukaiseni! jotka tätä luette; pysykää tein uskollisina ja uskossa lujina!

Useasti tapahtui tämänkaltaisissa tilaisuuksissa sellaisia seikkoja, että itse pakanatkin niitä kummeksivat. Kristillinen historiankirjoittaja Eusebius kertoopi esimerkiksi muutamista ihmisistä Palestinas ja Phenicias, joita hän tunsi ja joidenka kärsiwällisyhtä hän kummeksi, kuin heitä ruoskittiin ja petoin eteen heitettiin. Yksi heistä muuan kaksikymmenwuotinen nuorukainen, seisoi rukoilian muodolla kohotetuilla käsillä karhuin ja leopardin edessä, jotka eivät tahtoneet häneen ryhtyä. Muuan härkä, jota tulijella raudalla härshytettiin häntä vastaan ei häntä raadellut, ja tuskalla petoja saatiin häntä viimein tappamaan. Mutta tämä wakinaisuus, jolla kristityt tavallisesti kärsiwät kauheimmatkin kiwot, sillä heitä taiwaasta wahwistettiin, tämä iloinen uljuus, jolla he käwivät katkeraa kuolemaa kohden, ja joka matkaan saattoi, että he leimuawalla nuotiolla useasti ylistysweisuja weisasivat siihen saakka kuin henkensä heittiwät — tämä liifutti ympärillä seisowain pakanain sydämiä sywemmältä kuin mikään saarnaaminen, ja oli hedelmällisimmistä wälikappaleista, joiden kautta wainottu seurakunta maailmasta luopunein tunnustajain siaan yhä waan joukottain enemettiin usfilla tunnustajojlla.

Kolmas wuesifata, jolloin kristityt niin kowasti wainottiin, oliin ylityisesti hämmennyksen ja rasituksen aika-kaus i. Kikipitään wiisikymmentä keisaria hallitsi tällä a-

jalla Roomin walta-istuimella: useimmat heistä sotajoukosta walittiin, ja taas sotajoukosta tapettiinkin. Walta-kunta häwitettiin kowilta maan rasituksilta, jotka kristityiltä luettiin sen rangaistukseksi kuin heitä niin julmasti wainottiin: mutta jotka wälistäkin yhä enemmän innottivat pakanoita heitä vastaan. Jo vuonna 180, Commoduksen hallitus-aikana, jolloin kristityitä wainottiin, oli raju rutto-tauti walloillaan Italiasa, Greikanmaassa ja muissakin Roomalaisissa maakunnissa: kotwan aikaa Roomisjakin joka päivä haudattiin noin kaksikymmentä tuhatta kuollutta. Etiopiasa kuoli vuonna 256 noin monta ihmistä ruttoon, ettei heidän määrästänsä lukua saatuakaan. Vuonna 311, Maksimilianuksen wainopäiwinä, tapettiin, samaten myös ruttotaudilta, hänen sotajoukossansa joka päivä wiisi tuhatta miestä. Muutamat keisaritkin, jotka kristityitä wainosivat, kohdattiin jo eläisjansä rangaistuksilta. Näiden seasja Valerianus, joka wangiksi tehtiin Persian kuninkaalta Saporilta, joka häntä luonansakin piti ja noustessaan hewoisen selkään tavallisesti ensin astui hänen niskallensa, ja joka viimein antoi häntä eläwältä nylkeä ja sitten suolaan lyödä (w. 260). Keisari Galerius kohdattiin vuonna 310 sairaudelta, jota ei millään keinoin taidettu parantaa: koko hänen ruumiinsa rupeesi mätänemään: turhaan apua etsittiin sekä lääkäriwiltä että epäjumalain kuwilta; inhottawa haiku leweni koko linnaan, kussa hän asui: wähitellen söiwät madot hänen ruumistansa, ja tässä wiheliäisessä tilaisuudessa tähtyi hänen elää koko vuosikauden aikaa. Tuskitansa taimutettu, antoi hän wiimen 311 käskynsä, jossa kiellettiin kristityitä wainoamasta, ja heille myöditettiin kirkkojansa jälleen rakentaa: wieläpä hän pyysikin heitä edestänsä rukoilemaan. Kohta tämän jälkeen jentui keisari Konstantinus hallitukseen ja hän puolusti kristityitä ja päätti wainoamiset, jotka jo olivatkin melkein 300 vuotta kestäneet.

Vienette nyt iloiset, että kertomukset näistä kauhistuksista owat päättyneet, että lausuminen murha-muotioista ja muista murhatöistä nyt lopetetaan. Kuinka iloinen

minäkin olisiin, jos ei minun vielä kerran pitäisi tässä pienenessä kirjassani kertoa samankaltaisia kauhistuksia!

4. Kristillisen seurakunnan ja sen jäsenten tilaisuus.

Kyllähän Kristuksen kirkko toisena ja kolmantena vuosikatana kowasti ja kiivaasti wainottiin; mutta oli sillä kuitenkin tyhnyempiä loma-aikoja, jolloin se taisi sisällisiä asioitansa järjestykseen laatia ja itseänsä rakentaa. Luonnollista on, että kristittyin yhä kaswawa joukko tarwitsi senkaltaisia sääntämisiä, joista ei apostolifella ajalla vielä mitään tiettykään; ja jos eivät nämä sääntämiset aina tunnustaneetkaan kristillistä yksinkertaisuutta, niin on syy siihen osittain etsittäwä niissä kataloissa tilaisuuksissa, joidenka alla heitä säädettiin. Kristillisen seurakunnan sääntö apostolifessa ajassa oli aiwan yksinkertainen: jokaisessa suuremmissa seurakunnassa oli muutamia, joita wanhemmiksi (Presbyteriksi) kutsuttiin, tahi myös hoitajiksi (Piispoiksi), jotka opetuswirasta ja kirkonhallituksesta huolta pitivät, ja jotka Tiakoilta awitettiin. Ainoastaan apostolit olivat, niinkauwan kuin elivät, näiden ylitse ja heiltä ainoastaan säädettiin senkaltaiset asiat, kuin koskiwat uskoon ja kristilliseen elämään: eikä näinä aikoina eroitusta tehtykään hengellisen ja maallisen säädyn wälillä. Wiimein alettiin jotakuta seurakunnan wanhinta yksinään piispaiksi kutjuttaa, ja häneltä päätösfana tavallisesti sanottiin. Rauhan aikana woipi olla hyödyllistä, että hallitustoimet owat useammille jaetut, silloin woivat airoisfakin istumat miehet wenettä awittaa: mutta myrskysinä hetkinä, jolloin pikaiset päätökset ja yksimielisyys sekä toimissa että töissä owat jangen kalliista arvosta, silloin onkin etuisampi että hallitus heitetään yhdelle ainoalle nerokkaalle miehelle: sillä silloin soutumiehet aironsa pudottawat ja katsowat ainoastaan perämieheen. Paikanallisen esiwallan wainotawutti kristityitä seuraamaan tätä apostolilaista käskyä,

ett'ei lytätä keskimmäisiä liistöjansa pakanallisilta tuomareilta ratkastawiksi; jonka tähden näiden ratkastaminen tavallisesti heitettiin piispoille, jotka tämän kautta saivat suurenman wallan ja arvon kristittyihin seasfa. Se oli uskottu heidän kristilliselle mielenlaadulle, jos tahtoivat tätä waltaansa ja arwoansa oikein tahti wäärin käyttää, eikä tässä suunnassa ollutkaan erinäistä peljättävää, koska piispan wirka näinä aikoina enemmän waaraa kuin kunniaa tuotti. Vielä kolmannen vuosisadan keskimailla todistaa edellämainittu Karthagon piispa Cyprianus, ett'ei hän vähintäkään tehnyt seurakunnan suostumuksesta.

Waarallisempi kirkolle oli, että näinä aikoina alettiin korkeampaa arwoa laskea piispoille Roomalaisen waltakunnan suurimmissa pääkaupungeissa Roomissa, Karthagossa, Alessandriassa ja Anthiochiasa. Osittain olivat seurakunnat näissä kaupungeissa muita suuremmat ja wanhemmat, perustetut apostoleilta ja hoidetut heidän opetuslapsiltansa: osittain olivat nämä woimallisimmat waraklain ja arwoollisten jäsenensä wooksi: osittain kohosi sekin toivo että myös ulkonaisessa muodossa osoittaa kirkon yhteyttä, ja luonnollistahan se silloin oli, että nämä suuret kaupungit näkyivät olewan otollisimmat yhteisiksi yhdistys-nawoiksi. Kyllähän ei yhdelläkään näillä piispoilla ollut oikeutta toistansa laskea, mutta juur tämän kautta perustus kuitenkin laskeettiin tuolle esimiehen oikeudelle ja wallalle, jota Roomin piispat jo näinä aikoina alkoivat itsellensä walloittaa, ja joka sitten pääsi niin kahistawaiseksi witsawallaksi. Kuumin, jossa muuan niin waarallinen paise woipi syntyä, että se kokonansa ruumiista kaikki hyvät mehut syöpi, tuo ei suinkaan enää ole terve silloin kuin tämä paise ihon alla paisumistaan alkaa ja tunnustaa itsensä siellä löytyvän ainoastaan sillä lailla, että vähäinen kowettuma ja heltymä sillä paikalla tuntuu. Kuitenkin on muistettava, että Roomalaisten piispain Wiktor ensimmäisen ja Stephan ensimmäisen vaikutukset tässä suunnassa eivät suinkaan toisessa ja kolmannessa vuosisadassa muilta kirkoilta myödistetty, ja wasta seuraavana vuosisatana woivat Roomin piispat

kristillisten keisarien warjon alla paremmalla menestyksellä uudistaa näitä waltkauksiansa.

Paitsi piispoja, wanhimmia ja tiakoita, löytyi näinä aikoina vielä muitakin kirkollisia wirkoja. Alatiakoita, sisältälukioita, palvelioita (akolutheja) eksorsistojia (perfeleen ulosajajaita) ja owenwartioita mainitaan. Määrättyä eroitusta papiston ja kansan välillä, jota tämä kirkollisten wirkain eneneminen synnytti, ei ollut niinä aikoina, jolloin hengen erinomaiset lahjat vielä löytyiwät kristittyinä tykönä, joidenka lahjain omistaminen ei suinkaan ollut ulkomaaiseen muotoon tahi wirkaan nidottu. Quotettawat todistajat meille todistawat, ett'eiwät nämä ylhäiset ihme-lahjat vielä kadonneet apostolisen ajan kanssa. Justinus martyri kirjoittaa, toisen vuosisadan ensimmäisessä puoliskossa, Roomin keisarille seuraawalla lailla: "useammissa maailman maakunnissa ja tässäkin Roomin kaupungissa löytyi monta monista ihmistä, jotka pahoita hengiltä pieksettiin, eiwätkä woinet apua löytää teidän loihtureinne ja noitainne tykönä, mutta jotka owat kristityiltä parannetut Jesuksen nimesä, joka ristiinnaulittiin Pontius Pilatukselta: ja tämänkaltaisia parannus-toita vielä tänäkin päivänä tapahtuu ja pahat henget poistetaan. Saman vuosisadan toisessa puoliskossa kirjoittaa Lyonin piispa Ireneus: "totinen tosi on, että perfeleet muutamilta ulos ajetaan, jotta perfeleistä pelastetut useasti kääntywät uskollisiksi ja seurakunnan jäseniksi luetaan. Muutamilta omistetaan lahja tulewaisia tuntea ja ennustus-unia nähdä. Kätersä päälle laskeamisella parantawat toiset kaikenkaltaisia sairauksia: Vieläpä on herätetty kuolleitakin, jotka sitten owat monta vuotta joukosamme eläneet. Ja kufapa woipi luetella kaikkia armolahjoja, joita Jumala joka paikassa jakaa seurakunnallensa ja joka päivä Jesuksen Kristuksen nimesä lahjoittaa ihmisten pelastukseksi!" — Saman vuosisadan lopulla manaa Tertullianus kaikkia Roomalaisia maaherroja seuraawalla lailla: "tuottakaa joku perfeleiltä riwattu tuomio-istuimenne eteen, ja saatte omilla silmillänne nähdä, että muutamain kristityn woimallinen jana woipi pakoittaa tätä samaa henkeä, joka

wähää ennen walehteli Jumalan olewanja, tunnustamaan, että hän ainoastaan on henki helwetistä." Ultyisesti todistawat melkein kaikki kristityt kirjoittajat aina Eusebiuksen asti, joka eli neljännen vuosijadan ensimmäisessä puoliskossa, että ovat itse sekä nähneet että kuulleet aiwan tavalliseksi kristittyin seasja, että pahat henget, Jesuksen nimessä, riivatuiesta ajettiin; että toiset heidän kanssaweljistänjä tulewaisia asioita ennustiwat, ja näistä he opetettiin jumalallisissa näöissä ja ilmestyksissä: että toiset taas ihmeteltävällä lailla kätensä päälle laskemisella sairaita paransiwat, eivätkä he tätä tehneet salaisissa ihmeissä, waan julkisesti, kaikkein nähtämissä.

Waan joskoin nämä elämän merkit kristin-irkkossa oliwat awullisia saattamaan uskomattomia heräjämään ja tarkemmin asioita tuttimaan, niin eiwät ne kuitenkään woineet estää uskon ja opin puhtautta mouella lailla waraan joutumasta. Wälistä etseiwät wäärät opettajat, wälistä wäärät opin-kappaleet lymyten irkkoon wäisthä, ja wartioilla oli kylläksi tekemistä, jos tätä estää tahtoiwat. Ei se teitä ensinkään hyödyttäisi, jos teille luetteleisin tämän aikuiisten harha-opettajain nimet, heidän opin-kappaleita teille selittämättä, enkä niitä taas woi näin pienenessä irkjassa selittää. Ja onkohan teille mitäkään wahinkoa tämän kautta tapahtunut? Hairaukset katoowat, totuus pysyy: ja tämä totuus on Jumalan sanassa niin julkisesti ja selkeästi selitetty, ett'ei tässä, todellisesti ajateltua ja rukoiltua, woi epäwaraan joutua. Kuin joku kiista opin-kappaleissa näinä aikoina kohosi kristittyin seasja, niin huostattiin tämä tavallisesti irkkoillen kokouksen rakkastawaksi, johon silloin kokountui piispoja useammasta maakunnasta. Niinkauwan kuin uskon ja totuuden henki pysyi irkon opettajissa, niin woiwattiin tämänkaltaiset kokoukset irkkoa hyödyttää; mutta kuin kerran suurin osa hoitajoista on walloitettu uskottomuuden ja walheen hengeltä, silloin woipi myös tämänkaltaisen kokous joutua helwetin aseeksi, niinkuin esimerkiksi kokous Konstantinissa vuonna 1415, joka totuuden todistajan Subana Husin poltatti. Toisessa ja kolmannessa vuosijadassa kristin-

Kirkko ei vielä ollut uskollisten työntekijäin puutteessa, jotka ahjeroivat uskon-opin puhtautta walvoa, vaikka ei jostaisista heistäkään taideta wapaaksi päättää kaikenlaisista haurauksista. Muistettawat ovat tämänkaltaiset nimet kuin Justinus, Ireneus, Tertullianus, Klemens, Cyprianus ja Origenes Aleksandrialainen. Nämä miehet olivat kirkon patsaita ja ovat monituisissa kirjoisensa, joista osa on meidän päiviin asti ennättänyt, jättäneet meille muistomerkkiä kiwaudestansa ja tietonsa vihäisyydestä.

Kristityt kokoontuivat yhteisesti Jumalan sanaa kuulemaan ja keskustelemaan, niinkuin myös huna yhdesjä rukoilemaan, laulamaan ja pyhää ehtoollista nautitsemaan; nämä heidän kokouksensa pidettiin ensimmäisinä, waarallisina aikoina tahi luolissa ja metsissä, tahi majoissa ja kellareissa: wasta tämän aikakauden lopulla alettiin kirkkoja rakentaa. Tavallisesti kokounnuttiin pyhäpäivänä, jota jo aikaseen ruwettiin wiettämään, niinkuin olewa muistopäiwä Kristuksen kuolleista nousemisesta: tätä paitsi nyt jo ylitsewasti wietettiin wuotinaiset juhlat, Pääsiäinen ja Heluntai. Muutamissa maakunnissa nyt jo wietettiin Soulukin ja Poppainen. Kokoukset aljettiin yhteisellä wirrellä, jonka jälkeen joku luku Pyhästä Raamatusta luettiin: tätä tehtiin ensin Wanhan-, sitten Uudenkin Testamentin kirjoista. Piispa tahi presbyteri piti sen jälkeen lyhykäisen, yksinkertaisen puheen seurakunnalle. Kristitytkin, lahjoilla warustetut miehet, julistiwat myös mitä heistä näkyi olewan oikein ja tarpeellista. Muutama piispalta luettu rukous, johon esirukoukset ja wirsi oli yhdistetty, päätti kokouksen. Tavallisesti wietettiin myös yhteinen rakkauden atria, johon Herran ehtoollisen nautitseminen yhdistettiin, ja jolloin kristityt esiin toiwat wapahtoiset lahjansa seurakunnan opettajille ja waiwaisille. Weiwän ja wiinan ylitse, jota Jesuksen muistoksi nautittiin, luki piispa muutamaman rukouksen, jota seurakunnalta wahvistettiin äänellisellä Amenilla: tämän jälkeen nämä kaikki lahjat seurakunnalle jaettiin. Jo toijena wuosisatana kastettiin ei ainoastaan täysikaswuisia, waan myös

lapsiakin uskowaisilta wanhemmilta. Baastoaminen ja erinomattain rufoileminen luettiin erin kalleiksi kappaleiksi. Waellus wälkeudessa Herran kaswain edessä oli se päämaali, johon kristityt jilloin kaikella todella ja uscammittain menestyskelläkin etsiwät päästäkseen. Esiwallallensa osoittiwat he wilpitöintä kuuliaisuutta, jos waan ei heiltä waadittu mitään Jumalan kästijä vastaan rikkomista: jos tätä heiltä waadittiin, niin pyssiwät he luopumatta uskossansa ja tahtoivat ennen wäärhyttä kärsiä kuin wäärhyttä tehdä. Eiwät he ryhtyneet walloillaan olewiin syn-teihin tahi synnillisiin tapoihin, waan pyssiwät lujina Jumalan sanassa. Mutta eiwät he suinkaan tämähden wetäytyneet kansakunnallisen elämän welwollisuuksista, esimerkiksi sotapalveluksesta; ja ahteroiwat he waan aina ollakseen sekä sanoissa että töissä Jumalan uskollisia palvelioita. Tämän maan lukiwat he heille muukalaisiksi, waan taiwaan oikeaksi kodiksensa: itsensä katsoiwat he Kristuksen sotamieheiksi, joidenka ei tullut maailmallisia omaisuuksia ja hekkumaa etsiä, waan ne uhrata ja kieltää, ja kaikki woimansa käyttää wastustaakseen pimeyden waltaa ja lewentääkseen Kristuksen waltakuntaa. Jokainen luki toinen toisensa weljekseksi, ja waikka ei tawara minikään päätöksen nojassa yhteinen ollut, niin katsoi jokainen kuitenkin omaisuutensa ainoastaan itselleen hoidettawaksi uskotuksi lahjaksi, jonka nauttjemiseen tarwitsewalla weljellensä oli yhtä suuri oikeus kuin hänellä itsellänsäkin. Sot ja murheet oliwat yhteisiä. Heikot kannettiin, wialliset oikaistiin, köyhät autettiin, ja wainotut huostattiin. Wangittuja terwehdettiin, kehoitettiin ja wirwoitettiin: marttyhyrein lunt haudattiin. Heille, jotka Kristuksen tähden oliwat omaisuutensa kadottaneet, ko'ottiin apurahoja, ja monta wankeudessa kituwaa weljestä wapaaksi lunastettiin. Mutta eiwät he ainoastaan uskolaisillensa osoittaneet tämänkaltaista sydämellistä weljen rakkautta: Suutalaiset ja pakanatkin saiwat osan heidän laupeudestansa. Koti-elämässä keksittiin järjestys, tyhyys ja yhteinen luottamus ja palwelewaisuus. Sokapäiwäiset kanssapuheet pyssiwät Jumalan sanassa ja jumalissisa aineissa: yhteistä rakennusta ei ainoastaan

kirkollisissa kokouksissa etsitty, eikä yhteistä rukousta ai-
 noastaan niissä käytetty. Paganatkin ihmettelivät heidän
 kehtuullisuuttansa ja siiveyttänsä, heidän ahkeruuttansa ja
 armeliaisuuttansa ja muitakin heidän hyviä sielun arvoja.
 Kalliina aikoina etseivät kristityt itsensä kieltämiselläkin
 kaitin voimin viheliäisiä auttaa: ruttotaudin aikoina
 (niinkuin esimerkiksi Aleksandriassa, kolmannen vuosikadan
 keuhkomailla) olivat kristityt sairaiden väsymättömiä hoi-
 tajoita ja lohduttajoin; omasta hengestänsä huolimatta
 tarjosivat he vapaa-tahtoisesti rakkautensa osoituksia
 sekä kristityille että paganoille. Mutta Kristuksen heissä
 asuva voima loisti heissä erinomaisesti ihanalla lailla
 wainouksien alla. Heidän hellä, wilpitöin omatuntonsa
 kielsi heitä ei ainoastaan Kristuksesta luopumasta, vaan
 myös kaikista wilpillisistä teinoista, joidenka kautta olisi-
 wat voineet wapaiksi waarasta päästä, ja joita käyttä-
 mään he useasti paganoiltakin kehoitettiin: eivät he esi-
 merkiksi käyttäneet epä-selvää sanaa, ei wäärää alle-
 firjoitusta, eikä sanalla sanoen mitään, jonka kautta Su-
 malan kunnia olisi tullut kärsimään: ennen kärsivät he
 kidutuksia ja kuolemankin. Kirkonrangaistukset enimmäkseen
 kowuudella käytettiin, sillä näin koeteltiin seurakunnan
 raitteutta wanjella sekä mielenlaadussa että käytöksissä.
 Sillo joku waiikka wähäisinkin wianalaiseksi joutunut, niin
 juljettiin hän pyhän ehtoollisen nautitsemisesta: mutta wai-
 keampiin wirheisiin joutuneet kiellettiin yhteisestä Suma-
 lan palveluksesta. Jos joku heistä sitten näytti totisen
 parannuksen hedelmiä, niin taidettiin hän jälleen, seura-
 kunnan päätöksestä, seurakunnan jäseneksi otettaa. — Tällä
 lailla wanjelivat kristityt itsensä monenkaltaisista nuh-
 teista paganoilta; ja he voivat wakaisesti päättää, ett'ei
 heidän uskonsa ollut mikään kuollut oppi, vaan voima
 Sumalasta, jonka hedelmät olivat kaikilta nähtävät. Jus-
 tinus marttyyri todisti julkisesti vihollisillensa, jotka oli-
 siwat voineet häntä vastaan kiistää, jos vaan tämä hä-
 nen todistuksensa ei totinen ollut: "me kristityt, jotka ker-
 ran hekkumaa palvelimme, me etsimme nyt säädyllistä
 pyhtäntä: me, jotka ennen enemmän kuin mitään muuta

ahkeroinne kultaa voittaaksenne, ja'anne nyt omastanne kaikille ja ammamme jokaiselle tarwitsewalle. Me, jotka ennen toisiamme wainosimme ja murhasimme, jotka emme tahtoneet majoissamme kärkeä ihmisiä muukalaisista kansakunnista, koska heidän tapansa oliwat toisenkaltaisia kuin omamme, me emme nyt enää, opittuamme Kristusta tuntemaan, kammoa heidän kansansa yksissä elää: me rukoilemme wihollistemme edestä ja etsimme muuttaa heidän mielenlaatuansa, jotka meitä syhyttä wainoowat, että hekin Jesuksen pyhää oppia käsittäisiwät ja sen mukaan elämänsä asettaisiwät, jonka kautta he sitten tuon autuaallisen toiwon woittaisiwat, että, niinkuin mekin tulla armahdetuiksi kaikkiwaltiaalta Jumalalta." — Pakanat, joiden seassa nämä kristityt eliwät, eiwät taitaneet hymmentää, kuinka nämä saattoiwat niin sangen suuresti iloita niiden ylitse, jotka ennen oliwat heille tuihi tuntemattomia, ja useasti kuultiin pakanain näin lausuman: "katso kuinka nuo kristityt toisiansa rakastawat!" Vieläpä luemme seuraawan lauseen muutamalta pakanalta Cecilialta: "kristittyin seassa hallitsee erinomainen yksimielisyys, jota pitäisi häwittää. He tuntewat toisiansa erinäisistä merkeistä, joita eiwät muut tunne, kuin waan he yksinänsä. Tästä se wiruu, että he toisiansa rakastawat, ennenkuin tuskin owat kuulleet heistä mainittawankaan."

Sallikoon Jumala, että tämänkaltaista todistusta taiddetaisiin antaa meidänkin aikuisille kristityille, ah, kuinka toisella lailla sitten laitamme olisi!

Toinen Wikakausi.

Keisari Konstantinuksesta Paavi Gregorio VII:n.

(Vuodet 325—1073 Kristuksen syntymisestä.)

1. Kirkon ulkonaiset kohtaukset.

Kristin-kirkon vähäinen puro, joka ensimmäisenä Heluntai-juhlanä Serusalemista vuosi, oli aikaa myöten joutunut laajemmaksi ja tähdellisemmäksi, ja jakaantunut moniin haarukoihin, jotka kaikille ääriille wirtasivat, ja joista jo moni oli wäkewäksi wirraksi puijunut. Suolenalaiset ranta-asukkaat, jotka ylitystä wedenpuijumista pelkäsivät, ahjeroivat sekä tulella että miekalla estääkseen näiden wirtain laajempaa laweuntumista, mutta ei wirtoja näillä keinoilla walloiteta; eiwätkä heiltä rakennetut ranta-salwatkaan enää auttaneet, kuin wihdoin mies ilmestyi, joka ne muruiksi murssi, yltäisesti wirwoittaakseen wettä janoowaa maata. Totisesti kyllä oliwat nämä wirrat, pikaisesti juostessaan, muassansa kuljettaneet joukon punaistakin mutaa rannikoilta, ja sen kautta samaskaisiksi joutuneet; ja sitten koko maan ylitse tulwiessaan tulivat he yhä samaskaisemmiksi, jotta alanko- mailla, kussa wesi pysymään jäi, loiksen newoja, joista taudillisia höyryjä kohosi: mutta joka waan juoda halusi, tiesi nyt kuitentkin tien lähteisiin, kussa kirkasta wirwoittawaa wettä lämmältään löytyi.

Mies, joka nämä weden-sulut murssi ja laski wirrat wapaasti wirtaamaan, oli Roomalainen keisari Konstantinus. Isänsä, keisari Konstantion kodissa oli hän jo oppi-

nut kristin-oppia tuntemaan, mutta ei hän tähän taipu-
nut, ennenkuin Jumala ihmeteltävällä tavalla hänen sy-
däntänsä taiputti. Sotaa käydessään kanssa-keisariansa
Maksentiota vastaan, kuin koko hänen onnensa riippui
kahdella osjalla ja hän oli tuntematointa Jumalaa ru-
koillut, näki hän muutamana jälkipuolipäivänä ristin merkin
kirkaasti kimmeltävän taivaalla ja siihen kirjoitettuna: ”tässä

merkissä olet voittava.” Hän kummeksi tätä näköänsä.
Seuraavana yönä näki hänelle Kristus ristin kanssa ja
käski häntä tätä merkkiä sota-lipullansa kantamaan. Kon-
stantinus oli käskyille kuuliainen. Eusebius, joka tätä asiata
kertoo, todistaa, keisarin itse hänelle näin kertoneen tätä ta-
pusta ja vieläpä walallakin kertomuksensa vahvistaneen.
Eikähän tämä olekaan ainoa esimerkki siitä, että Jumala alen-
naitse heikkoin ihmisten ajatusten mukaan, ja sallii heil-
le ulkonaisia merkkejä, koska eivät vielä voi sydämensänsä
oivaltaa ja eroittaa hänen henkensä ääntä. Muutamia
päiviä tämän jälkeen voitettiin Maksentius Konstanti-
nolta päätappelussa. Tämä tapahtui vuonna 312. Siitä
saakka kääntyi Konstantinus kristin-lirkon ahkeraksi hoita-
jaksi ja seuraavana vuonna kävi häneltä käsky, että kris-
tityitä piti sekä suvattaman että suojeltaman. Pieneekö

hän tätä tehnyt sydämensä wilpittömästä uskosta, waanke ainoastaan hallitus=nerosta, je on asia jota ei taideta warmaan päättää. Ei hänen käytöksensä aina ollutkaan kristin=uskon kanssa mukawa eikä sille kunniaksi käyvä. Kuin hän sitten vuonna 325 oli kaikki wihollisensa voit=taanut ja joutunut Roomin waltakunnan ainoaksi hallitsiaksi, alkoi kristin=uskokin walta=uskoksi kohota. Hän antoi kristityille jälleen heiltä ryöstetyt omaisuudet, rakennutti kirkkoja ja piti kaikin woimin huolta kirkon hyödyistä. Itje luki hän ahkerasti Naamattua, ja linnallansa Kons=stantinopolissa (joka kaupunki häneltä rakennettiin) harjoitti hän koti=hartautta, ja manasi myös sotamiehiänsä ruoi=lemaan. Kuin hän vähää ennen fuolematansa kastettiin vuonna 337, niin ei hän enää kantanut keisarillista pur=pura=manttelia, waan käwi sitten ainoastaan walkeisessa kaste=puvussansa. Kristin=kirkossa on hänen muistonsa ikuisesti pysywä, sillä hän oli ensimmäinen joka sille lewon ja warjon tuotti. — Hänen poikansa Konstantino II:sen hal=litessa suljettiin kaikki epäjumalain temppelit, ja uhrit epäju=malaille kiellettiin hengen=rangaistuksen uhalla. Mutta häntä taas seuraawa keisari Julianus oli eri=mielinen ja etsei pakanallisuutta jälleen walloilleen saattaa. Hän lahjoitti pakanoille jälleen heidän kadotetut oikentensa ja temppelinsä: ainoastaan heille soi hän yhteiset wirka=toimet ja osoitti kaikella tawalla huhehtänsä kristityille. Ei kristityitä kuitenkaan enää wainottu (sillä tätä tehdä oli hän liian wiisas), mutta eipä heitä suojeltukaan, kuin he maa=herroilta rasitettiin. Wainossansa Kristusta vastaan syt=tyi hänessä into jälleen rakentaa Jerusalemia häwitettyä temppeliä, tämän kautta muka walheeksi jaattaakseen Kris=tuksen eunustusta Luuk. 21: 24. Mutta tässä tahtoi hän wälewämpätänsä pillata ja tämä wälewämpi esti hänen tuumanja. Kuin hänen työmiehensä alkoivat maata lai=waa, kohosi tästä tuli=leimuja, joilta heidän työnsä aina häwitettiin, jonka tähden heidän täytyi, useasti koeteltunsa, koko työ jättää. Muutamia aikoja tämän jälkeen haa=woitettiin keisari fuolettawaisesti tappelusssa Persialaisia vastaan ja kuoli ainoastaan kaksi vuotta hallittunsa.

Kun hän leihäältä haavoitettiin, wiskasi hän kädellensä
 wertansa taivasta kohden ja sano: "olet sinä Galilea-
 lainen kuitenkä woiwon pitännyt!" Näin kaiteti ferrotaan.
 Häntä seuraawat keisarit eiwät ainoastaan kristityitä suo-
 jelleet, waan wieläpä wainosiwattiin pakanoita. Näin
 pian mutkat muuttuivat. Näinä tyhneinä aikoina lewi-
 tettiin kristin-usko kaikille haaroille ja juurtui Abyssi-
 niassa, Persiassa, Armeniassa, Georgiassa, ja Donau-
 wirran warrella asuwat Götiläisetkin näkiwät ristin seta-
 lipun käywän heidän rajoinsa ylitse. Tämä saksalainen
 kansakunta, joka wähitellen oli muuttanut Itämeren
 tienoilta Mustanmeren partahille, hätyytti jo warahin
 ryöstöillänsä Roomin waltakunnan raja-maakunta, ja
 melkein kaikki kolmannen wuosisadan keisarit kiistiwät ko-
 wisja tappeluisja heidän kansjansa, jiksi kuin Konstantinus
 otti palvelukseensa 40,000 Götiläistä ja sillä lailla wa-
 kuutti itsensä heidän wihollisuustansa. Ewankeliumin sie-
 men kylwettiin Götiläisissä erinomattain kristityitä wan-
 geilta, joista mainittawin on Alphilas, Saksalaiden en-
 simäinen apostoli, joka keksi ensimmäiset Saksalaiset kirjai-
 met ja käänsi Raamatun Götiläisten kielelle. Mutta
 muitakin pohjoisia kansakuntia, niinkuin Alaneja, Wandaleja,
 Heruleja j. n. e., wetääntyhi etelään päin asumaan Göti-
 läisten kansja. Tästä sytthi eroitus Itä- ja Länsi-
 Götiläisten wälillä, ja wähan aikaa tämän jälkeen ko-
 hosi ensimmäinen waino kristityitä vastaan Itä-Götiläis-
 ten keskellä. Heidän kuninkaansa Hermanarif kuljetutti
 muutamaa epäjumalan kuwaa wainuilla heidän majoinsa
 siwuitse, joita kristityiksi waan arweltiin, ja eiwätkö he
 nyt suostuneet epäjumalaa kumartamaan ja sille uhraa-
 maan, niin he majoineen tulella poltettiin. Wiimein, mur-
 haamiseen uuttuansa, ajoi Hermanarif kristin-uskon
 jälellä olewat tunnustajat joukottain Roomalaiden man-
 tereille. Täällä sallittiin heille omittuiset asuinpaikat kei-
 sari Valensilta. Jo tätä ennen (w. 343) sytthi Per-
 siassakin, kussa kristin-oppi oli sywästi juurtunut, en-
 simäinen kiwas waino, jota kesti pian 40 wuotta, ja
 jolloin, niinkuin senaikuisilta ferrotaan, 16,000 piispaa,

pappia j. n. e. murhattiin, paitsi vielä lukemattomia muita kristittyitä. Näitä wainouksia ilmestyi täällä sitten useastiin seuraawina vuosifatoina. Historia muistaa monen urheollisen uskonankarin nimet näistä waino-ajoista: mutta ei tila tässä mhöten anna mainita useampia heistä, kuin nämä kaksi: Benjamin ja Jaakobi. Edellä mainittua oli jo kauman wankeudella waiwattu, kuin hänelle viimein wapaus tarjottiin sillä wälipuheella, ett'ei hänen enää pitänyt Kristusta Persialaisille saarnaaman. Mutta tähämpä wälipuheesen hän ei suostunut, waan saarnasi wapaasti ja woimallisesti, jonka tähden hän sitten julmasti murhattiin. Samaten käwi wiimemainitunkin, Jaakobin kanssa, jota kuoliaksi kidutettiin sillä lailla että häneltä hakattiin yksi jäsen toisensa perästä. Tällä lailla ilmestyi ainakin Herran woima heikoissa, mutta ei kokea maailma tätä nähdä woinut. Ja se seikka että waikka nämä wainoukset olivat sangen ankarat, kristillinen siemen kuitenkin saattoi maassa pihyä, josta se wasta Mahomettilaisilta tykkönään häwitettiin, se tunnustaa, kuinka lujasti ja lawealta ewankeliumi näihin aikoihin oli Persian maakunnissa juurtunut.

Länsi-Göttiläisissä wainottiin kristittyitä vähemmin kuin Itä-Göttiläisissä: ja Ulphilalle oli se ilo suotu, nähdä heidän tuninkaansa Tritigerin kastetuksi, ja kristin-opin laweuntuwan hänen kansansa keskellä. Mutta nytpä kohosiwatkin kauheat myrskyt koko länsi-kirkkoa vastaan, jotka uhkasivat, mutta ainoastaan uhkasivat, tykkönään tätä kirkkoa häwittää: sillä tarkemmin tutkittua olivat he aiwotut ainoastaan tämän kirkon eduksi. — Senkaltaisessa yrttitarhassa, kuin on rakennettu aughtankalle, jolle hedelmällistä mutaa on ainoastaan ohkai-esti lewitetty, imetään tämän mudan woima aikoja myöten ja turmellaankin auringon helteeltä, jotta kaswut eiwät enää voi siinä höystyä, waan lannistuwat. Silloin on wälttämätöntä, että maalle annetaan enemmän hedelmällistä mutaa. Tosi on että tätä tehdessä kaikki lannistuneet kaswut kokonansa maasta nyhkitään, ett'ei silmä tapaa koko yrttitarhassa mitään wiheriöitsewää, eikä muuta

keksi kuin mustaa mutaa: mutta yrttitarhan hoitaja tulee ja kylwää tarhanja, ja kewät on kyllä joutuma, jolloin hänen kylwysä oraalle nousee. Kristin-kirkon yrttitarha lännessä taisi myös olla näin mehutoin, kuin Jumala wiidennessä ja kuudennessa vuosisadassa uutta mutaa tälle tarhalle yltä yleensä lewitti. Minä lausun nimittäin tuosta juuresta kansain waelluksesta, jota wuodesta 375 aina wuoteen 568 asti kesti kokonaista kaksi vuosisataa, ja joka tuotti kokonansa uuden muodon kansakunnalliselle elämälle Euroopassa ja Pohjois-Afrikan rantamaissa. Tämä kansain wirta, joka aikaa myöten paisui yli koko Länsimaan, tämä astui alas noilta korkeilta wuoren seililtä, jotka kohoawat Mustan- ja Kaspien-merien välisessä, ja jotka sitten sieltä käywät Asian keskittse. Göttiläiset ensimmäiseksi näyttäiwät tämän wirran alkujussa, ja niinkuin meressä, joka aalloillansa rannikoita pieksää, yksi aalto toistanja eteenpäin ajaa, niin tunkeutui Göttiläistenkin jälestä yksi kansa toisensa perästä, jiksi saakka kuin tämä wäkwä wirta oli kulkenut Euroopan läwitse aina tämän maan länsimäiseen pohjukkaan asti, kusta se sitten salmea myöten käwi Pohjois-Afrikkaan, jonka rantamaat siltä walloitettiin. Jo wuonna 400, keisari Theodosion kuoltua, joka pojillensa Arkadiolle ja Honoriolle jätti waltakuntansa jaettuna kahteen waltaan, yksi idässä toinen lännessä, päättyi Länsi-Göttiläisten kuningas Alarik Italian maata walloittamaan: ja tuskinpa oli tämä waara wältetty, sen kautta että tämä kuningas tappelusja woitettiin, niin tunkeutui pohjosesta päin, johdatettuna Radagaisilta, julma joukko Swewiläisiä, Itä-Göttiläisiä, Alanilaisia, Wandalilaisia ja Burgundilaisia Roomin waltan maafuntiin. Heitä vastaan ei enää woitu sotajoukkoa ajettaa: mutta Jumalalta sallittu kauhistus kehosi heidän keskellänsä ja ajoi heitä pakojalle Apenninan wuoriloihin, kussa he nälkään kuoliwat tabi wangiiksi tehtiin. Wankein joukko oli näinä aikoina niin ääretöin että yhdellä ainoalla kultaraballa taidettiin erjiksi ostaa koko joukko ihmisiä. Mutta Roomin witsa oli tämänkautta ainoastaan wiimytetty. Wuodesta 408 wuoteen

410 asti päätti Alarit vielä kolmasti Italiata ryöstämään, ja kolmannella kerralla Roomiin häneltä valloitettiin ja raiskattiin sekä tulella että miekalla. Mutta kristityt ja heidän kirkkonsa varjeltiin. Ranskannaa, joka samaten kuin Britannia (Englanti) ja Spaniakin kuului Roomin valtakuntaan, valloitettiin tällä ajalla Swewiläijiltä, Wandalilaisilta, Manilaisilta, Burgundilaisilta ja muilta Saksalaisilta kansakunnilta, jotka hävittivät kaikki kuin waan matkallansa kohtasivat. Näin heiltä monta tuhatta kristittyä murhattiin, julkeat kaupungit Rhennin varrella tuhaksi poltettiin, joidenka seasja Trier, Mants, Worms, Speier, Strasburg j. n. e. Samankaltaisia julmuuksia käytettiin heiltä Spaniassakin: piispat ja papit heiltä murhattiin, kristityt seurakunnat haaskattiin ja valloitettu maa arwalla jaettiin. Swewiläiset ja Wandalilaiset herkesivät ajamaan Galliasja, Manilaiset Portugaliassa ja toiset Saksalaiset kansat asettuivat Spaniaan. Mutta kohta tämän jälkeen perustivat Länsi-Sötiläiset wäkewän wallan Galliasja, ja ajoivat Spaniasta sekä Wandalilaiset että Manilaiset. Nämä matkustivat nyt Geneserikin johdon alla Afrikkaan, hävittivät täällä pedonkaltaisella julmuudella koko itäpohjois rantamaan aina Karthagoon asti, ja perustivat lawean valtakunnan, joka pian piirteisinsä julki Sicilian, Sardinian ja Korsikan saaretkin. Heidän eteenpäin tunkeutumisensa estettiin Länsi-Sötiläisten kuninkaalta Theodorikiltä, jota vastaan he wiidennen vuosisadan keski-
mailla awuksensa kutsuivat Hunnilaisten kuninkaan Attilan. Hunnilaiset asuivat ennen Kaukasiassa, Assowjärwen partahilla, ja kuuluivat tähän awaraan kansanwirtaan, joka Kaukasian wuoriloilta wuosi alas Euroopan maakuntain ylitse. Heidän kuninkaansa Attila, vähäinen ko'oltansa ja runa muodoltansa, mutta julma ja urhoolinen sodasja, oli kauhistus kaikille tienoille, joita hän waan lähestyi: hän kutsui itsensä Godegisseliksi (Sumalan witsaksi), ja nekin, jotka eivät Sumalaa peljänneet, pelkäsivät kuitenkin tätä hänen witsaansa. Ollen ääretömän sotajoukon päämiehenä, johon joukkoon luettiin wä-

hintäänkin 400,000 sotamiestä, kulti hän ylöspäin Do-
nau-wirtaa seuraten, ja missä hän waan kulti, seurasiwat
murha ja tulenliekki hänen polkujansa. Boden-järwen
tienoilla matkusti hän Rhen-wirran ylitse, jonka parta-
hilla olewat kaupungit, tuskin jälleen rakennetut, häneltä
poltettiin; näin kiiruhti hän vasten Roomalaisten ja Länsi-
Sötiläisten yhdistettyä sotajoukkoa. Scatalaunian fe-
dolla (Chalons'in partahilla) oli Roomalainen sodanpää-
mies Aëtius ja kuningas Theodorik asettaneet sotajoukkonsa.
Täällä kohosi nyt kauhea tappelu (w. 451), jossa enem-
män kuin 160,000 ihmistä henkensä menetti, niiden seassa
kuningas Theodorikkikin. Attilan täytyi viimeinkin tap-
pelu-kedolta wäistä, mutta nyt kulti hän suorastaan Roo-
mia kohden. Murha ja poltto oliwat hänen kumppalinsa.
Sotainen kauhistui häntä: ainoastaan Roomalainen piispa
Leo I:nen uskalsi käydä hänen leiriinsä, häntä ystäväl-
lisesti ja wakaiesti haastattelemaan. Hänelle onnistuikin,
että Jumalan avulla juositella tämän julman miehen
kowaa sydäntä: yht'-äkkiä kääntyi Attila jälleen ja alkoi
kiiruhtaa vanhalle kotimaallensa, mutta tiellä sinne hän
kuoli. Hänen Hunnilaisensa hautasiwat hänen kulta-ar-
kulla, mutta missä hänen hautansa lienee, se on tuntema-
tointa, samaten kuin myös se seikka minne Hunnilaisten
kanssa lienee wajonnut Attilan kuoltua: sillä näistä jul-
mista joukoista, jotka oliwat koko Länsi-kristikunnan kau-
histuksena ja witsana, ei ole mitään tietoa aina siitä
ajasta asti.

Olisiwatto waan Roomin asujamet, nyt kuin he pe-
lastettiin Attilan kimpusta, antaneet Jumalalle kunnian
ja tehneet todellista parannusta, niin ei sinikaan heidän
viimeinen hetkensä olisi niin pian tämän jälkeen joutunut.
Vuonna 455 tuli Wandalilaisien kuningas Genseric Roo-
min eteen, jossa ei sotajoukkoja löytnyt häntä vastus-
tamaan, ja neljäsfatoista wuorokaudessa raiskattiin nyt
kaupunki häneltä ja hänen raavoilta sotajoukoiltansa. Raikki-
kalleudet ja taideteot, jotka vielä jällellä oliwat tässä
wanhassa keisari-kaupungissa: Kapitoliumin kunnis raken-
nus, kullatun katonsa kanssa, pyhät astiat Jerusalem

temppeleistä, Tiituksesta tänne tuodut, ja greikalais-taiteen kauniimmat kappaleet, kaikki Wandalilaisilta murrettiin ja hävitettiin, tahi kuljetettiin Karthagoon. Tämänkaltaisen lopun sai se wanha Roomi, joka miehen voimalla oli hallinnut maailmaa kaksitoistakymmentä vuosisataa, ja kenpää olisi silloin voinut luulla, että näille tuhka- ja kiwi-raunioille piti rakennettaman yksi hengellinen valta, yhtä kauvan kestävä, waan yhä laweampi ja kahta kowempi kuin miehen valta.

Sen jälkeen kuin Britannian saaretkin (441) Roomin vallan alta joutuivat ja valloitettiin ensiksi Skottilaisilta ja Piktiläisiltä ja sitten Anglo-saksalaisilta, niin oli nyt koko Länsi-maassa uusi kansakunta valloilleen joutunut, mutta siellä löytyvät kristillisen elämän siemenet pääsivät pian oralle ja kantoivat lyhyellä ajalla rikkaita hedelmiä. Jo viidennen vuosisadan loppumalla olivat Länsi-Götiläiset, Swewiläiset ja Burgundilaiset Spaniassa ja Galliasa, Frankilaiset Pohjois-Galliasa, Wandalilaiset Pohjois-Afrikassa kääntyneet kristin uskoon, ja seuraawaisena vuosisatana seurasivat Longobardit heidän esimerkkiänsä. Longobardit asettuivat ajumaan Itä-Götiläisten raunioille, ja heidän jälkeen nimitetään Itä-Italia vieläkin Lombardiaaksi. Irlandilaiset, Englantilaiset, Skottlandilaiset, Bajerilaiset, Helwetialaiset ja Friisiläiset yhdistettiin seuraawaisina vuosisatoina kristin-kirkon yhteyteen. Keisari Karle, jota Suureksi kutsutaan, pakotti Saksenin asukkaista kristin-uskoa tunnustamaan. Thyringin ja Böhmin, Suutin ja Ruotsin, Ungerin ja Norjan maisfakin pääsi tämä usko myös vähitellen lewiämään, ja tämän aikakauden lopulla löytyi Länsi-Euroopassa ainoastaan muutamia jäännöksiä pakanallisista kansakunnista.

2. Erityisiä viivauksia tämän aikakauden lähetyshistoriasta.

Indialaiset Etelä-Amerikassa käyttävät Kasjabijuurta, vaikka se on myrkyllinen, parhimpina eineenänäjällä myrky-mehun puserrettuansa valmistavat he jauhoiksi muuttuneesta tähteestä hyvän-makuista ja terveellistä leipää. Samaten woipi myös muuan laitos, joka itse ajennassaan huostaa turmeluksen siemeniä, kuitenkin kataloisja asian mutkissa tuottaa odottamattoman siunauksen. Näin oli laita Munkki-luostarein kanssa, joidenka itse sisällinen rakennus kanto siemeniä monenkaltaiseen turmelukseen, jotka siemenet myös sitten hedelmöimään pääsivät: mutta ahdistuksen ja tustan päiwinä olivat nämä luostarit siunatuita välitappaleita kristin-opin lewittämisiksi. Eräkäs-elämä nähtäikse Afriassja jo ennen kristillistä aikakautta ja kansakuntain keskellä, jotka eivät kristityitä olleet. Natfirealaiset wanhain Hebrealaisten keskellä, ja Effealaiset ja Therapeuttalaiset Jesuksen aikoina, ovat pianmastaan samaan luokkaan luettawat, kuin kristillisen aikakauden eräkkäät ja luostari-afukkaat. Kristillinen eräkäs-elämä, joka on luostari-elämää wanhempi, näyttää ensialkunsa saaneen Egyptisjä, ja mainitaan Antonion ja Pakomion Roomalaisen olleen eräkäs-elämän ensimmäisiä asettajojita. Antonio oli nuorukaisena ollessaan kirkosja kuullut Wapahtajamme sanat: ”myö mitä sinulla on ja anna köyhille.” Hän luuli olewanja welkapää sanasta janaan seuraamaan tätä käskyä, ja jafoi siis omaisuutensa köyhille ja waelsi erämaahan, kusja hän aikansa wietti katumuksen-harjoituksilla, hiljaisissa tutkistelemisissä; ja vaikka hän kaksin puolin ruumistansa muokkasi, niin joutui hän kuitenkin 105 vuoden wanhaksi (251—356). Tämän hänen elämän muotonsa tähden luettiin hän pyhäin miesten joukkoon, ja monikin päätti hänen elämätänjä seurata. Heitä kutsuttiin Munkkilouiksi, joka nimi merkitsee melkeen samaa kuin eräkäskin. Seuraawaisena vuosijatana, piispa Basilion aikana (+ 378)

tapahui, että tämänkaltaiset munkit kokoontuivat yhteisiin majoihin, kussa he yhteydessä elivät, seuraten yhteisiä ojemus-nuoria ja aikaansa viettäen sekä hengellisissä että ruumiillisissa askareissa. Näin saivat luostarit alkuperänsä. Niiden luku eneni enenemistään, erinomattain Egyptissä ja Syriassa, ja luostari-asujamet, sekä mies- että nais-luostariloissa, pidettiin niin suuressa arvossa, että monikin kristitty etsei saadaikseen lapsiansa kasvatetuiksi ja opetetuiksi luostariloissa: pian walittiin sekä opettajat että piispat munkkiloin joukosta. Muistettava on, ett'eivät he vielä näinä aikoina olleet luostari-lupaukseltansa niotut koko elinajajensa, sillä tämänkaltaisen omantunnon kiusa pääsi walloillensa wasta kuudentena vuosijätänä.

Alkalukumme ensimmäisinä vuosijätöina olivat luostari-asujamet erinomattain Englannissa, Ranskan- ja Saksanmaassa ne, jotka olivat ko'onneet aittoihinsa hunajan mehun loitolla olewasta hyttitarhasta, taitaakseen sitten myrsköihinä talwis-aikoina jakaa sitä samaa kufittomille ympäristöillensä. Samaten kuin Spanialaiset Amerikkaa wallottaissaan rakensiwat linnoituksen jokaiseen uuteen heiltä keksittyyn maakuntaan, taitaakseen sieltä sitten sekä warjella että lewittää heidän waltaansa, samaten rakensiwat muinoiset uskon julistajatkin luostarinsa erämaiden keskelle jokaisessa paikassa, kussa he waan toiwomat Kristuksen waltakunnan walloilleen pääsewän: ja luostariloista raiwosiwat he teitä, synteöin metsäin läpitse, pimeydessä waeltawain ihmisten luokse. Heidän hiljainen, yksiufer-tainen ja waiwan-alainen elämänsä, heidän karsiwällisyhtensä, auttawaisuutensa ja lempeytensä oli hedelmällinen näissä raakaisissa kansakunnissa, joidenka keskellä he olivat paitsi mitään pelkoa asettuneet ajumaan, ja olivatkin nämä heidän omaisuutensa parahimmat todistajat siitä ihmeellisestä ewankeliumista, jota he julistiwat. Tätä paitsi on monikin Länsi-maakunta kiitollisuutta welkappää luostarilaisille, sen wooksi että maat heiltä ensin ajettiin wiljellä, ja senkin wooksi että heiltä kirjoitettiin ja kansan keskelle lewitettiin Raamatuita ja muitakin hyö-

dyllisiä kirjvoja. Ja samaten kuin taidetaan sanoa, että luostarit kansain waelluksen aikoina ja myöhemminkin olivat kristillisyyden taimi-tarhoja heidän ympärillensä asuwille Sakjalaisille kansakunnille, samaten taidetaan myös sanoa, että he olivat taimi-tarhoja suurelle joukolle rauhan julistajista, jotka näistä luostariloista käwiwät ulos muille maille kylwämään elämän siementä. Luostarit Verins, Lukseu ja Corwey Ranskan maalla, Hy ja Bangor Irlandissa, niinkuin myös Wallis, S:t Gallen, Hirschau ja Julda Saksan ja Helwetian maisja olivat tämänkaltaisia kristillisen sivistyksen taimi-tarhoja, joista walkeus käwi kotimaan esi-isiltämme asuttuihin synkeöihin metsiin.

Ehkäpä haluatte lyhykäistä tietoa edes muutamasta tämänkaltaisesta luostarin historiasta. Erroul, joka oli apotina (esimiehenä) muutamassa Ranskalaisessa luostarissa kuudennen vuosijadan aikoina, pidettiin suuressa arwossa hurskautensa tähden. Mutta keksittyhänsä että hänen omaraskautensa tästä rupeesi paisumaan, muutti hän, ainoastaan kolmen kumppalin kanssa, asumaan loitolla olewaan erämaahan. Tätä ennen asui tässä erämaassa ainoastaan julmia ryöwäriä ja metsjän petoja. Täällä valmistiwat he muutamman metsjä-puron lähelle itsellensä pieniä majoja puunofista ja sawesta. Pian tuli heidän luoksensa muuan ryöwäriilöistä, joka heille selitti, ett'ei heitä woitu sallia ajuman näissä tienoissa, jotka muka olivat ryöwäriilöin alangoita, jonka tähdenkin heidän henkensä ei suinkaan ollut wakinaisessa warjossa näillä tienoilla. Erroul wastasi hänelle ett'eiwät he peljänneet ihmisiä, jotka ainoastaan woiwat ruumiin murhata; eihän heiltä woitu mitään ottaa, koska ei heillä mitään ollut, eikä hän heitä woitu wainoa, koska eiwät olleet kellenkään pahaa tehneet. Vielä sanoi hän ryöwäriille, että hänellekin olisi mahdollista joutua tämänkaltaiseen rikkanteen ja onnellisuuteen, josko hän waan suostuisi luopumaan entisestä elämästänsä ja ainoata totista Jumalaa palwelemaan: jos ei hän tähän suostuisi, niin oli hänen muistettawansa, että Jumalan tuomio kohtaa jokaista pahantekijää. — Hänen

hijivakaiset waikka lempeät sanansa tunkeutuivat sywälle rhywäriin sydämeen, ja seuraawaisena aamuna tulikin jo tämä mies jälleen munkkiloin luokse ja toi apotille köyhyydestänsä kolme leipää ja yhden kakkaran metsä-mehiläisten hunajasta, ja suostui hän nyt pysähtymään heidän tykönsä, erämaata wiljelemään ja kätensä työllä kunnialla leipäänsä ansaitsemaan. Pian seurasi monikin rhywäri hänen esimerkkiänsä, ja tällä lailla perustettiin Duchessa (Normandiasa) kukoistawa luostari, joka wieläkin nimitetään perustajansa, tämän mainitun hurskaan apotin nimeltä. Sittemmin rakennettiin taas tämän luostarin munkkiloilta wiijitoista uutta luostaria, joiden kautta kaikki ympärillä olewat tienoot wiljestiin ja saatettiin kristin-kirkon yhteyteen. Tämä tapahtui kuudennesa vuosisadasa.

Wielä painawammasta arvosta owat meille ne luostarit Englandsa ja Irlandsa, joista niin moni uskonjulistaja käwi ulos Saksan-maakuntiin. Sananlaskussa sanotaan, "että wiholais-heinä jo taimenakin ollessaan polttaa:" ja lukeisjamme kiwasten saarnamiesten elämäkertomuksia näemme useasti, kuinka he jo lapsena ollessaan owat koetelleet itsiänsä saarnaamisessa. Melkeinpä taideetaan sanoakin, että Englandsin kirkko, jolle Herra on ojaksi sallinut meidänkin päiwinä wakinaisesti työtä tehdä pakanoiden käännättämisessä, niinkuin näytti aawistawansa tätä korkeata osuuttansa. Englandsista käwi ewankeliumin walo Irlandiin ja sieltä yli meren Saksan maahan. Etuissin Irlandilaisten kääntäjöistä on Patricius, joka syntyi Skottlandsa vuoden 372 tienoilla. Hänen isänsä oli kristillinen saarnamies; hän itse huikentelewainen ja kääntymätöin nuorukainen aina kuudenteentoista wuotensa asti. Tällä ijällä wangiksi otettiin hän ynnä muiden kanssa meri-rhywäreiltä ja kuljetettiin Irlandiin, kussa hän myötiin muutamalle omaisuuden omistajalle, jonka karia-laumoja hänen täytyi kaitfella. Kuin hänen täytyi tätä tehdesjään päiwiansä wiettää sekä nälkäisenä että kehuosti waatetetttuna, lumelta, kylmältä ja fateelta waiwattuna, niin ajoi armo hänen sydäntänsä Jumalaa etsimään, ja

kanssakäyminen tämän Näkymättömän kanssa kävi hänelle niin suloiseksi tarpeeksi, että hän useastikin rukoili satoja kertoja yhtenä ainoana päivänä, ja lumelta, sateelta ja jäältä piiritettynä heräsi hän rukoilemaan ennen päivän nousua. Kuusi vuotta oli hän jo ollut wankeudessaan, kuin muuan ääni kohtasi häntä unissa ja sanoi, että muuan laiva oli valmis häntä isänsä maille kuljettamaan. Pikaisesti matkusti hän nyt loitolla olevalle rantamaalle, kussa hän laivan löysi, johon hän kaupan rukoiltuansa vihdoin otettiin. Skottlandisja lastettiin hän laivalta maalle, kussa hänen vielä täytyi matkustaa erämaita seitsemekolmatta vuorokautta ennenkuin hän kotiinsa ennätti. Kolmen vuoden kuluttua joutui hän jälleen meri-rhövärein käsiin, waan ainoastaan kahdeksi kuukaudeksi. Tästä ajasta asti tunsi hän itsensä alati houkutetuksi jälleen matkustamaan niille maille ewangeliumia saarnaamaan, kussa hän oli wanfina ollut. Kerran näki hän unissaan muutamman miehen Irlandista hänelle tuovan joukon kirjjoja. Yhden näiden kirjain päällekirjoitus oli: "Irlandilaisten ääni," ja tätä kirjaa pitemmältä lufiesaan, luuli hän kuulewansa huudon Socoultin korwesta, jonka asujamet hänelle näin huusivat: "me rukoilemme sinua tule tänne luoksemme ja matkusta jälleen seasamme." Rhyneleet alkoivat nyt wuotaa hänen ilmistänsä, ei hän laweammalta lufea woinut — hän heräsi. Mutta eipä nyt enää mikään woinut häntä pidättää, ja wuonna 431 matkusti hän Irlandiin. Kristiinarastiin waelji hän nyt koko tämän vielä pakanallisen saaren läwitse, kokosi asujamet ympärillensä laweille kedolle ja lausui heille yksinkertaisia sanoja siitä Kristinmaulitusta, ja hänen sanansa waiwuttivat wälewästi näiden raakalaisten sydämissä. Hän asetti monta koulua ja opetti näille taitamattomille saarelaisille Jumalan sanaa. Hän kastoi Dublinin ja Wynnsterin kunnikat ja Connaughtin kunnikaan seitsemän poikaa ynnä myöös suurimman osan heidän alamaisistaan: ja elettyänsä 121 wuoden wanhaksi, sallittiin hänelle vielä ilo nähdä, kuinka kristinoppi tunnustettiin pian jokaiselta tämän saaren asukkaalta. Ei kaupan hänen kuoltuansa

(516) asetettiin Bangoriksi nimitetty luostari Pohjois-Wallisiin maakunnassa, jonka luostarin ensimmäisiä opetuslapsia olivat Gallus ja Kolumban, jotka olivat ensimmäiset ewankeliumin julistajat eteläisen Saksamaan erämaissa.

Mutta ensiksi tahdon teille lausua pyhästä Martinuksesta, että saatte tietää minä vuoski hänen nimensä on Almanakkamme asetettu ja wietetään Marraskuun 11 päivänä. Hänen isänsä oli Roomalainen sota-päällikkö, ja hän syntyi vuoden 316 tienoilla, ja oli jo sotapalveluksessa wiidentoista vuoden vanhana. Ennen kastamistansaakin eroitettiin hän jo pian muista sotamiehistä ystävällisen muotonsa ja käytöksensä kautta. Matkastajain esimiehenä kulki hän muutamana kylmänä talvipäivänä Amiens'in kaupungin portista ja näki täällä muutamaman köyhän miehen makaaman kylmästä jähmettyneenä. Kohta sieppasi hän miekkansa tupestansa, leikkasi kahtanansa kahteen osaan ja jätti tästä toisen puolen tämän köyhän, jähmettyneen miehen peitteeksi. Sodan päätettyä kiiruhti hän hurstiaan piispan Hilariuksen tykö Botiers'iin, häneltä kastettaaksensa, ja täällä häntä kehoitettiin rupeemaan kristin-kirkon palvelukseen. Martinus tahtoi kuitenkin ensin saada pakanallisia vanhempiansa tähän tuumaan suostumaan, waan matkalla heidän tykönsä joutui hän ryöwärein käsiin, joista jo yksi miekkansa kohotti häntä tappaakseen. Martinuspa ei tästä ensinkään hämmästynyt, ja kuin nyt ryöwäri häneltä kysyi, kuka hän oli, vastasi hän: "minä olen kristitty enkä pelkää kuolemaa, mutta minua ainoastaan surkuttaa, ettäs itse olet niin laukana Kristuksesta." Nämä sanat liikuttivat ryöwäriin sydäntä, ja hän lasi hänen menemään, häntä ensinkään wahingoittamatta. Vanhempainsa kotiin tultua sallittiin hänelle se ilo, että hän näki äitinsä taiwutetuksi uskomaan Jesusta; mutta hänen waeltaissansa, saarnaten ja todistaen Kristuksesta, pilkattiin hän monelta ja ruostettiin viimein koto kotimaastaan.

Nyt palautui Martinus Hilariuksen tykö ja rakensi Poire-wirran rannalle muutamaman luostarin, jyrkälle kal-

liolle, kuhun pian kokoontui hänen ympärillensä kahdeksan-
kymmentä nuorta miestä, jotka köyhyydessä ja itsensä kiel-
tämisesä valmistivat itsensä vakaisiksi Kristuksen palve-
lioiksi. Pian waelji tästä luostarista piispoja ja saar-
naajoita, jotka yltä ympäristöllään wiljelivät Kristuksen
wilja-maita. Martinus itse tehtiin piispaksi Tours'issa:
mutta kuitenkin waelji hän uupumatta Etelä-Ranskan
maassa taivuttaen pakanoita Kristusta uskomaan. Ker-
ran tultuaan muutamaaan kaupunkiin, jonka asujaiset kaikki
olivat pakanoita, kiiruhtivat he kaikki häntä katsomaan.
Nähdessään näitä onnettomia, walloitettiin hänen sydä-
mensä kansakärjälliyyhdeltä, jotta hän kohta lankeisi pol-
willensa ja kohotti heidän edestänsä palawat rukouksensa
Sumalan tykö. Kaikki mielet murtuivat hänen sanois-
tansa. Löytyy myös muuan kertomus, joka lausuu,
kuinka muuan wainopuoli kuljetti hänen tykönsä kuolleen
lapsensa ja rukoili häntä, joka oli Sumalan ystävä, tätä
lasta kuolleista herättämään. Sanotaan, että hän ru-
kouksillansa saattoi lapsen jälleen elämään, ja että kaikki
kaupungin asujaiset tämän tähden rukoilivat häneltä ope-
tusta ja kastetta. Pyhän Martinuksen elämän kertomuk-
sesja löytyy montakin juttua tämänkaltaisista ihmetöistä,
jamaton kuin myös kaikki meille joutuneet kertomukset en-
simäisistä ewangeliumin julistajista länsimaisja ovat
kostonansa sekoitetut tämänkaltaisilla ihmetöillä, joidenka
kertominenkin näyttää olewan näiden kertomusten pää-
maalina. Tästä keksitään, kuinka eivät kertomusten kir-
joittajat hymnäntäneet, että ihmisten kääntymisen Suma-
lan tykö saatanaan wallan alta oli suurempi ihmetö, kuin
jairaita parantaa ja ruumiillisesti kuolleita herättää. Tä-
mänkalaiset ihme-kertomukset myöhemmistä ajoista, joilla
ei ole sitä todistusta kuin Uuden Testamentin kertomuk-
silla, näyttävät minusta niinkuin nuo siwelliget en-
kelin-päät, joita näemme wanhoissa kuwissa jalattomina,
ja joillensa siis ei löydy soweliaista paikkaa johon heitä
woisi asettaa. Tämänkalaisilla kertomuksilla ei tavalli-
jesti olekaan wakinaista perustusta, jonka wuoksin he
niinkuin ilmassa keikkawat. Waan koskapa ei missään

löydy määrätty se aika, jolloin ihme-töiden pitäisi lakkaaman, niin olisi myös hurjuus edeltäkäsin päättää ett'ei ihmetöitä ole voinut tapahtua myöhempinäkin aikoina.

Wuonna 397 kutsuttiin Martinus rikkailta hedelmillä siunatuista töistensä parempaan maailmaan ja jätti aljetut työnsä opetuslapsillensa. Mainittavimmat näistä ovat Germanus ja Lupus, jotka näinä sodanmyrskyissä aikoinansa khyneleitä muodattaen kylwivät rikkaita siemeniä sywältä khyнетtyn peltomaahan Englandin ja Ranskan maisja, ja joista minä mielelläni teille enemmänkin kertoisin, jos waan kirjani laweus myöten antaisi.

Pian tämän jälkeen alkoivat Ranskalaiset kansakunnat, jotka asuivat Ala-Rhen-wirran tienoilla, yhä enemmän ja enemmän lewentää rajojansa länsi-ilmaan päin, ja pysähtyä asumaan siinä maassa, joka heidän mukaan nimitettiin ja nimitetään Ranskan maaksi. Heidän tämänaikuinen kuninkaansa oli Klodewig, muuan nuori sotajankari, jolta Roomalais-Gallian pääkaupunki Soissons pian walloitettiin. Remigius oli näinä aikoina piispana Rheims'issä, ja on hän erinomaisimpia tämän aikuisista miehistä. Ranskalaiset olivat sotaa käydesjansa ryöstäneet kristittyin kirkkoja, ja Remigius kääntyi heidän nuoren woitto-jankarinja luokse, rukoilemaan häneltä, että hän suostuisi heille jälleen antamaan kirkkoin pyhät astiat ja erinomattain rukoili hän jälleen saada-seen muuanta suuresja arwosja pidettyä astiata. Näiden kansakuntain tapa oli että kaikki ryöstetty tawara kuljetettiin yhteen paikkaan, jossa se sitten miestä myöten arwalla jaettiin. Klodewig, joka suostui piispaa tässä asiassa palwelemaan, pyysi sotamiehiänsä wapaa-ehdoisesti piispalle jälleen antamaan häneltä niin hartaasti waaditua pyhää astiata. Koko sotajoukko suostuikin tähän, mutta ainoastaan yksi sotawäestä oli tähän tuumaan suostumatta, jonka tähden hän sotakirweellänsä hakkasi astian palaisiksi sanoen: "ei kuningaskaan saa muuta osaksensa, kuin minkä arpa hänelle antaa." Piikuiosta myöhemmin kokountui koko sotajoukko muutamalle tedolle, joka oli sodan-jumalalle pyhitetty, ja kuin nyt kuningas täällä

tutti heidän aseitansa, sanoi hän tälle uppiniskaselle sotamiehelle: ”sinun aseesi ovat tuike keloja, sillä ei keihäsi eikä sotafirmeesi ole tappelussa kelmolliset.” Näin sanoen löi hän aseet sotamiehen käsistä, ja kuin tämä nyt kumarssiin niitä jälleen ottaaksensa, hakkasi hän häneltä niskan omalla sotafirmeellänsä ja sanoi: ”näin teit sinäkin Soissons’issa astian kanssa.”

Wähän ajan kuluttua nai Klodewig itsellensä kuningattaren kristin-uskosta, ja tämä etsi kaikella lailla suo-
sioitella puolisotansa tähän uskoon taipumaan. Allemannilaiset, jotka olivat päättyneet ajumaan ylä Rhein-
wirran paikkakuntaan, ryntäsivät nyt äkkiä Kölnin kunin-
kaan waltakuntaa ryöstämään, mutta Klodewig riensi tätä kuningasta auttamaan. Zulpichin tienoilla kohosi nyt (496) kauhia tappelu kussa Kölnin kuningas haavoitettiin, hänen sotajoukkonsa pakosalle ajettiin, ja joten Klodewig jo luuli tappelun hänen puoleltaan kokonaan kadotetuksi. Hänen puolisoitansa kylwetty hywä siemen pääsi nyt waaran hetkinä hedelmöitsemään hänen sydämesjensä, sillä nyt hän muisti kuinka hänen hurstas puolisonsa oli manannut häntä kristittyin Jumalaa rukoilemaan, hänen awullansa wihollisiansa woittaaksensa. Klodewig astui nyt hewosensa seljältä, lankei polwillensa koko sotajoukkonsa nähden, ja rukoili Jesusta khyneleitä muodattaen ja sanoi: ”minä olen rukoillut omia jumaloitani, waan he ovat woimattomia. Nyt siis käännyn sinun tykö, ja toivon päällesi uskoa. Pelasta minua wihollisteni käsistä, niin olen walmis sinun nimees kastettaa.” Tästä silmänräpäyksestä kääntyiin sodan onnen-ratas. Klodewig woitti tappelun; Allemannit woitettiin, ja näin muodoin aukeni owi, jonka kautta kristin-usko saatettiin sekä Ranskalaisille että Allemannilaisille. Klodewig ynnä kolmentuhannen miehen kanssa sotajoukkonsa kastettiin vielä samana vuonna juhlaallisesti Rheims’in kirkossa. Kyllähän ei hänen kääntymisensä ollut oikein järjestyksellinen, koska se oli kääntyminen kristin-kirkkoon eikä Kristukseen, joka asia aivan hywin siitä ymmärretään, että hänen koko seuraawain elämänsä saastutettiin kavaluudelta ja woiton-

ja kunnian-himolta: mutta kuitenkin perustettiin ja lewen-
nettiin kristin-kirkko hänen warjonsa alla, ja olihan jo
kirkon Herran sanonut, että ewankeliumiin nuotta-apajaan
piti kiertymän kaikenlaisia kaloja, sekä hyviä että huo-
nompiaakin.

Klodewigin eläissä ajettiin jo ewankeliumia julistaa
Allemannilaisille Rlä-Rhen-wirran partahilla. Tämä
tapahui seuraawalla lailla: Fridolin, muuan Irlandi-
lainen nuorukainen, joka oli luostarisja oppinsa saanut,
oli päättänyt omistaa elämänsä Lähetys-töille. Ensin
waelsi hän koti-maassansa kaupungista kaupunkiin ja saar-
nasi ewankeliumia; mutta sitten matkusti hän köyhänä
jumalais-kulkiamana Ranskan maahan, oleskeli siellä jon-
kun ajan muutamassa piispa Hilariolta rakennetussa luos-
tarisja Poitiers'in maakunnassa. Waan ei hän enää täällä
lepoa löytänyt sen jälkeen kuin häntä unissa käskettiin
etsimään muuanta Allemannilaisten saarta Rhen-wirrasja
kussa hänen piti ewankeliumia saarnaaman Schwarts-
waldin (Mustan-metsän) raakasille asukkaille. Warjelus-
kirjalla kuningas Klodewigilta alkoi Fridolin nyt matkansa
Rhen-wirtaa seuraten ja matkallansa antoi hän itsellensä
aikaa sinne tänne poiketa hywää siementä kylwämään.
Näin matkustaen joutui hän wihdoinkin Rauracheri-maa-
han, kussa muinonen kaupunki Augusta vielä oli rau-
noina siitä ajasta kuin se Attilalta häwitettiin, ja tä-
män kaupungin lähellä, niillä tienoilla, kussa nykyinen
Säckingiksi kutsuttu pieni kaupunki on, löysi hän sen
etsityn, unissansa nähdyn saaren. Hän herkesi täällä
erämaahan asumaan ja alkoi Lähetys-työtänsä toimittaa.
Muutaman lähellä asuwaisen Allemannilaisen tytär, ni-
meltä Wacher, oli ensimmäinen Allemannilaisista, joka
Fridolinilta opetettiin ja kastettiin: ja kuin Rhen-wirran
saari kuningas Klodewigilta hänelle lahjoitettiin, niin ra-
kensi hän tänne luostarin, kuhuun hurskaita munkkiloita
wähä wähitellen kokoontui lähellä olewasta Burgundin
maakunnasta. Näiltä hän autettiin perustaisjaan kris-
tin-kirkkoa Allemannilaisten maakunnissa. Täältä teki
hän vielä lähetys-waelluksensa Glarus nimiseen maakun-

taan Helvetian maassa, ja täältä jälleen palattuansa kuoli hän saarellaan vuonna 538. Näin hänestä kerrotaan, ja josko ei historia muuta muistomerkkiä tunne hänen lähetys-toimistansa kuin meiltä jo mainitun luostarin Sättingissä, niin eihän tämä asia ole kummallisempi kuin sekkään, että yht'äkkiä näemme kristin-uskon olevan valloillaan maafunnissa, joista ei ole tunnettu kuka heissä lienee ollut ensimmäinen uskon-siemenen kylwäjä. Näin me esimerkiksi 645 vuoden tienoilla tapaamme synkeässä Schwartswaldin metsämaassa pienoisen kaupungin, jota Kalwiksi kutsutaan ja kussa näinä aikoina löytyi muuan vähäinen kristillinen seurakunta kirkkonsa, jota kutsuttiin Nikolauksen kappeliksi. Täällä asui silloin muuan rikas leski-waimo, Helitsena nimeltä, Kalwin kreivin sukulainen. Hän halutti omaisuuttansa kättää jollakulla Jumalalle otollisella tavalla, ja rukouli Jumalaa höt ja päiwät saadaksensa neuwoa kuinka hänen tekemän piti. Unissaan näki hän nyt muutaman joukkasan laakson, kussa oli senkaltainen puu jonka yhdestä tywestä käwi kolme korkeata oksaa, ja nyt kuuli hän myös kuinka hänelle sanottiin, että hänen piti sille paikalle kirkkoa rakentaman Jumalan kunniaksi. Seuraavana aamuna puki hän itsensä juhla-waatteisin, matkusti kolmen palvelian kanssa erämaita ristiin rastiin polkein, siksi kuin hän viimein löysikin laakson, kussa hänelle unissa nähtetty puu kaswoi. Kalwilais-kreivin juostumuksella rakensi hän nyt tänne kirkon ja luostarin, jolle hän sitten pyhitti koko omaisuutensa. Näin perustettiin Hirschaun korkeasti ylistetty luostari, kusta sitten seuraawina vuosisatoina niin monta erinomaista miestä matkusti aina ympäri koko Saksanmaan lewittäen sekä kristin-oppia että muutamia tiedollisuutta.

Mutta palaantukaamme nyt jälleen Allemannilaisten tyköön, joillenko Fridolin saattoi ensimmäisen kristin-opin säteen, ja joillenko wiisikymmentä vuotta myöhemmin wale uudestaan tuotiin Irlandilaiselta Kolumbanilta. Kristin-kirkon palvelukselle oli hän itsensä valmistanut sekä Hyettä Bangor nimisissä luostariloissa, ja omalta halultaan pakotettiin hän aiwan aukarasti Herran nimeä pakanoille

julistamaan. Vuonna 590 läksi hän ynnä kahdentoista hurstiaan nuorukaisen kanssa lähetys-maellukselle, ja matkustivat he Ranskan maan lävitse Elfasin erämaihin, jossa muuan luostari heiltä rakennettiin. Rauvan aikaa elättivät he henkensä täällä ainoastaan juurilla ja puun kaarnalla, aina siihen asti kuin heiltä viljelty maa alkoi heidän työtänsä palkita.ause näistä hurstaiista miehistä kävi lauealle ympäri kaiken tienoon: ja tänne riensi ihmisiä joukottain, jotka halusivat saadaikseen opetusta Kolumbanilta ja jättää lapsiansa hänen kasvatettaviksi. Kolumbanin ja hänen kumppaneinsa ympärille kountui tällä lailla koko joukko pakanallisia nuorukaisia, jotka halusivat, samalla lailla kuin hekin, elää Kristuksen seuraamisessa. Pian eivät wieraat enää sopineetkaan tähän yhteen luostariin asumaan, jonkatähden käski uutta rakennettiin. Elämän asenta ja järjestys näissä luostareissa oli kowa ja mukailtu senaikuisen opin-käsityksen mukaan; mutta niinkuin ewangeliumin suloinen oppi meiltä nyt käsitetään, niin oli heidän elämänsä liiallisilla ruumiin waiwaamisilla kowin kowasti rasitettu; waan kuitenkin on tämänkaltainen heidän elämänsä sen wuoksi hylistettäväkin, että he sen kautta taipuivat itseänsä kokonaan kieltämään ja waiwoja sietämään, jotka kumpaitkin omaisuudet oliwat wälttämättömiä lähetys-miehille. Kaksikymmentä vuotta elettyänsä rakastetussa luostarisensa tähtyi Kolumbanin paeta kuninkaattaren Brynhildan wäijywää wainoa, ja kulki hän nyt kumppaneinensa sinne tänne eräkaita matkustaen, siksi kuin hän Rhens-wirtaa seuraten viimein joutui Zürichiin, joka kaupunki näinä aikoina oli ainoastaan pienoinen linna-rakennus. Kuin ei Kolumban täällä pakanoita löytännyt, niin matkusti hän yhä ylemmälle Tuggeniin, kussa hän tapasi ihmisiä, jotka vielä waelisimat pakanallisessa pimeydessä. Näiden keskelle herkesi hän nyt asumaan ynnä kiwaan opetuslapsensa Galluksen kanssa ja koetteli saadaikseen näitä pakanoita tuntemaan elävää Jumalaa ja hänen ainoata poikaansa Jesusta Kristusta. Mutta pakanat wastasimat hänelle: "entiset jumalamme owat tähän saakka antaneet

meille ja esi-ijillemmekin yltäkylläisesti sekä kastetta että lämmitä, emme siis tahdo heistä luopua, sillä hyvästi he hallitsivat.” Tämän sanottunsa tuljettivat he muu-
 anta uhria jumaloillensa, lähetysmiesten läsnä ollessa. Näiden into leimahti, nähdesään tämänkaltaista pilkkaa Jumalan sanaa kohtaan, ja innossaan naklasiivat he epä-
 jumalille aiwotut uhrit järveen ja sytyttivät heidän temp-
 pelinsä palamaan. Tästä taas pakanat puolestansa kii-
 wastuivat, jonka tähden lähetysmiehet heiltä kowundella
 kohdattiin ja sitten maasta ajettiin.

Kolumban kumppaleinsa kanssa astui nyt näiltä wuori-
 mailta alas kedolle Boden-järwen partahilla ja tuli Urbo-
 nin wanhaan linnaan, kussa muuan pappi Willimar ai-
 wan ystävällisesti kohteli häntä. Täältä matkusti hän
 yhä etempään Bregentziin, kussa hän päätti majansa ot-
 taa. Raikki tienoot täällä olivat vielä häwiöllään, Atti-
 lan aikuisesta sodasta, ja harwoin paikoin edes merk-
 kiäkään nähtiin siitä kristin-opin istuttujesta, kuin täällä
 muinoin niin kunnisti kukoisti. Nyt asui täällä pakanal-
 lisiä Allemannilaisia, joille Kolumban ensimmäisen kerran
 saarnasi Kristuksesta muutamassa häwitetyssä kristin-
 uskon kirkossa, josta nyt ei enää muuta jälellä ollut kuin
 paljaat seinät, ja jossa pakanat jo olivat oppineet epä-
 jumaloitansa kumartamaan. - Tähän asetui nyt joukko
 kääntyneitä Allemannilaisia asumaan. Lähetysmiehet rai-
 wosivat yrtitarhoja, istuttivat hedelmä-puita ja kalasti-
 wat kaloja Boden-järwestä yhtä hyvässä menestyksellä
 kuin he ihmisiäkin kalastivat Allemannilaisten joukoista.
 Mutta kolmen vuoden kuluttua täytyi Kolumbanin jäl-
 leen Brynhildaa paeta. Hän matkusti muutamain ope-
 tuslastensa kanssa Alppi-wuorten ylitse Italiaan, waan
 Gallus jäi sairastamaan Willimarin majaan. Sigbert,
 muuan hänen seuralaisistaan pysähtyi asumaan for-
 tealle Gothardin wuorelle, Rhein-wirran alkulähdettä lä-
 hellä, julistaaksensa ewankeliumia pakanallisille Rhodia-
 laisille. Trebian tienoilla perusti Kolumban luostari-
 koulun, jota Bibon-kouluksi kutsuttiin, ja josta sitten so-
 weliaita lähetysmiehiä lähetettiin Longobardilaisille saar-

naamaan, ja tästä kohoisi niin herttaiset hedelmät että, Kolumbanin vielä eläessä, Bongobardilaisten kuningas Agilulf ja iso joukko hänen alamaisistaan kristin-kirkkoon yhdistyi. Tämä kiivas työntekijä kutsuttiin taivaalliseen kotiinsa vuonna 616.

Sille paikalle, kussa nyt S:t Gallenin luostari löytyy, oli Gallus tällä aikaa majan itsellensä rakentanut ja alkoi saarnata Kristuksen ewankeliumia ympäristöllä asuville Allemannilaisille. Pian kasvoi hänen Allemannilainen luostari-seuransa niin suureksi, että hänen täytyi majansa ympärille rakentaa monta monista majaa näille weljillensä, joita hän opetti erinomattain Jumalan sanaa ymmärtämään. Eikä kauvan kulumut ennenkuin S:t Gallenin luostari joutui mitä hedelmöitsewimmiksi kristinuskon taimi-tarhoiksi, kusta kristillisen walon jäteet käwiwät Allemannian maakunnan kaikille osille ja haaroille. Yhdeksänkymmenenwiiden vuoden vanhana kuoli Gallus wakaan ystävänsä Willimarin kodissa, waan haudattiin omaan munkkimajaansa. Ei hän jälestänsä muuta omaisuutta jättänyt, kuin waan yhden ainoan nahka-laukun, jonka awainta hän eläissänsä niin tarkasti suojeli, ett'eiwät edes hänen rakkahimmat opetuslapsensa tietäneet mitä tässä laukussa sisällettiin. Nyht Galluksen kuoltua löydettiin täällä jouhista tehty paita, jota hän kantoi paljaalle ihollensa puetettuna, ja löydettiin täällä myös yhdet rasfaat rauta-kahleet, joilla weren-täppiä keksittiin. Tämän mies-raukan mielestä ei hänelle kylläksi ollut, että hän kärjei niitä raskaita rasituskia, joita itse hänen waaran-alainen työnsä hänelle joka hetki tuotti — ei, waan hän luuli vielä olewansa welwollinen ruumistaan muokkaamaan kaikenkaltaisilla piinauksilla kuin tajunsa waan woi hänelle ilmoittaa, ja jonkalkaltaiset ruumiin muokkaukset omat kokonansa wieraita ewankeliumin suloiselle opille. Totisesti ei woi nykyinen weltto aikamme käsittää eikä arwoa antaa tämänkaltaisille kowille ruumiin muokkauksille, waan kiittäkäämme siis Jumalaa, joka on sallinut meille waelttaa ewankeliumin kirkkaammasa waloosa ewankeliumillisen wapauden tietä rauhden, jotta emme tarwitse

wahwistaa toivoamme autuudestamme tämänkaltaisilla itse=muokkauksilla, sillä tätä toivoamme voimme me wa-
kuuttaa sillä lailla, että uskon silmillä luotamme häneen,
joka kärsi ja kuoli tuottaakseen meille rauhan ja au-
tuuden.

3. Kirkon sisällinen häviö.

Ennenkuin nyt tutkimme, kuinka kristin=oppi yhä la-
weammalle leweni maailmassa ja erinomattain Saksan=
maalla, niin kääntykäämme vielä kerran wanhoja peru-
kirkkokuntia katselemaan ja tutkimaan, kuinka laita heidän
kansansa lienee. Bahoin pelkään, ett'emme tätä tutkies-
samme voi keksiä monta meitä ilahuttawaa asiaa.

Oletteko nähneet Kölnin kaupungin tuomio=kirkkoa?
Tämän äärettömän kirkon päälle työtä tehtiin 200 vuosi=
kautta eikä se sittenkään päässyt walmiiksi, sillä kuin kirk-
koa yhä enemmän ulkopuolelta lawennettiin, niin joutui
monta kappaletta sisäpuolella häwiölle ja parantamisen
puutteen. Ihan tämänkaltaisen oli myös kristinkin
kirkon laita tämän aikakauden tienoilla. Näinä aikoina
kuin kirkon piirteet ulkopuolelle lawennettiin, rasitettiin se
kuitenkin sisällisesti kowilta loukkauksilta, jotka uhkasivat
sitä kokonansa häwiölle saattaa, ja jotka totisesti kyllä
tuottivat sille monta monaista maloa. Kristin=kirkon
kuwa siinä asemassa kuin se Jumalan sanassa kuwail-
laan, ja niinkuin se myös apostolilaisessa aikakaudessa
kuwailtiin, näkyi tämänaikuisille kristityille liian yksin-
kertaiselta, jonka tähden he myös etsivät sitä samaa ko-
ristaa kaikenkaltaisilla koristuksilla. Uika ajalta lyötiin
tähän yhä useampia uusia koristuksia, joilta itse kuwa
wiimein niin tuhrattiin, että tuskin jälkeäkään voitiin ke-
ksiä itse alkukuwasta, siksi kuin uskon=opin puhdistajat tulivat,
jotka huosiamellansa hiweltivät kuwalle tabratut myöhemmät
maalaukset ja asettivat kuwan entiseen peru=asentaansa.
Kolme pää=tuutomerkkiä löytyy, jotka meille tunnustawat

kirken sijällistä häviötä tänä aikakautena (300—600), ja nämä tunteimerkit ovat seuraavat: opinkappalein väärälle toisentaminen, papis-säädyn laita ja tapain tuumellus.

Arius, presbyteri Aleksandriassa, kohotti ensimmäisen riita-aiheen ja matkaan saattoi ensimmäisen erkanemisen kirjossa. Kristuksen jumaluus kiellettiin häneltä julkisesti, ja hän opetti, että Kristus oli ainoastaan luotu olento, vaikka luotu ennen maailmaa, ja erinomaisen hurskautensa tähden korotettu mutta hurskaita korkeammalle. Vuonna 325 pidettiin yhteinen kokous Nikeassa, Väähäisessä Aasiassa, ja täällä piti tämä asia päätettämän. Tämä kokoontui kolmesataa kahdeksantoista piispaa ja juuri joukko muitakin opettajaita, joilta Ariuksen opinkappaleet melkein yksimielisesti vääriksi päätettiin, ja joilta Nikean Uskontunnustus tämän tähden jäädettiin. Rauvan aikaa kului, eikä Arius suostunut päätöksistään luopumaan, ja kuin hän vihdoinkin suostui, harjoitti hän kavaluutta, mutta kuoli kovan kipuin alla juuri samana päivänä kuin häntä jälleen piti otettaman kirkon yhteyteen; tämä hänen äkillinen kuolemansa luettiin oikea-uskoisilta piispoilta Jumalan ritsaksi, jolla hän väärää opettajaa ranskaisi. Mutta eipä kiistä tähän vielä päättynekkään. Keisari Konstantinus taipui Ariuksen oppiin ja suojeli sitä, josta seurasi, että se pääsi voittopuolelle Arles'in ja Mailandin kokouksissa, vuosina 354 ja 355. Tämä aivan selkeästi todistaa, kuinka kirkko-kokouksetkin voivat erhettyä, ja ett'ei totuus ja oikeus aina löydy sillä puolella kussa enimmäkseen äännet löytyvät. Mutta puhas ewankeliumillinen totuus puolustettiin kuitenkin monelta jalolta mieheltä, joidenka seassa piispa Athanasius on ylistettävimpin. Athanasiuksen uskontunnustus on häneltä meille jätetty perintö. Viime-mainituissa kokouksissa, kussa walhe tuomarina istui, tuomittiin tämä urhoollinen uskon-sankari kokonaan kadotuksen alaiseksi. Waan Herra herätti vielä useampiakin uskowaisia miehiä, jotka kiistivät totuuden puolesta, ja Konstantinopolin kokouksessa, vuonna 381, pääsi oikea oppi

jetä Poika Jumalasta että Pyhästä Hengestä voitto-
puolelle. Tämä kiista Kristuksen jumaluudesta kohot-
ti kuitenkin julmia sotia, joissa lauseasti werta wuo-
datettiin. Götiläiset, Swewiläiset, Burgundilaiset, Lon-
gobardilaiset ja Wandalit mieltäiwät Arion usloon, joka
wasta wähitellen saatiin häwiämään: mutta muutamissa
paikkakunnissa pysyi tämä rikkahena aina seitsemänteen
wuosijataan.

Toinen kiista kohosi Konstantinopolin piispaa Nes-
toriussta vastaan, kuin ei hän siihen suostunut, et-
tä neitsyt Maaria kutsuttiin Jumalan synnyttäjäk-
täreksi, koska eroitus Kristuksen jumaluuden ja ihmi-
shyden välillä tällä lailla tulisi kokonansa katoomaan.
Efeson kokous päätti häntä kerettiläiseksi (wäärä-oppi-
seksi), vuonna 431. Hän pantiin wiralta ja kuoli köy-
hydessä. Kun hänen puolustajoihinsa wainottiin, niin
pakeniwat he Persian maakuntiin, kussa heille uskon-wapaus
sallittiin, ja kussa omituinen kirkkokunta heiltä perustet-
tiin. He matkustiwat Persian ja Tartarian läwitse aina
Siinanin maahan, kastaen pakanoita, jonka kautta heidän
uskonsa lewitettiin. Piispoja Nestorion uskosta sanotaan
löytyneen Buchariassa, Turkestaniissa ja aina Tibetis-
sakin. Waikka Nestorilaiset kowasti rasitettiin Muham-
mettilaisilta, niin löytyy heitä vielä nytkin joukottain
itämaakunnissa, joissa heitä kutsutaan Kaldealaisiksi-
tahi Thomaan-kristityiksi.

Wielä hullummaasti käwi, kahdeksantoista vuotta myö-
hemmin, toisessa Efeson kokouksessa, kussa Eutycheksen
oppi oli tutkittawana: hän päätti nimittäin, että juma-
luuden ja ihmishyden luonnot Kristuksessa oliwat julaneet
yhteen yhdeksi ainoaksi luonnoksi. Tämä hänen oppinsa
päädettiin täällä oikeaksi ja toisin uskowat piispat pako-
tettiin jetä ruoskilla että sota-aseilla tämän päätöksen alle
kirjoittamaan, jonka wuoksi tämä kokous kutsuttiin ryö-
wärein-kokoukseksi. Kaksi vuotta myöhemmin (451)
pidettiin yhteinen kokous Kalkedonissa, kussa Efeson
kokouksen päätös polettiin ja Eutyches kerettiläiseksi päätet-
tiin. Mutta eiwät kiistat tässä loppuneet; he waan tu

liivat yhä kiivaimmiksi, ja kuta enemmän keisarit koettivat kiistäviä lahkokuntia yhdistää, sitä enemmän he waan yhä useampiin lahkokuntiin erkaniivat. Kyllähän he wä-
häksi ajaksi waipuiwat senjälkeen kuin wiides yhteinen kirkko-kokous pidettiin (553) Konstantinopolissa. Mutta kiista Kristuksen persoonasta uudistettiin pian, koska so-
keita ihmisiä yhtenään ilmauntui, jotka paremmin kuin silmälliset luulivat käsittävänsä Kristuksen salaisuuden symyyden. Eutyhilaiset tahti Monofysitit, niinkuin heitä myös kutsuttiin, erkaniivat yhteisestä kirkkokunnasta, ja kuu-
dennella vuosisadalla saivat he toimellisen päämiehen, jonka nimi oli Jakob Baradeeus, ja jonka mukaan he sitten nimittiwät itsensä Jakobitalaisiksi. Heitä leweentyi Armeniasta Egyptiin (kussa heitä Koptilaisiksi kutsuttiin), ja löytyy heitä vielä nytkin joukottain näissä maakun-
nissa.

Pelagius, muuan munkki Englannista, opetti, ett'ei perisyntiä ensinkään löydy, eikä yhtäkään Adamista perit-
tyä turmelusta ihmisen luonnossa, waan että jokainen ihminen kuolee oman syntinsä tähden, ja että jokaisella ihmisellä myös löytyy kylläksi voimaa hyvää sekä tah-
toakseen että tehdäkseen. Hänen oppinsa polettiin useam-
missa kirkon-kokouksissa mutta kuitenkin sai hän puolus-
tajoita erinomattain itä-maisessa kirkkokunnassa ja Rans-
kan maalla. Kuuluissa piispa Augustinus, josta kohta erittäin haastamme muutamia sanoja, on senkin wuoksi ylistettävä, että hän muita paremmin wastusti tätä Pe-
lagianien erhetystä.

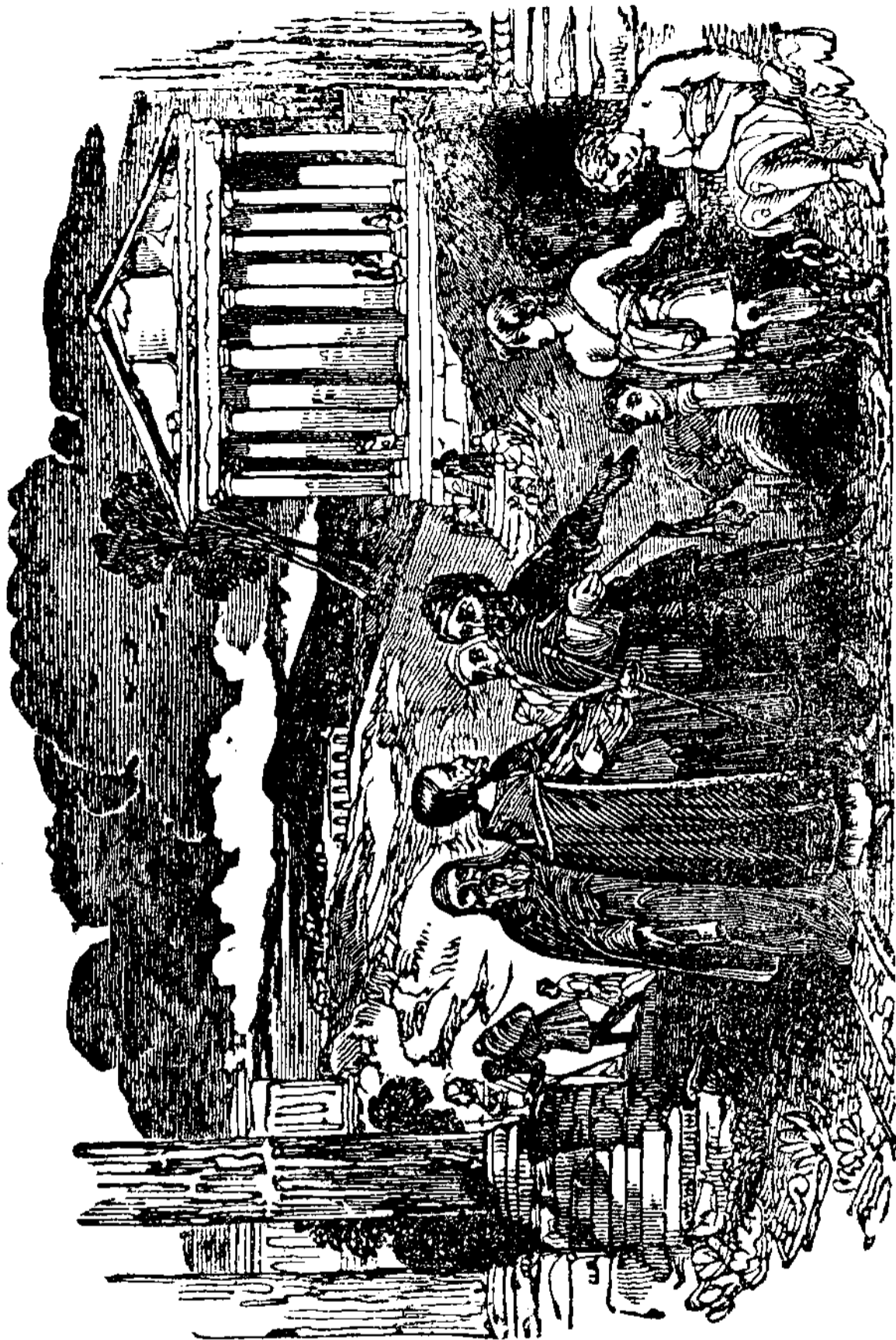
Kuin näin monta harha-luuloa taiksi seurakunnan kes-
kellä kohota ja niin monelta huostattaa, niin tämä sel-
keästi tunnustaa, ett'ei opettajat näinä aikoina liene olleet
senkaltaisia kuin heidän olisi pitänyt olla, ja edellä-lau-
sutustakin jo näkyy, että heidän seassa löytyi monta
kelwointia. Wihollinen tuli kansan maatesa ja kylwi
ohdakkeita wehnän sekaan ja meni tiehensä (mutta hän
tuli pian jälleen). — Tämä opettajain walitettava tilai-
juus kohosi monestakin syystä. Arvelin- ja uskon-wa-
pauk kufistettiin näinä aikoina sen suuren armon kautta

kuin annettiin ylhäisille opettajolle ja heidän ja kirkonkokousten päätöksille: jokaisen täytyi siis peljätä, että hän Pyhää Raamattua lukeissaan voisi sattua uskomaan jotakin senkaltaista kuin seurakunnalta vääräksi katsottiin. Tältä pelvolta monikin estettiin Raamattua tutkimasta, ja oli-
 kin se keweämpi, itse ajattelematta päättää sitä oikeaksi kuin muilta uskottiin. Sen jälkeen kuin keisarit alkoivat kristityitä suojella, ja kuin ennen waaran ja waiwanalainen opetus-wirka kunnia-wiraksi luettiin, ja sen jälkeen kuin kirkot rikastuivat ja juuret palkat opettajolle määrättiin, niin tapahtui myös, että kirkolliset opetus-wirat moneltaikin etsittiin ainoastaan tuloin ja kunnian tähden eikä kauan wiipynyt ennenkuin niitä rahaan waihdettiin, (tämä kauppa kutsuttiin Simoniaaksi, Apost. T. 8: 18 mukaan.) Kuin opetus-wirkain kanssa näin menetettiin niin eihän ihme ollutkaan, jos apostoli Paawalin ennustus pian tähtettiin: tämä ennustus nimittäin: ”minä tiedän minun lähtemiseni jälkeen tulewan teidän sekaanne hirmuiset sudet, jotka ei laumaa säästä.” Ap. T. 20: 29. Papit tahtoivat että heitä piti pidettämän suuremmissa arvossa kuin maalliseen säätyyn kuuluvia, ja sen tähden alkoi papis-säätykin muista erountua ullonaisissa asioissa niinkuin waatteen puolesta j. n. e. Ah, olisivatko he olleet muita paremmat elämän pyhyhdessä, nöyryhdessä ja armeliaisuudessa! mutta nämä omaisuudet harvoissa heistä löydettiin. Osa heistä oli niin taitamattomia että, esimerkiksi, muuan piispa ja muuan kirkon-wanhin Ephejon kokouksessa (431) eivät edes osanneet nimeänsä kirjoittaa: osa taas oli niin räähkäisiä, että heille tarwittiin uusia lafia säättää. Kuitenkin waateivat he kaikenlaisia suuria kunnian-osoituksia; heidän edessänsä tumarrettiin polwilleen ja heidän käsiänsä suudeltiin j. n. e. Jos vielä tämä seurakuntaan tunkeutwaa turmelus saattoi monta hiljasta ja hurskasta sielua erämaihin ja luostariloihin, lepoa etsimään, niin asiata taas toiselta puolen katsoen, tunkentui tämä kauhea turmelus moneen luostariinkin, eikä ollut tarwainta itämaakunnissa, että kirkon ja waltakunnan rauha munkki-

loilta nurettiin. Mitä nyt kirkko näinmuodoin sisällisen elämänsä puolesta kadotti, sen sijaan asettivat papit ulko- naisia warjoja ja kuvituksia, joidenka kautta ensimmäisten kristittyin yksinkertainen jumalan-palvelus pilattiin ja saastutettiin ihmis-jäännöiltä. Kirkko-rakennukset ja julkinainen jumalan-palvelus koristettiin turhilla koristuksilla ja kirkkotapoja löytyi niin monenkaltaisia, että jo Augustinus walittaa, jotta lewiittalainen laki oli keweämpi täytää kuin uusi kristillinen jumalan-palvelus. Ihmeitä tekevä woima omistettiin ristin-merkille; pyhäin ihmisten jäännöksiä (niintuin heidän luitansa j. n. e.) ja myöhemmin heidän kuviansakin kumarrettiin; waksi-tyttöjä pyhitettiin ja koko joukko juhla ja juhlapäiviä säädettiin. Yhä enemmän ja enemmän aljettiin luottaa omaan ansioonsa ja hywiin töihin, joidenka joukkoon luettiin paastoaminen, psalmein lukeminen, almut ja lahjat kirkoille ja luostareille. Ja sitten kuin Roomalais-piispa Gregorius, jota Suureksi kutsuttiin, ilmiin toi oppinsa kiiras-tulesta, niin oliin perustus laskettu aneitten-kärsittämiseen (syynin-päästön myymiseen), joka erinomattain viimeisinä vuosijatoina matkaansaattoi niin paljon pahaa kirkossa.

Roomin piispat alkoivat itsellensä waatia suurempaa arwoa, kuin mikä muille piispoille annettiin; ja tämä heidän etsimisensä alkoi näinä aikoina yhä selkeämmästä ja selkeämmästä näyttäytyä. Sillähän piispat Konstantinopolissa, Jerusalemissa, Antiochiassa ja Aleksandriassa eivät tahtoneet Roomin piispalle myödistää suurempaa arwoa kuin mikä heille itsellekin annettiin ja kuin Roomalais-piispa otti Paawin nimen erityiseksi kortonimeksi itsellensä, niin nämä toiset ottivat itsellensä omituiseksi Patriarkan nimen. (Paawi, paappa, merkitsee: isä, waan Patriarka merkitsee: arffi-isä.) Mutta tässä suunnassa puollustettiin Roomin piispa moneltain asian mutkalta. Sanottiin esimerkiksi, että apostoli Pietari oli Roomin seurakunnan perustanut, ja keisarit asuiwat lauman Roomissa ja pitivät siellä olewia piispoja suuressa arwossa: näistä ja muista syistä omistettiin

näille piispoille suurempi arvo kuin muille. Mutta ei greikkalainen kirkkokunta kuitenkaan tahtonut tähän suostua, vaikka muut edellä mainitut piispattiin vähä vähitellen tähän myödistyivät. Raman ja monessa paikkatumassa löysi tämä asia kuitenkin monta vastustajaa, niinkuin esimerkiksi Englannissa, jossa suuri joukko senkaltaisia opettajajoutia, jotka eivät tahtoneet suostua pitämään Roomin piispaa heidän esimiehenänsä, Roomalaisilta pappeiltoilta murhattiin: ja Skottlandissa, jossa Kuldeerit aina kahdenteentoista vuosijataan asti eivät Roomin witsawaltaan suostuneet. Mutta Roomin piispain joukossa löytyi kuitenkin näinä aikoina aivan montakin, joidenka mielenlaatu on armosja pidettävä. Heidän joukostansa olemme jo haastelleet Eosta (450 vuoden tienoilla) joka niin rohkeasti uskalsi mennä julman Attilan luokse: ja edellämainittuakin Gregorius, Suureksi kutsuttu, oli todellinen, hurstas ja harras mies puolestaan. Siwuloinen ruumiinsa puolesta, oli hän kuitenkin uupumaton toimisjansa ja auttawaisuudesjansa, samaten kuin myös ewankeliumin lewittäminen pakanallisissa kansatunnissa oli hänellä suurena huolena. Niinä aikoina kuin hän vielä eleksenteli munkkina luostarissaan, näki hän, Roomin katuja waeltaen, muutamana päivänä muutamia kaunoisia nuorukaisia, joita torilla orjiksi kaupiteltiin. He olivat tänne tuodut loitolla olewasta Brittannian saaresta. ”Dwatko sen saaren asujamet pakanoita wai kristityitä?” kysyi Gregorius. ”He elävät vielä pakanallisessa pimeydessä” — wastattiin hänelle. — ”Woi!” sanoi nyt hurstas munkkimme, ”että pimeyden ruhtinas wieläkin hallitsee noin kauniita kaswoja, ja että heidän ihana otsansa ei mitään tiedä Jumalan armosta! — Kuinka tämä kansa kutsutaan?” Hänelle wastattiin: ”Anglilaisiksi heitä nimitetään.” — ”Totisesti kyllä!” sanoi hän, ”omat heidän poskensa enkelein kaltaiset, mutta waltettawa wahinko on, ett’eivät he Jumalan enkelein kansa ole osallisia tulewaisesta autuudesta. — Kuinka maakunta nimitetään, kusta he tulewat?” ”Deira” wastattiin hänelle. ”Tosipa kyllä” sanoi hän ”de ira (Jumalan wi-

hasta) pitää heitä pelastettaman ja Kristuksen armoon kutsuttaman. Mitä heidän kuninkaansa nimi on?" — "Ella" sanoivat he: — "o, että hänkin pian mahtaisi laulaa Ellelujah (halleluja)!" — sanoi sydämellisesti liikutettu Gregorius ja meni matkaansa. Tästä saakka halusi hänen sydämensä ewankeliumia lewittää Britanniassa, ja tätä työtä ahkeroikin hän tolo elinkautensa.

Muutamista muistakin sen aikuisista erinomaisista miehistä on minun vielä juttelminen, warsinkin kuin kirkon pikaisesti paisuva turmelus juuri heidän ja

heidän kaltaisten miesten toimilta vielä vähäsi ajaksi estettiin kokonaan walloilleen pääsemästä.

Ambrosius walittiin sotapäädystä piispaksi Mailandissa, vaikka ei hän silloin vielä kastettukaan ollut. Ei hän ensinkään tahtonut tätä wirkaa vastaan ottaa, waan kauwan kiistettyänsä suostui hän kuitenkin viimein sitä vastaan ottamaan. Hän lahjoitti omaisuutensa köyhille ja tutki ankaralla ahkeruudella pyhää Raamattua sekä hyöt että päivät. Hänen owensa olivat aina awoinna, jotta jokainen taisi paitsi mitään estettä hänelle asiointansa selittää. Minkä hän waan säästää taisi, kättyi hän wankeudessa olemain kristittyin wapaaksi lunastamiseksi, eikä hän tätä tehden edes säästänyt kirkonsa kulta- ja hopia-astioita. Mutta vaikka wieläkin hän näin hellä sydäminen oli, niin oli hän kuitenkin wakainen ja urhoollinen, kuin asiat niin waatiwat. Roomalainen keisari Theodosius oli Thessalonikan kaupungissa, kussa muutamia hänen sotaherroistansa oli tullut joukolta murhatuksi, antanut rauhaisewassa wihassa murhata seitsemän tuhatta ihmistä, vaikka hän oli Ambrosiukselle luvannut heitä armahtaa. Ambrosius kirjoitti hänelle wakaisen kirjoituksen ja julisti hänelle, että hän oli kirkon yhteydestä suljettu, siksi kuin hän julkisesti syutinsä tunnustaisi: ja kuin keisari kuitenkin tahtoi kirkkoon tulla, asettautui piispa owelle häntä vastaan ja esti häntä sisälle tulemaasta. Keisari arweli kahdeksan kuukautta, ennenkuin hän viimein suostui julkinaista kirkon-rangistusta kärsimään. Dyt puki hän keisarillisen manttelin päältänsä, lankefi kaswoillensa ja rukoili sanat 119 psalmisssa: Minun sieluni to-mussa makaa, wirwoita minua sanas jälkeen. Kanssa itki ja rukoili keisarin kanssa. Tämä tapahui neljännän vuosisadan loppumaille.

Seuratunna esi-isä Hieronymus eli muutamain ajan eräkkäänä Syrian erämaissa ja oli munkki-elämän erinomaisimpia puolustajaita ja ystäviä. Viimeiset wiikolmatta vuotta elämästään elehteli hän muutama-sa luostarisssa Bethlehemiissä, kussa hän erinomattain työskenteli pyhän Raamatun selittämisellä, ja myös kirjoitti

monta hyödyttävää kirjaa, jiksi kuin hän kuoli vuonna 420. Hänen mainittavin työnsä on hänen latinan kielineen käännöksensä Raamatusta. Tämä hänen käännöksensä oli viidennestä vuosikadaasta aina kundredenteentoista vuosikataan asti ainoa jumalallisen ilmestyksen tieto-lähde koko länsi-maiselle kirkkokunnalle, jossa sekä greikkalainen että hebrealainen kielen-taide näihin aikoihin kokonaan oli kadonnut, ja jolla omilla kielennurteillaan oli ainoastaan muutamia käännöksiä Pyhästä Raamatusta. Monta tuhatta muka-kirjoitusta tästä latinaisesta käännöksestä tehtiin Euroopan maakunnissa hurstkailta munkkiloilta heidän yksinäisissä luostari-ruomissaan ja lewitettiin tämän syn-teän aikakauden aikoina autuutta etsiville ihmisille opetuksiksi ja rakennuksiksi. Näin koitti vielä valo wäbäisestä Bethlehemistä maailmalle ja loisti erinomattain länsi-maisille kansoille tahti edes muutamille heistä heidän tuhat-wuotisessa pimeydessään.

Sebaanes Krysostomus (tämä nimi merkitsee: kulta-suu, niinkuin häntä julosanaisuntensa wuoksi kutsuttiin) joutui piispaksi Konstantinopolissa vuonna 398 ja saarnasi pelkäämättä ja muotoa katjomatta tässä suuressa kaupungissa, jossa tapain turmelus oli kokonaan ääretön. Wälistä oli hänellä aina kymmenenkii tuhatta sanankuuliata. Mutta ei hänen rohkeutensa kehwanut turmeluksen ihmisille, ja sen wuoksi ajettiin hän maan-pakolaisuuteen Armeniaan. Matkallaan täytyi hänen kärsiä ! inwaloisuuksia, ja sitten turmeltiin hänen terweytensä

kokonaan tässä kylmässä maafunnassa. Mutta tässäkin murheellisessa tilaisuudessaan jaarnasi hän unpumatta ja toimitti lähetys-miehiä pakanuille, jakoi leipää köyhille ja lunasti wankeja ryöväreiltä. Waan ei tämänkaltaisia työntoimia hänelle kukaan sallittu, ja kuin häntä kuljetettiin toiseen maan-pakolaiskuntaan, kuoli hän matkalla waellustensa waiwaloisuuksista. Hänen viimeiset sanansa olivat tämä hänen elämänsä sananparsi: "ylistetty olkoon Sumala kaiken edestä!" Näin on joka aika todistanut, että joka tahtoo olla Jesuksen totisena opetuslapsena, hänen täytyy ristinsä ottaa ja häntä seurata.

Edellämainitun Aleksandrian piispan Athanasiuksen elämän-waiheiltakin tämä sama todistetaan. Wakaisesti ja pelkäämättä puolusti hän Kristuksen jumaluutta Ariuksen kerettiläis-oppia vastaan. Wiisi kertaa ajettiin hän Ariuksen lahkokunnalta maanpakolaisuuteen, jossa hän yhtenään oli hengen waarassa; ja hänen täytyi elää kaksikymmentä vuotta tämänkaltaisessa pakolaisuudessa. Vuonna 335 hän kutsuttiin muutamaaan kirkonkokoukseen Tyrus nimiseen kaupunkiin, kussa sitten paitsi muita kauhaita kanteita hänen päällensä kaudettiin, että hän oli piispa Arseniuksen murhaaja; wieläpä näytettiinkin muutamaassa laatikossa yksi kuivettunut ihmisen käsi, jota Arseniuksen kädeksi päättivät ja jota sanoivat Athanasiuksen myötänsä kuljettaman leihutu-wäliskappaleeksi. Tutkinto-päiwä joutui ja nyt näyttivät päällefantajat tätä kuolleen kättä. Seko kokous kauhistui ja Athanasiuksen wihamiehet riennuitsivat. Hän itse oli rohkea ja kyysi tuomareiltaan, jos he Arseniusta tunsiwat. Muutamat wastasiwat: "tunnenme." Nyt awasi Athanasius oven, antoi muutamain miehen astua sisälle ja sanoi: "onko tämä sama mies, jonka murhamieheksi minua päätetään, ja jonka käsiin olisi minulta hakattu?" Nyt kohotti hän Arseniuksen kaapua ja näytti hänen käsiänsä. Päälefantajat hämmästyivät, sillä Arsenius oli juuri tämän asian tähden tänne tullut. Sittenkin tuomittiin Athanasius ja ajettiin maanpakolaisuuteen Trieriin, Rhein-wirran rannalle. Myöhemmin palauntui hän jälleen Aleksandri-

aan, waan pian ajettiin häntä täällä uudestaan wainota: muutamana yönä rhytähtyivät wihamiehet hänen päällensä, hänen omassa kirkossansa ja seurakuntansa keskellä, ja tuskin taisi hän itsensä pelastaa. Nyt pakeni hän Egyptiin erämaihin, eräkkään Antonion tyköön, kussa hän wietti kuusi vuotta. Hän kuoli vuonna 372, senjälkeen kuin hän aiwan äskettäin oli saanut jälleen palauntua seurakuntansa luokse.

Aurelius Augustinus syntyi vuonna 354. Hänellä oli hurskas äiti nimeltä Monika, jolla niinkuin monellakin isällä ja äitillä oli syhtä surra ja murhetta lapsensa wuoksi. Augustinus luki ahkerasti, mutta waikka hän edistyi tiedollisuudessa, niin edistyi hän vielä enemmän huikentelewaisuudessa ja synnillisessä elämässä. Äitin sydän wapisi yhä enemmän ja enemmän harhateille joutuneen poikansa tähden, ja niin wafainen ja laakaamatoin oli tämä äiti rukouksissaan poikansa edestä, että piispa Ambrosius, jolle hän tuskaansa walitti, lohdutti häntä näillä sanoilla: "ole uskalias! ei se poika, jonka edestä niin katkerat kyyneleet wuotawat ja niin monta palawaa rukousta kohotetaan, ei se pääse hukuttamaan." Augustinus oli tullut Afrikasta, kussa hän oli syntynyt, Mailandiin ja täällä manattiin hän edeltämainitulta ylistettävältä piispa Ambrosiukselta ahkeramasti Jumalan sanaa lufemaan. Muutamat kertomukset muutamain ylhäisten Roomalaisten lääntymisestä, joita hän oppi tuntemaan, lankefiwat raskaasti hänen sydämmellensä, jotta hän ystäwälleen näin lausui: "tuonkaltaiset opittomat ihmiset ryöstäwät taivaan waltakunnan itsellensä, ja me kaiten oppimme kausa piehtareimme synnissä." Tämän sanottuansa kiiruhti hän yrttitarhaan, heittäyntyä muutamain wuokunapuu alle, niinkuin Nathanael, ja rukouli, kyyneleitä katkerasti wuodattaen, armoa nuteen elämäään. Jumalaa näin rukouksissaan kuuli hän lähellä olewasta talosta monta kertaa seuraawat sanat: tolle, lege! (ota ja lue!). Augustinus päätti nyt, tämän äänen olewan hänelle manauksen taivaasta, jotta hänen waan piti Naamattua lufeman: hän aukaisi pyhän

kirjansa ja luki Rom. 13: 13, 14. Nämä sanat tukeu-
 jivat syväälle hänen sydämeensä, ja tästä hetkestä asti
 päätti hän omistaa elämänsä Herralle Jeesukselle. Hän
 kiiruhti äitinsä tykö hänelle julistaakseen, kuinka armo oli
 hänellekin tapahtunut. Taidatte käsittää, kuinka suloinen
 hurstaaan Monikan ilo nyt oli ja kuinka palava hänen
 kiitollisuutensa. Augustinus palaantui Afrikkaan, rupeesi
 kirkon-palvelukseen ja joutui piispaksi Hippo nimisessä
 kaupungissa, kussa hän kuoli juuri niinä aikoina kuin
 tämä kaupunki piiritettiin Wandalilaisilta (431). Sa-
 maten kuin muutkin näistä edellä mainituista ylistet-
 täwistä opettajista, ei hänkään ollut kokonansa harha-
 uskotoin, mutta Jumalan vapaa armo Kristuksessa oli
 hänen jaloin koreutensa, ja hänen kirjoituksiansa, jotka
 ovat joutuneet meille asti luettawiksi, löytyy senkaltainen
 aarre kristillistä wiisautta ja ymmärrystä, kuin sitä juuri
 taidetaan odottaakin siltä mieheltä, josta saamme sanoa,
 että hän oli waikuttawin kaisista kirkon opettajista aika-
 kaudellaan.

Waikka minä wieläkin voisin teille jutella monestakin
 uskollisesta Kristuksen palveliasta näistä ajoista, niin oli
 kuitenkin heidän määränsä, jotka kehnosti ja kelwottomasti
 wirkansa hoitivat, wielä suurempi, ja luonnollistahan
 on että tämä asia suuresti myötä waikutti siihen että ta-
 pain turmelus ja synnillinen elämä yhä enemmän ja enem-
 män pääsi kristityissä walloilleen. Jo neljännellä woosi-
 sadalla oli tarpeellinen että kirkon-kokouksessa kieltoja ja
 rangaistuksia säädettiin, joilla koeteltiin tukahuttaa edes
 rumimpia räähkäisyyksiä kristittyin seassa. Mutta wielä
 suuremmaksi pääsi kristikunnan turmelus kaisissa säädhyissä
 5:nen woosisadan jälkeen. Kunnian himo ja hekkuma, wä-
 kivalta ja kavaluus, sodanhimo ja kaitenkaltainen ju-
 malattomuus hallitsivat kristillisissä howiloissa yhtä
 ankarasti kuin pakanallisina aikoina. Pakanallisia tapoja
 ja taikauksia ja kaitenkaltaisia syntejä käytettiin yhteiseltä
 kansalta. Sunnuntai-päivät ja paasto-ajat hutiloiten
 wietettiin ja Jumalan palvelus laimiin lyötiin. Useam-
 malla kristityllä ei ollut mitään muuta kristillisyydestä

kuin waan paljas nimi, ja sen siaan kuin heidän olisi pitänyt tehdä wafaiuen parannus ja syunnillisestä elämästään luopua, sen siaan antoiwat he alunja ja tekivät niin kutsutuita hyviä töitä, luullen näinmoudoin kylläksi tehneensä, waikka vielä heidän sydämensä pysyi entisellä alallansa. Tämänkaltainen ylityinen turmelus oli walloillaan erinomattain itä-maisessa firkkokunnassa, mitäpä siis kummeksimme, jos Jumala heille jallei kowan witsjan, joka pitkään vuosisatain siirtäisjä wihlasi weri-wiiwoja kristin-firkon pulskalle, mutta ontuwalle ruumiille.

4. Muhamettilainen pimeys.

Mekka on kaupunki Arabiasja, Punaisen meren partaalla, ja täällä syntyi vuonna 570 mies, joka oli määrätty tuottamaan kristin-firkolle suurempaa wahinkoa kuin mitkä sille milloinkaan ennen oli wihollisilta tuotettu. Kaikki edelliset wainoukset kristityitä vastaan wahingoittiwat kristiuntaa vähemmän kuin he hyödyttiwät, ja seuraukset näyttiwät, että he oliwat sille ainoastaan eduksi aiwotut. Mutta Muhamettilais-opin wäkewallallinen lewittäminen näytti seurauksisjansakin olewan Jumalan witsjatuomio: sillä tätä manausta parannukseen ja puhdistukseen, kuin Jumala näinmoudoin kristin-firkolle ilmoitti, tätä se ei ensinkään seurannut.

Muhamed, näin oli tämän miehen nimi, oli kauppias ja teki sentähden pitkiä kauppa-matkoja, jolloin hän oppi tuntemaan sekä Juutalaisten että kristittyin uskonnot. Syntynyt kansasta joka perunsa luki Ismaelistä, Abrahamin pojasta, löysi hän näissä kumpasisjakin uskonnoissa jenkaltaisia lappaleita kuin hän taisi kutoa uuteen oppiinsa, johon hän liitti wäärälle wäänemetyitä Naamatun totuuksia ja oman ueronsa aistelemia. Hän opetti, että Jumala on yksi ja Muhamed hänen suurin profecttansa, Moosesta ja Kristusta suurempi: että kaikki, mitä waan tapahtuu, on edeltäpäin wälttämättömältä kohtalolta määrätty lail

lanja tapahtuvaksi: että hyvä kuoltua palkitaan ja paha rangistaan. Hänen puolustajansa, joita Muhamettilaisiksi kutsutaan, rukoilevat useasti määrättyillä hetkillä, ja onkin tämä ynnä heidän anteliaisuutensa köyhille, niinkuin myös paastoaminen, ympärileikkaaminen, matkustamiset Mekkaan ja wiinin hylkääminen hänen uskontonsa pääkappaleita. Tätä paitsi sallii hänen oppinsa moni-wainoisuuden, tekee naimiskaupat keweästi purettaviksi ja kuvailee elämää kuoleman jälestä, niinkuin olisiko tuo ainoastaan lakkaamaton lihallisten hekkumain nautinto — muuan pääsyistä, jonka wuoksi hän sai niin monta puolustajaa.

Elämänsä neljännellä-kymmenellä wuodella rohkesti hän wäittää, että enkeli Gabriel oli nähtähtynyt hänelle ja julistanut katkeaa kuin hän nyt opetti. Hän kofosi ympärillensä joukon opetuslapsia, joille hän jutteli ihmetöitä tehneensä, ja joita hän sillä lailla wahwisti uskosja, että hänen oppinsa oli Jumalalta. Mutta häntä vastaan kofosi myös monta wastustajaa, ja näitä tähtyi hänen paeta Medinan kaupunkiin wuonna 622. Tästä pakolaisuudesta (Hegira eli Hedschra) alkawat Muhamettilaiset aikalukunsa. Medinassa kaswoi hänen puolustajainsa joukkokunta, jotta hän wuonna 630, kymmenen tuhannen miehen kanssa, Mekkan walloitti: ja nyt waatei hän kaikkia kuninkaita ja keisareja häntä Jumalan lähetysmieheksi tunnustamaan, ja päätti uskontoansa miekalla lewittää. Mutta ennenkuin hän etemmälle ennätti, kuoli hän kuudennella seitsemättä-kymmenellä wuodellaan (632). Hänen kuoltuaan yhdistettiin hänen oppinsa yhteen ainoaan kirjiaan, jota Koraniksi kutsutaan ja jota hänen puolustajoiltaan tänäkin päivänä pyhäksi luetaan, koska se on heidän uskontonsa päätirja. Syria, Palestina Jerusalemineen, Persia, Mesopotamia, Egypti ja Wähäinen Asia walloitettiin kaikki kahtena wuotena häntä seuraawilta hallitsijoilta, joita Kalifeiksi kutsuttiin. Tempelit ja kaupungit häwitettiin, asujaiset pakotettiin Muhamedin uskoa tunnustamaan, ja jokainen wastusta tekewä murhattiin. Waikka vielä wähän liikaa olisiin tuosja sanotusja, että nimittäin se 200 wuotta Muhamedin

kuoltua 36,000 kaupunkia ja linnaa oli Arabialaisilta valloitettuna ja 400 kristin-kirkkoa heiltä hävitettynä, niin näyttää kuitenkin heidän voitollinen ryöstö-matkansa niin kuin olisi se lentäen tehty ja heidän jälkensä nähtiin kuin olisi ääretön joukko heinäsiirkoja mailla matkustanut ja kaikki matkallansa hävittänyt. Koko Pohjois-Afrikan rantamaa, kussa niin monta kristittyä seurakuntaa löytyi, joutui saaliiksi Arabialaisille, ja kristin-usko nyhästiin täältä niin jurtansa myöten, ett'ei siitä jälkeäkään jällelle jäänyt. Ainoastaan Koptit jäivät Egyptiin ja Nestorianit Persiaan ynnä muiden vähäisten kristittyin seurakuntain kanssa, mutta he jäivät kaikki niin ankaran witsan alle ja senkaltaiseen tilaisuuteen, että he vähitellen kadottivat kaiken elämyhtensä, jotta nyt jo kauwan on pitänyt ulkoapäin heitä wirwoittaa ja uudistaa.

Onni oli kristitylle maailmalle että Arabialaiset päätyivät keskenänsä kapinoimaan Kalifia walitessaan, jota kapinaa kesti kolmekymmentä vuotta, ja joka waatei kaikki heidän voimansa. Tästä kiistasta seurasi, että Muhammettilaiset jakautuivat kahteen lahofuntaan, Schitein ja Sunnitein lahofuntiin, joista edellä-mainitut, jotka enimmäitään asuwat Persiassa, lufewat ainoastaan Korania uskonto-kirjassensa, mutta viime-mainitut lisääwät vielä uskonsa opinkappaleita jutuilla, joita kerrotaan neljästä ensimmäisestä Kalifista. Wasta vuonna 668 al-

koivat he jälleen aseillansa ryntäytyä omaan rajainja ulko-
puolelle, ja nyt he seitsemän vuotta Konstantinopoliakin
piirittivät, mutta niinkutsuttu "greikkalainen tuli" pakotti
heitä pakenemaan. Seuraavaisen vuosijadan alussa, sen-
jälkeen kuin he voitollisina olivat matkustaneet Pohjois-
Afrikan lävitse aina Atlantin meren rannoille, syttyi heissä
himo salmea myöten Gibraltarin tienoilla ryntäytyä Spa-
niaan ja sieltä sitten, matkustettua koko Euroopan poikki,
aikoivat he maan puolelta Konstantinopolia piirittää.

Näinä aikoina vallitsivat Länsi-Götiläiset Spaniassa,
mutta heidän kuinkaansa kadotti henkensä pitkällisessä ja
merisessä tappelussa, jonka jälkeen Arabialaiset estämättä
kulkivat Spanian lävitse ja yli Pyrenean vuorten aina
lähelle Lyonia ja Besansonia: ja samaten kuin kolme sa-
taa vuotta takaperin idästä wirtaawat Hunnilaiset uhkasiivat
länsi-kirkkokuntaa kokonansa hävittää, samaten joutui tämä
kirkkokunta nytkin suureen vaaraan Arabialaisten kanta,
jotka taas lännestä kulkivat. Ranskan ja Saksan maakun-
nat wapijivat: vaara oli suuri ja apu tarpeellinen. Voi-
tiers'in tienoilla kohosi tuima tappelu kristittyin ja muha-
mettilaisten välillä (Kokakuulla vuonna 732). Tässä nyt
tapeltiin kuusi päivää peräkkään, siksi kuin kristityt wi-
meinkin voiton saivat, jonka jälkeen heidän weitto sauka-
rinja, Frankkilaisten herttua Kaarlo Martel ajoi Ara-

bialaiset Kanstian maalta jälleen Spaniaan, jonka maan rajan ylitse he eivät sitten uskaltaneet.

Tänä vuosikautana rasitettiin kristin-kirkko kauhistawilta wahingoilta. Satoja tuhansia murhattiin tuimissa tappeluissa: tuhansia temppeliä hävitettiin ja peljäten Arabialaisten miekkoja luopui kansa joukottain uskostansa ja rupeesi uutta profeettaa uskomaan. Tämän aikakauden lopulla oli itämainen kirkkokunta kokonaan senkaltaisessa tilaisuudessa kuin profeetta Jesaialta kuvaillaan (Jes. 1: 7—9.): ”teidän maanne on autiona, teidän kaupunkinne ovat tulella poltetut: muukalaiset syövät teidän peltonne, silmäinne edessä, ja on autio, niinkuin se joka muukalaisilta raadeltu on. Mutta mitä vielä Sionin tyttärestä jäänyt on, se on niinkuin maja wiinamäessä, ja niinkuin hakomaja hyttitarhassa, niinkuin hävitetty kaupunki. Ellei Herra Zebaoth meille jotakin vähää jättäisi, niin me olisimme kuin Sodoma, ja olisimme Gomorran kaltaiset.”

5. Tämän aikakauden lähetyshistorian jatkanto.

Nyt palaamme jälleen Saksan maahan oppiaksemme siellä tuntemaan vieläkin muutamia totuuden lähetyshmiehiä, jotka kylvivät hyvää siementä tähän niin muokkaamattomaan maahan. Seitsemännen vuosikaudan puolimailla saarnasivat Emmeran, Amandus ja Rupert ewankeliumia Donau-wirran partahilla, kussa aikasemmin tehdyt uskon istutukset olivat jo aikoja sitten kansainwaellukselta hävitetyt: ja vähän ajan kuluttua kävi Sumalan sana Thyringiinkin pakanalliseen maakuntaan. — Tapahui nimittäin vuonna 685, että muuan Irantilainen munkki, jota Kilianiksi kutsuttiin, asettui Wyrtsburgiin asumaan, kussa Thyringiläisten senaikuinen herttua Gotsberth howinsa piti. Wodan (Oden), Ther

ja Freja olivat kaikkein Saksalaisten kansakuntain yhteisiä epäjumaloita, mutta Thyringiläisillä oli vielä muitakin suuressa arvossa pidettyjä epäjumaloita.

Kilian julisti nyt ewankeliumia Main-wirran tienoilla ja hänen työnsä onnistuikin, jotta herttua Gotsberth itse oli ensimmäinen kastetuista. Moni hänen howimiehistänsä ja melkeinpä koko Francon maakunnan itäpuoli seurasi sitten hänen esimerkkiänsä. Mutta Sumala sillei Kilianille samanlaisen kohtalon kuin muinon Johannes Kastajalle. Herttua oli kuningas Herodeksen lailla nainut weliensä waimon, nimeltä Geilane, mutta Kilian ymmärsi olla tästä asiasta mitään haastamatta siksi kuin herttuan luottamus häneen joutui wakinaiselle pohjalle, waan sitten näytti hän herttualle, kuinka synnillinen ja wälttämättömästi purettawa tämänkaltainen awio-liitto oli. Nyt lupasi herttua seurata hänen neuvoansa, mutta heitti asian alalleen siksi kuin hänen piti palautuman muutamalta jota-retkeltä, jolle hän juuri nyt oli menemäisillään. Mutta hänen poikessa ollessa antoi Geilane wangita ja mestata sekä lähetys-miehen että hänen apulaisensa (688.)

Näinä aikoina saarnasivat Omer, Landebert ja Hubert ewankeliumia Brabantissa ja Flandernissa, ja Amandus, Eligius ja Winfried olivat ensimmäiset, jotka Frieslandissa koettelivat wiljellä toukoja pakanallisista laitumista. Taphtui myös, että wähäinen joukko Kristuksen palwelioita yhdistyi Englannissa matkustamaan, Friesiläisille autuutta julistamaan. Muutamat näistä julistajista olivat kuninkaallista sukua ja heidän esimieheensä Willibrord nimeltä. He pysäyntyivät (vuoden 690 tinoilla) Utrechtissa, mutta pian he täällä tekivät, Friesiläisten ei olewan erin taipuwaita luopumaan uskostaansa, eikä heidän kuninkaansa Radbod suinkaan ollut lähetys-miehille turwaksi, waan oli heidän wihamieheksiäkin. Eikä Saksalaisetkaan, jotka tällöin asuivat Rhein-wirran oikealla rannalla olleet ystävällisemmät lähetys-miehille, joista yksi weliestä, nimeltä Ewald, heiltä murhattiin: mutta Suidbert niminen lähetys-

mies saattoi ewankeliumillisen sanan sywälle wuorisiin erämaihin, ja rakensi luostarinkin muutamalle Rhein-wirran saarelle, kussa Kaisertwerth nyt on. Willibrord itse oli viimeinkin tuskii ja waiwoin pääsnyt pysääntymään Frieslandissa ja niinkin pitkälle ennättänyt, että kuningas Radbod oli suostunut kastettawaksi. Kuningas seiso i yhdellä jalallansa kastewedessä, kuin hän kääntyi piispa Wulframilta kysymään: ”mutta, opettajani, mitäs luulet esi-isistäni? luuletko että suurin osa heistä löytyy paratiisissa waike manalassa?” Kuin nyt piispa tähän wastasi, luulewansa useamman heistä löytyvän manalassa, niin sano i Radbod: ”niinpä minäkin puolestani katson paremmaksi joutua sinne, kussa suurin osa heistä löytyy.” Ja nyt kohotti hän jalkansa kastewedestä, wakaifesti päätäten, ei milloinkaan kristin-uskoon ruwetaksensa. Wähän aikaa tämän jälkeen woiettiin hän edellä-mainitulta Kaarlo Martelilta, ja kuoli senkaltaisesa tilaisuudessa, että hänen äkillinen kuolemansa hlyhifesti katsottiin Jumalan rangaistukseksi hänelle. Nyt kiihuhtiwat Friesiläisetkin kastettawiksi, sillä lailla wälttääkseen samankaltaista rangaistusta. Siellä täällä koko maakunnassa ilmestyi uusia kristillisiä seurakuntia, kirkkoja rakennettiin, epäjumalain horhoja häwitettiin ja kristin-uskon opettajilla oli täysi wapaus ewankeliumia saarnata. — Willibrord näki viimeinkin kolmikymmen wuotisen kylvönsä hedelmöitewän, ja sallittiin hänelle sen ilo että hän sai muutamman sukulaisensa, nimeltä Winfried, apumieheksensä kolmeksi wuodeksi. Tuntein kansakärsiwällisyhttä pakana raukkain hlytse, oli Winfriedkin Englannista matkustanut etsimään itsellensä työ-laitumia Saksalaisten weljeinsä tykönä. Willibrord olisi mielellänsä kauwenminkin häntä luonansa pitänyt, mutta Winfried oli päättänyt mennä kseen Hessenin ja Thyringin maakuntiin, eikä wiipyä malttanut. Wuonna 722 alkoi hän matkansa. Tiellä ollessaan htyhi hän kerran muutamaaan luostariin Trierin kaupunkia lähellä. Muualla ollessa, määrättiin yksi wiisitoista-wuotinen poika, äsken koulusta tullut, lukemaan muuanta lukua latinaisesta Raamatusta. Winfried sano i

hänelle: hyvin lu'it, poikaseni, mutta ymmärrätkös myös mitäs lu'et. Poika alkoi uudestaan lukea samaa lukua. En minä latina-lukuasi ymmärtänyt, sanoi Winfried, waan mielelläni tahtoisin tietää woinetko Saksan kielessä minulle selittää nyt luettuaasi. Poika tunnusti taitawansa tätä tehdä. Nyt selitti Winfried hänelle saman luvun Saksan sanoilla, ja lausuihin sen mukaan sydämeen tunkewia sanoja pöytä-seurallensa. Hänen sanojansa waipuivat sywälle nuorukaisen sydämeen, jotta poika kohta selitti tätillensä, abedisalle (nais-luostarin pää-nunnalle), tahtowansa mennä Winfriedin kanssa oppiassensa Pyhää Raamattua ymmärtämään. Eikä hän luopunut tästä päätöksensästä waikka kuinkakin häntä houkuteltiin, waan sanoi abedisalle: "ettekö suostu minulle hewoista antamaan, jotta woin tämän miehen matkassa ratsastaa, niin tahdon häntä jalkaisin seurata. Abedisalla näki nyt nuorukaisen sydämen korkeammalta liikutetuksi, ja antoi hänen siis mennä. Tämän nuorukaisen nimi oli Gregor, joka sitten päättyikin niin ylistettäväksi ewankeliumin lewittäjäksi Saksan maalla.

Winfried asettui ensiksi Amöneburgissa Hessenin maakunnassa; saarnasi siellä woimallisesti ja saattoi työnsä pian niin pitkälle, että asukkaat mielistyivät kristin-uskoon, ja rakensivat muutamia puukirkkoja. Täältä matkusti hän kiivaassa hartaudessaan ympäri tämän maakunnan, epäjumalain kumartajain keskellä, näyttääkseen heille sanalla sekä työllä, kuinka woimattomia epäjumalansa olivat. Geismarin tienoilla Hessenin maakunnassa näki hän muutamian erin-suuren tammen kasvawan, jossa pakanat luuliwat heidän pää-jumalansa asuwan, jonka tähdenkin sama puu suuressa kunniasa pidettiin. Winfried ei kauwan wiipynyt ennenkuin hän suurella firmeellä alkoi tammea hakata. Joukko pakanoita katsoiwat loitolta tätä hänen teloansa, kummeksien hänen uljuttansa, eiwätkä he muuta odottaneet, kuin että tulen piti taimaasta käymän, tätä tammöistä pahantekiätä kuoliaksi musertaman. Mutta ei Winfried ensinkään arwellyt ja viimein tammi kaatui ja meni kappaleiksi. Pakanain

nähtyä ett'ei voimallisuutensa heidän epäjumaloistansa taitanut itseänsä vastustaa, ja tämänkaltaista lähetysmiehen tekoa rangaista, päätti monikin heistä antaa itsensä kastaa: ja heidän pyynnöstänsä rakensi Winfried tämän samon tammen puusta kirkon samon tammen entiselle kasvupaikalle. Historia kertoo monta senkaltaista työtä Winfriediltä, että hän kumoon löi ja hävitti wanhoja epäjumalain kuvia Hessenin ja Thuringin maakunnissa, ja heidän sijaansa rakensi kristillisiä kirkkoja ja kappelia. Kaitissa paikoissa, jonne hän joutui apumiehenä, saarnasi hän voimallisesti maakunnan omalla kielellä, jota hän oivallisesti osasi. Ja pian kokoontuikin hänen ympärillensä niin suuria joukkoja joka tienoolta, että hänen täytyi saarnata ja opettaa ainoastaan wallan taiwaan kannen alla. Häneltä perustettuihin kristillisten kirkkoihin ja kaupunkien luku on aivan suuri, ja itse juttelee hän muutamassa kirjassansa sadasta-tuhannesta tämän maakunnan pakanallisista asukkaista, jotka olivat kääntyneet kristin-uskoon. Hänen esimerkinsä herätti monta hurstasta miestä Englannin luostareista hänen jälkiänsä polkemaan, ja tuotti hänelle monta terwetultua auttajaa samasta maasta. Moni hurstas waimopuolikin purjehti yli meren, opettaakseen kristin-uskoa Saksan maan waimopuolille. Heidän joukosta nimitämme seuraawat nimet: Chunitrud, Thekla, Liobe, (Winfriedin sukulaisten), ja Waldeburgis Lioben sisär. Tämän umpumattoman miehen, Winfriedin, työn toimet käwiwät aina Itä-Frankin maakuntiin ja Bajerniin: hän perusti kirkkoja, piispan hiippakuntia ja luostareja, laati kirkon-rangaistukset laidalleen, kussa ne olivat ajemaltaan joutuneet; hän wiralta heitti kelmottomia pappeja ja asetti kaikkiin paikkoihin säädyllisen kirkko-järestyksen. Mutta se että hän tätä tehdesään aina waan tarkoitti Saksan- ja Roomin-kirkon yhdistystä ja niinmuodoin myös paawis-wallan hyötyä, jota waltaa hän oli paawille juhlallisesti luvannut puolustaa, ja että hän tämän kautta saattoi Saksan maan paawin wallan alle — kulapa häntä sen edestä tiittää tabi Saksan maalta tabi taiwaasta! Mutta kolme

asiata on tässä suunnassa muistettavaa: ensiksi, että Winfried wallittiin oman aikakautensa lumoilta, ja että hän näin teki hyvässä tarfotuksessa: toiseksi, ett'ei hän luullut taitawansa Saksan kirkkoa järjestykseen ja wafinai-juuteen saattaa, muutoin kuin että hän sen johdatti paawin warjon alle; ja kolmanneksi että emme mekään taida käsittää kuinka Saksan-kirkko olisi woinut pyhittää itsensä wapaana paawin kiertimistä, josta vielä Winfried ei olisi paawis-waltaa puolustanutkaan. Sentähden tulee meidän hänelle anteeksi antaa, että hän tässä asiassa kowasti hairahtui, ja toiwomme myös, Jumalankin hänelle anteeksi antaneen.

Winfried oli monta kertaa Roomissa, kussa hän sai paawilta nimen Bonifacius ja arkki-piispan arvon: mutta ei hän arkki-piispan wirkkaa toimittanut ennenkuin paljon myöhemmin, sitten nimittäin kuin hän Muintsin arkki-piispaaksi walittiin. Mutta hänelle oli myös lupaa annettu piispoja säättää, kirkkoja ja luostareja perustaa ja wihkiä, ja tätä lupaa hän ainakin käytti. Hän tahtoi nimittäin huolta pitää siitä, ett'ei hänen työnsä mah- taiji hänen kuoltuansa seisahtua, ja että taimi-kouluja piti kylläksi löythymään, joissa tälle työlle otollisia työmiehiä kaswatettaisiin. Muuan hänen opetuslapsistaan nimeltä Sturm, syntynyt korkeasta Bajerialais-suvusta, tunsi itsensä pakotetuksi luostaria perustamaan josjaksja niistä äärettömistä erämaista, joita vielä näinä aikoina Saksan maalla yltäisesti löythi, ja Winfried suostui tähän hänen tuumaansa. Sturm sousti nyt matka-kumppalein ja kanssa Sulda nimistä wirtaa ylöspäin, etsiäkseen itsel- lensä joweliasta maanpaikkaa: mutta heidän täytyi pa- lautua jälleen löytämättä senkaltaista paikkaa, johon oli- simat mieltyneet. Wiimein meni Sturm aivan yltiinään matkalle. Alasilla ratsasti hän mitä synkeimmistä tienoista, korkealla äänellä psalmeja wiesaten, ja hänen sielunsa oli täynnänsä rukouksia ja Jumalan ylistystä. Päivän päät- tyessä hän yötyi jontun tammen suojaan, ja teki majan raasillensa suojeleakseen sitä metsän pedoilta, joita löytyi joutottain tässä metsässä. Kerran kohtasi häntä jontto

Slawilaisia, jotka pidättivät häntä ja irvistellen kysyivät: "minne menet?" "Synkeämmälle metsään," vastasi hän hämmästyttämättä ja kulki eteenpäin. Viimein joutui hän muutamalle synkeälle, mutta ihanalle tienolle Fulda-wirran mailla, ja tämä paikka näkyi hänestä otolliseksi. Winfried itse tuli tänne muutamain opetuslastensa kanssa. Ensin nousivat he yhdelle lähellä olevalle kuffulalle ja rukoilivat siellä Jumalalta siunausta yrityksellensä: tämän tehtyvänsä puuttuivat he uskaliaasti työhönsä. Näin pantiin (w. 744) Fulda nimisen luostarin perustus, joka luostari sitten joutui niin suureen armoon: täältä kävi ympärillä olewiin erämaihin wiljelys, ja Saksan kirkon ylistettävimmät opettajat saivat täällä seuraawina aikoina kaswatuksensa ja oppinsa.

Winfriedin osaksi määrättiin sekii kunnia että sai wirkaan woidella Frankilaisten kuninkaan Pipinin, eikä hän nyt enää muuta toivonut kuin saadaikseen päättää lähetys-elämänsä Frieslandissa, kussa hän 48 vuotta kalaperin oli työnsä alkanut. Täällä oli Willibrord w. 746, wiisikymmentä vuotta työtä tehtyvänsä, lewolle mennyt ja jättänyt jällelleen suuren joukon hurskaita opetuslapsia: mutta hänen istutuksensa tarwitfiwat kuitenkin hoitamista ja kaitsemista muutamalta niin kofeneelta ja wiijaalta wiinamäen mieheltä kuin Winfried oli. Hän oli jo joutunut korkeaan ikään, nimittäin 74 vuoden wanhaksi, kuin hän käwi viimeiselle lähetys-waelluksellensa Frieslandiin. Nuorukaisen urhoollisuudella hän matkusti läpi maakunnan, muutti epäjumalain horhot kirkoiksi, laidalleen laati laadittawat ja kastoi tuhansia sekä miehiä, waimoja että lapsia. Muutamana juhlaisena päivänä, kuin hän oli kutsunut kaikki kastetut Friesiläiset yhteistä Jumalan palvelusta wiettämään, käwi hän jo aikaseen aukealle kedolle heidän tuloansa odottamaan. Mutta heidän siaansa tuli tänne suuri joukko pakanaita, jotka oliwat warustetut keihäillä ja kilpiloilla, sillä he oliwat päättäneet tänäpäiwänä murhata heidän jumalainsa wihamiehen. Winfriedin kumpalit tahtoivat häntä suojella pakanain julmuudesta: mutta

hän kielsi heitä, kääntyi heidän puoleen ja haastatteli heitä seuraavalla lailla: "veljeni! olkaa urhoolliset, älkää heitä peljättö, jotka voivat ainoastaan ruumiin murhata, vaan ei sielua. Niemuitka Herrassa ja heittäkää toivonne aukhuri hänen kaikkivaltiaisuuden ja laupuden syvyyteen. Kärskää tukewasti kuoleman lyhykäiset silmävärähtäjät, ikuisesti sitten päästäksenne Kristuksen kansa hallitsemaan." Tuskin hän oli ennättänyt nämä sanat sanoa ennenkuin pakanat ryntäsivät tämän vähäisen aseettoman joukon päälle, murhaten heistä yhden toisensa perästä. Näin kuoli Winfried Tammiin 5:tenä päivänä vuonna 755 sen palveluksessa, jota hän puolen sataa vuotta oli palvellut, nälkää nähden ja alastoinna, walwoen ja rufoillen ja monta kiusausta ja waaraa kärsien. Häntä kutsutaan Saksalaisten apostoliksi, koska ei yksikään toinen niin hartaasti, lauealta ja onnellisesti ole työskennellyt Saksalais-kansakuntain käännättämisessä.

Winfriedin hurstas oppilapsi Gregor, jota jo opimme poikana tuntemaan, oli apottina Utrechtin luostarisssa opettajansa kuollessa. Täällä hän opetti nuorukaisia Ranskan- ja Englandin-maalta, Frieslandista, Tyringistä ja Sachsenista autuuden opin julistajoiksi Euroopan pohjoisille kansakunnille. Hän oli hartaasti rakastettu oppilapsiltansa, ja kuin hänen kuolema-hetkensä lähestyi, seisoiwat he tiheissä jonoissa hänen wuoteensa ympärillä, itkein ja toinen toisensa kormaan hiljaa haastaen: "ei hän vielä toki tänäpäivänä kuole." Tämä seitsenkymmen-wuotias ukko yhdisti nyt viimeiset woimansa, siunasi heitä ja janoi: "tänäpäivänä tulee teidän päästää minua kotiini." Nyt kannettiin hän heiltä kirkkoon alttarin eteen, jossa hän rukwili polwillansa, otti pyhän ehtoellisen ja henkensä heitti.

Söystä olen näin kauwan wiipynyt kertoesjani edellämaintuista Kristuksen palvelioista. Ne kuuluwat niiden harwain totisten kristittyin joukkoon, joidenka nimet tämänaikuiselta historialta nimitetään, ja kristillinen kirkkohistoria kadottaa parahimman arvonsa ja suloisuutensa, niin pian kuin se waan herkeää haastamasta totisista

kristityistä. Emme taida kieltää heissäkin olleen monta harhailunsta ja wajonaisuutta — tämän aikakauden luonto tuota tunnustaa: — mutta eiwät he käärineet leiwiskäänsä hikiliinaansa, ei, sillä liinnallansa he pyyhkiwät hehtawan työn-hien otjiltansa.

Uäihin aikoihin asti oli Saksan kansakunnille ollut wapaatahtoista juostua kristin-oppiin ja kasteesen, tahi ei: mutta kuin Frankilaisten kuningas Suureksi kutsuttu Kaarlo, joka myös kantoi Roomin keisarillisen kruunun, ja jonka valta piiritti Euroopan suuremman osan — kuin hän kolmikymmene-wuotisesa sodassansa Sachsenin maakunnan pakanoita vastaan wäki-wallalla saattoi monta heistä kristin-uskoa tunnustamaan, niin oliin esimerkki annettu, jota sitten monestikin seurattiin. Kaarlo on ylistettävä, koska hän oli opin ja tiedetten ystävä, ja koska hän etsei kirkko-järjestyksen ja papisjäädyn parantamista: mutta kristillisyyks oli walitettawasti jo niin sywälle wajonnut ja yhä sywemmälle wajoji, että sitä pikemmin woiimme kutsua ristityksi pakanallisuudeksi. Pakanalliset kansakunnat waihettiwat isänmaansa epäjumalat ainoastaan kristittyin pyhäin kuwiin; he oppiwat ristin-merkin lyömään, polwillensa kumartamaan ja lausumaan ”Isä meidän.” Sentähden nähtiinkin, kuinka monta monoista kansakuntaa yhtenä vuonna kastettiin, jotka sitten muutamia wuotia sen jälkeen kristin-uskosta luopuivat. Sillä ei wanhoja tapoja niin pian waiheteta uusiin, joidenka merkitystä ei ymmärretä, ja joidenka woimaa ei keksitä. Vielä nyttiin löytyi arwossa pidettäwiä miehiä, jotka uhrasiwat kaikki woimansa kirkonpalwelukselle ja jotka totisella hurskaudella työskenteliwät pakanoita käännättämisesssä; niinkuin, esimerkiksi, Willehad Bremenissä ja Sachsenissa, Liudger Ostfalisja, Ansgarius Suutin- ja Ruotsinmaisja: mutta lienewätkö laskeneet liiallista arwoa paljaalle kasteelle, wain lienewätkö luulleet, senkin jo elewan juuresta arwosta, jos waan ensimmäisetkin kristilliset tajut kansakunnissa istutettaisiin: — se on waan wakinaista, että juurin esa niistä kääntymyksistä, jotka tapahtuivat tämän aikakauden loppumaille, eiwät edes sitä nimeäkään ansaitse.

Uudentynein ulkonainen tunnustus oli aivan harvoim heidän sisällisen uskonsa hedelmä: vakainen mielenmuutos ja toisj näkyvä kristillisyyt ei useasti seurannut heidän kääntymistänj. Maallisten etuin houkutukset, keisarien, kuninkain ja ruhtinain esimerkit ja heidän peloittama raujutenja olivat useasti enemmän syynä siihen että kaste-weteen astuttiin, kuin mikään sisällinen usko Kristuksen päälle. Unoastaan yhden esimerkin tahdon tässä suunnassa mainita. Suuttilaisten kuningas Harald oli vuonna 826 antanut kasta itsensä, perheensä ja suuren joukon seurastansa Ingelheimissä, Rhein-wirran partahilla, kusja keisari Ludwig asui, ja hänelle annettiin rikkaat lahjat keisarilta *). Sen jälkeen muuttui tavaksi, että monta Suuttilaista pääsiäis-juhlina tuli keisarilliselle hoville, siellä kastettavaksi ja saadakse sieltä rikkaita lahjoja sekä waatteissa että jota-aseissa. Kerran tuli heistä niin monta kasteelle, ett'ei löytnyt kaille senkaltaisia waatteita waatteita, joihin kastettawat wanhan tawan jälkeen piti puettettaman. Keisari käski liina-kankaasta valmistaa puuttawat. Tämfältaisen puun jai myös muun ylhäinen Suuttilainen kaste-wedestä noustesaan, mutta silloin hän wihastui ja sano: "nyt jo olen täällä käynyt kaksikymmentä kertaa ja joka kerran olen osalleni saanut kaimit kaste-waatteet: ei tuonkaltainen säkki jowi jota-urolle, tuskinpa sikain paimenellekaan: josko en alaste-muuttani häpeisi, niin hetipä heittäisin säkki Kristuksenesi jalkaiji eteen.

Näin wajonaisesti lewitettiin kristin-oppi kuitenkin tämän-aikuisessa asennassa Bohmin, Mähren, Ungerin, Puolan, Skandinavian ja Wenäjän maihin, mutta waikka itse oppi oli wajonainen, lohduuttaa meitä kuitenkin se ajatus, että siellä kusja se pääsi juurtumaan, siellä san. mutti se monta pakanallista häijyyttä ja tyhvi kankokun-

*) Sama Harald mukaansa otti, keisarin vaatimuksesta, muutamia lähetys-miehiä Suutin maahan ja silloin Unsgariuksen matkusti sinne ja Ruotsin maalle.

nalliselle elämälle ensimmäiset kansakunnallisen järjestyksen ja ulkonaisen siivistyksen siemenet.

6. Kirkollisen elämän yltävä turmelus.

Emme kuitenkaan voi kummeksia, että kristin-uskon istutukset pakanallisissa maakunnissa olivat näin vajonaisia, kuullessamme kuinka raakoja kristin-kirkon kaupan viljellyt hyttitarhakin olivat näinä aikoina. Vuosifadasta toiseen pääsi turmeluksen wirta yhä enemmän ja enemmän siinä purjumaan, ja itse kartinaali Bellarmin tunnustaa, ett'ei "kelvottomampaa eikä onnettomampaa aikaa milloinkaan ollut, kuin se jolloin maalliset herrat olivat jumalattomia, ja paawit ei erin hurskaita." Muuan toinen kartinaali Baroniüs, joka eli uskon-opin puhdistuksen aikoina, kirjoittaa kymmenennessä vuosifadasta: "jitä voimme kutjua rauta-wuosifadaksi kowuuten-sa tähden; lyijy-wuosifadaksi sen wuoksi että rumma pahuus pääsi niin kowalle wallalle; ja pimeden-wuosifadaksi, koska oppineita niin harwassa löytyi. Temppelin keskellä näemme häwityksen kauhistuksen. Kaikki mitä kirkko tätä ennen on kärsinyt pakanallisilta keisareilta, tahi harha-opettajoilta, tahi muilta wainouksilta, se on kaikki ainoastaan lapsen leikkiä näiden aikain juhteen. Voi, kuinka murheellisessa tilaisuudessa Roomin kirkko oli silloin kuin haureliaat naiset Roomissa hallitsivat, kuin hiippakunnat lahjoitettiin heidän iusejonja jälkeen, ja — kauhistawa kuullakin — kuin heidän jymillisiin häjyhtsiin osalliset paawiksi walittiin ja Pietarin istuimelle koroitettiin! Kristus malasi näinä aikoina laiwassa, eikä ollut ken häntä herätti!"

Täll' aikaa kohosi Roomalais-piispain walta ja arwo yhä korkeammalle. Herra oli apostoli Pietarille antanut lupauksen (Matth. 16: 18, 19), ja Roomin piispat päättivät olewanja tämän apostolin jälki-seuraajia,

joille muta oli anuettawa suurempi arwo kuin yhdellekään toijelle kristin-kirkon piispalle, ja joiden yksinensä tuli päättää kaikissa kirkollisissa asioissa. Paawi Bonifacius III:8 hankki itselleen vuonna 607 Greikkalaiselta keisarilta Sokakselta kirkonimen ylituinen piispa ja hän kutsutti kirkonja kaikkein kirkoin pääksi. Vieläpä paawi Konstantin I antoi keisari Justinianus II:sen suudella jalkojansa, ja 8:nen vuosisadan edellisessä puoliskossa tuotti kiista kumain kumartamisesta Roomalaisille piispoille tilaisuuden ei ainoastaan pannaan lhydä kunnottomia Greikkalaisia keisareja, waan myös kokonaan luowuttaa Roomalaiset heidän wallastansa. Tähän vielä lisäsi antawat Frankkilais-kuninkaat Pipin ja Kaarlo Suuri Roomalaisille piispoille omaisi kaikki tienoot Roomin ympärillä, joten paawit pääsivät maallisiksi ruhtinoiksi, ihan wastoin Kristuksen läskhä Luukk. 22:25—26. Tämänkaltaisen maallisen wallan etsiminen paisui korkeimmillensa paawi Gregorius VII:nen aikoina, joista kohta tulemme haastelemaan; ja onko se asia tosi, että rawistunut kirkko ei muuten woinut yksissä pyshä kuin tämänkaltaisen ulkonaisen wallan ohjassa, niin sekin ainoastaan tunnuistaa, kuinka sanomattomasti sywään turmelukseen tämä sama kirkko oli wajonnut.

Muuan latinalainen sananlasku sanoo suomeksi selitettyinä: "karja paimenta myöten." Kuin kirkon ensimmäiset esimiehetkin oliwat näin kannastansa luopuneita ja turmeltuja, niin eihän alhaisilta papeilta woiu mitään edes odottaakaan. Hiippakuntia ja muita kirkollisia wirkoja myötiin ja niitä etsittiin ainoastaan tuloinsa wuosji. Papit oliwat enimmittain niin opittomia, että tuskin osasiwat ulkoa lukea latinalaisia rukouksiansa: moni ei ollut ensinkään oppinut sisältä lufemaan. Piispoja löytyi, jotka eiwät ensinkään häwenneet sotia käydä, ryöwätä ja murhata. Muintjin piispa Gerold oli Frankkilaiisten herttuan mukana kähnyt sotimaan Saksalaisia vastaan, ja sattui hänelle epä-omni tulla murhatuksi kahden-

tappelussa. Herttua nimitti Geroldin pojan Gewilieb in piispaksi. Muutamalla toisella sota-retkellä, kuhn Gewilieb in oli yhdistynyt, lähetti hän palveliansa Saksalaisten leiriin, saadaakseen sillä lailla tietoa isänsä murhaajasta. Palvelia löysikin tämän vapaa-juokseisen miehen ja kutsui häntä ystävällisesti haastelemaan piispan kanssa. Mitään pelkäämättä ratsasti siis tämä saksalainen sota-uro alas Weser-wirtaan. Mutta Gewilieb ratsasti häntä wassen wirrasa, heitti miekkansa yht'äkkiä hänen rintansa, sanoen: "rakkaan isäni kostoksi!" Tämän jälkeen palautui hän Mäntsiin, toimitti siellä piispallaista wirkaan- ja, eikä hänen seurakuntansa lufenut tätä hänen tekoansa miksikään. Kyllähän keisari Kaarlo Suuri tefi minkä juinkin taifi saattaakseen kaikkea paremmalle pohjalle, — hän kokosi ympärillensä hurstaita ja oppineita miehiä, rakensi kouluja, paransi kirkko-laulun ja häwitti monta kelwottomuutta. Mutta turmelus oli jo liian pitkälle päässyt, eikä yhden ihmisen elin aika woinut kestää niin kauwan, jotta hän olisi ennättänyt kirkosta juurittaa kaikki sen saastaisuudet. Luostarit, joidenka ensimmäinen alku-tarkeitus oli, tyyhissä majoissansa huostata jumalifia kristityitä, jotka halusivat paeta yhä paisuwata turmelusta, ja joidenka niinmuodoin piti olemän totisen kristilijhyden vapaa-satamia, ne, tahi suurin osa niistä muuttuivat nyt aika ajasta hekkunan ja kaikenlaisten räähkäijhyden majoiksi, eiwätkä woineet, liiatenkin niissä maakunnissa, kussa kristin-oppi kauwenmin oli hallinnut, pitennältä wälttää ylityistä mätänemistä. Sota haavalla työskenneltiin kääntää kristittyin uskoa näkymättömistä näkywiin, tahi muuttaa uskoa epä-uskoksi. Eiwät he laskeneet luottamustansa Kristukseen, ristiin-naulittuun ja ylenmettyhu, waan sen siaan turwasivat ristinmerkkiin tahi muutamaaan kumaillemaan siitä ristiinnaulitusta, ja tefiwät niinkuin Israelitat Berobeamin päiwinä, jotka kumarasivat wasi karmettä, jonka Moses muinein ylenfi erämaassa. Eiwät he eläneet wanhan uskonjankarein ja werellä todistajain mielessä ja hen-

gesjä, waan sen siaan keräsivät he näiden sankarein luita ja muita jäämöksiiä sywällä hartaudella, tabi kumaršivat heidän kuwiansa. Jo wiidennellä vuosijadalla oliwat kristityt alkaneet osoittaa erinomaisista kunniaa Jesukien, Mariaan, apostolein ja martyreiu kuwille, ja 7:nellä vuosijadalla jo rukoiltiin kuolleita pyhiä, luullen heidän olewan välittäjöitä Jumalan tykönä. Pitkällijet ja kiivaat kiistat kuwain kumartamisesta kohošivat greikkalaisessa kirkkokunnassa, ja waikka Suureksi kutsuttu Kaarlo, Frankfur-tin kirkko-kokouksesja w. 794, poletutti tämänkaltaista kumartamista, niin pääsi tämä oppi kuitenkin walloilleen länsi-maisessa kirkkokunnassakin, jossa se paaweilta puolustettiin. Kyllähän ei vielä näinä aikoina oikeen-uskonia wainottu tulella ja miekalla, niinkuin seuraawina vuosijateina, mutta tämä oliin melkeen ainoa eroitus wallalla olewan kirkon välillä näinä ja seuraawina vuosijateina, sillä jumalattomuus oli jo nyt niin korkealle päässyt, ett'ei sen siten näkywistä tunteimerkeistä enää monta puuttunut.

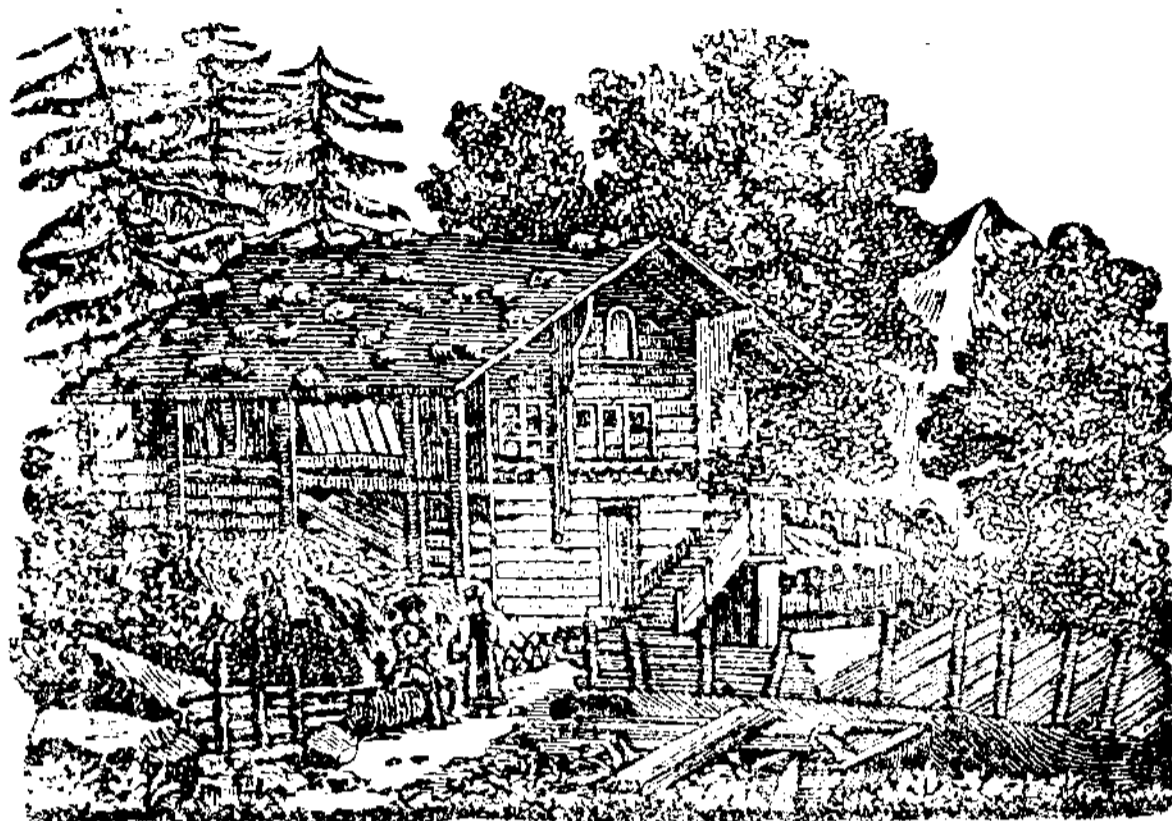
Mutta ei myös puuttunut senkaltaisen kristillisen seurakunnan kipeneitä, jotka ajettiinwat sekä opin että elämän paijuwaa turmelusta vastaan, ja erinomattain waisten paawein ryöstettyä waltaa. Summahan totijesti olisi ollutkin, josko heidän seasiansa, joilla oli Jumalan sana ohjeena, ei olisi löhtynyt ihmisiä, jotka sen mukaan olisi-wat moineet tutkia kirkon tilaisuutta ja todistaa sen turmeltumista. Monen luostarin tyhuissä satamisja löhtyi vielä erityisiä hurškaita ihmisiä, jotka tosin kyllä ei-wät nousseet korkealla äänellä todistamaan paijuwaa turmelusta vastaan, mutta jotka kuitenkin hoitiwat uskon hywässä omatunnuosja, ja jotka käyttiwät heille uskotut leiwiskät ympärillä asuwain hyödyksi, ja tekivät hiljaiset majansä totijen kristillisyyden wapaa-satamiksi. Mutta turmelus tunkentui luostarimureinkin sijäpuolelle ja pääsi useasti kyllä korkealle. Mita ajalta kohoši kuitenkin erityisiä wakaamielisiä ihmisiä, jotka jäätiwät ussia ammikki-seuroja, elämään lowempain ojemmuumerain mukaan, ja jotka sen kautta koettiwat asemalleen asettaa

turmiolle joutunutta hyvää järjestystä, sen ymmärryksen ja niiden välitappalein mukaan kuin heillä oli. Näin saivat Cluniacensarein ja Camaldulensarein kowennat munkkikunnat syntyensä, edellä=mainittu w. 910, viimein mainittu w. 1020. Terwetulleita ovat meille myös ne vähäisetkin wiittaukset, joilla kirkkohistoria meille todistaa muutamasta hurstaitten kristittyin seurakunnasta, joka eli korkeain lumelta peitettyin Italian wuorten sywisjä laaksoissa, ja wasta 8:nella vuosijadalla sieltä ilmestyiwät. Minä nyt puhun Wallensareista (tahi Laakso=laisista), jotka epäilemättä ovat samasta kannasta kuin Waldensarit Piemontin laaksoissa, joista vielä eteenpään tulemme juttelemaan. Keweästi on ymmärrettävä, että tämä seurakunta, joka erosi kannaltaan wierauntuneesta kirkosta, ja joka etsei Herraa salaisuudessa palwella, ei ole kirjoittanut lawioita kertomuksia itsestänsä; joten meillä siis on aiwan wajonaisia tietoja sen ensimmäisestä istuttamisesta ja sen werkkaisesta höhstymisestä. Vänsimeressä kaswaa muuan meriruho pohjasta hlöspäin aina 850 jalan pituiseksi; siitä pilkottaa ainoastaan ylimäinen pää ja kukka merenpinnalla, mutta sen juuret ja ruoho asuwat sywällä filmältä näkemättä. Samaten kohosi Wallensareinkin seurakunta yht'äkkiä näkywiin historiallisen elämän pinnalle; mutta sen sywästä kannasta ja kahdeksan=vuosijataisesta höhstymisestä ei historia taida tarfemmalta tiliä tehdä. Tässä suunnassa se meille antaa ainoastaan muutamia wiittauksia, mutta nekin muutamat ovat jo niin houkuttelewaisia, että emme woi niistä luopua, katsomatta minkä werran woinme niistä ymmärtää. Se tarinoiwat meille seuraawalla lailla:

Niinä aikoina kuin kristikunta joutui turmiolle sen kautta, että oikea puhdas oppi wääristettiin, joten jumalisuus yhä enemmän ja enemmän harweni, erkaniwat ne jotka kelsiwät tätä pahaa yhä loitommalle ja päättiwät uskollisesti pysyäkseen ewangeliumillisessa totuudessa, eläät senjä Pyhän Raamatun newon mukaan ja perustaakseen

seurakuntansa apostolein säätämisten jälkeen. Koko joukko tämänkaltaisia ihmisiä, jotka eivät tahtoneet osaa ottaa Roomin kirkon yhä syvennälle tunkeutuvaan turmelukseen, eli jo 8:nella vuosisadalla, tahi kufaticsi jo paljoa enneminkin, Apennini-wuorten sywisssä laaksoissa, kussa he olivat salatut paavin ja hänen palveliainsa silmiltä. He ja jälkifantalaizensa lukiwat uskontunnustuksensa ja piispainsa perun ensimmäisistä kristityistä, vieläpä apostoleistakin asti. Vanhat kertomukset ojsittawat, Paawalin ensimmäisen wankeutensa jälkeen waeltaneen Roomista Spaniaan, Italian läwitse, ja silloin perustaneen laaksolais-seurakunnan Apennini-wuorissa. Mutta kuinka vielä lieneekin tämän asian laita, niin on kuitenkin warmaa, että tämä seurakunta jo oli aiwan wanha ijältänsä niinä aikoina kuin se ensin ilmiin astui, ja keweämpi on selittää kuinka tämänkaltaisen, sywisessä wuoren laaksoissa kätetty seurakunta taisi suojella uskonsa peri-puhouden, kuin hymärtää kuinka tämä saattoi ensimmäisen syntyysä saada niinä aikoina kuin kirkon turmelus oli yhä yltymäisillään. Korkeain wuorimaiden asujamet owat tawallisesti mellein suljetut waiheten-alaisen elämän yhteydestä. Vuosisadat kulkewat edespäin, mutta eivät wuorilaiset niiden kulkeissa erinäköwäisesti muuta muotoansa, ei tapojansa, kieltänsä, watepukuansa, eikä epä-uskoansa j. n. e. Ylä-Niheetian sywisjä laaksoissa on Roomalais-kieli pysynyt aina tähän päivään asti, ja Skottlandin ylä-maassa käwiwät Disianin runot polwesta polween toista tuhatta vuotta. Niin kauwan kuin Jumalan sana ei vielä ollut kokonaan maastamme nyhkäistä, niin kauwan oli myös mahdollista toivoa wajonneen ja häwiölle joutuneen kirkon wirkenemistä: mutta kuitenkin syttyy jule sydämmeessä kullussa, että juuri niinä aikoina kuin murheen ja turmeluksen wirtaawa wesi yltäisesti paisui kirkon ylitse, että silloin löytyi silmiltä peitettyissä Alppi-laaksoissa munan wähäinen seurakunta, luesja Herraa rukoultiin hengessä ja totuudessa, ja että hän tälläin lailla on täyt-

tänyt sanansa: helwetin portit ei pidä häntä voit-
taman.

Kolmas Kikakausi.

Paavi Gregorius VII:tä Uskonopin puhdistukseen.

Wuodet 1073—1517 jälkeen Kristuksen syntymisen.

1. Kristin Kirkon lawentaminen.

Kuin nyt Jesuksen apostoleilta ja heidän jälkiläisiltänsä perustetut itämäiset seurakunnat olivat ruojsatain kulkeissa wajonneet, niin murheelliseen tilaisuuteen, että Jumalan rangaistus piti heitä kowasti kohtaaman Muhamettilaisten kautta, niin tuskinpa olisi odotettawaan, että muutamassa maassa, joka jota-aseilla pakoitettiin ewankeliumiin suostumaan, tämä ewankeliumillinen uusi istutus olisi woinut höhstyä ihanaksi ja hedelmälliseksi Herran yrttitarhaksi. Näin tapahtui kuitenkin Sachsenin maakunnassa, joka uskonopin-puhdistuksen päiwinä päättyi uuden elämän taimitarhaksi koko laannistuneelle kirkolle, wieläpä koko ihmishyhdellekin. Näin ihmeellisiä ovat Herran tiet, joita myöten hän kuljettaa waltakuntansa tähdellisyyttä kohden! Näin antaa hän sen musertua, joka meidän silmissämme niin pulskasti loisti, ja mikä meiltä ylönkatjotaan, sille woipi hän antaa odottamattoman menestyksen. Hän antaa suurten wirtain kuivettua ja weden purjua kalliosta. Emme siis tahdo ylönkatsea niitä päiwäkään, jolloin hänen työnsä huono aseijilta teimitaan aiwan wajonaisesti: kufapa woipi tietää minkälaisia toukoja tämänä näin tehty kylvö kasvattaa, kuin hän kerran omi sitä wirwoittawa armonsa etsingolla!

Näidenkin päivän lähetys-toimilla oli aiwan musta karwa, katselemmeko waan mitä ihmiset siinä kohdassa tekivät; mutta Jumala antoi niiden kuitentkin aikaa myöten kanta hedelmiä, ja juuri sen tähden owat ne, waikka vielä heikot, meiltä armossa pidettävät. Edellisen aikakauden lopulla oliwat jo Normannilaiset, Ruotsin ja Norjan maisja ja pohjoisessa Ranskan maassa kristin-uskoon käännetyt: jomassa asiassa tehtiin ahkerasti työtä Elbe- ja Oder-wirtain välillä asuwain Wendiläisten keskellä ja Böhmin ja Mähren maassa: kristillisen aikaluun ensimmäisen vuosi-tuhannen lopulla oli kristin-usko istutettu pohjoiseen päin aina etäiseen Islandiin ja vielä etäisempäänkin Grönlandiin. Papanallisten Pommerilaisen keskellä työskenteli piispa Otto Bambergilainen silmin-nähtävällä menestyksellä. Nygen-saaren raakasat asukkaat pakotettiin Suuttilaisten sota-aseilta luopumaan epäjumaloistansa kristin-uskoon. Holsteinissa ja sen ympärillä asuwaisille Slawilaisille saarnasi mainittawa Wicelinus 30 vuotta (vuoteen 1154 asti), ja näin syttyi kirkas loiste pimeässä ajassa. Kristin-uskoon pakotettiin vielä: Wirolaiset Suuttilaisten sota-aseilta, Lettiläiset ja Riurilaiset, Miekka-tähtiläiskunnan voitoilta ja Preussalaiset, Saffan-tähtiläiskunnan werisiltä sodilta, joita kesti 53 vuotta (1230—1283.) Luonnollista on, ett'eivät näniä kansakunnat woineet juurta armoa laskea tälle lahjalle, joka heille miekan terällä ojennettiin: mutta heidän jälkikantalaisensa tuliwat kuitentkin nautitsemaan etuja tästä uskon-opista, johon heidän esi-isänsä näin luonnottomasti pakotettiin. Sata vuotta myöhemmin luettiin Lithuilaisetkin kristittyin kansain lukun. Wasta 15:a vuosikaudan lopulla onnistui Spanian kuninkaalle Ferdinandille maastansa häätää viimeisetkin jäännökset Muhamettilaisista Maurilaisista, ja pian tämän jälkeen (1492) ilmestyi Amerikan löydettyä, laaja ala kristin-opin kylwölle. Mutta tämä oppi kuin Spanialaisilta Amerikkaan kuljetettiin oli niin vähän yhteensopiwa Jesuksen totisen opin kanssa, että mielelläni olen ääneti tästä asiasta, liiatentkin koska tätä

oppia lewitettiin niin kristittömällä, wäki-waltajella ja julmalla tavalla.

2. Kirkon ulkonaiset tuskat tänä aikakautena.

Kristin-kirkko on kaikkina aikoina, ehk'ei kuitenkään ensimmäisenä vuosijätänä, seurannut Juutalaisten innoitelian esimerkkiä, jotka, kuin Jerusalemin Tiitukseelta piiritettiin, itse herättivät lewottomuuden piiritetyssä kaupungissa joka-päiväisten kiistain ja tappeluin kautta, joita he sytyttivät lahkokuntain ja wälillä. Kristityt eivät milloinkaan olleet niin ymmärtäväisiä, että olisivat, kuin heitä ulkoa kowasti ahdistettiin, edes wähäiseksi ajaksi luopuneet keskinäisistä kiistoista ja lujasti toisiinsa liittäytyneet, yhteisesti wastustaakseen yhteistä wihollista. Mutta itse he tästä wahingon kärsiwätkin. Kun itä-mainen kirkkokunta Muhamettilaisten kautta oli kärsinyt niin sanomattomia wahingoita, niin olisi woinut odottaa, että sen piti liittäytymän länsi-maineen kirkkokuntaan, taitaakseen yhteisillä woinilla wastustaa wihollisten uusia kokeita. Mutta siihen jään nämä kirkkokunnat kokouansa toisistaan erkanivat, ja syynä tähän oli osittain kirkollisten tapain ja opinkappalten erikaltaisuus, osittain ja erinomattain arwo-riita Roomin ja Konstantinopolin piispain wälillä. Edellä-mainittu heistä tahtoi olla kaikkein herrana, waan viime-mainittu ei tahtonut antautua kenenkään wallan alle. He kiistiwät siksi kuin sewinto tuli kokonaan mahdottomaksi. Siitä ajasta alkaen on katoliikkilainen (yhteinen) seurakunta ollut jakaantuneena kahteen kirkkokuntaan, nimittäin Roomalais-katoliikkilaiseen ja Greikkalais-katoliikkilaiseen. Greikkalainen keisarin-waltakunta oli Arabialaisilta niin lammitettu ja länsi maalta niin hyljätty, ett'ei se woinut wakaivesti suojella uskolaisiansa Muhamettilaisia kansakuntaa vastaan, waan itsekin useasti joutui mitä suurimpiin waaroihin. Kun Mon-

golilaiset johdotettuina voitollisilta ruhtinoiltaan ja Dschengiskaanilta ja Tamerlanilta ryntäytyivät Eurooppaan, valloittivat Venäjän maassa 200 vuotta, hävittivät Puolan maata ja Schlesiain maakuntaa, niin kärkei itämainen kirkkokunta heiltä sanomattomia wahingoita, ja mitä Arabilaiset sodat olivat Aasiassa säästäneet, se melkein kaitti Mongolilaisilta hävitettiin. Mitä Nestorilaisekin olivat sisäisessä Aasiassa woittaneet, sekin näinä aikoina melkein kokonaan heiltä ryöstettiin. Greikkalaisenkin waltakunnan tähtyi nyt alituisesti kiistää wasten Saraceniلائsten ja Turkkilaisien ryntäyksiä. Ja kuinkapa oli laita länsimaissa? Sielläkin yksi tuska toistansa seurasi. Etelä-Italiassa ja Siciliassa pääsivät Saraceniلائet walloilleen: kristiityin Spaniassa tähtyi lakkaamatta joutia Maurilaisia vastaan: Saksan maa useasti hätyytettiin pakanallisilta kansakunnilta. Tähän tuli vielä rutto-tautikin, joka päätti niin monen tuhannen ihmisen elämän. Jo vuonna 544 oli tämä tauti käynyt Egyptistä maailman ylitse, ja seuraavana vuonna pääsi se Konstantinopoliin, kussa se kauvan aikaa murhasi päiväänsä noin 5000 ja vieläpä 10,000 ihmistä. Sen kulku maailman ympäri kesti 52 vuotta, jotta suurin osa silloin eläviä ihmisiä siltä temmastiin. Vuonna 717 joutui rutto jälleen Konstantinopoliin, jolloin kolmessa wuodessa 300,000 ihmistä siltä tapettiin. Vuonna 825 Hurškaaksi kutsuttu Ludwigin hallituksessa temmasi rutto lukemattomia ihmisiä Ranskan ja Saksan mailla. Mutta vielä julmempi oli w. 1345 ilmestynyt rutto-tauti. Se alkoi ensiksi häwitös-lentonsa itä-maalta, kussa teki sanomattomat häwiöt. Muutamain paawilta saadun kertomuksen mukaan näemme yhden ainoan wuoden kuluissa noin 24,000,000 ihmistä siltä itä-maissa tapettun. Kohta se yhti intofasti käwi yli Greikan ja Italian maan. Wenedigiissä arwattiin kuolleitten luvun olleen 10,000 ihmistä ja Florensiissä 60,000. Julma-intofena lensi se sitten Saksan ja Ranskan maihin j. n. e. Eikä se pakastakaan edes peljännyt; sen saivat pohjoisen asujametyllä keltiä. Kulleikseen näillä feuduilla kutsuttiin se Di-

geri = (musta-)kuolemaaksi. Ruotsin historia kertoo kokenaisista pitäjistä, joidenka asukkaat kaikki siltä tapettiin. Maakunnissa, kussa se oli lauhin luonnostaan, kuoli kaksi kolmesta asukkaasta, mutta paikoin 14 ja 16 kahdestakymmenestä, ja muutamain paikoin ei jäänyt ainoatakaan täysikasvuista henkiin. Miljoittain ihmisiä kaatui Saksan maalla: Rybeckin kaupungissa kuoli neljänä tuntina 1,500. Elokuussa w. 1348 joutui se Englandiin ja Marraskuun 1:senä päivänä Londonin kaupunkiin. Yarmouthin, erään vähäisen kaupungin kirkko-maahan haudattiin yhtenä vuotena 7,052 kuollutta. — Norwichin kaupungissa kuoli kuu-tena kuukautena 53,374 henkeä. Londonin kaupunkia lähellä ostettiin juuri keto hautausmaaksi. Ruton lafattua rakennettiin tälle äärettömälle haudalle muisto-patsas, jonka latinan kielinen kirjoitus oli seuraava:

”Vuonna 1349 omistettu
niiden 50,000 sieluin muistoksi,
joidenka kuolleet jäännökset
suuren ruton aikana
tähän haudattiin.

Sumala heidän sielujansa armahdaan.
Amen!”

Wuosi oli juuri täydelleen kuluut ruton Englandsissa alettua, jolloin herkesikin siellä hävittämästä; kuitenkin vaikutuksensa vielä julmasti tunnettiin ei ainoastaan siellä, vaan koko Euroopassakin. Kaikenlaisia karja-laumoja kului jonne tänne ympäri maita paimenettomina ja nääntyivät joukottain. Pestoin wilja turmeltui niittomiesten puutteessa, ja nälkä saattoi tällöisen onnettomuuden korkeimmalleen. Suutalaiset olivat vielä muita onnettomammamat. Näiden pimiään aikain taitamattomat kansakunnat luulivat heidän kairvoja myrkyttäneen, jonka tähden monta tuhatta tästä onnettomasta kansasta julmasti räätättiin, murhattiin ja poltettiin. Todistui kyllä, kuinka vähän tämä Sumalan witja voitti tarkoituksensa saattaakseen ihmisiä paranemaan ja kääntymään.

Ilmestyipä 11:nen vuosisadan lopulla toisenlaatuisenkin tultu-tauti, joka myös menetti tuhansia ihmisiä. Se syntyi Nauskan maalla, ja leweni sieltä kaikkiin kristityihin maakuntiin. Tällä tarkoitan ristiretkiä. Jo neljännessä vuosisadasta alkaen oli luulo pääsyt kristityissä valloilleen, matkustamisen Jerusalemiin ja rukoilemisen pyhillä paikoilla, joilla Jeesus eli ja kuoli, tuottavan jotakin ansiota ihmiselle Jumalan edessä ja avittavan syntein anteeksi saamista. Sentähden tulikin tästä ajasta alkaen tavaksi, tehdä tämänkaltaisia matkustuksia pyhälle haudalle. Waan Seltschukki-Turkkilaisien jouduttua Palestinan herroiksi käyttivät he itsensä julmasti, montakin niitä matkustawaisia kohtaan, joita Piligrimiksi kutsuttiin, joista viimeainitusta eräs Pietari Amiens'ilainen ymmärsi Palestinaasta tultuansa suostuttaa paawia juhlallisesti waatimaan koko kristikuntaa pyhää hautaa wapauttamaan, jotta kristityt sitten voisivat hartauttansa siellä waaratta toimittaa. Pietari waelsi itse kaupungista kaupunkiin, maakunnasta maakuntaan, saarnaten ahkerasti, saattaakseen kristityitä puuttumaan tähän valloittamiseen, luvaten paawin nimessä taivaan perinnön jokaiselle tähän ansiolliseen työhön puuttuvalle. Suuria joukkoja kii-

ruhti nyt sotimaan Kristuksen vihollisia vastaan, ja jokaiselle sotimaan lähtewille annettiin punainen ristin-merkki olkapäälle, jonka tähdenkin näitä sotia risti-retkiksi (ristisodiksi) kutsutaan. Tämä eriskummainen kansakuntain ja ihmisten liikkeille saattaminen joltakulta hengelliseltä innolta tuumustaa totisesti näin vähän siivistyksen päiwinä kuitenkään jotain ylhäisempää, kuin minkä meidän siivistynyt aika, niin tyly korkeammille hengellisille waiikutuksille, woipi näyttää: ja tästä näemme miten epäusko woipi palvelukseksensa käyttää wälewämpiä woimia minkä milloinkaan uskottomuus. Waan juuri se ett'ei itse tämän pakotin ollut se puhdas usko, joka ihmiseltä waatii täydellisen itsensä-kieltämisen, waan ainoastaan epäusko, joka jotakin uhrauksaan aina kutsuu omarakkauden uhri-atrialle wieraaksi, siksi juuri emme saa liiallista arwoa laskea näiden liikutusten hengellisille perustuksille. Oppi Sumalan wapaasta armosta Kristuksessa Jesuksessa oli kirkolta pimitetty, ja sentähdenpä etseiwät ihmiset, joissa synnin-tunto ja anteeksi saamisen puutos kuitenkään usein wälewästi liikkui, toisella lailla päästäksensä omatunnon kanteista pelastetuiksi. Hywillä töillä ja almuilla luulivat he lewon löytävänsä, mutta turhapa tämä luulonja oli — turhat lahjansa luostareille ja papeille, waelluksensa pyhille paitoille, ruumiinsa masentamiset j. n. e. Terwetuksia oli siis heille tämä risti-retkiin kehoittaminen. Näillä retkiillä toiwoiwat he nyt wastustensa, waiwainja, kampaustenja ja kuolemansa kautta itä-maalla, löytävänsä lewon sydänmilleen. Josko vielä monta hallituskellistakin syhtä waiikuti ruhtinoita ja wapasukuisia näihin sotiin antautumaan, niin yhdistyi kuitenkään suurin osa kansasta näihin edellä-mainituista syistä. Mutta totisesti erhettyiwät he toiwossansa, tällä lailla saawanja syntinsä anteeksi, ja päälle päätteeksi oliwat itse nämä retket monen kaltaisten synnyttäjiä ja synnin-welan e-
nentäjiä. Paawitkin kokiwat hywäksensä käyttää tämän-
kaltaista kansan mielenlaatua. Näin tuli heille mahdolliseksi päästäkseen niistä ruhtinoista, jotka oliwat heidän tuumainja esteinä, taht joita luultiin kerettiläisiksi. Mutta

tämä paavein tarkoitus ei päässyt ensi-alueensa nähtymään.

Gottfried Bouillonilaisen johdattajissa matkusti w. 1096 suuri sotajoukko Palestinaan, ja oli tätä joukkoa satoja tuhansia sotamiehiä eri maakunnista. Waan Jerusalemin kaupungin kolme vuotta tämän jälkeen, tahi w. 1096 valloitettua, ei koko tästä suuresta joukosta ollut jälellä enempää kuin 22,000 ihmistä. Kaupunkia valloittaessa murhattiin kristityiltä vähintään 40,000 Saracenilaista ja Juutalaista. Gottfried oli sekä hymymärryksensä että yksimielisyytensä puolesta kruunun ansaitsewa ja Jerusalemin kruunu hänelle nyt tarjottiinkin; waan hänä ei suostunutkaan kantamaan kruunua samassa kaupungissa kussa maailman Wapastaja oli werensä muodattanut, kantaen orjantappura-kruunua, jonka tähden hän ei suostunut kunniaan nimeä ottamaan, waan kutsuttiin ainoastaan: ”pyhän haudan kaitseksi!” Hänen kuoltuansa, joka tapahtui jo Heinäk. 10 päivänä w. 1,100, otti hänen weliensä kunniaan nimen, ja kutsuttiin Jerusalemin kuninkaaksi, mutta hänen täytyi alati sotia urhoollisten Muhamettilaisten kanssa. Yhteinen halu liittäytyä näihin risti-retkiin oli nyt niin suuri koko länsimaisessa kristikunnassa, että kerran joukko lapsiakin, 40,000 luvultaan, waeli Jerusalemiin; suurin osa heistäkin hukkaantui jo ennen isänsä-maan rajoilta päästyänsä. Waikka Euroopalaiset ruhtinat useastikin suurilla joukoilla käiwät hädässä olewaa Palestinaa auttamaan, ryöstettiin Jerusalemi kuitenkin heidän käsistään w. 1187 ja länsi-waltakuntain kaikki myöhemmät jännistykset eivät woineet wakaista waltaa perustaa tässä maassa. Melkeen kaikkien suuri-awuisten ruhtinain kahden vuosijadan kulussa waimiansa koeteltua kristikunnan perintö-wibellisen kanssa, ja enemmän kuuden miljoonan ihmisen heidän näissä koleissa menetettyä, kaatui viimein kristityiltä täällä omistettu paikka Stolomais (jota myös Alfoksi tahi Jean d'Alexksi kutsuttiin) Muhamettilaisten waltaan. Totien kristillisyyden hyödyksi ei näillä sodilla mitään woitettu, ehkä muissa summissa enemmän näistä woitettiin:

mutta kalliillahan tämä voitto lunastettiin. Muhammettilaiset levenivät yhä enemmän ja enemmän länteen päin, yhä heikoneman Greikkalais-keisarihallan ei taitaessa heitä vakaisesti vastustaa. Wähitellen ryöstivät he jäljellä olevat Greikkalaiset maatunnat Wähässä Aasiassa ja Euroopassa, valloittivat Konstantinopolin, joten he w. 1453 tekivät lopun Greikkalaisesta keisarihallasta, ja tunkenutivat Ungerin maan rajoille, tusta he sitten useasti Saksan maatakin hätyyttivät.

3. Kristin-kirkko sywimmässä kehou- desansa.

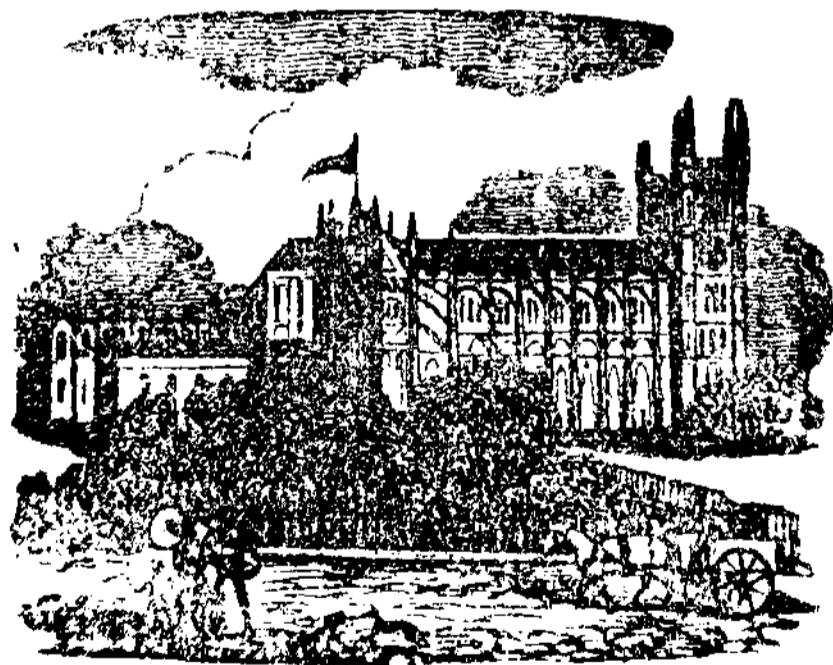
Kuinka syneä eikö se pimeys ollut, jossa tämän-
aikuiset ihmiset elivät, kuin tuo luulo taisi valloilleen pääs-
tä, että autuus voitettaisiin tämänkaltaisten hurjain ja
itsepintaisten aseilla! Kuinka kaukana elävästä Kristus-
sesta eiwätkö ne ihmiset olla mahtaneet, jotka luulivat
kaiken anastaneensa hänen tyhjän haudan voittamisellansa!
Me kummeksimme ja kysymme: liencekö totta minä kuu-
lemme, että risti-sotiat pitkiltä sotamatkoiltansa muiden
jäännösten mukana (niinkuin Jesuksen ristiä, hänen waat-
teistansa ja aseista, joilla häntä piinattiin) myöskin muas-
saan kuljettivat esimerkiksi muutaman jäteen itä-maan
wiifasten tähdestä, vähäisen Jerusalemin kirkon-kelloin
helinästä, kappaleen samoista taiwaan tikapuista, jot-
ka Jaakob unisjansa näki, ja sen pistimen, joka Paa-
walille oli lihasja annettu, ja että kansa antoi itsensä
tämänkaltaisilta petoksilta fokaista, jotta suurella har-
taudella matkustivat tämänkaltaisia kunnus-keleita ku-
martamaan. Näin syneä oli pimeys näinä aikoina,
tähän määrään oli Jumalan sanan tieto ja sen muasja
kaike muuksi tieto kansasta kadonnut. Spaniasja oli niin
suuri puutos kirjoista, että 10:nen wuesifadan alusja yksi
ainoa Naamattu, muutamat Hieronymuksen kirjoituksista
ja muutamia wihloja messuja ja marttyri kirjoituksia yh-

teisinä pidettiin useammalta luostarilta, joilla yhteisesti ei useampaa kirjaa löytynyt: muutamassa kalun kirjoituksessa, joka pidettiin Winchesterin piispan kuoltua (w. 1294), ei hänen jälkeensä löytynyt muuta kuin 17 kirjaa eri tiedelaisissa. Sama piispa lainasi eläissään muutamasta luostarista Winchesteristä yhden kalliin Raamatun kahdessa osassa, ja luostarin wakuutukseksi antoi hän juhlallisesti käsi-kirjoituksensa, jossa hän lupasi kirjat rehellisesti jälleen saattaa. Tämä sama Raamattu oli luostarille lahjoitettu mainitun miehen edelliseltä piispalta ynnä sadan hopea-markan kanssa, jonka tähden sitten päätettiin, että tämän kuolleen näin suuren hyväntekijän edestä piti jokapäiväisiä sielumesuja luettaman. Saatiinko kirja johonkuhun paikkakuntaan, luettiin tämänkaltainen onni mitä suuremmaksi, ja paikkakunnan arvollisimmat jäsenet todistivat käsilalallaan kirjan saaneensa. Tuliko ainoankaan kirjan omistusoikeus kysymykseen, niin kohosi siitä kiivaat kiistat. Yhtä tavallista oli että rahoja lainatessa heitettiin kirjoja pantiksi: ja ylä-opistoissa oli kirjstuja, joissa tämänkaltaisia kirjoja suojeltiin. Luonnollisesti olivat kirjain hinnat tällöin äärettömiä. Vuonna 1174 osti muuan luostarin päämies Winchesterissä Dorchesterissä asuvalta munkkiloilta yhden Bedalta kirjoitetun kirjan ja yhden Augustinilta kirjoitetun Psaltarin, joista hän maksoi 12 tynnyriä ohria ja yhden manttelin, jolle oli hopiarimalla neulottu pyhän Birinin historia, joka käänsi muutamain Saksalaisen kuninkaan. Vuonna 1274 maksettiin kauniisti kirjoitetusta Raamatusta selityksineen 360 gylleniä (noin 190 ruplaa, ja tavallisesti maksettiin Psaltarista ennen 13:a vuosisadan alkua vähintään 90 gylleniä. Äärettömät rahat! Sillä vuonna 1272 oli työmiehen päivä-palkka ainoastaan 4½ kreutzaria (3 tahi 4 kopeikkaa), että miehen täytyi työtä tehdä noin 15 vuotta ostaakseen itsellensä tämänkaltaista Raamatua, ja Londonissa rakennettiin w. 1240 kaksi kummullista porttia, jotka maksoivat ainoastaan 300 gylleniä. Waikka wähenyi warallisille waikaksi käwi itsellensä Pyhää Raamatua lunastaa, tuli tähän vielä päälle päät-

teeksi, että Piislian lukeminen paikottain estettiin tunnottomilta kielloilta. Kuningas Saakobi I:nen Aragonialainen kielsi Raamatun kääntämisen maanunna kielelle, ja jolla oli tämänkaltainen käännös, hänen piti, oli hän sitten pappi tahi leikkiläinen, kirjansa poltettawaksi heittäjän. Mitäs sekään auttoi, josko vielä kuningas Alfons Kastilialainen samoina aikoina käskei Raamatun kääntämistä Kastilian kielelle! Paawit, joidenka valta laajalle ulottui, kielsivät pian kaikki Raamatun käännökset ja niitä kokonaan lukemasta. Mitä awitti, josko Juhana Wikliffe käänsi koko Raamatun Englandin kielelle (w. 1360—1380)! Neljäkymmentä vuotta sen jälkeen lennätti Englandin kuningas Henricki V:s käskeensä, jossa päätettiin, että jokainen kuin Pyhää Raamatua luki maanunna kielenmurteella hän oli kadottanut kotonsa, kirjansa, ja omaisuutensa, sekä hän että hänen perillisensä.

Totisesti kyllä pääsi tiedollisuuden oppi näinä aikoina ylemmälle, siten että ylä-opistot asetettiin Parisissa ja Bolognassa: ja Skolastiikkilais-oppineet opettivat Ranskan maalla näinä vuosikatoina; mutta ei heiltä voitua odottaa, että olisivat huolta pitäneet halvemman kansan holhoomisesta, sillä eivät he niin hartaasti työskennelleet Jumalan sanassa, kuin pakanallisen filosofin (tieto-wiisaa) Aristoteleksen kirjoitusten kanssa ja turhissa nerokokeissa ja sana-riidoissa. Filip Melancton kertoopi kuinka hän itse kerran nuoruudessaan kuuli saarnattawan — nimittäin päivän ewankeliumin siaan selitettiin Aristoteleksen säädyllyshys-oppia: ja toisaasti todistaa hän Stutgartissa kuulleensa muutamien Pyhän Raamatun tohtorin saarnaawan seuraavilla sanoilla: ”josko vielä Piisliakin hukkauntuisi, niin olisi Aristoteleksen säädyllyshys oppi meille kylläksi.” Ihmeteltävä on myös kuinka Skolastiikkilais- tahi koulu-wiisaus useasti eshytti oppineita ja muuten taidollisia miehiä niin main, että he lapsen lailla sekä ajattelivat että jaarittelivat. Taisteltiinko esimerkiksi Jumalan kaikkiwaltiaisuudesta, niin muuan heistä asetti seuraawan kysymyksen: ”kuin uyl Jumala woipi kaikkea tehdä, woipiko hän myös olla olematta,

voipiko hän syntiä tehdä, walhetella j. n. e.” vaikka hen-
towinkin lapsi olisi voinut tähän wastata, että Jumala
taitaapi ja voipi kaikkea mitä hän tahtoo, kaikkea hyvää
nimittäin. Täydellä todella taisteltiin myös sitä kysy-
mystä, jos hiiri, joka oli päässyt nakertelemaan siu-
nattua leipää, senkautta myös totisesti joutui osalliseksi
Kristuksen ruumiista? Olkoon nämä esimerkit heidän tur-
hista taistelumuksistaan kylläksi. Josko vielä näinä ai-
koina muutamia hurskaita miehiä löytyikin, kuin esimerkik-
si Suhana Duns Scotus, Anselmo Canterburylainen,
Abelard ja erinomattain Bernhard Clarawalli-
lainen, niin eivät hekään olleet vapaita aikansa monen-
karvaisesta epä-uskosta, eivät he asettaneet itsiänsä vasten
paavin wäärhyksiä, ja muutamit heistä (niinkuin itse
Bernhard) myödistivät uskovaisten Waldensarein wai-
noomiseen. Yhteisen kansan tarpeita ei muistettukaan:
kouluja löytyi ainoastaan luostariloissa ja näissä har-
woissa ei suinkaan ennätetty monelle oppia antaa. Suhla-
päiväin luku yhä eneni. Silläähän näinä aikoina pulskia
kirkoja rakennettiin, niinkuin kirkot Kölnin, Straßburgin
ja Freiburgin kaupungeissa ja muuallakin — kirkkoja joi-

denka launeutta vielä nytkin kummeksimme — mutta har-
woin näissä saarnattiin: messu oli pää-asiana koko juma-
lan-palveluksessa ja tämä messu oli ainoastaan pyhän
ehtoollisen wäärin käyttäminen, sillä messussa piti Kris-
tuksen aina nudesta papeilta ubrattaman ja leipä
Kristuksen ruumiiksi ja wiina Kristuksen wereksi muutet-

taman. Koko Sumalan palvelus pidettiin latinan kielellä, jota ei seurakunta ensinkään huumärtänyt, useasti ei itse pappikaa. Kuinkapa juuri kansan taitamattomuus silloin oli, kuin Puolan maalla muuan piispallinen ase- tus naulattiin kaikille kirkon-owille, jossa pappeja kiellettiin awiopar'skuntaa wiikimästä, eikä edes yksi pariskun- nastä taitanut Isä-meidän rukousta! Pyhäin ja heidän kuwainja, erinomattain Maarian rukoileminen ja jään- nösten kumartaminen kohoji yhä korkeammalle: sala- rippi ja aneet matkansaattoiwat enemmän ja enemmän pahaa. Syntejänjä anteeksi etsiwille ei opetettu paran- nusta tekemään, ei oikeata kääntymistä eikä uskoa, waan heitä käskettiin rukous-wirjiä lufemaan, pyhiksi luetuille paikoille waeltamaan, paastoamaan, ruumistansa masen- tamaan tahi muuten syntejänjä edestä kärsimään: tahi hou- kuteltiin heitä rahalla ostamaan pelastusta synnin rangais- tuksesta. Paawi nimittäin päätti, hänellä olewan wallan syntejä kokonansa anteeksi antaa, maksua tahi muita wäli- puheita vastaan. Sulkinaisia kaupparjoja kirjoitettiin, joidenka kautta ne liiat anjiot, jotka munkkiloilta paastoa- misella, psalmein laulamisella, walwomisella tahi muuten ansaittiin, määrättyä maksua vastaan omimettiin muiden tahi elämitten tahi kuolleitten hyödyksi. Sentähden seisoiin paawillisessa rippi-taksassa, ett'ei "köyhille taidettu mitään lohdutusta antaa, koska ei heillä mitään ollut, jolla oli- siwat woineet maksaa." Wiimein joutui asia niin pitkälle, että ihmiset luuliwat pääsewänjä osalliseksi munkkiloin anjioista ainoastaan senkautta, että pukiwat päällensä heidän luostari-kaapujansa. Sentähden tapahui, että moni ylistetty mies ja ruhtinasin ennen kuolemansa määräji, että heidän ruumiinsa piti haudattaman puetet- tuna tämänkaltaisiin munkki-kaapuihin! Voi aikoja ja ajan tapoja!

Asian näin ollessa, että kaikki synnit rahojä vastaan anteeksi saatiin, niin onkin arwattawa kuinka wähyän ih- mišet synitiä pelkäsiwät. Papit ja luostarilaiset oliwat useasti muille esimerkkinä räähläisissä menoissa. Sul- mimmat synnit, erinomattain haureus, oliwat kaikissa säd-

rauhassa on rauennut ja usko an-
 dyissä, hengellisissä sekä maallisissa niin julki valloillaan, jotta kirkko-kokous Baseliissa (1431) tunnusti, että hyvä kuri oli kailin paikoin kokonansa kadonnut sekä kirkon palvelioissa että muissa kristityissä, ja Eneas Sylvius, joka sitten itse pääsi paaviksi, kirjoittaa näinä aikoina: "me rukoilimme epäjumalia ja kieltäisimme Kristuksen, jos meiltä niin waadittaisiin, sillä rakkaus on rauennut ja usko sammunut." — Muuan Benediktini-munkki näistä ajoista kuvailee tätä ääretöntä turmelusta seuraavilla sanoilla: "laki on papeista luopunut, oikeus hallitsewista, neuvoit wanhemmista, uskollisuus kansasta, nöyryys lapsista, rakkaus alimmaisista, usko pääpapeista, hartaus munkista, häveliäisyys nunnista, hyvä kuri nuorukaisista, oppi papeista, ahkeruus opettajista, pelko oppilapsista, tyytyväisyys palvelioista, oikeus tuomareista, kuuliaisuus sotamiehistä, yksimielisyys porwareista, kansakunnallisuus taloista, taitawaisuus taide-niekoista, totuus kaupan-käwiöistä, armeliaisuus rikkaista, kainous neitosista, siweys leskistä, puhtaus ja yksimielisyys awiosäädystä. Kristusta ei eninkään arwossa pidetä, ja hän luetaan wieraaksi aikamme ylhäisiltä."

Näin järin turmellussa kirkossa woimme ainoastaan harvoin keksiä totisen hurstauden jälkiä; mutta sitä ahkerammasti tulee meidän niitä udella, ja riemuita niitä löydetthämme, waikka vielä emme saa odottaa niiltä mitään tähdellistä. Pietari Blois'ilainen (1167) ja Wilhelm Paris'ilainen (1228) olivat hurskaita miehiä ja walittivat sangen haikeasti tätä kristillisyyden turmelusta; samaten P. d'Uilly († noin 1425), Zubana Gerson († 1429), ja vielä paremmin mainittawa on ewankeliumillisilla lahjoilla wakaisesti warustettu Nikolaus de Clemangis († 1440), joka kirjoitti "kirkon häwiöstä" ja "jumaluus-opin oikeasta oppimisesta"; sanoja, jotka ainakin ovat mietittäviä. Pyhän Diakamatun perufielisä hywin oppinut Laurentius Walla († 1456) on myös tässä muistettawa, samaten luti Zubana Pico, freiwi Mirandolasta († 1494), jolla oli jalo kristillinen mielenlaatu, ja joka ei häpeäkösi lutenut kärsiä Kris-

tuksen tähden. — Bernhard Claramallilainen († 1153) oli erin hurstas mies, joka tunsi sekä rakasti Pyhää Raamattua ja etsei kaikella todella matkaan saattaa parempaa kirkollista järjestystä ja hedelmällistä kristillisyyttä, vaikka hänkin pyysi wangittuna monelta harha-luuloilta. Suhana Runsbroeck, Brysselistä († 1381) on hiljaisissa sieluissa vaikuttanut paljon hyvää rakentamisella kirjoilansa, jotka niin omituisella laillansa tunnustavat lapselista iloa Jumalassa. Samaten on Suhana Tauler, Straßburgista († 1379), mainittava wafawan ja totisen kristillisyytensä ja rikkaila hedelmillä siunattuun töittensä wueksi. Muilta hän kutsuttiin ”ylhäiseksi ja korkeasti walistuneeksi tohtoriksi,” mutta itse hän tunnusti alhaisuutta nöyryyttä, a sentähdenkin vaikuttivat hänen sanansa wäkwästi. Vielä enemmän vaikutti Thomas Kempfi († 1471) ja hänen kirjansa ”Kristuksen seuraamisesta” — josta enemmän kuin 2000 painosta on tehty eri kielillä, jotta paitsi Bipliaa, ei yksikään kirja ole niin useasti painettu, vaikka epäilemättä monikin kirja olisi sitä paremmin ansainnut kuin tämä. Muuan kirja, jota kutsutaan Saksalaiseksi jumaluus-opiksi, on myös mainittawampia näistä ajoista, vaikka sen kirjoittaja on tuntematon. Nämä kolme viimeksimainittua miestä ja heidän jälkiläisensä kutsutaan tavallisesti Mystiikkiläisiksi, sillä tämä nimi sisältää, että he halwemmassa arwossa pitivät historialliset kertomukset ja kristin-kirkon ulkonaisen muodon, kuin sen sisällisen elämän, joka wirtaapi yhteydestä Jumalan ja Kristuksen kanssa. Eivät he siis erin lawealta woinneet vaikuttaa kristin-kirkon parantamiseen, ja ainoastaan erithisiä hiljaisia sieluja, jotka Herralta tunnetaan, yhdistyi heidän kanssansa waeltamaan sitä kaitaista tietä kuin elämäään kuljettaa. Mutta yleiseen oli kristin-kirkon jäsenillä murheellinen muoto, he oliwat täynnänsä spitalia ja weripahjoja: — ja kuinka siis oli päään laita — jos nimittäin saamme haastaa paawista kuin olisto hän näkywäisen seurakunnan pää? Profetta Jesaja on luwaillut tämän ajan tilaisuuden näin (Jes. 1: 5: 6): ”mitä warten teitä enää lyödään, koska te aina harha-

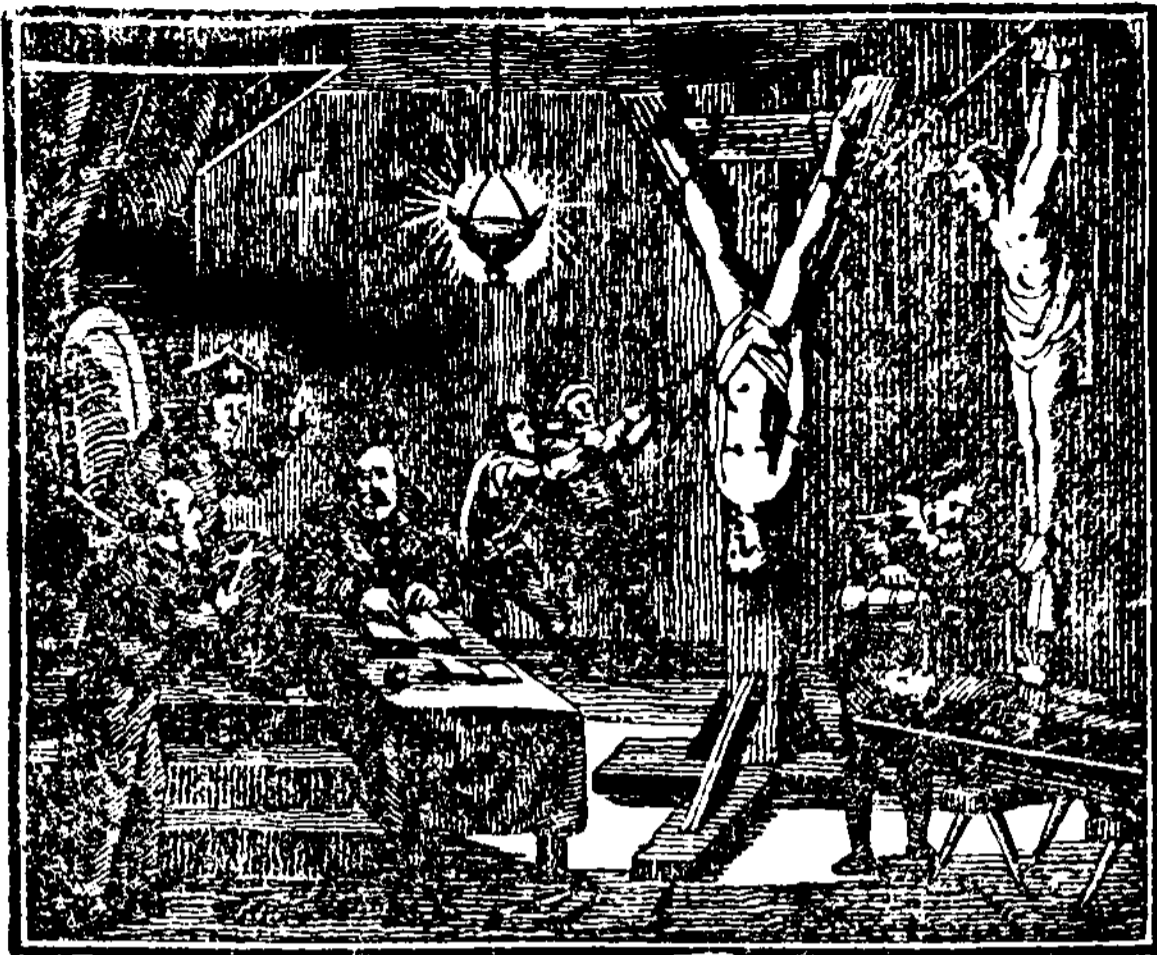
lette: koko pää on sairas ja koko sydän on wäsyht. Hamasta kantapäästä niin kireseen asti, ei hänessä ole terwettä, waan haawat ja sinimarjat ja weripahkat, jotka ei ole puserretut, eikä sidotut, taikka öljyllä siwellyt." Kristifunta oli jo kauan sitten wierauntunut ajattelemasta että kirkon pää oli näkymätöin, ja unhotetut olivat Herran sanat: yksi on teidän mestarinne, Kristus. Noomin piispat, puolustetut myrskysiltä ajoilta, wahwistiwat waltansa perustukset ja lewittiwät sitä yhä laweammalle.

Nyt tähtyy meidän kulkea wähän takaperälle, nähtääksemme, kuinka paawis-walta tahti kirkon turmelus käwi eteenpäin askeleesta askeleen. Frankilaisten kuningas Karlo Paljaspää osti jo keisarillisen kruunauksen Noomalais-piispalta, ja toiset seurasiwat hänen esimerkkiänsä. Snyllähän woinalliset Saksalais-keisarit, Dtto Cuuresta alkaen asettiwat itsensä wasten paawia, kuin hän tahtoi allensa kiertää heidän keisarillisia oikeuksia: mutta w. 1073 joutui paawilliselle istuimelle mies, joka ei suostunut keisarille mitään myöten antamaan. Tämä mies oli Sildebrand, erään Italialaisen kirwesmiehen poika, joka paawiksi tultua kutsuttiin Gregorius VII:nekksi. Hän astui aina alimmaisista askeleista paawin wirkaan, ja ettei sitten lannistuneelle kirkolle tuottaa suurempaa arwoa siten että hän yleni papis-säädyh ja enensi paawis-wallan woimaa. Tätä teki hän järkähtämättömällä yksipintaisuudella, esteistä huolimatta. Koko kirkko palvelioinsa piti kiertymän hänen waltansa alle ja joutuman kokonansa wapaaksi maallisten ruhtinain wallasta: wieläpä itse ruhtinainkin piti olemassa kuuliaiset hänen käskyillensä: sentähden kielsi hän hengellisiä wirkoja myymästä; hän kielsi kaikkia hengellisessä säädyssä olevia naimasta, ja pakotti heitä elämään naimatta, jotta heidän omaisuutensa sillä lailla tulisi eroitetuksi maallisen hallitsoikeuden wallasta ja ainoastaan paawin hyödyksi. Tämä olikin pää-asia kuin hänen käskyllänsä matkaansaatettiin, lieneekö hänellä sitten alussa ollutkin parempi tarkoitus tällä käskyllänsä, se nimittäin, että kufistaa hengellisen

säädyn hää kohoavaa tapain turmelusta. Mutta juuri
 sillä lailla kuin hän aikoi tätä kufistaa, juuri sillä lailla
 awasi hän usia lähteitä turmelusselle, samassa kuin
 myös awasi raha-lähteen paawis-wallalle. Nyt käymme
 edespäin kertomuksemme. Maallisilla ruhtineilla oli
 aina tähän asti ollut oikeus omista waltakunnista
 wahwistaa piispoja heidän wirkaansa, joka tapahui sillä
 lailla että ruhtinas antoi piispoille formuksen ja sau-
 wan wiran merkiksi. Sildebrand ryösti heiltä tämän
 oikeuden ja jätti piispoille ja arkkipiispoille ainoastaan
 sen werran waltaa kuin hänelle soweliaaksi näkyi. Diu-
 kuin olewa apostoli Pietarin jälkiläinen ja Kristuksen käs-
 kynhaltia, waatei hän kuuliaisuutta keijareilta, kuninkailta
 ja ruhtinoilta ja päätti itsellänsä olewan oikeuden sekä an-
 taa että ottaa hallitus-maita. Hän päätti olewanja koko
 maailman ensimmäinen herra ja tuomari, sekä hengellisissä
 että maallisissa asioissa. Sildebrand ei ollut mies, joka waan
 jonnin joutawia jaaritteli; hän hymärsi myös sanansa ja
 tahtonsa woimiin saattaa. Saksalais-keisari Henricki IV:s
 joka ei tahtonut suostua hänen vaatimuksiinsa, joutui hänen
 kansansa kowaan riitaan — ja voitettiin. Tässä kiis-
 tassa käwi paawille hmwäksi awuksi, että Henricki kowan
 hallituksensa tähden wihattiin suurelta osalta alamaisil-
 tansa. Hän oli keltwotoin keisari, mutta keltwottomasti hän
 myös paawilta kohdattiin. Kohta sen jälkeen kuin hän
 ensikerran ajetti itsensä paawiswaltaa vastaan hyötiin
 hän paawilta kirkon-pannaan; paawi nimittäin wapautti
 kaikki keisarin alamaiset kuuliaisuudesta, jonka olivat kei-
 sarille welvolliset, ja kihoitti Saksan ruhtinoita mutta kei-
 saria walitsemaan. Ja paawillisen wallan epä-uskoisen
 pelko oli jo niin shwälle juurtunut, että ruhtinaat näytti-
 wät olewanja walmiit tätä houkutusta seuraamaan. Hen-
 rikki kelfei, että jos hän tahtoisi pysyä keisarillisella istui-
 mellansa, niin ei hänellä muuta keinoa ollut, kuin nöy-
 rhyttää itsensä paawin wallan alle. Ja nyt tapahui
 seikka senkaltainen, ett'ei historia tunne toista samantaa-
 tuisia tähän werrattawaa. Nliwaltias paawi oledtenteli
 nyt Italiasa Canossan linnalla, joka emistettiin raja-

Freiwinnalta Mathildalta. Vuosi oli talvena, muutamia päiviä ennen joulua. Keisari matkusti tänne rukoilukseen paavilta päästä pannastansa. Mutta Gregorius antoi hänen odottaa kolme päivää katumus=waatteisjansa. Keisari oli puettu jouhi=paidalla ja seisoi paljain jaloin tauterella, vaikka talvi ja pakkainen oli. Vasta neljäntenä päivänä pääsi hän paavin eteen ja päästettiin pannastansa. Ihmeteltävä on kuinka kirkko=ruhtinas uskalsi wirittää jousensa näin korkealle, mutta hän oli opastunut offelasti tekojansa miettimään — ja hän piti voiton. Ei hän kuitenkaan niin kauvan elänyt, että olisi voinut kaikki aikensa ajettaa tähteen voimaan — hän kuoli maapafolaisuudessa w. 1085 — mutta paawiswalta eipä se kuollut, ja totisesti ihmeteltävä on, miten koko tämän waltan historia tunnustaa, että siltä aina luopumatta seurattiin sama hallitus=keino, vaikka miehet, jotka paawillisella istuimella istuivat, olivat kokonansa eriluontoisia. Mutta eivätpä kaikki keisarit olleet Henrickilöitä, eivätkä kaikki paawit Gregorioita. Senkalaiset miehet kuin keisarit Hohenstaufilais=kannasta, esimerkiksi Fredricki I:nen ja Fredricki II:nen, voivat jotenkain wastustaa paawiswaltaa; mutta vaikka heidänkin, kauvan kiistettyä viimein tähtyi myöntyä paawein waatimuksiin, niin juuri tämä heidän wastustamisensa kantoi kuitenkin hedelmiä tulewina aikoina. Paawi Innocentius III:mas (1198—1216) oli mies, joka parahaittain onnistui aikisjaan, seuraten Hildebrandin polkua. Kirkko=kokouksessa, jonka hän kutjutti kokoon, saivat piispat ainoastaan kirjoittaa nimensä hänen päätöstensä alle. Keisareista ja kuninkaista haastoi hän niinkuin olisivatko he olleet hänen palweloitansa. Hän päätti että ”niinkuin Jumala on taivaan kannelle luonut kaksi suurta waloa, yhden suuren, jota päivää hallitsee, ja yhden pienemmän, yötä hallitsemaan; niin on hän myös seurakunnan kannelle laatinut kaksi suurta waltaa, yhden suuremman, hallitsemaan sieluja, jotka ovat päivään werrattawia, ja toisen pienemmän, ruumiita (yötä) hallitsemaan. Edellä=mainittu näistä oli paawin, viime=mainittu kuninkaan walta. Ja sa-

maten kuin kuu saapi walonsa auringolta, samaten saapi myös kuninkaallinen walta armonsä paawiswallalta, j. n. e." Moni tämänaikuisista ruhtinoista sai kyllä kowasti kärkeä sen edestä kuin eivät tahtoneet näihin päätöksiin suostua. Paawi rankaisi heitä pannallansa, ja eikö tuosta apua ollut, kielsi hän kaiken jumalanpalveluksen heidän allensa kuuluwissa maakunnissa, joka kieltö kutsuttiin interdiktiksi. Nämä kumpaisetkin rangaistukset olivat jo ennen tapana olleet, mutta ei kukaan vielä ollut heitä sillä julmuudella kähtänyt kuin tämä Innocentius. Jumalan palveluksen kieltö saattoi kansat äärettömään tuskaan, sillä silloin ei Jumalan palvelusta eninkään pidetty koto maakunnassa, ja murhe ja kirous piti olla kaikesä näkyvä. Kuolleet haudattiin kirkkomaan ulkopuolelle weijutta ja rukouksetta: pariskunnat weihittiin kuolleitten haudoilla, eikä kukaan saanut toistansa tiellä tervehtiä. Tällä lailla ryösti Innocentius Eng-landin kuinkaan wallan sen oikealta omistajalta, kuningas Suhanalta, jota Maattomaksi kutsutaan. Tämän maan lahjoitti hän Ranskan kuninkaalle; mutta Suhana sai kuitenkin maansa takasin sillä wälipuheella, että hänen vuosittain piti weroa maksaa paawiswallalle. — Hohenstaufilais-wallan woimalliset keisarit saivat erinomattain kärkeä tätä paawin witsawalkaa, sillä he olivat alati kiistassa paawein kanssa, joilta he wainottiin, jiksi kuin tästä kannasta viimeinen, Konradin nimeltä, mestattiin vuonna 1269. Innocentius III:s sääti myös kerettiläis-tuomio-istuimen, joka sitten (1233) heitettiin Dominika-lais-munkkikunnan hoidettawaksi. Kaikki, jotka eivät usko-neet mitä paawi oli uskottawaksi päättänyt, wainettiin ja rääkättiin julmalla lailla, ja onnetoin, joka waan joutui tämän tuomio-istuimen eteen, hän oli jo silloin tuomittu kärkeään sanomattomia kipuja, ja viimein hän useam-mittain tuomittiin poltettawaksi. Uretöin on niiden luku jotka täältä tuomio-istuimelta uhrattiin; ainostaan Span-nian waltakunnassa surmasi se 2,000,000 ihmistä. — Innocentius III:lta säädettiin myös ne julmat ristisodat hurskaita Waldensareja vastaan, joista jälkeen-

päin tulen juttelemaan; mutta sitä ennen tahdomme kat-
sella muutamia toisia paavia heidän kähtöksissänsä kirkkoa,
ruhtinoita ja kansoja kohtaan.

Kolmannellatoista vuosifadalla oli paavilainen kor-
keus korkeimmalla määrällänsä, mutta tämän vuosifadan
loppu olisin paaviswallan vaihe-uapa. Muuan niin
kutsuttu latinalainen keisarivaltakunta perustettiin
Konstantinopolissa, vuonna 1204, muutamalta risti-sota-
joukolta, joka ei etemmälle enättänytkän, ja sen kautta le-
weyntyi paavis-walta tällä kulmalla. Vuonna ennen
kuolemataansa, 1215, piti Innocentius III:s neljännen yh-
teisen kirkko-kokouksen Lateranissa, kussa hän sai kaikki
aikensa wahvistetuiksi. Honorius III:s († 1227) Gre-
gorius IX:s († 1241) ja Innocentius IV:s eivät
juinkaan tahtoneet vähempään valtaan tyytyä kuin edellä
mainittu paavikaan, mutta Hohenstaufilais-keisarit aset-
tivat heille kovan kovan vastaan. Bonifacius VIII:s
(1294—1303) oli kuitenkin muita uljaampi, samaten kuin
hän myös oli heitä huikentelewaikempi. Voittaakseen it-
sellenjä juuria rahoja, joita paitsi hän ei voinut aikaitansa
voimiin saattaa, keksi hän sen keinon, että sääti jul-
lisen jupelivuoden juhallisesti wietettäväksi. Vuonna
1300 kutsuttiin siis koko kristikunta juhallista jumalan-

palvelusta viettämään Roomin kaupungissa. Yhteinen synnipäästö luvattiin jokaiselle tänne tulevalle. Tämä keino tuotti paaville ja hänen pääkaupungilleen äärettömiä rahoja. Ruukausittain tuli Roomiin noin 200,000 waellus-miestä, joista jokainen myötänsä toi vähempiä eli kalliimpia lahjoja. Tämänkaltaisen menestys oli houkutteleva paavilliselle ahneudelle. Jupeli-juhla päätettiin sitten pidettäväksi joka 50:tenä ja viimein joka 25:tenä vuotena ja tähdellinen synnipäästö myytiin niillekin, jotka eivät itse voineet Roomiin waeltaa.

Tämä orjallinen nöyryys, jota Roomin paaveille osoitettiin, on vielä ihmeteltävämpi, kuin mietimme kuinka monta heistä eli julkisissa räähkäisyksissä. Ninoastaan silloin tällöin kohtasi heitä lujempi kiista. Niin esimerkiksi tapasi äskennainittu Bonifacius VIII:s mahtawampansa, kuin hän tahtoi witsansa alle pakoittaa Ranskan kuningasta Filippiä, jota Rauniiksi kutsuttiin. Kyllä paawi leimätti pannansa säteen kuningasta vastaan; mutta tämä näytti julkinaisesti, paawin olewan elämänsä suhteen kokonansa kelmotoin paavilliselle istuimelle. Viimein antoi hän wangita paawin, joka tämän tähden kuoli mielifarwaudesta — kolme vuotta jupeli-juhlan wietettyä. Muutamia vuosia sen jälkeen sai Klemens V paawin wiran kowilla wälipuheilla, joista myös seurasi, että hän ajetti hownsa Awignon nimisesjä kaupungissa, Ranskan maalla. Täällä eliwät paawit niinkuin seitsemikymmen-wuotisesja Babylonian wankeudesja, wuodesta 1309 alkaen aina wuoteen 1378 asti. Mutta waikka vielä tämä wankeus päättyi, niin paawillinen kurjuus kuitenkään waan eneni enenemistään. Tuskin oli Gregorius XI:s muuttanut Roomiin, niin walittiin häntä vastaan toinen paawi Awignonissa, ja arwattawa on mikä sekajottu silloin kirkossa kohosi, kuin sille annettiin kaksi, wieläpä wälistä kolmekin päätä, joista yksi toistansa pannaan löi. Wuonna 1409 pidettiin kirkko-kokous Pisan kaupungissa, kussa kumpaisjetkin paawit Gregorius XII:s ja Benediktus XIII:a wiralta pantiin, sen wuoksi että olivat walapattoja, kirkkorauban rikkojia ja kerettiläisiä: heidän sijaansa walittiin

Aleksander V:des paawiksi. Hän kuoli myrkystä ja sitten walittiin Johannes XXIII:a paawiksi. Tämä taas wiralta pantiin kirkko-kokoukselta Kostnitsissa, koska oli todeksi näytetty, että hän oli Jumalan kieltäjä, eli haureudessa ja kaitenkaltaisissa räähkäishyöksiä, harjoitti murhattappoa ja papis-wiran kauppaa j. n. e. Sama kokous tuomitsi myös Husin; ja Johannes XXIII:a ja Hus isuiwat samassa wankeudessa — kaksi wankea kokonansa eri laadusta: ja kuin wiimemainittu, totuuden todistaja, tuomittiin kuolemaan, niin edellämäinittu, totinen Barrabas, wapautettiin ja koroitettiin kunniaan seuraawalta paawilta. Kirkko-kokous Baseliissa tuomitsi w. 1439 paawin Eugenius VI:nen wiralta pantawaksi aiwan samasta syystä kuin kokous Bisassa oli edellämäinittun paawin wiralta tuominnut. Mutta Eugenius oli kuulututtanut toisen kirkko-kokouksen Ferrarassa pidettäväksi, jotta nyt kaksi kirkko-kokousta toinen toistansa kirosi ja pannaan löi, samaten kuin kaksi paawia ennen tekivät. Kokous Baseliissa, kusja monta hyvää päätöstä tehtiin kirkon parantamiseksi, ei siis woinut pää-asiasja mitään toimittaa. Eiwätkö edellämäinittut paawit olleet kiitettäviä, niin emme saata kehua heidän jälkiläisiänjäkän. Innocentius VIII:nella oli kuusitoista jalkalasta, joista hän paawina ollessaan hyvän huolen piti. Hänen lähin jälkiläisensä Aleksander VI:des oli julmuutensa ja haurentensa tähden ihmis-sukufunnan inho. Hän kuoli myrkkyyn, jonka hän itse oli walmistanut, muutamain kartinaalein juotawaksi. Julius II:nen (1503—1513) lewottomuutti sodillansa koko Italian maan ja muutkin maakunnat. Ryhkyksesti sanoen, ei tunne historia sitä hallitsia-julua, jonka synnin welka olisi niin suuri kuin paawiswallan. Ei siis ole ihme jos tilaisuus ennen uskon-opin-puhdistusta on werrattu siihen maailman tilaisuuteen kuin oli ennen Kristuksen syntymistä.

Waldensarein historia.

Kuinka mielellämme emmekö käännä silmiämme näistä rumista kumailemuksista, etsiäksemme salatuista jälkiä jostakusta totifesta Jesuksen seurakunnasta, joka suuren joukon yhä enemmän ja enemmän turmeltuisia, kuitenkin tyhnyessä erinäisyydessänsä suojeli uskonsa puhtaana vuosisatoin kulseissa. Ennen olemme jo oppineet tuntemaan Waldensarein hiljaista kansaa, Italian vuorimaissa: mutta eivät he olleet ainoat, jotka sanalla ja elämällä todistivat vasten kirkon yltyvää turmelusta ja paavein witsa-waltaa. Seurateshamme historian wähiä wiittauksia, keksimme, että näillä oli muuallakin kumppalia, yksimielisiä uskosiansa ja todistussiansa. Tavallisesti kutsutaan heitä Waldensareiksi, mutta heitä nimitettiin muillakin nimillä eri aikoina ja eri maakunnissa: heidän uskonsa oli sama kuin Waldensareinkin ja kumpajellakin näillä nimillä on sama merkitys; mutta Waldensareiksi kutsutaan tavallisesti ne totuuden todistajat, jotka elivät Appennini-vuorilla, waan Waldensareiksi kutsutaan erinomattain ne, jotka elivät eteläisessä Ranskan waltakunnassa. Jo vuonna 1100 löyhyi Roomin kirkossa sananlasku: "tuo on Waldensari ja siis kuoleman oma." Lisäksi sanoo eräs heidän kiwainmista wainojista, joka oli ollut luostari-estimiehenä Turiinin kaupungissa, seuraawalla lailla: "Waldensarein lahkokunta on kaikista wanhin: muutamat wakuuttawat sen jo woimissaan olleen piispa Sylwester I:sen päiwinä; wieläpä toiset päättawat tämän seurakunnan perustetun jo apostolein aikoina." Tämä seikka wielä wahvistetaan eräiltä Turiinin arkkipiispan sanoilta, joka myöskin oli näiden totuuden todistajain wihamiehiä: "erinomaiset ja woimalliset syht mahtaawat kuitenkin vaikuttaneen, kuin tämä Waldensarein lahkokunta on woimut woimissa pysynä näin monta vuosisataa, ehkä kyllä utterasti on aika ajoin koeteltu sitä häwittää; se on aina ollut woiwon puolijena ja kaikissa seikoissa woittamattomana." Hän wielä lisäsi kertoo Waldensarein seurakunnan perustetun eräältä hurškaalta, Leo nimiseltä mieheltä, joka eli keisari Konstantinuksen aikana.

tantin suuren päivinä. Tämän Leon sanotaan eronneen senaikuisen Doomin piispan Sylwester I:sen yhdestä, sillä hän kanoi mainitun piispan ahneutta ja keisarin ääretöntä anteliaisuutta papisjäädylle: tästä ihystäkin muutti Leo erämaahan ja häntä seurasi joukko kristittyitä. — En ole vielä mitään maininnut siitä minkä Waldensarit itse tässä suunnassa päättävät: järkähtämättä waan wakuuttawat kirkonsa perustetun itse apostoleilta, ja sen aina niistä ajoista saakka pysyneen putandesjaan ja saastuttamattomana. Olkaan vielä tämä heidän wakuutuksensa yksipuolinenkin, — kuitenkin, kuin heidän ankarammat wihamiehensäkin myönnöttävät Waldensarein seurakunnan perustetun jo apostolein aikoina, niin wahvistetaan tämän kautta se totuus, että kaikkina aikoina, niinäkin jolloin kirkko oli suurimmasa turmeluksessaan, alati on löhtynyt, josko vielä hiljaisuudessa ja kätkeytynä, joku senkaltainen Herran seurakunta, joka on pysynyt wapaana pimeyden päivän törkeistä hairauksista ja tapain turmeluksesta: että siis, niinkuin Elianin päivinä, niiden wanhurskasten ja jumalisten siemen, jotka eivät juostuneet Baalia kumartamaan, ei milloinkaan ole ollut kokonaan maasta häwitettyä.

Näitä totuuden todistajaita, jotka erinomattain heräsivät papiswaltaa ja papisjäädyn turmelusta wästen, kutsuttiin eri paikkakunnissa ja eri aikoina eri nimillä, niinkuin: Albigensareiksi, Leolaisiksi, Pikardilaisiksi, Arnoldilaisiksi tahi Köyhiksi Lyonilaisiksi. Saksan maalla nimitettiin heitä kahdenkymmenestä vuosisadan aikoina Katarilaisiksi tahi Gatsarilaisiksi (tästä olemme saaneet kielesjämme sanan kerettiläinen), s. o. puhtaat, sillä he tahtoivat mulla pyhä puhtaina kirkon hairauksista ja turhista tawoista. Englannissa kutsuttiin heitä Lollardilaisiksi siitä ajasta alkaen jolloin eräs Lollard niminen mies, joka Englantilaisille Guyennen maakunnassa saarnasi Waldensarein uskonoppia, Stölin kaupungissa poltettiin. Böhmin ja Itäwallan herttua maakunnissa löytyi 14:sta vuosisadalla noin 80,000 Waldensaria. Tätä paitsi löytyi heitä jameina aikoina Ranskan

maalla, Italiassa, Kroatiassa, Slavoniassa, Konstantinopolissa ja Greikan maalla, Bulgariassa, Siihmissä, Flandernissa ja Puolan, Englannin ja Espanjan valtakunnissa. Erwin Steinfeldiläinen, eräs heidän vastustajois-
tansa kahdennellatoista vuosikadalla, lausuu heistä: "muutamilta kirkon huostaan jälleen palaantuneilta Waldensareilta olemme kuulleet näitä uskolaisia löytyvän joukot-
tain kaikissa maakunnissa siellä ja täällä, ja monen pa-
peistamme ja munkeistamme jo olevan liitosja heidän kansa-
nsa." — Pian erkaniivat he vähemmän tahi enem-
min valta-kirkosta. Vuonna 1200 olivat, esimerkik-
si Albigensarit kokonaan Roomista eronsa ottaneet, ja heidän kirkkokuntansa oli laaja ja joukollinen. Toiset, jotka tahi pelkäsiwät wainouksia, tahi jotka eivät täydellisesti tunteneet mihinkä määrään kirkon turmelus oli ennättä-
nyt, pysyiwät vielä ulkonaisessa muodossaan kirkosta er-
kanematta. Vuonnollista on, ett'eivät kaikki heistä olleet yhtä ylistettäviä tietonsa ja elämänsä puhtauden puo-
lesta, että he toisistansa erkaniivat yhdessä tahi toisessa uskon kappaleessa, ja että heidän intonsa wälistä käwi liian pitkälle: wälistä joutui myös heidän joukkoonsa wil-
pillisiä jäseniä, joidenka wirheet sitten yhteiseksi luettiin. Tästä voimme ymmärtää miten mahdollista se oli, että Waldensareja woiitiin niin ylöllisesti kiittää sekä laittaa. Kaikilta kuitenkin yksimielisesti päätetään Waldensarein olleen tyytymättömiä kristikunnan turmelukseen wajonneen tilai-
juuden kanssa eikä tahtoneen antaa paawiswallan wangi-
ta omatuntojansa. Eteläisessä Ranskan maassa asuwain Waldensarein uskontunnustus, joka kufatiesi olitiin puhtain
kaikista, sisältää seuraawat kappaleet, joista myös saamme nähdä wallalla olevan kirkon näitä vastustawia hai-
rauksia:

1) He tunnustiwat, kaikissa autunteen kuuluwissa aineissa Pyhän Naamatun olevan ainoan ojemus-uoran, eikä yhdenkään ihmisen taikka muun kirjain. 2) Spettiwat ainoastaan yhden wälittäjän olevan, eikä pyhiä rukouk-
sien. 3) Päättiwät kiiras-tulen loruksi. 4) Wihodis-
tiwät ainoastaan kassij sakramenttia, nimittäin Nasteen

ja Herran Ehtoollisen. 5) Bollivat messun ja marsinkin sielumesun kuolleitten edestä. 6) Päättivät, ei ihmis-
läskyillä armoa olewan, niinkuin paastopäivillä, liiallisilla
juhlapäivillä, munkki- ja luostari-järjestyksillä, pyhillä mat-
kustamisilla ja muilla ihmisiltä säädettyillä kirkko-tawoilla.
7) Sanoivat, paawin ei olewan muita piispoja paremman;
eikä hänellä maallisissa asioissa valtaa olewan. Piis-
pain, pappein ja tiakoin wirat he myödistivät. 8) Pää-
ttivät Pyhän Raamatun jälkeen, Herran Ehtoollisessa wii-
nan sekä leivän jaettawaksi. 9) Roomin kirkon sanoivat
Babyloniksi, josta kirjoitetaan Johanneksen Ilmestys-kir-
jasja, ja paawin kaikkein harhauksien peruksi ja alkunai-
seksi antikristukseksi. 10) Bollivat synnin-anneitten kau-
pan sekä papis-naimis-kiellon. 11) Spettivät kaikkein
Sumalan sanan kuulewaisten sekä oikein ymmärtäwäis-
ten olewan Sumalan kirkon, ja awainten annetun Kris-
tuksesta tälle kirkolle, joka siis oli wellapää susia pois-
tamaan joukostaan ja hurskaita sekä wilpittömiä paine-
tia kutsumaan, heidän ääntänsä kuulemaan ja heiltä sa-
ramentteja nautitsemaan.

Tämmöisen puhtaan tiedon totuudesta anastivat he
Pyhän Raamatun ahkerasta lukemisesta. Sumalan sana,
rukouksellinen sekä weisaaminen oli heille jokapäiväisenä ra-
wintona, josta eivät luopuneet työtä tehdesjääkään. Tästä
seurasi myöskin, että halwimmallakin heistä oli selwä taito
Sumalan sanasta. Muutamat heistä taisivat Jobin kir-
jan kokonaan, toiset wuorostaan Uuden Testamentin ulko-
muistilta, sillä jokainen perheen-isä harjoitti hengellistä
papiswirkaa kodissansa. Isä opetti poikaansa, äiti tytär-
tänsä. Näin opetuslapsena seitsemän päivää ollut oli jo
kawallisesti silloin otollinen muita opettamaan. Melkein
jokainen heistä taisi sekä lukea että kirjoittaa, jota näinä
aikoina ei edes kaikki paawiskirkon papikkaan eikä piispat-
laan taitaneet; elämänlaatunsa muoto oli yksinkertainen,
kohtuullinen ja laittamaton: puheensa oli sowitettu Su-
malan sanan mukaan. Eräs Heribert niminen Bernhardin
aikainen munkki, kahdenkellatoista wuosijadalla, lausuu heis-
tä seuraamalla lailla: "ei kukaan voi olla niin taitamaton,

ett'ei hän, yhdistyttyhensä heidän liittoonsa, kahdeksassa päivässä voisi oppia niin paljon, ett'ei hän pysyisi voittamattomana sanoissa sekä esimerkeissä." — (Vuonnollista, sillä he haastoivat maansa kieltä ja Jumalan sana oli heillä samalla kielellä, jota vasten Roomalais-papit melkskasiivat kieltä, jota ei seurakunta hymmärtänyt, eikä ollut aivottukaan hymmärtämään.) He elättivät itsensä työllänsä; rakkaus, nöyryys, kainous ja ahkeruus hallitsi heidän kesellä. He kutsuivat toisiaan veljeksiksi ja sisariksi ja rakastivat toinen toistansa totisella veljellisellä rakkaudella. He olivat uskolliset ja kuuliaiset esimallallensa; nuhteeton lähtöksensä saattoi heille senkaltaisen luottamuksen kaikilta suosiollisesti ajattelevilta, jotta mielellänsä etsivät saada Waldensareja palvelukseensa. Muuan kiiwaimmista vastustajistansa, Rainer, ei voinut sanoa heistä muuta pahaa kuin, 1) että heidän lahekuuntansa oli vanhin kaikista; 2) että tuskin sitä maakuntaa löytyi, jossa heitä ei löytynyt; 3) että kuin kaikki muut lahekuunnat wäärällä opillaan kohottavat inhoja vastaan, on näillä Waldensareilla kaunis ulkonaisen hurstauden muoto,

eläessään vanhurskaasti ihmisten edessä; heillä on oikea usko Jumalasta ja seuraavat kaikkia apostolisen uskonopin pääkappaleita, ainoastaan, että vihaavat Roomalais-kirkkoa ja papis-säätystä. — Eräs toinen heidän vastustajistansa sanoo: "kerettiläiset tunnetaan juuri heidän siivehdestänsä, kunniallisuudestaan ja kaikista hyivistä kristillisistä avuistansa." Hän ei keksinyt juuri tämän kautta tunnustaneensa, ett'ei näitä hyviä avuja löytynyt niinkutsutussa katoliikkilais-kirkossa. Köyhille papille ja lähetys-miehille ko'ottiin vapaa-ehtoisia lahjoja; sillä Waldensareilta ei puuttunut tämäkään totisen ja elävän kirkon tuntomerkki, nimittäin jula yhteys jäsenittensä välillä. Heidän piispanja lähettivät "apostoleita" kaikkiin heidän seurakuntiinsa ympäri maailman. Nämä apostolit matkustivat tavallisesti kaksi yhdessä matkassa. Jonkunne tultuansa seurasivat he Waldensarein huoneiden omilla ja katoilla löytyviä merkkejä. Kussa waan tämänkaltaisen merkin keksivät, sinne astuivat he sijalle, wahvistivat weljiänsä, opettivat heitä Jumalan sanassa, manasivat heitä lujana pysymään wainouksissa, rukoilivat heidän kansjansa, lohduttivat heitä kiusauksissa, ja kätensä päälle laskemissella wihtivät he vanhempia ja tiakoita, joilla sitten, waikka eivät pappiakaan olleet, oli oikeus sakramentteja jakaa ja synnin-päästöä julistaa. Heitä kutsuttiin myös Passageneiksi (tahi matkamiehiksi), koska heitä lähetettiin ympäri kaikkiin maakuntiin, ja niin yltäisesti löytyi Waldensareja, että muuan näistä lähetysmiehistä, jota waelsti Kölnistä Mailandiin, taisi matkallansa wietätä jokainoan yön uskolaiistensa tykönä. Muijseen olivat Waldensarit alituisessa liitossa ja kirjoituskellisessa kansjalähymisessä muissa maakunnissa asuwain weljeinsä kanssa, jota warten heillä löytyi maja-paikkoja Genuassa, Florensisja, Wenedigisjä ja muualla, joisja heidän matkustawaisensa asuivat, ja joidenka kautta kirjat perille toimitettiin. Tämä asia sangen suuresti awitti uskon ja jumalijunden hyödytykseksi.

Saksalaisista Waldensari-weljeisistä kertoopi muuan heidän wihamiehistänsä: "kuin he kokeenturwat jollekulle

salaiselle paikalle, lankeawat he piispansa eteen sanoen: "Herra ole meille armollinen!" jonka jälkeen jokainen vielä lausuu seuraavat sanat: "ennen kuolemaani tulee minun saada teiltä lohdutusta ja voittoa että loppuni tulisi hyvä." Ja silloin laskee piispa kätensä jokaisen päälle sanoen: "tulkaan sinusta mies oivallinen!"

Samaten kuin Böhmissä löytyi Böhmiläis-weljeä aikaa ennen Hussin ilmestymistä, waikka heitä sitten hänen nimensä mukaan nimitettiin; samaten löytyi myös Waldensareja eteläisessä Ranskan maassa kauvan ennen kuin Pietari Waldo rupeesi siellä opettamaan (w. 1170). Wie-läpä p. Bernhard kahdennellatoista vuosijadalla kirjoittaa heistä: "kaijilla kerettiläs-lahkokunnilla on perustajansa: Nestorilaisilla on Nestorius, Ariolaisilla on Arius, Manichealaisilla Manes: mutta Waldensarein kerettiläiskunta ei tiedä nimittää perustajansa. Kuitenkin ansaitsee Pietari Waldo, että opimme häntä tuntemaan. Hän oli rikas kauppias Lyonista, joka erinomaisella tavalla oli kuljetettu Pyhää Raamattua tarhemmin tutkimaan, ja sydämesfänsä tunsi hän myös innon muillekin osaa antaa tästä, joka oli hänestä, niin kalliiksi käynyt. Hän jakoi omaisuutensa köyhille, käänsi osan Pyhää Raamattua ja kappaleita kirkko-isäin kirjoituksista Ranskan kielelle, joita käännöksiänsä hän sitten lewitti kansan keskele niin paljo kuin waan hänelle mahdollista oli. Itse hän opetti kristin=oppia perhekunnallensa, tuttawillensa ja kaitenkaltaijille köyhille ihmisille, manaten heitä jumalisuutta harjoittamaan. Kuta paremmin hän pääsi Pyhää Raamattua hymnärtämään, sitä paremmin oppi hän myös tuntemaan wallalla olewan kirkon turmeluksen ja hairantjet, ja luonnollista oli, ett'ei hän woinut tätä salata uskonoppia opettaesjaan. Mutta yhtä luonnollista oli myös, että häntä tämän tähden wainottiin paawilaisilta. Niin pian kuin paawi Aleksander III:mas kuuli, että Waldo saarnasi paawiswaltaa vastaan, pani hän sekä Waldon että hänen uskolaisensa kirkon pannaan. Waldo, kuin häntä paikasta paiktaan wainottiin, pakeni Picardian maakuntaan, saarnasi ewangeliunia kaitin paikoin sinunk-

sella, anasti itsellensä luottavaisuuden ja kuoli Böhmissä. Hänen seuralaisensa päättyivät maailman suolaksi, joka leweni yli kaiken kristikunnan, ja vanhat Waldensarit, jotka elivät hiljaisessa salaisuudessa, kehoitettiin ja vahvistettiin näiltä uskossansa. Näin joutui tämä ensimmäinen wainous Waldensareja vastaan, niinkuin Stefanuksen päiwinäkin, välilappaleeksi, jonka kautta ewangeliumin siemen laueammalle lewitettiin: sillä Lyonin wäpäisestä taimi-tarhasta saatiin hedelmällisiä puita monelle sadalle puu-tarhalle Euroopassa. Eivät edes seuraamattaan weriset wainoukset woineet kokonansa häwittää näitä totuuden todistajoina. Vuonna 1209 kuulututti paawi Innocentius III:mas ristiretken Waldensarein kansa liitetyitä Albigen sareja vastaan, ja lupasi tähdellisen syntein anteeksi-annon jokaiselle tähän sotaan osaa ottawalle. Kolmesataatuhatta sotamiestä, kreivi Simon

Montfortilaisen johdon alla, läwi nyt tulella ja miekalla häwittämään Albigen sareja, joidenka pääpaikka oli Toulousessa, ja joita kreivi Raimond Toulonselainen suositti. Eräässä toisessa, Ranskan kuninkaan Ludwig VIII:nen käskystä pidetyssä uskon sodassa häwitettiin koko Avignon ja kaikki murhattiin: kolmesataa kylää ja taloa Picardiassa kiwirannioiksi muutettiin. Tämä äsken mainittu ensimmäinen werinen wainous hengillä saattoi piinmastaan miljoonan Waldensareja. Kuinka ääretöin ei

siis, jos tuota lukea voisi, ylimäärä liene niistä teuras-
tus-uhreista, jotka seuraavina viitenä vuosikatoina mur-
hattiin, vuodesta 1230 vuoteen 1730 asti! Sillä vaikka
heitä yhtenä aikana vainottiin kovemmassi kuin toisena,
niin tuskin kuitenkään yhtä ainoata vuotta lienee kulu-
nut, jolloin ei olisi heitä vainottu. Tämän Ranskan maan
ristin-sodan aikoina kärsivät Waldensarit muissakin maisja
kauheata vainousta julmalta uskon-tuomio-istuimelta, jolta
he vainottiin ja murhattiin, enimmittain poltettiin, kaksii-
kymmentä vuotta yhtäpäätä. Paavi Innocentius
III:mas oli nimittäin säätänyt tämän tuomio-istuimen erin-
omattain heidän tähtensä. Wangittuin luku oli wälistä
niin ääretöin, ett'ei ennätetty wankihuoneita kylläksi heille
rakentaa, eikä tietty mistä waroja piti saataman heidän
elatuskseen.

Tässä nyt tahdon mainita muutamia wiiwauksia näi-
den vainousten historiasta, joten opimme lähemmältä tun-
temaan Waldensarein ja heidän wainoojainja sydämen
laitoja.

Menerbe niminen linna Spanian maan rajalla oli
Waldensarein hallussa, waan sen täytyi wedenpuutteessa an-
tautua paawilliselle lähetysh miehelle. Muuan pappi ru-
pesi nyt heille saarnaamaan ja manaamaan heitä paawia
tunnustamaan, mutta he katkaisivat hänen puheensa sa-
noen, että hänen työnsä tässä suunnassa olisi koko-
naan turha. Montfortilainen kreivi ja paawin lä-
hetysh mies sytyttivät nyt suuren nuotion, jossa he poltat-
tivat 140 ihmistä, sekä miehiä että naisia. Nämä mart-
tyhrit kuolivat riennulla ja Jumalaa ylistäen, koska hän
sallei heille kunnian kuolla Kristuksen tähden. He sanoi-
wat kreiwille, ett'ei hän viimeisenä päivänä, kenne-kirjain
awattua, woinut wälttää Jumalan tuomiota julmuutenja
edestä. Koko tästä joukosta suostui ainoastaan kolme
naispuolta uskostaansa luopumaan ja heitäkin piti kauwan
kielitetämän.

Näinä aikoina kuin Waldensareja vainottiin näin
erin kauhistawalla julmuudella, nudistivat he wafawai-
suutenja kautta muiston kirkon ensimmäisistä marttyyreista.

Petosydämiset jotamiehet olivat nuorittaneet muutamien kuusikymmen-vuotisen miehen seljälleen mahaamaan penkille ja seljän taakse nioneet hänen kätensä; tämän tehtyään paniivat he hänen mahallensa, nawan paikoille elävän orawan, jonka he sitten pienellä astialla peittivät, jotta orawa, joka etsei ulos päästäkseen wähä wähitellen nakerteli itsensä nawan läpitse hänen sisällyksiinsä, ja näin tämä nuoritettu mies-raukka tapettiin niin julman kauhustawalla lailla, että tuota tuskin woisi uskoa ihmisiltä tehdyksi. Muuan toinen Waldensari, Katelin Gerard nimeltä, on myös hlistettävä järkähtämättömyhtensä tähden. Jo seisoi hän nuotiolla kuin hän anoi teloittajalta kahta kiveä: nämä saatuaansa sanoi hän pitäen kiwet kädesjensä: ”kuin minä olen nämä kiwet syönyt, niin silloin wasta saatte nähdä tämän uskoni lakastuwan, jonka tähden te nyt minua murhaatte,” ja nämä sanat sanottuaansa heitti hän kiwet manterelle. Muuan Waldensilaispappi, nimeltä Arnold, kuljetettiin nuotiolle ynnä yhdeksän muiden uskolaiistensa kanssa, joista kaksi oli naispuolta. Kuin he jo olivat puoleksi poltetuita, koki hän woimansa, lasi paistetut kätensä heidän poltetuille päellensä ja sanoi: ”pysykää lujana uskosjanne, sillä tänä päivänä pitää teidän oleman Laurentiuksen kanssa paratiisissa (katso siw. 40). Itse kreivi Raimund Tolouselainen lausui näin: ”kyllä tiedän, että vielä kerran olen menettävä maani ja kansani näiden hywän ihmisten tähden; mutta olen walmis kärsimään ei ainoastaan maapakolaisuutta, waan henkenikin heittämään heidän wuoksensa.

Wuonna 1400 ahdistiwat wainoojat Bagelan laakiossa asuwia Waldensareja. Ihmis-raukat, keksittyään luolainssa piiritetyiksi wihollisilta, jotka olivat tulleet heitä ahdistamaan talwi-pakkaisella, pakeniwat muutamalle korkealle Alppi-wuorien kullulalle; moni murhattiin ja toiset nälkään nääntyiwät: 180 lasta löydettiin kuolleena kätkyisjensä ja moni äitistä seurasi heitä pian kyllä kuoleman majoihin. Cayse nimisessä laakiossa löydettiin 400 lasta kuolleena kätkyisjensä tabi äiteinsä syissä tuhautettuna sawulta, sillä wainoojat olivat jytty-

täneet nuotion heidän asunta=luolansa ovelle, josta sawu käwi luolaan ja tuhutti heidät. Pragelassa ja Frais=siuieressä asuwat Waldensarit, jotka hämmästyivät tämänkaltaista werta=janowaisuutta, warustiwat itsensä ja asetuiwut odottamaan wihollisiansa laaksoinsa soukkaisissa solakkeissa: täällä oliwatkii he niin wakaisesti warustetut wihollisiansa vastaan ottamaan, ett'eiwät nämä uskaltaneet heihin puuttua.

Saksan maalla häwitti paawilainen kerettiläis=tuomioistuin Waldensareja erinomaisella julmuudella; mutta nämä pyyhivät lujina tunnustuksensa. Heidän opettajansa julistiwat julkisesti paawin olewan antikristuksen, ja päättiwät, että eikö Jumala olisi lähettänyt heitä Saksan maahan ewankeliumia saarnaamaan, niin olisi kiwettii jo kohonneet täällä saarnaamaan. "Me emme anna," sanoiwat he, "loruissa kuwailtua wapautta syuneistä, waan me saarnaamme syutein anteeksi saamisen juuri sillä pohjalla kuin siitä Jumalan sanassa kirjoitetaan." Vuoden 1330 tienoilla rasitettiin he sängen kowasti eräältä Eckard nimiseltä kerettiläis=tuomarilta, joka kuului dominikaanein munkkikuntaan. Rauwan oli hän jo julmuutta harjoittanut, kuin hänen omatuntonsa viimeinkin heräsi ja rupeesi lewottomaksi. Nyht pyysi hän Waldensareja itsellensä ilmoittamaan mistä syystä he oliwat Neomalais=kirkosta eronneet. Tämänkaltaista tilaisuutta heille harwoin tarjottiin, jonka tähden se myös heiltä hywin käytettiin, ja heidän thönsä oli hedelmällinen. Eckardin filmät aukeniwat, hänen ymmärryksensä walistui, hän tunnusti Kristusta Jumalan sanan mukaan ja saarnasi nyt, samaten kuin muinoin Paawalikii, häneltä eunen antarasti wainottua uskoa. Wiimein poltettiin hän Heidelbergissä. Kuinka kowastuita toiset sitä wastoin oliwat, sen opimme ymmärtämään muutamain Neomalais=papin kirjoituksesta, ja hän on kuitenkin luettawa parempain joukkoon. Hän kirjoitti paawille seuraawalla lailla: "minä tiedän kuinka alhainen kansa liiallisessa imossansa ja meidän tahtoa kysymättä on heihin käsiin käynyt ja tulesjaki polttaneet muutamia heistä. Nyht, pyhä isä, toinwoisii tietää saada"

seni, kuinka he voivat olla niin lujia uskojansa, he jotka kuitenkin ovat perkeleen lapsia." Mutta mitäs edes kummimmme tämänkaltaisia lauseita kuin tiedämme, että Waldensarein usko polettiin ei ainoastaan jumalattomilta paaveilta, ei ainoastaan pimeältä kuuliaisuudeltaansa wangi-
tuilta maallisilta ruhtinoilta ja herroilta, ei ainoastaan turmelukseen wajonneelta papisäädyiltä ja yksinkertaiselta kansalta, vaan myös hurstaalta Bernhard Clarawallilaiselta. Kun nyt tämä erinomainen ja pyhän joukkoon luettu mies, jonka sanat pidettiin niin suurella arvo-
mellein koko kristikunnassa, soimasi heitä kerettiläisiksi ja wainosi heitä, niin kumma se jos he muilta wainottiin, jotka ehkä vielä luulivat itsensä welvollisiksi hänen esi-
merkkiänsä seuraamaan. Walta-kirkon miehistä ei mon-
ta löytynyt, joita olisi voinut lukea yhäisemmästi op-
pineitten joukkoon, vaan Bernhard luettiin näiden har-
wain joukkoon; ja kuin nyt hänkin Waldensareja was-
tusti ja etsei heitä wahingoittaa suurella ansiollansa, niin
olisiko ihmeteltävä, jos joku heistä olisi joutunut epäile-
mään uskojansa! Totisesti, onko ihmeteltävä josko jou-
tuissimme arwelemaan, ett'ei tämän miehen pyhyys liene
ollut erin syvästi perustettu, kuin hän saattoi olla niin
sokea ja yksipuolinen ulkonaista kirkkoa puolustaisaan ja
Jumalan kansaa wastustaisaan.

Kerettiläis-tuomio-istuimen nuotiot leimusiwat la-
kaamatta aina wuoteen 1488 asti: silloin luuli paawi
Innocentius VIII:s etuisammaksi Waldensareja mie-
lalla ahdistaa. Tämän tähden pestattiin 18,000 sota-
miestä ja näiden joukkoon yhdistyi muutamia katoliikki-
laisia Piemontin maakunnasta, jotka toivoivat taitawansa
ryöstää itselleen sota-saaliita. Mutta Waldensarit, jotka
olivat warustetut puukilpivillä ja jousilla, ymmärsiwät
eduksensa käyttää maansa soukkasat wuorisolakkeet, ja ajoi-
wat wihollisensa pakosalle. Waldensarein tapellessa kumar-
siwat heidän naisensa ja lapsensa Jumalaa, rukouksen
häntä kansaansa warjelemaan. Sawojenin herttuata Si-
lippia kielitettiin tätä heidän niin kutsuttua kapinatan-
sa rankaisemaan, mutta hän oli niin taidellinen että

hymärssi eroituksen kapinan ja itseänsä warjelenisen välillä, jonka tähden hän kuuli Waldensarein rukoukset ja lupasi heille julkisesti armahawaisuutensa. Kuin kielenkantajat hänelle kertoivat, että Waldensarein äskenshyntheineillä lapsilla oli karvoja yli koko ruumiin, tuotatti hän muutamia heistä luoksensa ja sai nyt omilla silmillänsä nähdä, ett'eivät he eronneet muiden ihmisten muodosta, ja nyt päätti hän myös warjella heitä wainouksia vastaan. Mutta näyttää niinkuin ei hänellä olisi ollut kyläksi woimaa hyviä aikomuksiansa toimin saattaa; sillä ferettiläis-tuomarit ahdistivat yhä vielä sittentkin joka päivä näitä uskollisia Kristuksen seuraajia, ja wainouusfesti aina wuoteen 1532 asti. Näinä aikoina alkoivat Piemontissa asuvat Waldensarit julkisesti Jumalan palvelustaan wiettämään, ja tästä kohosi heitä vastaan wihamaiselta esiwallalta, joka nyt alkoi ahkerammasti paawia auttaa. Mutta Waldensarit wastustivat itsensä sekä urhoollisesti että onnellisesti: Roomalais-pappein tähty maasta paeta, messu häwitettiin Piemontista ja nyt painettiin koko Pyhä Raamattu maan omalla kielenmurteella, jolle tähän asti ei löythynt käännöksiä muuta kuin Uudesta Testamentista ja muutamista Wanhan Testamentin kirjoista, ja missä näitä löythy, oliwat he käsi-kirjoittamia aina wuoteen 1525 asti.

Näin olen nyt aiwan lyhykäisesti kertonut Waldensarein seurakunnista, heidän uskostaansa, elämästänsä ja kärsimisiistänsä; mutta nämäkin harwat wiiwaukset woivat meille wakuuttaa, että Waldensarit oliwat yksi Jumalan kansa, joka samalla oikeudella ansaitsee ewankeliumillisen kirkon nimen, kuin sekin kirkko, joka perustettiin uskonopin puhdistuksen päiwinä, ja että emme suinkaan turhaan iloitse toiwoesjamme vielä kerran nähdä monta heistäkin Jumalan istuimen ympärillä, ynnä muiden Kristuksen weri-todistajain mukana.

Muisto näistä uskowista
 Oskoon kallis meillem:
 Sillä, aina walmihita,

Kärjivät he liekitkin.
 Nyt he ovat suloisissa
 Herran lasten asumissa.

5. Böhmiläis-weljeskunnan historia.

Böhmin maakuntaan oli ewankeliumin walo käynyt Greikan maasta 9:nellä vuosifadalla. Saksi hurstasta munkkia, Kyriillus ja Methodius, syntyisiin Thessalonikasta, lähetettiin vuonna 863 Bulgariaan saarnaamaan oppia Kristuksesta. Bulgarialais-kuningaan sisar oli wankina ollessansa Konstantinopolissa oppinut kristin uskoa tuntemaan ja palattuansa suostuttanut weljensä waati-
 maan lähetys-saarnaajia Konstantinopolista. Näillä oli siis wapaa lupa howissa kulkea. Kerrotaan Methodiuksen olleen okkelan maalarin, jonka wuoksi kuningas häneen hywin mieltyi. Kuningas oli kerran käskenyt häntä maalaamaan muutamia kuvia, niin hirmuisia kuin suinkin taisi. Methodius otti waarin tilaisuudesta ja kuwasi muutamassa maalauksessa viimeisen tuomion niin liikuttawaisesti, että kuningas tästä sangen suuresti hämmästytti. Tästä hetkestä päätti hän antaa itsensä kastaa. Kun kuningas esimerkillänsä ylltytti, niin pääsi kristinoppi pian walloilleen koko maassa, ja lähetys-miehet taisivat kääntää waellus-sauwansa yhä eteenpäin. He matkustivat Böhmin ja Mähriin maakuntiin ja olivat sielläkin onnellisia lähetys-työssänjää, jotta Böhmin herttua Bortsiwoi antoi itsensä kastaa vuonna 867, ja näissä kumpaisissakin maakunnissa syntyi nyt pian joukollinen kristillinen seurakunta. Ollen Greikkalais-kristityitä ei-wät he tunnustaneet ei Roomin paawin yliwaltaa eikä Roomalais-kirkon harha-oppia ja wääriä tapoja. Senin nyt wiinemainittu kirkko seuraawalla vuosifadalla etsei päästäkseen juurtumaan Böhmin maakunnassa ja lähetti tänne yhden piispan, niin waikka vielä Greikkalais-seurakunnille uskon-wapaus luvattiin, joutuivat he kuitenkin,

tahi houfuttelemisten tahi wainon kautta wäähä wähitellen suureen waaraan, ja oliwat siis suuresa wirwoituksen ja kehoituksen puutteessa. Tätä Jumala heille tuottikin Waldensilais-pakolaisten kautta, joita, 12 vuosijadan loppumaille, Ranskan maasta ajettiin ja joista suuri joukko pysäytyi Böhmissä asumaan. Täällä perustivat he monta seurakuntaa, joilla vielä 14:sta vuosijadalla oli omat sääntönsä ja pappinsa, ja jotka oliwat liitossa Italiasa olevain uskolaistensa kanssa. Nämä eläwät uskon-todistajat tuottiwat Böhmiläisille kristityille urhoolisuutta lujana pyhä totuuden tunnustuksessa ja uskon wapaudessaansa: ja oliin tämä kehoitus totisesti kyllä heille aiwan tarpeellinen, sillä 14:sta vuosijadan keskimaille kiellettiin Böhmissä kaikki muut uskot paitsi paawin, ja ehtoollista jakaisa ei wiinaa muille annettu kuin papeille. Tästä saakka eiwät Greikkalais-uskoon kuuluwat Böhmiläiset woineet jumalan-palvelustansa wiettää muuten kuin salassa, majoissa ja linnoissa, metsissä ja luolissa, ja tätäkin suurella waaralla. Moni heistä maanteillä ahdistettiin, lyötiin ja ryöstettiin, moni tuomittiin ruunun töihin, ja moni taas murhattiin. Sentähden kokountuivatkin he Jumalan palveluksillensa suurissa joukoissa ja aseellisina. Heidänkin joukossansa kohosi erityisiä totuuden todistajaita, jotka toisinaan warkistiwät samummaisillansa olevan tulen uskon hiiloksessa. Näiden seassa owat Konrad Stiekna Pragin kaupungista, Tuhana Mielits Mährin maakunnasta, ja Matthias v. Janow mainittawimpia. Mielitsillä oli ylhäinen, tulollinen papiswirka Pragissa, mutta sen hän heitti taitaakseen laweammalta työskennellä totisen kristillisyyden hyödyksi, ja sitten waelsi hän kaikkiin paikoiin kylissä ewankeliumia saarnaten. Useasti saarnasi hän kolmesti wieläpä wiidestikin päivässä, ja tuhansia ihmisiä etsi lohdutusta ja neuwoa tältä wälewältä ewankeliumin julistajalta. Urwossa pidettytkin uskon oppineet saunoivat hänestä: "mitä emme woi koko kuukauden luettuamme käsittää, sen woipi Mielits tunnissa ymmärtää." Kerran syttyi tässä merkillisessä mieheessä halu Roomiin matkustaa, taitaakseen

siellä, itse turmeluksen nawailla, puhdasta uskoa julistaa. Vuonnollista oli, että hän siellä wangittiin ja pantiin kettertiläis-tuomio-istuimen käähkänään. Mutta ihmeteltävä on, kuinka paavi (Urban V) itse tällöin puolusti häntä ja totuutta, munkkein intohartautta vastaan. Mielits kuoli w. 1373. Janow, joka kuoli w. 1394, ennusti ferran Böhmiläisten kuninkaalle Wenzelille, monen wapasuisen läsnä ollessa, mitkä kauhiat sodat vielä piti Böhmissä kohoaman uskonnon tähden, mitkä hankaluudet tuleman seuraawan kuninkaan Sigismundin voitettavaksi: vielä ennusti hän kuninkaan pojan aikaista kuolemaa ja Kuntadiliais-suwun onnellista, waikk'ei pitkää hallitusta.

Mutta näitä vielä mainittawampi oli Juhana Hus, saarnaaja ja rohvesori Pragissa, muuan hurstas ja nerokas mies, jonka saarnoja suuresti ylistettiin. Pyhää Raamattua ahkerasti tutkiesansa, oli hän siinä keksinyt monta kappaletta, joka ei sopinutkaan Roomalais-kirkon opin-kappaleitten mukaan; mutta nyt joutui Englandilaisen saarnaajan Juhana Wiclefin kirjoitukset hänen käsiinsä, ja hänen silmänsä kotonansa aukenivat.

Wiclef (synt. w. 1324) oli hurstas ja oppinut mies Englandissa. Wäkewästi ja urhoollisesti wastusti hän kerjäläis-munkkeja, paavia ja katoliikkilais-kirkon synkeitä hairauksia. Erinomattain ahdisti hän ensin-mainituista, jotka siis häntä haikeasti wihasiwattin. Muutamia wuosia ennen kuolematansa kääntyi hän kowaan tautiin, jolloin hän itsekkin luuli kuolewansa. Nyht etseiwät munkit paluuttaa häntä heidän kirkkoonsa; he lähettiwät siis hänen jairaus-wuoteellensa koko joukon jumaluus-opin tohtoreita, jotka laweasti hänelle lausuiwat niistä omatunnon waiwoista, joita he päättiwät hänen kärsiwän; he lausuiwat myös toiwostansa häntä jälleen saattaa heidän uskonsa yhteyteen j. n. e. Hiljaa ja tarkasti hän heitä kuulteli; mutta kuin oliwat puheensa päättäneet, kohotutti hän itsensä istumaan, koloosi viimeiset woimansa ja wirkki äänessä: "ei, en minä vielä kuole, waan jään elämään, wastustamaan teitä ja turjia loneitanne." Näin käwikin, miten hän oli ennustanut. Wiclef käänsi koko Pyhän Raamatun Englandin

kielille ja kehoitti sitä ahkerasti lukemaan. Hänen työnsä kantoivat siunatuista hedelmistä, sekä hänen omalle että muillekin maille. Hän kuoli rauhasa w. 1384, mutta 28 vuotta tämän jälkeen tuomittiin hän kerettiläiseksi, ja paawii kaimatti silloin hänen luunsa haudasta ja poltatti ne tuhaksi. Mutta mitäs tämä auttoi! Hänen oppinsa pysyi kuitenkin ja hoidettiin hänen seuraajoiltaan, joita Wilelailäisiksi (ja Lollardilaisiksi) kutsuttiin, ja joita ahkerasti wainottiin, mutta ei woitu kokonansa häwitää. Erinomaisista siunauksista tuotti hänen kirjoituksensa Böhmiin maakunnassa, kussa vielä wanhastaan löytyi monta Böhmiläis-kristittyä ja Waldensaria, ja kussa puhtaasti totuuden rakkaus ja halu oli palawa. Erinomattain wahwisti ja wirwoitti Huss itsensä näistä kirjoituksista, joita hän myöskin kiwaasti puolusti, kuin arkki-piispa Sbineck Pragissa niitä julkisesti poltatti. Tämä arkki-piispa oli niin taitamaton, ett'ei hän wirkaansa jouduttua ensin edes lukea osannut, ja arwattawa on siis, että hän ainakaan paawia suosittaakseen kadotuksen alaisiksi tuomitsi jenkaltaisia kirjoja, joita hän ei luenut, ja joista hän ei siis woinut tietää, olivatko waarallisia tahi ei.

Kuin Huss tällä lailla arkki-piispaa wastusteli ja urhoollisesti haastoi kirkon turmeluksesta, kiertyi hänelle monta ja waimallista wihamiestä: viimein hän paawilta pannaan lyötiin, ja kussa häntä waan huostattiin, siellä julkinainen Jumalan palwelus kiellettiin. Huss päätti, paawilla ei olewan oikeuden tuomita muita kristin-uskon palweliota, waan hän pakeni kuitenkin Pragista ja saarnasi kaikin paikoin sekä kaupungeissa että kylissä, sekä metsissä että kedoilla: hän kirjoitti hyviä kirjoja ja waimallisia kirjoituksia, ja suuri siunaus wirui näistä hänen töistään.

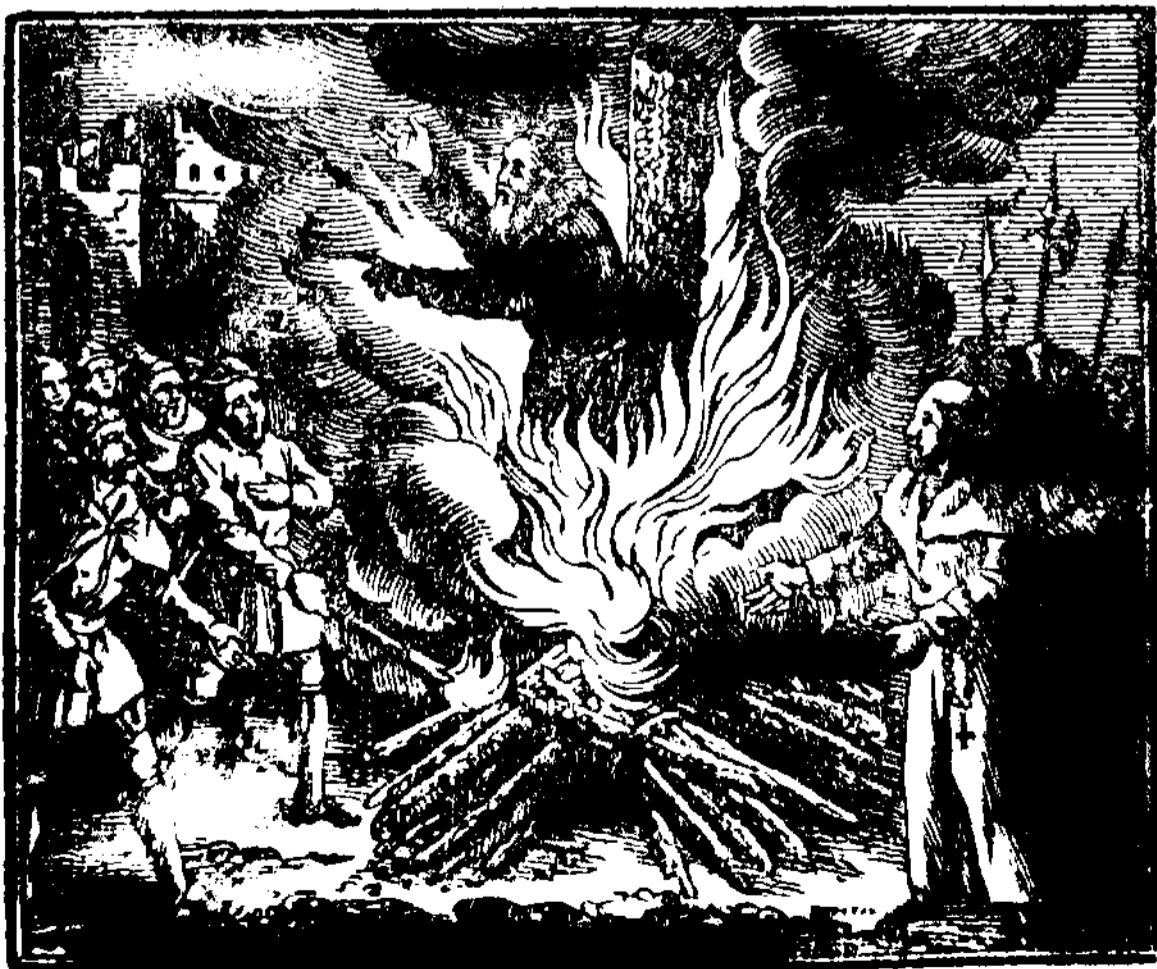
Tällä aikaa kuulutettiin kirkko-kokous Kostnitsissa pidettäväksi. Kostnits on kaupunki Boden-järven partaalla, ja täällä piti nyt neuwoa pidettämän, kuinka kristinuskon häwiölle joutunut wiinamäki taidettaisiin jälleen hymälle alalle asettaa, ja kuinka paawillisten hovin turmelusta parantaa. Olemme jo ennen maininneet, miten useampia paawia yht'aikaa kirkolle päättyi, ja miten nämä

testinäisillä kiistoillansa häiritsevät kristikuntaa, ja kuinka yksi heistä Johannes XXIII:s oli mies mitä rääkkäisimpiä. Hän suostui mainittua kokousta kuulututtamaan, ja kokouksinkin nyt Kostnitsiin 34 kardiniaalia, 20 arkki-piispaa, 160 piispaa, 259 ylhäistä pappia, 4 waaliruhdinasta, 20 herttuaa, 80 freiwia ja enemmän kuin 700 wapafutuiista, ja itse paawikin suostui tänne tulemaan, vaikka ei hän voinut täältä mitään hyvää itsellensä toivoakaan. Matkustajansa Tyroli-wuorten hlitse kumosi hänen waununsa, ja silloin tämä kirkon pää, tämä Kristuksen siabaltia maan päällä, lausui seuraawan hartaan rukouksensa: "tässä nyt makaan perfeleen nimessä, miks'en pysynyt Bolognasssa!" Nähdessänsä kaupungin, kussa kokous oli koolla, sanoi hän: "tuo on kuoppa, jossa kettuja pyydetään!" Täällä nyt ruwettiin hänen menoansa tutkimaan ja monta monituista kauhistawaa kannetta hänen päällensä kannettiin. Wiimein lupasi hän suosiolla luopua paawillisesta wirastansa, ja tästä kohosi suuri ilo kokouksessa; mutta paawin lupaus oli wilpillinen, ja vaikka häntä tarkasti wartioitiin, pääsi hän kuitenkin karfaamaan Schaffhauseniin. Täältä pakeni hän Raufenburgiin ja Freiburgiin, Breisgauissa; mutta hän wangitettiin jälleen ja kuljetettiin Kostnitsiin, kussa hän sitten wangina pidettiin Gottliebenin linnassa, missä, niinkuin jo ennen mainitsimme, Johan Hussiin, paawin neuwosta, wangina istui. Näin toteen läwivät hänessä nämä Naamatun sanat: "joka wankeuteen wie, se wankeuteen menee!" (Joh. 3lm. 13: 10).

Ancitten kauppa awasi Lutheruksen silmät ja hänen suunsa saarnaamaan paawiswaltaa vastaan; samaten oli laita Hussinkin kanssa. Vuonna 1412 tuli uusi arkki-piispa Pragiin ja myöskin uusi paawillinen ane-tirja. Raha-arkkuja asetettiin julkisille paikoille ja kansaa manatettiin niitä pikemmittäin täyttämään, pelastaaksensa sielunsa turmeluksesta. Monta kuitenkin löytyi, joka ei suostunut rahojansa näihin wiskaamaan, ja heidän seasjansa oli Huss wakawin päätöksesssänsä. Tässä asiassa ei hän suostunut tottelemaan ei paawin eikä, niinkuin meni muu,

kuninkaan käskyä. Hän sai itsellensä uskollisen ystävänsä Hieronymuksen, joka kiivaudessaan julkinaisesti poltti paavillisen ante-kerjan; mutta tämän sijaan tuli nyt Roomista paavillinen panna-kerja. Hus sutsuttiin Marraskuussa w. 1414 Kostnitsin kirkko-kokoukselle, itseänsä puolustamaan. Keisari Sigismund antoi hänelle warjeluskerjan, johon turwatan hänen piti saattaman wapaasti matkustaa matkansa sekä edes että takaisin. Hänen ystävänsä kyllä kielsivät häntä menemästä, mutta kuitenkin meni hän matkalle luottaen Jumalaansa. Tuskin oli hän Kostnitsiin ennättänyt, ennen kuin hän wiskattiin pimiään wanke-ruomaan, sillä he nyt täällä päättivät, ett'ei keisari eikä muukaan olleet welkapäät lupauksiansa pitämään kerettiläisille. Tämä ei kuitenkaan ollut hänelle odottamattointa, sillä hän oli walmis Kristuksen tähden kärsimään, ja wanke-ruomansa synkeudessa oli Kristus hänen walonsa ja lohdutuksensa. Yhtenä yönä näki hän unissansa, kuinka hän maalaasi muuttaman kuvan Wapahantajasta kirkonsa seinälle, mutta muuan hänelle tuntematon mies tuli ja pyyhki kuvan seinältä. Sitten näki hän kuinka sama kuva jälleen maalattiin muutamilta hywin osaawilta maalareilta. Papit ja piispat, jotka läsnä olivat, koettelivat nyt tätä kuvaa seinältä pyyhkiä, mutta turhaan käwi koko heidän työnsä. Tästä iloiten heräsi hän. Mitä hän itse lienee tästä unestansa arwennut, sitä emme tiedä, mutta sitten luultiin sen ennustaneen uskon-opin puhdistusta Lutheruksen aikoina. Turhaan rufoilivat Böhmiläiset wapaajukuiset, turhaan Böhmin ja Mähren säädyt keisarilta ja kirkko-kokoukselta wapautta Husille. Sitten kuin häntä oli kolmasti julkisesti tutkittu ja waadittu juhlallisesti oppiansa kieltämään, johon ei hän suostunut, ell'ei hänen oppiansa Pyhän Raamatun mukaan wääräksi näytetty, niin hän wihdoin juhlallisesti ja julkisesti wiralta pantiin ja myös tuomittiin tulessa kuolemaan. Hänen päänsä päälle pantiin paperista tehty kruunu, jolle oli perkeleen kuvia maalattu, mutta hän iloitsi tätä kruunua ja kohotti uskonsa silmät häneen, jonka tähtyi orjantappura-kruunua kantaa. Seurin hänen hengelliset tuomarinsa

hänen ylitsensä lausuiwat nämä sanat: "me heitämme sielusi helwetin perkeleille," niin wastasi hän: "mutta minä huostaan henkeni sinun käsiis, Herra Jesu Kriste! Sinulle huostaan minä sieluni, jontas pelastit!" Kuin tämä marttthyri wartioiltansa tuljetettiin polttopaikalle, todisti hän koko kansalle wiattomuutensa. Baalin tyköön ennätettyhänsä, lankefi hän polwillensä ja rukoili niin hartaasti, että muuan läsnä olewista korkealla äänellä näin tunnusti: "mitä tämä mies ennen lieene tehnyt, tuota emme tiedä, mutta nyt kaiketi kuulemme hänen hartaasti Jumalaa rukoilewan." — Hän tahtoi vielä useampia sanoja kansalle sanella, mutta Pfaltzin waali-ruhtinas esti häntä ja käski kiiruhuttaa hänen nuotiotansa. "Herra Jesu!" sanoi Huss nyt äänesjä, "nöyrästi tahdon minä tähtesi kärsiä tätä kivullista kuolemaa, ja rukoilen nyt sinua, ettäs anteeksi antaisit kaikille wihostisilleni." Nyt hän rantakahleilla ja märillä raipoilla nuoritettiin paaliin, ja hänen ympärillensä lyötiin halkoja ja olkikupuja. Vielä Herran käwi waali-ruhtinas hänen luoksensa, manaten häntä opin-kappaleitansa kieltämään; mutta Huss wastasi: "minä olen kirjoittanut ja opettanut, sen olen tehnyt pelastaakseni sieluja perkeleen käjistä, ja mielelläni tahdon nyt we-

relläni oppiani todistaa." Nyt meni waali=ruhtinas tiehensä ja nuotio sytytettiin. Huss lauloi ensin ojan uskontunnustuksestaan, ja sitten, kuin jo liekit häntä piirittivät, rukoili hän näin: "Jesus Kristus, sinä elävän Jumalan poika, armahda minua!" Kun hän kolmannen kerran tahtoi näitä sanojansa rukoilla, tukahutettiin hänen äänensä sawulta, joka tuulen hengeltä kuljetettiin hänen suutaan kohden, mutta vielä muutamia silmänräpäyksiä liikkui hänen huulensa rukoiksissa, ja hänen päänsä nyhkiisti. Tällä lailla lyhensi Herra uskollisen palveliansa kuolema=tuskat ja otti hänen sielunsa huostaansa, ja tämä tapahtui kello 11 ed. pp. Heinäk. 6:tenä päivänä w. 1415. Hänen tuhkan sa wiskattiin Rhein=wirtaan. Wuuan rehellinen Schweitsiläinen saneli tästä näin: "monta pappia näin minä Rostnitsissa, mutta hurstkaimman heistä he polttivat."

Hussin edellä=mainittu ystävä Hieronymuskin, joka oli hurstkas saarnamies Pragissa, ja joka turhaan oli koettanut auttaa wangittua ystäwätänsä, hänkin kiinni otettiin Pragista palatesaan ja wiettiin Rostnitsiin. Hän oli wangina eräässä pimeässä loukossa pyhän Paawalin tornissa, jossa hänen kätensä ja jalkansa olivat ristiin raudoitettut; muutenkin oli hän sillä lailla pauloitettu, ett'ei hän edes istua taitanut. Tämänkaltaisessa tilaisuudessa wietti hän 340 päivää. Hän oli vielä ankarammasti kuin Huss ahdistanut paawiswaltaa. Mutta niinkuin useasti tapahtuu, niin owat tämänkaltaiset kipakka=luontoiset waaran hetkinä weltowampia, kuin thynceempi=luontoiset, jotka niinkuin peljäten johontuhun asiaan puintuvat, ja niin nytkin tapahtui. Wangenteensa waiwoilta lamistettu, antoi Hieronymus itseänsä kieltellä uskoansa kieltämään, ja Hussin tuomiota oikeaksi myödistämään. Mutta katkerasti katui hän kohta sitten tätä tekoansa. Uusi tutkinto piti pidettämän hänen kansansa. Hieronymus astui esiin, ja hänen tuomariensa toivoimat luonnollisesti, että hänen piti undistaa uskon sa kieltämisen; mutta kuinka suuresti he hämmästyivät kuin hän, ennen niin heikko, nyt kuitenkin sanojansa saneli sen.

kaltaisella voimalla, kuin olisko Pyhän Hengen Heluntaivuodatus hänen ylitsensä wirtunut. Hän puheli nyt kaikeista niistä totuuden todistajista, jotka olivat werensä wuodattaneet paawillisen ulkofultaisuuden uhriksi, ja juhlassa todisti hän nyt Suhana Hussin olleen näiden wiattomain joukkoon luettava. Tämä hänen puheensa käwi hänelle kuolema-tuomioksi. Hän eläwältä poltettiin samalla paikalla kussa Hussikin oli henkensä heittänyt. Samalla kädellensä painoi hän perkelein kuwilla koristetun, paperista tehdyn kerettiläis-lakin päähänsä. Muuan wanha naispuoli, joka tahtoi Jumalan tykönä ansiota itsellensä anastaa, kantoi myös kapulan hänen nuotioonsa. Kuin Hieronymus sen näki, sanoi hän: "o, sinä hurstas yksinkertaisuus." Hän kuoli suurella uljuudella psalmia laulaen ja rukoillen. Nuotion sytyttäjälle sanoi hän: "tule tänne tuli-soitollasi, täytä welvollisuutesi kaswoini edessä! olisinko kuolemaa peljännyt, niin olisinhän woinut sitä wälttää." Ja liekiltä piiritettynä oli hänen wiimeiset sanansa: "Isä sinun käsiis huostaan minä henkeni!" Rautiin lause näistä kunnastakin marttyyrista on minä Eneas Sylwius, joka sitten paawillisella istuimella istui, ja jota sitten Pius II:ksi nimitettiin. Hän sanoo heistä: "he meniwät nuotiolle niinkuin olisiwatko hääpitoihin rientäneet, eiwät he janallakaan pelkoa ilmoittaneet; he lauloivat ylistys-weisuja nuotiollansa laffaanatta aina wiimeiseen hengen-wetoonsa asti.

Waiikka wielä kristityillä on sangen suuri syy Herrera kiittää, kuin hän heille herättää Hussin kaltaisia miehiä, niin ei heidän kuitenkään tule epäillä josko nämä heiltä jälleen temmataan: sillä kaikista, joita kohden woiemme toiwomme jilmiä kohottaa, heistä on ainoastaan yksi meille wälttämätöin, eiwätkä he woi Häntä Kostuississa polttaa eikä Noomisssa wangita. Hän on ainoa, joka kaiken hyvän waikeuttaa palvelioisjansa ja heidän kauttansa. Kyllä ymmärrätte, ketä minä tarkoitan. Ei hän ole palveliain puutteessa; sillä hän woipi warjella yrttitarhansa, josko wieläkin yrttitarhan hoitaja tabi peritiin wartia tapettaisiin. Solainen uskollinen Kristuksen

palvelia on verrattava Itä-Indiassa kasvavaan Banian-puuhun, joka notkistaa oksansa maahan, jossa ne uudestaan juurtuvat ja sillä lailla uusia tyviä muuttuvat. Josko nyt vielä peru-tyvi hakataan ja mätänee, niin pyhyt kuitenkin joukko nuoria tyviä pystyssä. Vaikka Huss kuoli, niin elämään kuitenkin jäi se asia, jonka hyötyä hän etsi edistää; ja hänen kuolemansa vasta ilmiin toi, kuinka monta puolustajaa hän oli saarnoillansa ja kirjoituksillansa itsellensä, tahi oikeemmin ewankeliumille anastanut. Jo seuraavana vuonna (1416) lausui Jaakob Bodilainen, Hieronymuksen poltettua, Kostnitsin kirkkokokouksessa, seuraavalla lailla: "tulen liekki oli liian lauha rangaistus näille kahdelle kerettiläiselle, jotka olivat muita entisiä paljon pahemmat, ja joidenka rietas kerettioppi oli lentänyt Englantiin, Ranskan maahan, Italiaan, Ungeriin, Venäjään, Lithaniin, Puolaan, Saksan ja koko Böhmin maahan." — Ja ei olekaan tämän saarnan tämäntaltainen pikainen leweyntyminen ensinkään ihmeteltävä, kuin tiedämme, että kaikissa näissä maissa siellä ja täällä eleksenteli Waldensilais-uskon tunnustajoina, joidenka uskoa nämä sanomat Hussista ja Hieronymuksesta sekä wirkistivät että wahvistivat. Vuosina 1417—1458 poltettiin Hussin opin tunnustajoina Saksan maalla Wormsisissa, Speierissä, Regensbergissä, Berlinissä, Magdeburgissa ja Stralsundissa.

Kuin sanoma Hussin marttyyri-kuolemasta ennätti Böhmin ja Mähren maakuntiin, kohosi tästä täällä juuri sekä murhe että wiha, sillä täällä oli Hussilla puolustajoina ja ystäviä joukottain. Waltakunnan säädöt lähettivät Kostnitsin kirkkokokoukselle muutamain kauniin kirjoituksen, jonka alle enemmän kuin sata wapasukuista oli nimensä kirjoittanut, ja jossa he ylistivät Hussin wiatomuutta, ynnä myös selittäen itsensä walmiksi henkensä ja omaisuutensa uhraamaan uskonsa tähden. Böhmin maakunnassa etsittiin hänen muistoansa kaikella lailla kunniointia, ja joka vuosi hänen kuolema-päivänsä juhlallisesti wietettiin. Mutta paawillinen hallitus on aina etsinyt aljettuansa myös päättää. He käänsivät siis wai-

nonja Husin puolustajaita vastaan, joilta he omaisuuden ryöstivät, joita he pannallaan ahdistivat ja wankuteen heittivät. Husilaisia ajettiin wuoriloille, niinkuin metsän petoja, ja wangiiksi saadut heistä rahoin myytiin. Rauhea wäino oli nyt kohonnut heitä vastaan, ja saivat he kylläksi kärkeä, sillä monella kauhistawalla lailla heitä sekä murhattiin että muuten waiwattiin. Mutta viimein rupesivat Husilaiset wihollisiansa aseilla wäkevästi wastustamaan. Tapahui nimittäin vuonna 1419, että katholiikkilais-papit aseilla ajoivat kirkoista heitä, jotka Pyhässä Ehtoollisessa nautitsivat sekä leipää että wiinaa. Nyt koottiin kansa Husilais-papeilta, ja he astuivat eräälle korkealle wuorelle, jonka kuffulalla kauris keto oli. Täällä rakensivat he majan liina-kankaasta, jossa Jumalan palvelusta sitten wietettiin ja Pyhä Ehtoollinen kansalle jaettiin. Tämä wuori kutsuttiin Taborin wuoreksi, ja täällä kokountuivat nimitettiin tästä syystä Taborilaisiksi. Kun sanoma tästä ennätti naapuristoon, kokountui tänne suuri joukko yhtä ajattelewia weljiä ja sisaria, joille kaikille täällä saarnattiin ja pyhä ehtoollinen jaettiin. Magdalenan päivänä oli täällä 42,000 ehtoollis-wierasta sekä mies- että nais-puolista. Kaikki todelliset Husilaiset, jotka sydämellisesti wihasiwat paawilista menoa, ja kaikki Böhmin Waldensarit yhdistywät Taborilaisten kanssa. Sohdatajajensa walitsivat he muutaman Böhmiläisen wapaasukuisen, nimeltä Subana Biska, joka lapsuudestaan asti oli ollut filmäpuoli, ja joka vuonna 1420, Rabyn liinan piirityksessä, toisenkin filmänsä kadotti. Hän oli siis sokea, mutta kuitenkin päätyi hän Husilaisten urhoolliseksi ja woitolliseksi päämieheksi, waiikka hänestä tosin on myödistettävä, ett'ei hän aina kristillistä siweyttä osoittanut. Vuonna 1421 kuljetti keisari Sigismund suuren sota-joukon, noin 150,000 miestä, häntä vastaan Böhmin maakuntaan, ja täällä alkoivat nyt sotamiehet telmää petoin lailla. Monta julmuutta heiltä mainitaan. Jonka Böhmiläisen he wagan käsiinsä saivat, hän heiltä heti wotiolle kuljetettiin, olko sitten Husilainen tahti ei, sillä eivät he tässä wäliä pitäneet.

Kirkkoherra Wenceslaus, muuan sekä Sumalalta että ihmisiltä rakastettu mies, joutui apulaisensa kanssa, wilpin kautta, heidän vangitsensa: ensin heitä rääkättiin ja koeteltiin tulen uhka-haastolla saada luopumaan uskostaan. Wenceslaus vastasi nöyrällä rohkeudella: "tämä (nimittäin kalli ehtoollisessa) "on ewankeliumin sanan mukaan; tällä lailla pyhä ehtoollinen jaettiin kristin-kirkon ensimmäisinä aikoina, ja on messu-kirjassaunakin niin kirjoitettu. Pyyhkitkää tämä kirjoitus, mitättömäksi nielkää tämä ewankeliumi!" Seuraavana päivänä nuorittivat viholliset samalle nuotiolle hänen ja hänen apulaisensa ynnä kolmen talonpojan ja neljän lapsen kanssa, joista yksi oli seitsemen- toinen kahdeksan- ja kolmas yhstoista-wuotinen, mutta jotka kuitenkin olivat erinomaiosta wakuutta nähtäneet. Vielä heitä kerran manattiin henkensä pelastukseksi uskostaan luopumaan: mutta Wenceslaus, laumansa uskollinen paimen, vastasi: "olkoon meistä kaukana, että neuvoanne seuraisimme: ennen me suostumme kärkeään ei ainoastaan yhden, waan jos mahdollista olisi, satakertaisenkin kuoleman, ennen kuin kiellämme ewankeliumin selkeätä totuutta." Nyt sytytettiin nuotio palamaan. Wenceslaus otti lapset huostaansa, niinkuin paimen wuonnottaa, ja liekiltä piiritettyä lauloi hän nyt heidän kanssansa hlistys-wirttä Sumalan kunniaksi. Yksi lapsi toisensa perään tulelta tukahutettiin, ja viimein Wenceslauskin henkensä heitti, niinkuin yksi heistä, jotka ovat uskollisena pysyneet aina kuolemaan asti, ja jotka ovat elämän kruunun perilliset.

Ei ole tarkoitukseni kertoa niistä sodista kuin Taberilaiset Ziskan johdon alla alkoivat keisarin suuria sota-joukkoja vastaan. Useammittain lahjoitti Sumala heille suuret voitot tappeluissa, ja tästä kehosi ihmeteltävä pelko ja kauhistus vihollisissa. Itse paawilliset kirjan-kirjoittajatkin tunnustawat ihmeteltäväksi, kuinka näin suuret joukot, joihin luettiin Saksalais-kansakunnan urheollisimmat sota-urot, niin useasti saatettiin voitettua, tahi, oikeemmin sanoen, kuinka he niin useasti taisivat häpeällisesti pakofsalle kiiruhtaa, ennenkuin edes olivat yhtälään vihollista

näht. (Jer. 46: 5). Muuan heistä sanoo: "Böhmiläiset ovat näyttäneet olevansa urhoollista kansaa: sillä vaikka keisari Sigismund asetti melkeen puolen Eurooppaa heitä aseilla ahdistamaan, niin ei hän kuitenkään voinut heitä voittaa. Joka waan näki tämän loistawan, suuren jota-joukon, jonka keisari Böhmiin kuljetti, hän ei voinut kyllin ihmetellä, kuinka näin vähäiselle ja huonosti varustetulle Böhmiläis-joukolle mahdollista oli heitä pakoisalle ajaa ja heitä niin wälewästi wastustaa, ett'eivät edes woineet Pragin kaupunkia voittaa. Sodan alussa ei Böhmiläisillä ollut edes jota-aseitakaan, waan käwivät he sotimaan riihi-riusuilla ja muilla senkaltaisilla aseilla, jonka tähdenkin keisari heitä ylönkatsoi ja kutsui heitä "puima-miehiä." Mutta nämä puima-miehet löiwät riusuillansa wihollisinaan, niin että sitä kyllä kauwan tunsiwat. Kartinaali Julian oli täällä paawin lähetyksmiehenä, ja näki hän kahdestikin, kuinka urhoollisimmat ruhtinaat ja jota-sankarit pakeniwat, vaikka ei kukaan heitä hätyyttänyt, ja ei woiu heitä, millään lailla, edes niin kauwan pysäyttää, että olisimat taakksensa katsooneet, josko he wihollisilta ajettiin tahi ei. Wihdoin kuitenkään näki hän heidän pysähtyneen ja wieläpä rohkeuwanakin ympärillensä katsoa, mutta kuin nyt sanottiin wihollisten mailla olevan, niin he, sitä walhetta ensinkään tutkimatta, walloitettiin niin ankaralta pelwolta, että wiskasimat jota-aseensa ja sitten aseettomina pakeniwat pikimmittäin kuin waan ennättiwät. Silloin pysähtyi Julian wesiässä silmin ja sanoi: "ah! ei wihollisemme meitä pakoisalle aja, waan syntimme sen tekee." Samaten tunnusti myös kirkko-kokous Baselisja Jumalan witsatuomion olevan syynä, ett'e woiu Böhmiläisiä voittaa, vaikka heitä uusilla jota-joukoilla ahdistettiin. Toiset taas arweliwat Taborilaisten loistiwan itsellensä woiwon. Filip Melancthon ei puoleltaansa ensinkään epäillyt, waan luuli Jumalan enfelein heidän kansansa olleen ja kauhistaneen ja pakoisalle ajaneen heidän wihollisensa.

Tästä on ymmärrettävä miten tämäkin satu taifi kansassa syntyä ja uskotuksi tulla. Ziskan nimittäin sa-

notaan ennen kuolemaansa (hän kuoli w. 1424, ruttotautiin) käskeneen kuollutta ruumistaan nylkemään ja nahkaansa sitten pingoittaa jonkun ruumun päälisiksi, niin pitäisi vihollisten pakeneman tämän ruumun äänen kuul-
tuansa. Mutta seuraava kertomus on totinen. Munan keisari matkusti kerran Chiurlauiin, kussa Ziska oli haudattu, ja täällä tahtoi hän tapansa jälkeen kirkossa rukouksensa tehdä. Kirkossa näki hän alttarin seinällä muuttaman rautaisen nuijan, josta hän päätti kyselymään. Kuin hänelle sanottiin sen ennen olleen Ziskan jota-aseena, ja että tämä mies täällä myös haudattuna makasi, kauhistui hän ja sanoi: "hui, tuota kuollutta petoa, kuin vielä kauvan kuoltuansakin eläviä kauhistuttaa!" Tämän sanottuansa kiiruhti hän tiehensä, ja matkusti vielä peninfulman matkan aina Ruttenbergiin asti, vaikka hän ensin oli päättänyt Chiurlauissa yötä wiettää. Vuonna 1620 tämä hauta häwitettiin.

Ziskan kuoltua walitsiivat Taborilaiset Prokopiuksen jota-johdattajaksensa. Hänkin oli urhoollinen jota-sankari, waan ei hän kuitenkaan woinut Taborilaisille woittaa uskon-opin wapautta. Pää-syy minä tähden hän ei tätä tehdä woinut, oli, että Hussilaiset erkaniivat eri lahkokuntiin. Suuri osa heistä ei muuta waatinutkaan, kuin että heille kaikille kalffikin ehtoollisessa annettaisiin; sillä paawit oliwat muutamia aikoja takaperin kalffin kiel-
täneet kaikilta muilta paitsi papeilta; ja kuin nyt Baselin kirkko-kokous myödistyi tähän heidän waatimukseensa ja muutamiin muihinkin wähä-arwoisiin, niin päättyiwät he rauhallisiksi. Heitä kutsuttiin Kalikstalaisiksi (latinalainen sana calix merkitsee samaa kuin mikä meidän kielessä ehtoollis-kalffiksi kutsutaan). Sitten saiwat he katkerasti kyllä oivaltaa, että oliwat petetyt, ja ett'ei tämä heille annettu lupaus wilpitöin ollutkaan. Mutta paawi oli tarkoitusjensa woittanut, sillä Hussilaiden weima lannistui heidän toijistansa erottua. Kalikstalaisien Taborilaisista erottua joutuivat viimeainitut vihollistensa saaliiksi, ja tähtyi heidän monta kowaa kärkeä. Viimein annettiin heille uskon-wapaus w. 1453 kuningas Podiebra-

dilta. Nyt asettivat he omia seurakuntia, walitsivat esimiehiä ja pitivät yhteisiä neuvoja, kuinka heidän tulisi oppiansa, elämäntänsä ja kirkkonsa järjestystä mukailla yhä enemmän Jumalan sanan mukaan ja entisen apostolisen kirkon puhtauteen ja yksinkertaisuuteen. Kalixtalaistenkin silmät awauntuivat, ja moni heistä yhdistyi nyt näiden kanssa, ja yhteisellä nimellä heitä sitten kutsuttiin Böhmiläis weljiksi.

Wuonna 1460 kohosi uusi myrsky weljeksiä vastaan. Moni heistä poltettiin, kiwitettiin ja hewoiswoimalla rikki runneltiin: talwi-pakkaisella heitettiin sairaita kedolle kuolemaan, ja wihollisten julmuus oli nytkin hirwittävä ja monenkaltaisen, sillä monella kauhistawalla lailla näitä totuuden tunnustajaita nytkin kuoliaksi kidutettiin. Tämän wainouksen aikoina lähettivät Lititzissä asuvat weljokset lähetyksmiehiä kaikille haaroille wainottuihin uskoa wahiwittamaan ja heitä kärsiwällisyhteen kehottamaan. Näin joutui myös Gregorius, Pragian arkkipiispan, muutamien pääwainoojan waijenpoika Pragiin, kussa hän kutsui weljokset kokoon, heidän kanssansa pyhää ehtoollista nauttimaan. Tuomari, joka salaisesti oli heidän ystäwänsä, antoi heidän salassa tietää, että heidän kokouspaikkansa oli ilmiin tullut ja että heidän siis pitäisi pakeneman. Gregorius luuli ett'ei kristittyihin tullut muuta kuin hätäwarassa henkeänsä waaraan asettaa, ja tahtoi siis weljeksiä miellyttää pikaisesti pakenemaan tästä kokouspaikasta, atriataansa edes syömättä. Toiset vastasivat: "ei uskomainen pakene; syökäämme waan lewossa ja odottakaamme tulewaa." Muutamat ylioppilaiset kerskasivat piina-penkin olewan heille yhtä kuin aamiaisen, ja nuotion yhtä kuin puolipäiwä-atrian. Ei kukaan wiipynytään ennenkuin heidän kokouspaikkansa oikenden palvelioita kierrettiin, ja muuan näistä huusi heille owesta: "kirjoitettu on, että kaikkein jotka jumalisesti elää tahtowat, pitää wainousta kärsimän, seuralkaat nyt minua esiwal-lan käskystä waukenteen." Nyt piti heitä piina-penkille pantaman, mutta pianuastaan kaikki, jotka ennen olivat wakuudestaan kerskanneet, kielsiwät nyt uskonsa, kipu- ja

peljäten. Waan Gregorius, jota historiassa kutsutaan "weljesten patriarkaksi," ei hän kipuja kauhistunut. Piina-
penkillä ollessaan lanfesi hän herwottomuuteen, ja jokai-
nen luuli hänen jo kuolleeeksi. Tämän kuolema-sanoman
kuultuansa, kiiruhti hänen setänsä arkki-piispaa maille, ja
sanoi nyt murheelta murretulla mielellä ja kyhneleitä wuo-
dattaen: "ah! rakas Gregorini, joisiko Sumala, että olisin
kussa sinä nyt olet!" Gregorius wirtistyi jälleen ja wa-
paaksi laskettiin setänsä rukousten kautta. Hän kertoi sit-
ten tässä tainnottomassa tilaisuudessa ollessaan nähneensä
muutaman wiheriöitsewän puun täynnänsä ihanoita hedel-
miä, ja joukko tawaan lintuja, laulaa wiferellen hefensä
elättiwät näillä hedelmillä, ja muuan suloinen poika hal-
litfi lintuja sawallansa. Kolme hurstkasta miestä seisoi
täällä wartiana ja kuusi wuotta myöhemmin tunsi hän
heidän muotonsa jälleen, sillä silloin tulivat he arwalla
walituiksi weljesten ensimmäisiksi piispoiksi. Heidän nimensä
oli: Matthias Konwaldensis, Tuomas Przelauš ja
Elias Chitzenow; he oliwat hurstakiksi tunnetuita miehiä,
ja koko seurakunta uskoi, että tawas oli heille nämä mie-
het piispoiksi jäätänyt. Kuulivatpa muutamakin rukouk-
sisja harrastaisjansa kuulleen seuraawat sanat tawasta:
"tämä on minun tahtoni, nyt on aika otollinen." He
kaiikki ylistiwät Sumalaa, lupasiwat kuuliaisuutta äsken
walituille piispoillensa ja pysyäkensä wakaana uskossansa
Krustuksen päälle, ja tämän lupauksensa wahwistiwat he
käden annolla. Heiltä walitut piispansa, joille oikeus an-
nettiin pappeja ja piispojakin wihiä, wihtiin nyt wir-
kaansa Waldensilaisilta piispoilta. Tämä tapahui w.
1467, ja tästä saakka heitä tawallisesti kutsutaan Böh-
miläis- ja Mähriläis-weljeiksi ja heidän seurakun-
nallinen yhteytensä kutsutaan weljesten seurakunnaksi.

Pian tämän jälkeen kohosi uusi waino weljeiksiä was-
taan. kuningas Georg Podiebrod antoi käskynsä käy-
dä, että heitä piti kaihin paikoin kiinni otettaman ja pakoit-
taman uskostansa luopumaan. Wauki-huoneet koko Böh-
missä ja erinomattain Pragin kaupungissa täytettiin pian
weljesten joukoilta ja heidän ensimmäinen piispansakin pi-

dettiin wankeudessa aina tämän kuninkaan kuolemaan asti (1471). Moni heistä kuoli nälkään, ja moni julmasti kidutettiin. Jälle jääväin täytyi pöytä metsän syngiöihin ja päivillä itsensä piiloitella luolissa ja wuorten lo-
missa. Ett'ei ilmaan kohoowa savu päivällä ilmoittaisi heidän piilopaikkojansa, sytyttivät he tulen ainoastaan yöksi palamaan, ja tuli-joiton walolla lufiwat he sitten Raamattua ja pitivät rukouksiansa. Siko lunta maan päälle langennut, ja heidän kuitenkin täytyi mennä ta-
hineitä etsimään ta- hystäwiänsä tervehtimään, niin kul-
kiwat he aina peräkkäin sillä lailla, että jälkeen käyvä aina astui edellä-käywänsä jälkeen ja viimeiseksi-kulkewa weti perästän-
sä jonkun riju-pensa- an, jolta jälet tahrattiin, jott'ei kukaan woinut muuta luulla, kuin että joku köyhä mies oli täällä matkustanut riju-
metsästä wä-
wainon aikana heitettiin myös weljes Dolanscius, koska hän puhdasta ewankeliumia saarnasi, Pragissa wankeuteen. Alusta rawittiin hän hywiltä ihmisiltä sekä ruualla että juomalla; ja näiden seas-
sa on erinomattain mainittawa muuan ylhäinen rouwa, jonka palkka-
piika oli hänen ma-

naustensa kautta joutunut totuuden tuntoon. Mutta kuin viholliset kielsivät näitä ihmisiä hänelle wankenteen mitään lähettämästä, ja kuin hän siis oli waarassa nälkään kuolla, niin auttoi Sumala häntä toisella lailla. Kerran kuin hän sattui silmiänsä kohottamaan ruomanja ikkunaa kohden, näki hän muutaman naakan istuvan ikkunan pie-
nalla, jolla oli jotakin noukasansa. Kuin Matthias kääntyi häntä kohden lensi hän tiehensä, waan laski noukasansa maahan muutaman myrkyssä olewan nenä-liinan. Tästä löysi Matthias yhden kulta=rahan, jolla hän sitten taisi itsellensä ruokaa ostaa wartialtansa, ja jonka kautta hänen henkensä warjeltiin kuninkaan kuolemaan asti. Mitä siis korpit tekivät Elialle, sen woipi naakat wieläkin tehdä muutamalle Matthiasalle, jos waan Sumala niin tahtoo.

Arkkipiispan ja kuningas Georgin kuoltua lakastui tämä wainous, ja seuraawaan kuninkaan Bladis-lauksen aikana oli weljeksillä pitkällinen tyhneys. Tämänkaltaisia lewollisia aikoja he tawallisesti käyttiwät Sumalan waltakunnan hyödyttämiseksi. Sentähden lähettiwät he muutamia miehiä tiedustelevaan, minkä kaltainen Sumalan waltakunnan asenta oli siellä ja täällä maan päällä, ja utelemaan eiköhän josjaksusa ääressä löythisi jenkaltaisia kristityitä, jotka eivät ainoastaan suullansa Kristusta tunnustaneet, waan jotka myös elämällänsä häntä seurasivat, jotka pysyiwät Sumalan sanan puhtaassa opissa, jotka paawia antikristukseksi päättiwät, ja joidenka kanssa he siis taitaisivat weljelliseen liittoon liittäytyä, tahi joilta woisivat itsellensä anastaa jotakin heidän seurakuntansa parannusta hyödyttävää. Ensimmäinen koetus tässä suunnassa tapahtui vuonna 1474. Muutamat wapaasukuiset lahjoittiwat tähän tarpeelliset rahat, ja lähetteläijet saiwat wakaiset warjelus=firjat kuninkaalta. Lähetysmiehet matkustiwat Puolan kautta Konstantinopeliin, jossa he sitten toisistansa erkanivat. Muuan heistä, Euukas nimeltä, waelsi Greikan ja Italian maihin, toinen, Maressa Cocomecius Schytian kautta Slaawilaisten maakuntiin ja Moskowan kaupunkiin: Martti Rabatuik

niminen heistä pestasi muutaman Suutalaisen tullikseen ja matkusti Palestinan ja Egyptin maihin, ja Rasper Marchicus kävi Thracian maakuntaa tutkimaan. Kotia tultuansa wakuuttivat he, ei löytäneensä mitä heiltä etsittiin ja heidän täytyi ainoastaan walittaa, miten olivat nähneet koko kristikunnan mitä kauheudessa turmeluksessa, josta pian olisi luulla woinut kristittyin yltiysti toinen toisensa kanssa sopiaen tahrautumaan kaikenkalaisiin mitä riettaimpiin räähkyksiin. Heille kävi siis samaten, kuin Pontoppidan myöhemmin kertoopi käyneen "Menozalle, muutamalle Aasialaiselle ruhtinaalle, joka matkusti maailmaa ympäri kristittyjä etsimässä, mutta joka aivan harvoin löysi etsittäviänsä." Weljekset pitivät nyt papis-kokouksen, jossa neuvottelivat mikä nyt olisi heidän tehtävänsä, jott'ei Sumala ja heidän omatuntonsa mahtaisi heitä shyttää, että owat tyhjään eripuraisuuden kirkossa shnyttämeet, ja että woisivat jälkeen-tulewillsensa raitwotun tien jättää. Wiimein heiltä päätettiin: "että jos Sumala josjaksu maan ääressä herättäisi hurskaita kirkon-opettajoin ja uskon-opin puhdistajoin, niin tahdomme mekin heihin liittähtyä." Tämä tapahui vuonna 1486. Kuin eiwät he nyt tämänkalaisia tunteneet, niin lähettiwät he kolme vuotta myöhemmin edellä mainitun Luukaan ja Tuomas Germanuksen Ranskan- ja Italian-maihin, etsimään pyhiä ja totuutta harrastawia seurakuntia. Mutta nämä saiwat oiwaltaa miten useammat kristityt oliwat luopuneet Kristuksen opista ja elämän-muodosta: kuitenkkin kohtasiwat he muutamia jumalisiakin sielujä, jotka huokailiwat raskasten murheitten ja waarain alla, joidenka kanssa he keskusteliwat oikeasta uskosta, toinen toistansa lehoittaen. Heidän täytyi nähdä, kuinka näistä salaisuudessa eläwistä kristityistä moniin petollisesti ilmiin saatettiin ja nuotiolle tuomittiin; näiden seassa oli myös Hieronymus Samanarola, muuan totuuden todistaja Italiassa. Ranskan maalla tuliwat he Waldensarein tyköön, joita he oiwalsiwat hurskaksi, ja joilta he weljellisesti kohdattiin ja huostattiin. Roomissa he näkiwät senkaltaista menoa, jota

jo kauvan olivat kauhistuneet. Tätä kaikkea kertoivat he kotia tultuaan veljille, jotka nyt kyllä ymmärsivät heillä ei enää olewan muuta tehtävää, kuin kristikunnan edestä huokauksia lähettää Jumalan tyköön, ja kotonansa osoittaa kärsivällisyyttä ja vakinaisuutta Jumalalta heille jallituissa koettelemuksissa.

Näinä tyhjinä aikoina, jotka Jumala oli veljesten seurakunnalle lahjoittanut, leweyntyä se leweyntyistään ja moni tähän seurakuntaan yhdistynyt wapaasukuinen rakensi heidän Jumalan palveluksellensa rukous-huoneita maataloil-¹ lensa. Ei vielä wiisikymmentäkään vuotta ollut kulunut veljeskunnan juhlallisesta asettamisesta, ja kuitenkin luettiin jo vuonna 1500 noin 200:ta tällaista kirjokoa. Veljesten viholliset eivät kauvan voineet hiljaisuudessa katsella tätä veljeskunnan wiheröitsewää tilaisuutta, joka heiltä niin kowasti wihattiin, ja seuraaman vuosisadan alussa taiputtivat he kuningasta lennättämään käs-² kynnä veljesten wainoomisesta. Toi kyllä, että tämä käsky pian mitättömäksi määrättiin, mutta herrain-päivinä päätettiin heitä jälleen häwitettäväksi: ja taiputtaaksensa kuningasta tähän päätökseen suostumaan, houkuttelivat katholicilais-piispat kuninkaan puolisoa luuloon, että jos ei hän auttaisi Pikardilaisia (niinkin weljeksiä kutsuttiin) häwiölle saattamaan, niin odottaisi häntä onnetoin synnyttäminen. Hän käytti siis kaikki keinonsa suostuttaaksensa kuningasta tähän päätökseen myödistymään, eikä kuningas woinutkaan omaansa päätöksensä pyyhä. Mutta päätöksen alle kirjoitettuaan meni hän omituis-huoneeseensa, lankei polwillensa ja kyhneitä wuodattaen rukoili Jumalaa tätä päätöstä mitättömäksi saattamaan, koska ei hän juinkaan puoleltaansa iloinnut wiattoman wuodattamisesta. Veljesten viholliset riemuitsivat, mutta kuulkaapa nyt kuinka heille kävi. Kuninkaan puoliso kappaili nyt muutamia päiviä mitä ankaramman synnyttu-³ tustaan kanssa, ja wihdoin hän henkensä heitti. Walta-kansleri Kollowrat meni herrain-päiwiltä Skrupkaan ja kutsutti luoksensa erään herran von Kolditsch, jolle hän iloiten kertoi, miten nyt oli yllimielisesti suostuttu

kaikki Pikardilaisia hävittää. Nyt kysäsi herra von Rolditsch takanansa seisowalta palvelialtansa, joka kuului wellesten kirkkoon: "mitäs sinä Simeon tästä luulet? Kuin nyt kaikki owat näin yksimielisiä, niin eiköhän tapahdukin heidän mieltensä jälkeen?" Simeon wastasi: "wielä on siellä muuan läsnä ollut, josta en tiedä lineekö hän tähän päätökseen suostunut, waan senpä tiedän, ett'ei se hänen tahdottansa woimiin pääse. Kansleri, joka luuli palvelialla tietoa olewan josta kusta esiwaltaa vastaan kohoomaisillaan olewasta kapinasta, kysäsi häneltä kiwaalla kiuksulla: "ken tuo ompi, joka uskaltaisi itseänsä asettaa kaikkia waltakunnan sääthjä vastaan? Hän ei voi muuta olla kuin isänmaansa pettäjä ja kurja, samaa ansaitsewa kuin itse Pikardilaisetkin." Tämän sanottuansa löi hän nyrkkiänsä pöytään ja wannoï, ennen ei tahtoansa lewätä kuin waan yksikään heistä wielä jälellä oli; rikkoisiko tämän walansa, niin älköön Jumala salliko hänen termennä kohota. Palwelia kohotti kätensä taivasta kohden ja sanoi: "tuolla ylhäällä asuu Jkxi, ja eikö hän suostu päätökseenne, niin olette kokonansa mitättömiä päättäneet." Kansleri wastasi: "kyllä sinäkin konna tuon saat keksiä." Nyt kohosi hän pöydän ääreltä linnaansa mennäksensä; mutta paikalla kohosi polttawa kupla hänen jalkaansa ja tämä hänen hautaankin wei muutaman wiikon kuluttua, sillä kylmä pääsi sitä polttamaan, ett'eivät lääkärit enää woineet hänen henkeänsä pelastaa. Arkki-piispa Bisek oli Mährin maakuntaan matkustamaisillaan, tätä kuninkaallista käskyä siellä julistaakseen, mutta tiellä rikoi hän tapaturmaisesti ruumiinsa ja tästä kuolema hänelle seurasi. Radozky ajoi ferran kilpa-reessä, ja oli hänellä reessä yksi lunko ja kaksi keihästä. Neki hiwelsi pikaisessa juoksuessa, ja nyt sattui yksi keihästä kääntymään häntä kohden ja tunkeutui sitten yht'äkkiä hänen munastuihiinsa, josta hän kolme päivää kiduttuansa kuoli. Puta v. Synichow oli Maby nimisessä linnassansa; kuin ferran raju ukkoijen ilma kohosi, juoksi hän hämmästyneenä kamariinsa ottaen awaimen owesta. Kun hän täällä liian kamwan wiipyi, eikä awannut palveliainsa owa kolkuttaissa,

antafuttivat he omen sepän koneilla. Meljä ylhäisimmistä täällä olevista astuivat sijalle, mutta katosi ensimmäistä palautuivat heti jälleen, teettivät ruumis=arkun, joka sitten niin tarkasti lukittiin, ett'ei kukaan oikein tietänyt mitä lienee tapahtunut. Wapaherra von Neuhausia koh-tasi tapaturma metsä-ajolla ollessaan ja tästä hän kuoli. Tohtori Augustinus, muuan lain=oppinut, joka walheel-lisellä kirjalla oli etsinyt weljesten menoa ilkeästi kuwaita sekä kunninkaalle että kaikille ihmisille, kuoli samoina aikoina pikaisesti ilta=ruokaa syödessänsä Olmytsissä. Nämä pi-kaiset ja tapaturmaiset kuoleman kohtalot, kuin tempasivat hengen moneltakin weljesten ankarimmilta ja voimallisim-milta wihollisilta, kohottivat ylituisen ihmettelewäisyyden, ja tästä syntyi tämä sananparsi, jota useasti näinä ai-koina lausuttiin: "joka waan on elämään tyllästynyt, hän wihottakaan Pikardilaisia, ja olkoon sitte wakaa siitä ett'ei hän wuottakaan elä."

Böhmiläis=weljesten uskontunnustus oli piannas-taan yhdenkaltainen kuin Waldensareinkin: samaten myös heidän kirkolliset järjestyksensä ja sääntämisensä, joissa he aina etseivät seurata apostolillisen kirkon esikuvaa. Kirkko=rangaistukset heiltä erin ahkerasti woimissa pidettiin, ja kaikki weljekset, ylhäiset sekä alhaiset, olivat welwoitetut niitä kärsimään olivatko waan niitä ansainneet. Pie-nemmissä rikoksissa oli tawallista, että weljekset toisiaan salaisesti manasivat ja ojensivat: waan eikö tämä autta-nut, niin annettiin manaus seurakunnan papilta ja wii-meiseksi seurakunnan ko'onneilta wanhemmilta. Joka wi-kansa tunnusti, hän manattiin ja lohdutettiin, mutta up-piniskaiset suljettiin pyhän Ehtoollisen nautinnosta, siksi kuin tulivat paremmin laitaansa tutkimaan. Julkaiset ja waikeammat rikokset julkinaisesti rangaistiin, sillä lailla että ko'ossa olemat opettajat ja seurakunnan wanhimmat nuhtelivat pahantekijän rikosta koko seurakunnan läsnä ol-lessa. Kokonansa sulkeminen seurakunnan yhteydestä ta-pahui ainoastaan waikeimmissa rikoksissa, tahti jos jo-ku ei ensinkään suostunut parannusta tekemään. Juuri tämä heidän ankaruutensa kirkollisissa rangaistuksissa oli

pää-syynä ett'ei weljesten seurakunta suostunut yhdistymään uskon-opin puhdistukseen, jolla laupias Jumalamme kuudentoista vuosijadan alkumailta siunasi maamme.

6. Uskon-opin puhdistamisen wälttämättömyys ja sen ennustuksista.

Edellisestä kertomuksestamme olemme nähneet, miten kuta enemmän lähestymme uskon-opin puhdistuksen aikoja, sitä selkeämpiä tämän puhdistuksen ennustuksia olemme myös hawainneet ja sitä selkeämmästäkin on sen saman tarpeellisuus meille ilmestynyt. Sentähden tahdomme, ainoastaan edellämainitumme lisäksi, vielä luetella muutamia wiivauksia edellisen ajan todistuksista. Mitä todistawat, ensiksi, nämä kauheat wäärät menot kirkossa, joista jo olemme montakin maininneet, — mitä he muuta todistawat kuin uskon-opin puhdistuksen wälttämättöintä tarpeellisuutta? Tämä tarpeellisuus nähtäksy yhä wälttämättömämmältä kuta ylhäisemmälle wäärät menot ennätivät. — Katoliikkilais-kirkko ei tyytynyt kahteen sakramenttiin, jotka itse Herralta asetettiin, waan lisäksi niiden lumun aina seitsemään asti. Muisteltaamme ainoastaan, miten pyhää Ehtoollista wäärin käytettiin. Olemme jo nimittäneet katoliikkilaisien leivän-muutoksen opista. Tämä oppi oli jo aikaseen alkanut kyteä kirkossa, mutta munkki Paschasius Radbertus oli ensimmäinen, joka vuoden 830 tienoilla tätä lujemmasti puolusti: ja waikka sama oppi monelta hursiaalta mieheltä wastusteltiin, niin pääsi se kuitenkin päätetyksi uskon-opin pääkappaleeksi 4:nessä Lateranin kirkko-kokouksessa, w. 1215. Waan ei tämä vielä kylläksi: näytti myös, kuin olisi pappi tämän muutoksen matkaan saattanut. Leipä hänen kädessänsä pidettiin Jumalan wertaisena, ja sen kumartaminen oliin muuan pääasioista. Itse muutoksen silmänräpäys tietää annettiin tiuwalla; ja tämän tiuwan helinän kuullessa, täytyi kai-

ken kansan polwillensa langeta ja ristin merkkiä tekemän. Messu (ehtoollinen) oli joutunut lewiittalaiseksi, tahti selkeästi janoen pakanalliseksi uhri-juhlallisuudeksi. Hiljaisia messuja luettiin papeilta, vaikka ei seurakuntakaan läsnä ollut. Ei niitä kuitenkaan sentähden hiljaisiksi messuiksi kutsuttu, että olivat hiljempi menoisia, kuin muutaan. Mutta vielä kauwemmalle käytiin. Sielumes-
suja säädettiin kuolleitten hyödyksi. Ne saivat syntynsä tuosta häijystä kii-
rastulen opista, joka jo kuuden-
nella vuosisadalla oli saanut alkunsa. Kirkon kelloja kastettiin, eikä tämä kaste suinkaan halwassa ar-
mossa pidetty, koska kelloille omistettiin joku ihmeellinen
voima. Rukous-koneita säädettiin ja nappinauhoilla
rufoiltiin. Nasi- ja narri-juhlia wietettiin, ja yksi meno
oli toistansa hurjempi. Oppineet miehet luulivat Suma-
lalle palvelusta tekewänsä, kuin koettivat näyttää, että
neitsyt Maaria oli saastuttamata maailman syntynyt, ja
hänen saastuttamatoimien siittämisensä juhlallisesti wie-
tettiin aina 13 vuosisadasta alkaen. Muuan kokous Pa-
risissa kielsi w. 1209 oppiwaisia Aristoteleksen kirjoituk-
sia lukemasta. Tämä kiello kuitenkin jonkun ajan perästä
mitättömäksi määrättiin. Mutta kalfikymmentä vuotta
myöhemmin kiellettiin Toulousen kirkko-kokouksessa leikkiläi-
siä (tällä ymmärretään niitä jotka eivät pappeja olleet)
Pyhää Raamattua lukemasta, vieläpä omistamastakin,
— eikä tämä kiello mitättömäksi määrätty. Samoina
aikoina otettiin leikkiläijiltä kalfki ehtoollista nautties-
sa. Woimmeko kutsua näitä ja muita samankaltaisia wäärin-
käytöksiä Roomalais-kirkon huutamiksi synniksi, niin toti-
sesti huusiwatkin ne, korkealla äänellä muistuttaen uskon-
opin puhdistuksen wälttämättöintä tarpeellisuutta.

Ja ei heidän lukunsa harwa ollutkaan, jotka herkesi-
wät tätä huutoa kuultelemaan, ja moni seurasi sen ma-
nausta, kuin alkoivat näitä wääriä menoja vastaan saar-
nata. Tätä erinomattain edellä-mainitut Waldensarit to-
distawat. Muutamista muistakin kirkkolunnista woimme
sanoa, heidän olleen niinkuin hengellisessä heimolaisuudessa
Waldensarein kansa: näistä nimitämme esimerkiksi heitä

kuin Beghardeiksi ja Beguineiksi (rukoileviksi weljiksi ja sijaariksi) kutsuttiin: ja Apostolilais-weljekset, jotka eivät kuitenkaan aina käyttäneet apostolillisia aseita etsiessänsä paavillista uskoa parantaa. Muutamat heistä lankeesivat erin ylelliseen intohurjuuteen, niinkuin esimerkiksi Bianchit (valkoiset, walkeapukuiset) Italiassa, jotka maita ympäri matkustivat ja ruoskivat itseänsä aina werisiksi. Muunkit ja nunnat olivat, kuin jo ennestään tiedämme, paawin warjon alla, joka siis aiwan harmoin heiltä wastusteltiin. Samaa sopii meidän myös sanoa pyhästä Brigitasta, joka oli muutama Ruotsalaisen ruhtinaan tytär (+ 1373) ja jonka järjestysten mukaan luostari Wadstenassa säädettiin vuonna 1363. — Mutta kuitenkin kohosi erithisiä miehiä paawis-waltaa ahdistamaan. Heistä nimitämme seuraawat: Arnold Brescialainen, Pietari Bruysilainen ja Henrik Lausanelainen, jotka jokainen elivät 12:sta vuosisadalla, saarnasivat paavillista witsawaltaa vastaan; ja jotka myös jokainen tältä witsawallalta murhattiin: Englandilais piispa Rob. Grosthead (+ 1253) kirjoitti nöyrän, mutta nuhtelevan kirjan sielunhoidosta paawi Innocentius IV:nelle: Pietari Oliwi (+ 1297) kirjoitti Ilmestys-kirjan ylitse muutamien postillan, kussa hän lingoitti voimallisempia firous jäteitä paawis-waltaa vastaan, kuin minkä paawit tavallisesti kerettiläisiä vastaan lingoittivat. Dulcinuskin, apostolilais-weljesten päämies, sowitzeli myös Ilmestys-kirjan ennustuksia paawiswalian ennustajoiksi: hän ennusti tämän walloillaan olewan walian häwiötä, ja kuoli kauheain tuskain alla nuotiolla w. 1307. Mutta ehkä Hieronymus Samonarola kuitenkin on mainittawin näistä laikista, ja Husin perästä nimitettawin. Hän oli dominikalais munkki, etsei oppia Pyhästä Maamatussta ja kirko-isäin, erinomattain Augustinuksen kirjoituksesta. Hän saarnasi voimallisesti Florensisssa, selitteli Ilmestys-kirjaa ja oli mitä ankariin nuhde-saarnaaja paawis-waltaa vastaan. Ei hän paawin uhkauksia peljännyt, sillä hän sanoi: ”jolla oikea usko on, ei hän maallisia pelkää.” Ei hän huolinut paawin pannaasta, waan

saarnasi yhtä urhoollisesti. "Minoaastan sinä, Herra Jesu," sanoi hän muutamassa saarnassaan, "olet minun piispani ja minun paawini." Seanteista häntä vastaan oli myös se, että hän oli saarnanut vapaasta wanhurskaaksi tekemisestä uskon kautta Jesuksen päälle. "Tämän ihmisen täytyy kuoleman," sanoi paawi hänestä, "olisiko hän waittapa Johannes Kastajakin." Pelkäämättä kuul-teli hän kuolema-tuomionsa, ja kuin ei kukaan tahtonut hänelle ehtoollista ojentaa, jakoi hän sen itsellensä omalla kädellensä. Hän poltettiin kahden ystävänsä kanssa, ja nähtiin kuinka hän, liekiltä piiritettynä, kohotti kätensä siunaukseen.

Mutta toisella lailla ahdistettiin paawis-walta heiltä, jotka harrastivat Raamatun tuntemista ja selittämistä. Kuinka suuri raakuus yleiseen hallitsi kirkossa, voimme ymmärtää siitäkin, että uskon-opin puhdistaja Capiton iä ei tahtonut poikaansa papiksi, päättäen papin täytyvän olla tahti tuhman pölvänän tahti ulkofullatun ihmisen. Kyllähän moni mies koetteli puolestansa auttaa pappein walistumista, niinkuin esimerkiksi, munkit Bonaventura ja Tuomas Aquinolainen, jotka kumpaisettin kuolivat w. 1294, ja Englandilainen Fransiskaani Roger Baco, joka harrasti kaikenkaltaista oppia, ja siis tuikei Pyhää Raamattuaakin, jonka hän päätti kaiken totuuden ainoaksi lähteeksi, ja jota päätöstänsä hän myös voimallisesti puolusti. Raamatun selittäjä Hugo Carolainen (1260) ja M. Eora (1340) ovat myös muistettavia. Mutta eivät heidän työnsä toimet loitolle ennättäneet näinä aikoina, kuin heidän kirjoituksia ei vielä taidettu kirjapainon kautta leveämmälle leunnättää. Kirkon laita tarjosi sekä tietämättömyytensä että räähkäishyhtensä puolesta montakin katkeraa tutkiannon ainetta. Muutamat heistä, jotka tämänkaltaisia tutlistelivat, koettelivat irwistelemisen aseilla mufertaa näitä hurjia menoja. Baselin kaupungin raatihuoneen rappusille maalattiin w. 1510 muuan kuva viimeisestä tuomiosta, jossa kuwailtiin, kuinka paawi kartiniaalinsa helwetin lipua kärkeiwät. Toimen maalaus taas kuwaili yhdellä puolellansa, miten paawi pöyhkeään tar-

tinaaleinsa kanssa kulkee saatto-seurassa; ja toisella puolel-
 lansa, kuinka Jesus ratjastaa aasin seljässä, seurattuna ai-
 noastaan köyhiltä opetuslapsiltaan. Kirjoista, jotka ovat
 etsineet samankaltaisilla koneilla työskennellä samaa asiaa,
 mainitsemme tällä nimellä painetun kirjan: Synkeydesä
 waeltawain kirjoituksia." Samankaltaisella kehnolla
 latinan kielen murteella kuin näinä aikoina munkkilaisilta
 haastettiin, selittää tämä kirja irwistellen heidän ääretöntä
 raakasjuuttansa. Ehkä lienee Ulrik von Hutten tämän
 kirjan kirjoittaja. Syntyysä se sai munkkilaiisten huudosta
 J. Neuchlinia vastaan. Tämä oppinut mies († 1522)
 ahferoi wanhain kielten wiljelemistä, ja hänen kauttansa
 alkoivat erinomattain Greikan ja Hebrean kielet Euroo-
 passä wirkisthä. Lutherus tunnusti kiitollisuudella, mitä
 hän oli Neuchlinilta oppinut, ja hän kutsui häntä isä-
 sensä. Mutta munkkilaiset päättiwät tätä miestä keretti-
 läiseksi, erinomattain sentähden, että hän harjoitti kanssa-
 käymistä oppineitten juutalaisten kanssa. Josko vielä
 juutalaisten kiukku Kristusta vastaan ainakin oli suuri,
 niin eipä näiden sokaain katoliikkilaiisten waino juutalaisia
 vastaan wähempi ollut. Muuan kastettu juutalainen
 Pfefferkorn päätyi wanhoja uskoweljiänsä ankarasti wai-
 noomaan. Wuonna 1507 lewitti hän Juutalais-pe-
 liksi kutsutun kirjansa, jossa hän rumasti soimasi sekä
 heitä että heidän oppiansa, hlyyttäen jokaista polttamaan
 heidän kirjansa. Kysyttiinpä myös mitä Neuchlin tästä
 asiasta arweli. Hän kielsi tätä tekemästä, koska juuta-
 laisten kirjat ei suinkaan woineet olla waarallisia kristi-
 tyille, jotka eiwät niitä tunteneet, eiwätkä woineet niitä
 hymmärtää. Kiukku Neuchlinia vastaan tästä yhä waan
 eneni, ja olikin hänen omensa, että paawilaisella istui
 mella istui sentkaltainen mies, joka oli kylläksi walistunut,
 jotta hän hymmärsi häntä warjella kerettiläis-tuomio-istui-
 men kynsistä. Erasmus Rotterdamilainen on myös
 kirjoituksillansa paawilaisia ankarasti ahdistanut. Mutta
 hän kiisti enemmän munkkilaisia vastaan, kuin totisen
 kristillisyyden puolesta, johon tämä oppinut ja korkeasja
 arwossa pidetty mies ei milloinkaan oikein enmättänyt.

Tämän tähdenkin Lutherus sängen katterasti walittaa hänen plitsensä, mutta tohtori Grynäus tawoitti hänestä sanoa: "että hän irwistäwäisellä kynällänsä enemmän wahingoitti paawis-waltaa, kuin Lutherus kaikella wakaisuudellansa." Näiden sanain totuus olkoon vielä sinänsä, sillä vielä asian oikea laita näyttäitsee.

Reliös Aikakausi.

Uskon-opin puhdistamisesta meidän aikoihimme.

(Vuodet 1517—1848 Kristuksen syntymisestä.)

1. Uskon-opin puhdistuksen historia Saksan maassa ja Schweitsissä.

Kuin kylmät, pitkät talvis-yöt ohitse ovat käyneet, niin jo Maaliskuun meitä useasti tervehtii selkeillä päivillä, jolloin hangit sulawat ja niittyn kalma wiheriäksi muuttuu, jolloin tuoksuwat kuffaijet aukenewat aurinkoa wasten olewilla mäki-rinnoilla, jolloin puidenkin nyhyt paisumaisilleen pääsewät. Kewään ihastuttawa aawistus sytyttää sulon sydämissä; mutta pian alkaa tuuli kylmästä pohjoisesta edellänsä ajaa harmaita lumi-pilviä; kedot wielä kerran werhotaan walkeiseen pukuun, yöt päättywät routaisiksi ja Huhtikuu tähttää ilman lumi-rännällä ja kylmällä sateella. Mutta nytpä kohta tuottaa Toukokuu hempeän helteensä ja raiwaa tien hedelmöitsewälle kesälle. Kristin kirkossakin alkoi tämän kaltainen esi-kewät mainion Husin työstennellessä, ja moni parempaa harrastawa sielu tervehti jo silloin ihanampia tulewaisia aikoja; mutta jatawuotiset myrskyt kohosiwat wielä, miten äsken näimme, Husin kylwyä raistaamaan ja oikea kewät syntyi wasta silloin, kuin Jumala 16:sta wuosisadan alkumaille herätti itsellensä uusia todistajoin, joidenka seassa ensimmäinen ja mainittawin on — mies teiltä kaililta hywin tunnettu — tohtori Martri Lutherus. Hän syntyi

Eislebenissä Sachsenin maakunnassa w. 1483 Marraskuun 10:tenä päivänä, ja kastettiin saman kuun 11:statahi Martin päivänä, jonka mukaan hänelle myös nimensä annettiin. Koska hän jo lapsuudessaan hyviä haluja tunnusti, niin hänen isänsä Hanno Luther, muuan köyhä wuorimies Mörän kylässä Eisenachia lähellä, pani hänen lukemaan tämän kaupungin koulun. Täällä ansaitsi poikainen Martti huolellisen leipänsä teininä laulaessaan, siksi kuin muuan hurstas rouwa otti hänen majansa. Vuonna 1501 joutui hän Erfurtin yli-opistoon, ja neljä vuotta myöhemmin rupeesi hän, isänsä tahtoa vastaan, munkiksi siellä olemaan augustinilais-luostariin, taitaakseen täällä tyhneydessä Jumalataansa palwella. Täällä joutui hän sangen raskas-mieliseksi, ja oli hänellä monta katteraa kiistaa kiistettävänä, sillä hän seisoi vielä sillä alalla, että hän luuli mahdolliseksi autuutta hyvillä töillä anastaa: mutta muuan ijällinen luostari-weli, joka neuwoi häntä turvaamaan Jumalan wapaasen armeen Kristuksessa, ja hänen omakin ahkeroinensa Pyhässä Raamatussa tuotti hänen sielullensa pysyväisen walon ja lujan uskon. Vuonna 1508 kutsuttiin häntä rohwesforiksi Wittenbergin yli-opistoon, jossa hänen opetus-keinoansa ylistettiin. Mutta ei hänen nimensä turhaan ollutkaan Martinus (sota-mies). Ei Jumala ollut häntä määrännyt päiwänsä wiettämään rauhallisissa askareissa, waan laiskaamattomassa kiistassa, joka jo alkoi w. 1517. Sillein oli paawillinen aneiden kauppa ylimmällään. Saksaan maan ympäri waelssi nyt muuan dominikalais-munkki Johan Tetzel, joka järin häwyttömästi käytti paawillisten aneiden wäärinkäytöstä. Sen waan hänelle rabeja antoi, sille antoi hän anekirjan, tahi kirjallisen wakuutuksen syntein anteeksi saamisesta. Nähä hän ainoastaan etsei, ja joka kausa antoi itsensä häneltä kaitella lailla pettää. Hänen petoksensa kyllä oirwallettiin moneltaakin järjellijeltä ihmiseltä, mutta ainoastaan harwat uskalsiwat äänellisesti tästä lausua, sillä Tetzel kulli paawin warjon alla. Kuin arkki-piispa Johan Meisseniläinen näti kansan rientävän munkin tykö ja antawan rahansa anei-

den edestä, sanoi hän: "ah, kuinka hurjat nuo ihmiset ovat, jotka panewat rahansa senkaltaiseen kirstuun, johon ei heillä awainta ole!" Kölnissä saarnasi muuan fransiskalais-munkki: "te uskolliset sielut! minä tahdon teille kertoa ihmeellistä asiaa: jos nyt jollakin teistä on puoli kultarahaa, niin woipi hän sillä ostaa itsellensä aneen ja taiwaan waltakunnan, mutta jos jollakin on ainoastaan neljännes kultarahasta, niin woipi hän ostaa itsellensä edes taiwaan waltakunnan osallisuuden, mutta jolla ei mitään ole, hän on perkeleen oma. Eikös tämä ole jotakin uutta, ett'ei kukaan woï rahatta autuaaksi tulla?" Kuin Tetzel rahakirstuneen tuli Syterborgtiin ja kaikki Wittenbergin tienoilla olewat riensiwät hänen tylönsä, niin ei Lutherus enää kauwenmin woinut tätä ilwettä kestää. Lokakuun 31:enä päivänä w. 1517 naulasi hän Wittenbergin linnan-kirkon owelle 95 päätöstänsä, joita hän oli walmis waikka milloin ja ketä vastaan puolustamaan ja joissa hän julkaisi anteen-kaupan kauhistukseksi. Edellisenä yönä oli waali-ruhtinas Fredrik Sachsenilainen, niinkuin hänestä kerrotaan, kolmasti samaa unta nähnyt, ja tämän unensa kertoi hän muillekin seuraawalla lailla: "noin puoli-yön jälkeen näin minä unissani, kuinka kaikkiwaltias Sumala lähetti luokseni erään munkin, jolla oli kaikki rakastetut pyhät seurasansa, ja heidän piti hänestä todistaa, että hän totisesti oli Sumalalta lähetetty, ja jotta Sumala oli käskettänyt minua sallia tälle munkille kirjoittaa Wittenbergissä olewan linnani kirkolle, ja ett'en tulisi sitä katumaan. Sanoinkin minä siis munkille, että hän saisi kirjoittaa mitä waan hänelle käsketty oli. Nyt alkoi munkki kirjoittaa ja kirjoittikin niin selkeästi, jotta taisin hänen kirjoituksensa lukea täällä Schweidnitzissä, kolme peninkulmaa Wittenbergistä. Hänen kynänsä oli niin pitkä että sen yläpää käwi aina Roomiin asti, kussa se puuttui pistämään muun ta jalopeuraa korwaan, josta paawin kolmifertainen kynnä alkoi warwista ja kaatumaisillensa joutua. Siitäpä alkoi jalopeura niin rajusti kiljua, jotta jokainen riensi tiebustamaan, mitä mailla olla mahtaisi, ja paawi waate

minua kieltämään tätä maasjani olevaa munkkia kirjoittamasta. Idyt me kaikki rupeimme tämän munkin kynää taittamaan; mutta kuta enemmän me tässä työssä ahkeroinne sitä jäykemmäksi kynä muuttui, jotta se witiisi, kuin olisiko se ollut raudasta, ja sen witiinä wihlasi korwiani sekä sydäntäni. Wiimein uuvuimme ja lakkasimme työstämme, peljäten munkin muutamain taitawan, kuin waan leipää syödä, mutta kuitenkin häneltä kysellyttiin kusta hän oli tämän niin lujan kynänsä saanut. Hän sanoi sen olevan muutamasta satawuotisesta Böhmiläis-hanhesta, *) mutta syy sen lujunteen oli, ett'ei siltä woiu henkeä ottaa eikä sielua siitä pusertaa. Pian käwi sanoma, että tästä pitkästä kynästä oli syntynyt lukemattomia muitakin kyniä, jotka woisimat kaswaa yhtä pitkiksi ja jäykiksi kuin tämäkin. Päätettyäni tätä munkkia suullisesti puhutella, heräsin minä ja kirjoitin uneni paperille, jotten sitä unhoittaisi."

Tämä uni on keweästi selitetty, sillä selityksen alku selleni jo seuraavana päivänä, kuin Lutherus nauhasi tutkinnon aineiksi määrättyt päätöksensä. Ken olisi woinut uskoa, että tästä sitten piti syntymän joku niin suuri asia kuin uskon-opin puhdistus, jonka tähdenkin tämä wuosi 1517 on niin kallis-arwoinen. Oeljänätoista päivänä olivat nämä Lutheruksen päätökset lentäneet ympäri koko Saksan maan ja kuudessa wiikossa koko Euroopan läpitsä. Kaikin paikoin sytyttiwät he uteliaisuuden, sillä ihmiset olivat jo päätyneet otollisiksi kuulemaan tämänkaltaista rohkeata puhetta.

*) Tämä tarkoittaa muuanta yltiylisesti kerrottua ennustusta Hussista. Huss merkitsee Böhmin kielessä hanhi. Lutherus itse lausuu tästä ennustuksesta seuraavilla sanoilla: "Pyhä Johannes Huss on edelläni ennustanut muutamassa wankeudessaan Böhmiin lähetetyssä kirjassansa näin: "nyt ovat he hanhea paistawat, waan sadan wuoden kuluttua saawat he kuulla joutsenen laulawan, ja se on heiltä kärsittävä." Pragien kirkossa warjellain muuan komea Hussilaisen ewangeliumi-kirja, kalleilla kuvilla koristettu. Muutama näistä kuvailee, kuinka Willef tulukilla walleata iskee ja kuinka Huss tästä sytyttää päre-pilstan palamaan, waan kuinka Lutheruksella jo oli koko soitto palamassa kädessänsä.

Olemme edelläpäin maininneet kirjon puhdistuksen
 emustuksista, mutta emme tässä saattaneet mitään lau-
 sua yhdestä asiasta, joka erinomattain auttoi tämän
 puhdistuksen menestystä — nimittäin kirjapainosta.
 Tästä siis nyt muutamia sanoja. Brahmillestä
 Indiaassa on seuraava sananparsi: ”jumattu olkoon mies,
 joka ensin kirjoitus-keinoon keksi:” ja mietittyämme millä
 alalla olimme kirjapaino-keinotta, niin emme suin-
 kaan syyttä sowitzä tätä lausetta häneen, joka keksi tämän
 niin yksinkertaisen ja kuitenkin kaivan keksimättömän asian
 että kirjoja painaa. Miehen sanotaan olleen Johannes
 Gutenberg Mainzissa, ja hänen apulaisensa olivat
 Johannes Faust ja Pietari Schöffer. Ensimmäinen
 kirja, jonka he painoivat w. 1457, oli Psaltari. Faust
 painoi koko joukon Raamatuita Mainzissa ja matkusti
 Pariisiin, kussa kirjapaino-keino vielä oli tuntematon.
 Kun hän täällä myi Raamatuitansa 60:neen kruunuun kapp-
 pale (yksi kruunu tekee noin 1 rup. 20 kop. hop.), vaikka
 muka-kirjoittelijat waateivat 500 kruunua kappaleesta, niin
 päättyi jokainen tuota kummeksimaan; mutta kuin hän yh-
 den kirjan myytyänsä aina useampia esille toi, niin joutui
 koko Pariisin kaupunki liikkeisen. Sepä vielä enemmän kan-
 saa kummastutti kuinka jokainoa hänen kirjoistansa taissi
 olla toinen toisensa kaltainen. Häntä päätettiin loihdittaa,
 hänen asunto-majansa kopeloitiin, ja täällä löydetyt Raama-
 tuit rikotuihki tuomittiin. Waikaisesti waan päättivät
 häntä perkeleen liittolaisiksi ja että hän oli osat Raama-
 tuista werellänsä kirjoittanut, koska olivat punaisilla sana-
 samoilla seristetut. Mutta keinoinsa nähtettyä wapau-
 tettiin hän parlamentilta (wastakunnan säädhyiltä) Parii-
 sissa. Ensimmäinen latinan kielinen Raamattu painettiin
 w. 1462, ja Saksan kielinen w. 1467. Sakskymmettä
 vuotta myöhemmin löytyi kirjapainoja useammasa suu-
 ressa Saksan maan kaupungeissa (Ulmissa w. 1473, Neut-
 lingissä w. 1475 ja Upsalassa sen jälkeen); ja
 näissä painettiin kirjoja tuhansittain, jotta kirja ennen ai-
 noastaan harvalta oppineelta omistettu nyt joutui koko
 kristikunnan omaisuudeksi. Kun paawi w. 1229 ensi ker-

van kielsi Pyhän Raamatun levittämistä, niin ei kansa tuosta kiellosta milläänäkään ollut, sillä kuin, miten ennen mainitsimme, yksi ainoa mukafirjeitus Raamatusta, maksoi noin paljon, niin ei joku köyhä voinut arwellakaan itsellensä tätä kirjaa ostaa; ainoastaan Waldensarein perheillä oli Raamatuita, koska itse taisivat kirjoittaa: mutta nyt kuin Raamatuita saatiin huokealla hinnalla ostaa, niin ei kansa tätä paavillista kieltoa kajonnut. Saksan maalla Raamattu ei tosin vielä ollut tarkasti ja selkeästi Saksan kielelle käännetty, waan uskon-opin puhdistajat kelsivät neuwon tähänkin.

Lutheruksen päätöksiä ruvettiin kaksin paikoin tarkemmin tutkimaan ja kaisissa ääriissä syntyi riemu niistä. Kaisissa ääriissä sanoimme, mutta kyllä tiedämme, miltä kulumalta ei riemu-ääntä ensinkään kuulunut, sillä luonnollista on, ett'ei paawi tästä asiasta jupeli-huutoa kohottanut. Lutheruksen mutiset olivat paawi Leo X:nelle vielä karmeaampia sen wuoksi että hän juuri saman wuoden alussa oli lopulle saanut erään Lateranissa pidetty kirkko-kokouksen, jossa paawin itsewaltiaisuus jälleen wahvistettiin. Hän waatei siis Lutherusta, oppiansa kieltämään. Mutta waikka Lutherus vielä kunnioitti paavillista waltaa, wastasi hän kuitenkin yksiwakaisesti, ett'ei hän voinut oppiansa kieltää, ell'ei sitä wääräisi näytetty Pyhästä Raamatusta, jota hän päätti ainoaksi ojemusnuoraksi uskon asioissa. Paawi puoleskansa ei juinkaan tahtonut mitään myödistää tälle köyhälle augustinilais-munkille, waan lähetti oppineita miehiä Saksan maalle, jotka Lutheruksen kansja taistelivat, ja jotka tahtoivat häntä, sekä hywillä sanoilla että uhalla, oppiansa kieltämään. Mutta ei tässä auttanut, ei hywä eikä paha, ja nyt ei paawi enää muuta keinoa ketsinyt, kuin wanhan tawan jälkeen paimallansa häntä sivaottaa. Ihmeteltävä on ett'ei tätä panna-kirjaa ennen lemmätetty, kuin wasta wuonna 1520. Nyht oli Lutherus joutunut vielä tarkempaan totuuden tuutoon ja oppinut owaltamaan että Jumalan sana on ainoa järkähtämätöin, wuoriwakainen perustus, jolle paavillinen

oppi ei kuitenkaan ollut perustettu. Hän päätti siis juhlallisesti luopua paavillisesta wallasta ja sentähden poltti hän Souluun 10:tenä päivänä 1520 paavillisen pannaakirjan, hynnä myös kanonisen lain.

Tämä tapahtui Wittenbergin kaupungin portin ulkopuolella, monen tohtorin, oppiwaijen ja munkin nähden. Nyt oli hän raja-askeleen ottanut, eikä hän nyt enää woinut taaksepäin kääntyä; hänen täytyi waan edespäin waeltaa ja tätä hän tekikin pitkillä askeleilla. Wuonna 1521 kutsuttiin häntä Wormsin herrain päiwille, kussa hänen asiansa piti tutkittaman keisarin läsnä ollessa. Ei seikka Hussin kanssa suinkaan woinut häntä tähän waellukseu kiihoittaa, ja monikin waroitti häntä menemästä; mutta ei Lutherus peljännyt. Waeltaisjansa Erfurtin kautta kohosi täällä suuri tungos sekä katuloilla että huoneissa, sillä jokainen waan tahtoi häntä nähdä. Kuin häntä täälläkin waroitettiin tätä suurta waaraa wälttämöä, jota kohden hän nyt käwi, wastasi hän samaten kuin Paawalikin viimeisellä matkallansa Jerusalemiin: "josko he Wittenbergin ja Wormsin wälillä sytyttäisiwät taimaasen asti kohoawan nuotion, niin tahtoisiin minä kuitenkin etsiä sinne waeltaa." Kuin häntä Wormsin partahilla samalla lailla waroitettiin, wastasi hän: "Wormsiin on minua kutsuttu ja sinne minun täytyy mennä, olisiko siellä vielä niin monta

perfelettä kuin siellä on tiiliä katoilla.” Kun nyt täällä herrain-päivillä käskettiin häntä uskoansa kieltämään ja kuin häneltä lyhykäistä vastausta waadittiin, sanoi hän korkealla äänellä: ”en minä tahdo enkä voi oppiani kieltää, eikä sitä waan Pyhän Naamatun nojassa tahi selkeillä todistuksilla wääräksi näytetä: sillä ei ole oikein eikä luotettavaa rikkoa omaatuntoansa vastaan. Muuta en minä sanoa voi; tässä seison, Jumala minua auttakoön! Amen.” — Waikka Lutheruksen ystäwät ja erinomattain hänen esiwaltansa, Sachsenin mainio waaliruhtinas Fredrik, jota myöskin Fredrik Wiisaaksi kutsutaan, ihmettelivät ja iloitsivat hänen urhoollisuuttansa, niin tuomittiin Lutherus kuitenkin keisari Kaarlo V:neltä kerettiläiseksi ja waltakunnan pannaan, waan keisari ei kuitenkään taipunut luopumaan hänelle annetusta wakuuwastansa. Mutta kotimatallansa hän yhtäkkiä kierrettiin muutamilta miehiltä, jotka nostivat hänen waunuis-

tansa, asettivat hänen hevosien sellään ja kiiruhtivat hänen kanssansa toista tietä myöten. Heidän matkansa kului synkiöissä, siksi kuin he kello 11 ehtoella joutuivat Warthburgin linnalle, Eisenachin tienoilla. Nämä wapa-jukuiset miehet olivat lähetetyt waali-ruhtinas Fredrikiltä, joka tahtoi Lutherusta wakaisessa warjossa piiloittaa, siksi kuin ensimmäinen myrsky ohitse oli. Warthburgissa luet-

tiin Lutherusta wangitukseksi wapasukuiseksi, ja junkkari Dr-jänäksi häntä täällä kutsuttiin; hänen tähtyi partansa kaswattaa, ja mieltä wöyllä kuljeksia, kuin wapasukuinen komsanaankin.

Mutta ei työttömyys Lutherukselle sopinut; kerran oli hän alkanut turmeltua kirkkoa jälleen rakentaa, ja tätä työtänsä tahtoi hän täälläkin jatkaa. Hän rupe-
 si siis Raamattua kääntämään, ja tätä teki hän huolellisesti ja selkeällä saksankielellä, sillä kyllä hän tiesi kansan tällä lailla parhittain oppiwan ymmärtämään, kuinka witolle kirkko oli luopunut apostolilaisesta yksinfertaisuudesta ja puhtaudesta, ja että tämänkaltaisen hänen työnsä woisi kansassa istuttaa totisen Sumalan tunnon ja pelwon. Uskaliaasti ryhtyi hän tähän waikeaan työhön, waikka ei hänellä ensinkään apulähteitä ollut. Totisesti kyllä löytyi montakin Raamatun käännöstä saksan kielellä, mutta eivät ne olleet peru-kielestä tehtyjä, waan ainoastaan latinalaisesta käännöksestä, jota Wulgataksi kutsuttiin, ja oliwain sentähden tummia ja paitottain wiallisiamin. Sumalan avulla päätti Lutherus vähään aikaan Warthburgissa erin ylistettävän käännöksensä Uudesta Testamentista, joka aina niistä päiwistä on luettu saksan kirkon kalliimmaksi aarteeksi: tätä paitti kirjoitti hän kirkkopostillansa, joka yltä ympäri on suurta siunausta tuottanut. Ihmeteltävä kuitenkin on, minkä määrän Lutherus ennätti kirjoittaa wiitenäkolmatta wuotena. Näin on luvua laskettu, että yksi muka-kirjoitelia, jos hän werkkaisesti kymmeneen tuntia päiväänsä työtä tekisi, kuitenkin tarwitseisi kokonaisen ihmisiän ennättääksen Lutheruksen kirjoituksia muka-kirjoittaa, ja tuohon on Lutherus vielä muutamain toimittanut, jota ei joku toinen niin keweästi woi toimittaa. — Warthburgissa kymmeneen kuukaunta oltuansa, kuuli hän kiistoja kohonneen opetuslastensa wälillä Wittenbergissä, eikä nyt enää mitkään waarat woineet häntä täällä pidättää, waan kiiruhti hän ruhtinaansa luvatta Wittenbergiin. Täällä oli kapina kohoamaisillaan, Scharstobtin into-hartauden tähden, jonka miehen kansa Lutherus kuitenkin uskon oppia puhdistaisa,

ennen oli hyvässä sopusäällä elänyt. Nyt saarnasi hän kahdeksan päivää peräkkäin ja niin voimallisesti, että joukko intohartaita Wittenbergistä pakeni. Sitten alkoi hän erinomattain ahkeroita aljettua Raamatun kääntämistään, jossa työnsänsä hän autettiin muutamilta tähän työhön sopivaisilta ystäviltsänsä, ja näin joutui koko Saksalainen Raamattu painettavaksi w. 1534. Ylistettävimpinä näistä hänen auttajoisiansa oli Filip Melancton, (syntyi w. 1497), oppinut ja hurstas mies, joka lauhkeutensa ja siiveytensä kautta useasti joutui Lutherukselle sangen tarpeelliseksi, ja esti häntä tulisessa kiivaudessansa järjellistä rajaa murtamasta. Mutta näistä hänen auttajoisiansa Vanhan Testamentin kääntämisessä tulee meidän vielä nimittää seuraawat: tohtori Johannes Bugenhagen, tohtori Justus Jonas, tohtori Kreutziger, Mathias Aurogallus j. n. e. Johannes Brents, Martin Bucer, Erasmus Alber, Nikolaus v. Armsdorf ja Johannes Mathesius ovat mainittavimpia hänen toisista ystäviltsänsä ja auttajoisiansa uskon-opin puhdistamisessa, mutta näitä paitsi olisi vielä koko joukko mainittavia miehiä.

Tämä uusi, tahi paremmin, tämä vanha oppi Raamatun mukaan leweni pian ja laajalle kaikkii maanääriin sekä Lutheruksen monen kirjau että hänen ystäväinsä kautta. Arwattawa on, ett'ei Lutheruksen wihamiehetkään lewänneet, ja että he myös koetteliwat kirjoilansa häntä ahdistaa, jonka tähden hänkin pakotettiin kirjoittamaan heistä parahimpia vastaan. Hänen täytyi kynänsä terästää Erasimustakin vastaan ja tuota hänen tehdä täytyi melkeen samasta syystä kuin Augustinus ennen Pelagiusta vastaan. Erinomaisella ahkeruudella etsei hän ratentaa ja parantaa kansan kouluja Saksan maalla, sekä kirkko-laulua ja kirkkojärjestystä paremmalle kannalle antaa. Fredrik Wiisaan jälkiläiseltä Johanalta jota Wakaiseksi kutsuttiin (pysywäisyhtensä tähden puhtaan opin tunnustamisessa) sai hän mentelin tointa toimittawaksensa, joiden seassa se, että kirkkolukuja pitää Sachsenin maakunnassa w. 1528. Silloin matkusti Lutherus

itse maita ympäri, k'otutti seurakunnat kirkkoihin, kyseli heidän uskoista, ja saneli heille sanoja ewankeliumillisen opin puhdistamisesta ja kirkkojärjestyksen parantamisesta. Kyllähän hänelle nyt jolloin kulloin tapahtui samaten kuin Sofobshagenin kylässä, jossa kirkkoluvussa näkyi, että kylän esimies oli Maariankin uskontunnustukseensa sulkenut, ja jossa kansa, kuin uskontunnustusta heiltä waadittiin, wastasi: "me uskomme samaa kuin esimiehemme. Pian leweni tämä puhdistettu ewankeliumillinen oppi; luostarit joutuivat antioiksi, wäärät menot hyljättiin ja kelmollisia ewankeliumiin saarnaajaita asetettiin. Saman kaltainen oli laita Hessekenkin maakunnassa, kussa maankreivi Filip kirkon parannusta kowasti ahferoi. Kirkkolukuisillansa ollessaan oivalsi Lutherus, kuinka suuri taitamattomuus hallitsi sekä papeissa että kansassa, ja sentähden kirjoitti hän kaksi katekismustansa, yhden suuremman ja toisen pienemmän. Tunnettehan te edes viime mainitun näistä, ja onkin teitä hyödyttävä jos koko elin-aikanne tutkutte mitä olette oppineet Lutheruksen pienestä katekismuksesta. Kyllä ei siinä ole monta lehteä, mutta tuskinpa woitte ajatellaakaan kuinka paljon hyvää Jumala jo ensi alussa on seuskautta matkaan saattanut. Fredrik II:nen, Schlesian herttua, toivoi handatukseksi tullaan tämä kirja kädessä — niin hän tätä rakasti — ja Joachim, Anhaltin ruhtinas, kirjoitti omalla kädellensä tähän kirjaan: "paitsi Maamattua on tämä kirja minulle parahiin." Jo kuudennellatoista vuosijadalla käännettiin se 13:ta kielelle, seitsemännellätolme 5:delle ja kahdeksannellatoista 10:nelle kielelle. Kolmen vuoden kuluttua olivat Lutheruksen kirjoitukset Spanian kielelle käännettyt, ja neljä vuotta myöhemmin osti muuan matkustawainen niitä Jerusalemissakin. Kaikin paikoin kiistettiin Lutheruksesta ja paawista, ja muuan paawillinen lähetysmies oivalsi jo vuonna 1519 Saksin maita matkustaisaan, kuinka, jos yksi paawia puolusti, niin löytyi kolme Lutherusta puolustamassa. Muuan Lutheruksen sanankuulija, joka eräässä Sachsenin kaupungissa saarnasi tätä uutta Maamattuum perustettua oppia, kirjoitti ei woiwansa

sanalla selittää millä hartaalla halulla ja tirkkuudella kansa sanaa huostasi, kuinka mielellänsä he antoivat itsensä sanalta ohjata, jotta hän itse ilosta itki siitä, kuinka he sanan tähden rakastivat häntä wiheliäistä ihmistä. Sussa wiholliset taifuwat estää lutherilaisia saarnamiehiä saarnaamasta, sieltä riuksi kansaa joukottain muille maanpaikoille heidän saarnojansa kuulemaan, eivätkä he matkan pituutta kawahtaneet; näin waelsiwat he esimerkiksi Bukholtziin, kussa hurstas Fredrik Myconius saarnasi. Zwickauissa, kussa Gabriel Didymus, jolla oli matala ääni, papiswirkaa toimitti, kokoontui kansa niin lähelle saarnastuolia kuin waan mahdollista oli ja kuulteli häntä pitkät päiwät. Annabergissä saarnasiwat Leidenman ja Myconius äärettömälle kansan paljoudele, ja Lutheruksen ensimmäisen kerran Leipzigiissä saarnatesa lankeasi hellästi liikutettu kansa polwillensa liittämään Sumalaa tämänkaltaisen sanan edestä. Itse Cochleuskin, muuan Lutheruksen ankarinimistä wastustajoista kertoopi, kuinka Uusia Testamentteja kehruutuwisjakin löytyi, ja kuinka naispuolet poistiwat ympäri wäijwiä munkkeja, lausuen heille senkaltaisia sanoja kirjastansa, jott'eiwät munkit enää halunneet heidän luoksensa mennä.

Ruhtinoista oli Filip Hessenistä mies, joka ankarinimasti ahjeroi uskon-opin puhdistuksen työssä. Hän manasi jokaista itsensä niin wakaisesti warustamaan, että woisiwat hätäwarassa wastustaa paawillisia. Mutta Wittenbergin opettajat eiwät juinkaan tahtoneet suostua tämänkaltaiseen tuumaan, sillä he päättiwät, ett'ei hengellistä asiaa woiu ruumiillisilla aseilla hyödyttää. Mutta kuin waara yhä waan päiwä päiwältä eneni, yhdistyiwät uskonopin puhdistusta puoltawat ruhtinaat yhteiseen warjelusliittoon Torgauissa w. 1526 wihollisiansa vastaan, jotka näyttiwätkin ei tahtowan sa mitään heille myödistää. Herrain-päiwillä Speierissä wahwistettiin Wormsin päätös ja ewankeliumin puolustajoina tuomittiin, heitä ensinkään kuulematta, kadotuksen alaisiksi. Mutta tätä herrain-päiwän päätöstä protesteerasiwat (wastusteliwat) he nyt juhllallisesti

Ruhtikunnan 19:sta päivä, jenkätähdentien heitä sitten Protestanteiksi (Wastusteliviksi) kutsuttiin.

Augusturgin herrain=päivillä w. 1530 Kesäkuun 25:tenä päivänä esiin toivat ewankeliumiset ruhtinaat ja waltakunnan säädyt uskontunnustuksensa, jota sitten Augusturgin uskontunnustukseksi kutsuttiin, ja jota tunnustamaan liittäytyi 3 waali-ruhtinasta, 20 herttuaa ja ruhtinasta, 24 kreiviä, 4 wapaherraa ja 35 riikin=kaupunkia. Rauvan kiistetthä myödistettiin heille kuitenkin uskon-wapaus Nyrnbergissä w. 1532, siksi ajaksi nimittäin kuin yhteinen kirkko=tahi waltio=kokous ennätäisi kokoontua, jossa asiaa sitten piti lopullisesti päätettämän. Sillä protestantit waateivat tätä kokousta Saksan maalla pidettäväksi, eikä niinkuin tavallista Italianissa ja paawin warjon alla. Koska he nyt aiwan hywin oiwalsivat, kuinka heille käymän piti tämänkaltaijessa kokouksessa, niin warustivat he itseänsä sillä lailla tätä vastaan, että he kaikki yhdistyivät yhteiseen liittoon Schmalkaldissa w. 1537, ja täällä alle kirjoitettiin Schmalkaldilaiset uskon=opin kappaleet, jotka Lutherukselta säädettiin, ja jotka myös selkeänmästi ja wafinaisemmasti kuin muut entiset uskon=opin pääkappaleet selittiwät protestanttein erkänemistä paawillisesta waltasta. Johan Fredrik, jota Saloksi kutsuttiin, ja joka seurasi weljeänsä Wakaiseksi kutsuttua Johanaa hallituksessa, ei ainoastaan niiden alle nimensä kirjoittanut, waan tunnusti myös tätä tehdesänsä tähdellisen luottamuksensa Jumalaan ja wakaisen päätöksensä uhrata itsensä totuuden pyhän asian edestä. Katoliikkilaiset taas puolestaan yhdistyivät vasta=liittoon, ja vuosittain pidettiin kansjapuheita uskon=opin asioissa, waan ei heistä hedelmiä saatu. Sillä katoliikkilaiset saivat oiwaltaa näiden apostolin sanain totuuden: "me emme mitään woi totuutta vastaan, waan totuuden liitossa." Vuonna 1545 awattiin kirkko=kokous Tridentissä, mutta kaikki katoliikkilaisilta täällä käytetyt koneet totuutta vastaan ja heidän julmat uskon=sotaansa eiwät muuta matkaan saattaneet,

kuin että ijanikäisiksi ajoiksi eroittivat heitä ja protestantteja toisistaan.

Lutherus ei enää elänyt niinä aikoina kuin ewankeliumillisen kirkon tähtyi sota=aseisin tarttua, itseänsä suojelellakseen; sillä talonpoikain kapina, joka syttyi Saksan maalla uskon=opin puhdistuksen ensimmäisinä aikoina, ei ensinkään ollut samasta perusta kuin tämä uskon=sota. Lutherus kuoli Eislebenissä Helmikuun 18 p. 1546, lujasti tunnustaen häneltä saarnattua uskoansa. Hänen viimeiset sanansa olivat: "Isä, sinun käsiis huostaan minä henkeni: sinä olet minun pelastanut, sinä uskollinen Jumalani." Hän oli erinomattain ahkera ja nerokas mies: ruhtinoita ja herroja wastustaisjaan seisoi hän wakaana kuin kallio, ja lasten parissa oli hän yksinkertainen kuin lapsi. Saksan kieli, erinomattain kansan kielenmurre oli kokonaan hänen wallasjansa, niin ett'ei kukaan tuossa niin osaawa ollut häntä ennen, tuskinpa kukaan hänen jälestänsäkään: hänen henkensä oli kypsynyt ja suuri, hänen sydämensä tulinen, mutta hellä ja hempeä: hänen työnsä leweyttä emme woi sanoilla selittää. Wuorimakaiseen uskonsa uljuuteen, jolla hän kohtasi sekä ihmisiä että waroja, yhdisti hän myös lapsellisen nöyryyden Jumalaa kohteen: kruunu hänen opistansa, joka on pysynytkin totisen ewankeliumillisen kirkon kauniimpana koristuksena, on se asia, että hän kokouansa häwitti itsehurskauden luulo=ansion, jonka siaan hän asetti uskon Jumalan wapaan armon päälle Kristuksessa Jeesuksessa, jonka uskon kautta syntinen wanhurskautetaan. Ei hänen nimensä eikä työnsä milloinkaan wainu unhotuksen synkehteen, niin kauwan kuin vielä Saksan maalla ja pohjoisessa on senkaltaisia kristittyitä, jotka antawat Jumalan sanan olla ojennus=nuorana matkallansa.

Sota syttyi kohta Lutheruksen kuoltua, sillä keisari Kaarlo etsei ewankeliumillista kirkkoa wainuttaa. Sodan alussa oli hän onnellinen, sai waali=ruhtinaan Johan Fredrikin ja Hessenin maankreiwii wangiiksensa ja waiwasi Saksan maalla olewia ewankeliumillisia kristittyitä niin= tultutulla "Zuterimi" (wäli=aikaisella) uskontunnustuksella

(1548), johon oli paawilaisia ja lutherilaisia opin kappaleita liitetty. Mutta nytpä alkoi waali=rushtinas Moritz häntä niin kowasti ahdistaa, että hänen täytyi sekä Passauin sowinnossa w. 1552, että myös Augusburgin uskonto=rauhassa w. 1555 myödistää täydellisen uskonwapauden ewankeliumillisille.

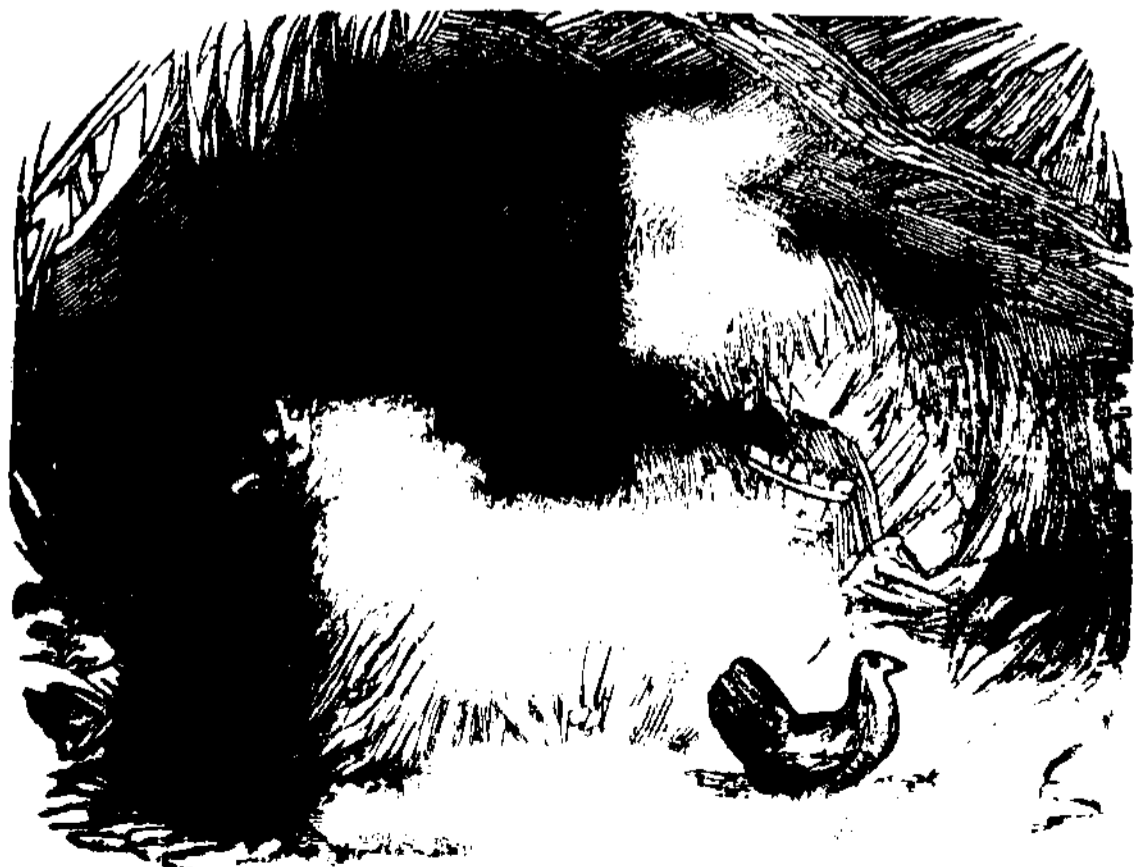
Voimme hymmärtää miten suuria rasituksia ewankeliummillisten kristittyin näinä aikoina täytyi kärsiä, jos waan luemme Wyrtembergin uskon=opin puhdistajan Johan Brentsin elämän vaihein kertomuksen. Hän oli ewankeliumillinen saarnaaja Schwabilaisessa riikin=kaupungissa Halesissa, niinä aikoina kuin keisarillinen sota=joukko sinne ryhtäsi 1547. Hän meni sota=joukon päämiehen tyköön rukoilemaan, että hänen majansa tavallisuuden jälkeen wapauteettaisiin sotamiesten majuuttamisesta, ja käski sillä aikaa talonsa porttia suljettuna pitämään. Mutta Spanialaiset piirittivät kartanon, kolkuttivat owia sota=firweillänsä ja waatiwat päästäksensä sijälle. Samassa tulikin Brents kotiinsa: muuan sotamiehistä ajettiin nyt firweensä hänen rintaansa vastaan ja uhkasi häntä paikalla tappa, jos ei owa pian awattaisi. Brents aukaisi owen, antoi heille ruokaa ja juomaa, kätti sillä aikaa paperinsa, auttoi perhettänsä pakoisalle, pakeni itsekin ja jätti sotamiehille talonsa tawaroineen. Seuraavana päivänä tuli muuan Spanialainen piispa, ajoi sotamiehet talosta, otti sitten itse täällä majansa ja kirjastoatutkeisjansa löysi hän muutamia kirjoja, jotka jotakin kunninkaasta lausuiwat, ja joita Brents ei ennätkään pakoisalle mennessään polttaa. Kun nyt vielä päälle päätteeksi tutuksi tuli, että Brents oli manannut porwareita urhoolisesti uskoansa puolustamaan, niin käwi käsky häntä wangi. Hän pakeni nyt eräänen korkeaan torniin, kussa hän oli piilossa siksi kuin hänelle omistui paeta sieltä ja myös kaupungista. Kehnoissa waatteissa waelsi hän nyt kylmänä talwis yönä lähellä olewassa metsässä, mutta keisarillisen sota=joukon kaupungista mentyä palasi hän jälleen kokonaan häwitettyyn majaansa. Nyt lähetti keisarillinen neuwos Granwella ja käski Brentsiä luokseensa saat-

taa, joko elävänä tai kuolleena. Kaupunkiin tultuaan osoitti lähetysmies erinomaista ystävällisyyttä Brentsiä kohtaan ja etsei häntä luoksensa houkutella, taitaakseen häntä salaisesti mukaansa saada. Mutta kuin tämä ei hänelle onnistunut, rupesi hän toista keinoa koettelemaan. Hän kutsui raadin kokoon ja wannotti jokaista raatimiehistä, ett'ei heidän pitänyt haastella mitään siitä, jonka hän nyt oli heille keisarin nimesä ilmoittawa. Nyt antoi hän heille ojan asiastaan ja uhkasi heitä keisarin armottomuudella, jos eivät auttaisi häntä tässä suunnassa. Mutta oli onni, että yksi raatimiehistä, Byschler nimeltä, sattui tänne tulemaan walan jo wannottua, waan sai kuitenkin kuulla, mikä lähetysmiehellä asiana oli. Piilaisesti kirjoitti hän nyt muutamalle paperille: "Katene Brents piammittain kuin waan ennätät," ja lähetti tämän hänen luoksensa. Sanoman tullessa istui Brents atrioimassa, waan hän kohosi kohta pöydän ääreltä ja matkusti kaupungista. Ei kaukana kaupungin portista kohtasi hän keisarillisen lähetysmiehen, joka häneltä kysyi: "minne menette?" — "erään sairaan ystäväni luokse," sanoi Brents. — "Möh, tulkaa huomenna luokseni puoliaiselle!" "Jos Jumala niin sallii," wastasi Brents ja kii-ruhti tiehensä. Päivänsä wietti hän muutamassa kaupungin lähellä olemassa synkeässä metsässä; yöksi käwi hän perheensä luokse, joka asui eräässä liki-tylässä, mutta päivän koittaisa palasi hän jälleen piilopaikkaansa.

Näin eleksenteli hän monta wuikkoa, waan täällä aikaa ryöstiwät taas Spanialaiset sotamiehet hänen talonsa. Wiimein selitti hän Hallen porwareille olemansa walmiina jälleen puuttumaan wirkansa toimiin, jos waan he puolestansa uskaltaisiwat häneen suostua. Mutta he wastasiwat, ett'eiwät woinet häntä keisaria vastaan warjella, ja että hänen siis tulisi itsellensä toista wirkaa etsiä. Silloin päättyi Wyrtembergin herttua Ulrik tämän mies raukan warjoksi, ja antoi kirjoittajallensa seuraawan käskyn: "saata Brents wakaisuuteen waikka minne, waan älä minulle mitään lausu hänen piilopaikastansa, että hätäwarassa woisin keisarille wannoa en ensinkään

tietäväni missä hän oleskelee.” Brents kuljetettiin nyt loitolla olevaan nuorilaaksoon, Württembergin linnalle, kussa hän kirjoitti selityksen 23:nen psalmin ylitse. Tuskinpa oli hän mailta ennättänyt, ennenkuin muuan keisarillinen lähetysmies tuli käskyllä, että Württembergin linna pitäisi hänelle paikalla awattaman. Täällä olewa linnan hoitaja oli nimittäin tunnettu hurskaaksi mieheksi, jonka tykönä ympäristöllä olemat papit useasti wieraina oliwat, josta syttyi sanoma, että Brents tässä linnassa piilotettiin. Herttua kysyi kirjoittajaltaan, josko Brents olisi tässä linnassaan, mutta kuin hänelle wastattiin: ”ei hän täällä ole,” niin käski hän linnansa awata. Lähetysmies kopeloi tarkasti kaikki kolkat linnassa, waan ei hän mitään löytänyt. — Mutta Brents pian keksi, ett’ei hän woinut wakaana olla Württembergissä, sentähden pakeni hän herttuan suostumuksella Baseliin, kussa hän eli muutamaman ajan hiljaisuudessa, wirtisti waimiansa ja luottamuksensa, ja kirjoitti selityksensä Jesajan kirjan ylitse. Mutta toisenkaltainenkin koetus oli häntä odottamassa. Hänen waimonsa kuoli Stuttgartissa, ja nyt oli hän pakotettu lastensa tähden sinne menemään. Mutta kartinaali Granwellala oli tiedusteliansa liikkehillä, ja muutamana iltana nähtiin, kokonansa odottamatta, koko joukko Espanialaisia ratsastajojta Münchenin kaupungissa: heidän päämiehensä meni waali-ruhtinaan luokse, jolta hän kutsuttiin atrioitsemaan. Nyt ilmoitti hän julkisesti asiansa; hänellä oli nimittäin keisarilta lukittu kirja herttualle, jossa käskettiin Brents lähetysmiehelle jättää, joko eläwänä tahti kuolleena. Muuan Württembergin herttuattaren täti nousi lähetysmiehen tuota hoksaamatta pöydästä ja ilmoitti koko asian herttua Ulrikille. Kirjan saatuaan kutsutti herttua Brentsin tykönsä, ja kielsi häntä sanaakaan sanomasta tähän minä nyt kuulla saisi. Nyt hän luki hänelle kirjan Münchenistä, ja käski häntä itseänsä piiloittamaan parahittain kuin hän taisi, mutta ei herttua tahtonut hänen piilopaikkaansa tietää, taitaakseen sitten etsiwille wannoakin, ett’ei hän tietänyt missä Brents oleskeli. Brents otti leipä-kakkaran kansansa ja meni

mitään sanomatta majastansa ylä-kaupunkiin. Ensimmäisestä avonaisesta portista, kuin hän täällä näki, astui hän sisälle, kapusi sitten eräälle kattoa lähellä olevalle halkopinolle, ja löysi täältä sopivan itsellensä. Seuraavana päivänä ennätti ewesti Stuttgartiin, asetti wartiat sekä kaupungin porteille että herttualliselle linnalle, jonka tehtyänsä hän näytti keisarillisen kirjansa. Herttua wakuutti ei ensinkään tietävänsä missä Brents oleskeli, waan sillei ewestille wapaasti häntä etsiä ja mukanaan wiedä, joko elävänä tahti kuolleena. Nyt kaikki kolkat Spanialaisilta sotamiehiltä kopeloitiin, ja tämä työnsä kesti kaksi wiikkoa. Joka päivä kuuli Brents kadulta, kuinka kansa iloitsi, ett'ei häntä vielä ollut löydetty. Wiimein joutuivat häntä etsimään samasta talosta, kussa hän oli piilossa: mutta eivät häntä täältäkään löytäneet, waikka sotamiehet keihäillänsä halkopinoakin kopeloiwat, ja kerran olikin keihään kärki häneen sattumaisillaan, jonka tähden hänen tähtyi vähän paikastansa wäistähtyä. Ah, kuinka iloinen hän oli, wihdoinkin kuultuansa sanottawan: "ei hän ole täälläkään!" Wiimein oli ewesti wakuutettu, ett'ei Brents Stuttgartissa löythynt, ja meni siis matkaansa. Mutta ihmeellisintä koko tässä asiassa en ole vielä kertonutkaan, sitä nimittäin kuinka Brents taissi henkensä elättää näinä kahtena wiikkona. Samaten kuin yksi naakka Pragun kaupungissa oli wälikappaleena Jumalan kädessä,

jonka kautta Dolanscius wankudessa autettiin, samaten joutui täällä munan kana Brentsin apumieheksi. Jo ensimmäisenä päivänä noin murttinan aikoina tuli tämä Brentsin luokse, muni täällä munansa ja meni sitten äänettä matkaansa, vaikka, niinkuin tietty on, kanat tavallisesti kaakattamijellansa tietää antawat minne owat munnineet, ja nyt olisi kanan kaakattaminen woinut waaralliseksi käydä Brentsille. Ensinkään epäilemättä, otti Brents munan, niinkuin Herralta hänelle sallitun lahjan, ja söi sen hynä myös palan leiwästänsä. Joka päivä tuli nyt kana samalla ajalla tänne munimaan, ja näin pidettiin Brents einheissä. Mutta sinä päivänä kuin Spanialaiset kaupungista menivät, niin eipä kana tänne enää tullutkaan, ja kuulikin Brents, kuinka kansa kaduilla haasteli Spanialaisten kaupungista menosta. Illan tultua heitti hän piilopaikkansa ja meni herttuan tykö, joka suuresti ihmetteli kuullessansa, kuinka tämä mies oli pelastettu: mutta hän oiwalsi myös, ett'ei hän enää täällä woinut Brentsiä warjella keisaria wasten, jonka tähden hän lähetti hänen Hornbergiin, omaisuutensa pääholhoojaksi. Täällä eli Brents kaksi vuotta tyhneydessä, siksi kuin Passauin sowinto hänenkin wapautti. Vielä kauwan tämän jälkeen teki hän työtänsä siunauksella; ja Saksan maan uskon-opin puhdistajoiista on hän ylistettäwin patsi Lutherusta ja Melanchtonia. Oman tahtonsa mukaan haudattiin hän Wyrtembergin tuomiokirkkoon, jaarnastuolin wiereen: "sillä," sanoi hän, "tänne tahdon minä hautani, että jos joku tälle jaarnastuolille nousisi muuta opettamaan kuin minulta julistettua puhdasta totuutta, niin woisin minä vielä haudastanikin pääni kohottaa ja hänelle sanoa: sinä waltettelet. Wyrtembergin uskon-opin puhdistajoiista owat vielä seuraawattin mainittawat: Erhard Schnepf Hessenistä, Ambrosio Blares Konstantssissa ja Saakob Andrae; kaikki he oliwat ahkeroita työmiehiä Herran wiina-mäessä.

Emme ole vielä mitään nimittäneet Ulrik Zwinglistä, joka herätettiin uskon-opin puhdistajaksi Schweitsissä, samoina aikoina kuin Lutherus Sachsenin maakun-

nassa vasten paavia kohosi; ja moneltaikin tämä mies pidetään Lutheruksen wertaisena. Hän oli saarnaaja Zürichissä w. 1518, jumalinen ja uljas mies, warustettu suurella sielun voimalla ja opilla. Pyhää Raamattua tutkittuansa joutui hänkin totuuden tuntoon, ja muuan anteen-kauppias saattoi häntä paawillisia hairauksia ahdistamaan. Hän oli pikaisempi ja ankarampi paawillisten kirkkotapain häwittämisesä kuin Lutherus, waan kuin kysymys oli wanhain wäärinkäytösten ja hairausten raiwoamisesta, niin oli hän kaikissa kappaleissa yksimielinen kuin tämäkin. Mutta uutta uskontoa määrätessä joutuivat he yhdessä kappaleessa toisistaan erkanemaan, ja tämä olikin yksi pääkappaleista, sillä kysymys oli Herran pyhästä Ehtoollisesta. Lutherus päätti, ett'ei tämä ainoastaan ollut muisto-juhla, niinkuin Zwingliltä päätettiin, waan että ihminen myös pyhää ehtoollista nauttiesaan totisesti osalliseksi tehdään Kristuksen ruumiista ja werestä. Tätä kiistaa heidän välillänsä ei voitua sovitaa, ja tämän tähden erkanivat molempain lakokunnat toisistaan — ja erillänsä ovat he vieläkin. Lutherus ei juinkaan etsinyt ihmisiltä nimensä ylistystä, mutta hänen oppinsa tunnustajat kutsuivat kuitenkin itsensä Lutherilaisiksi. Niitä jotka seuraawat Zwinglin uskontunnustusta kutsutaan Reformeeratuiksi. Walitettava on, ett'eivät nämä muuten niin ylistettävät miehet woineet kaikissa uskon-opin kappaleissa yhdistyä ja yhdessä toimittaa sitä juurta työtä, johon he oliwat kutsutut. Kuinka paljon pahaa, jota eivät he edes woineet ennustaa, silloin olisi wältetty! — Wuosina 1520—1525 pääsi uskon-opin puhdistus Zürichissä woiiniin. Bern, Basel ja Schaffhausen seurasiwat samaa esimerkkiä, vuosina 1528—29, ja pian tunnusti suurin osa Schweitsin maakunnasta tätä oppia. Paljon olisi terrottawaa Joh. Ekolompadiuksesta, Simon Grynäuksesta, Hallerista, Manuelistista, W. Farelista, Seb. Hofmeisteristä ja monesta muustakin Herran palveliasta Schweitsin maakunnassa, waan ei wähäinen kirjamme salli laweampaa kertomusta heistä; tahdomme tässä kuitenkin yhtä asiata ker-

toa. Kuin opin puhdistus Zyrichistä leweni muihin pienempiin maakuutiin, niin olivat erään wähäisen, Wessen nimisen kaupungin asujamet warsin taipuneita luopumaan paawillisista hairauksista; mutta Schweitsin maakunnan hallitus, jonka alle kaupunki kuului, wainosi opin puhdistusta ja lähetti siis tänne erään wirtamiehensä kansaa asettamaan. Kaupungin asujamet wastasivat olewansa esiwallalleen kuuliaisia kaikissa muissa kappaleissa, waan eivät uskon-kappaleissa woineet kuuliaisia olla, sillä tässä suunnassa tuli heidän Herralle ainoastaan tiliä tehdä. Muutamat nuoret pojat alkoivat nyt, wirtamiehen läsnä-ollessa, pyhän kuvia kirkosta kantaa, ja tienristihkseen tultuansa, laskiwat he kuvat maahan ja sanoiwat niille: "tuo tie kuljettaa Schwytziin, tuo Glarukseen, tuo Zyrichiin ja tuo Ruuriin; walittkaa nyt yksi niistä, ja menkää täältä rauhasa; mutta jos waan ette pian täältä kiiruhda, niin me poltamme teidät." Kuin eivät nyt pyhän kuvat paikaltansa liikkuneet, niin he nuotiolle wis-

tattiin ja poltettiin. Samalla lailla osoitti kansa monessa muusjain paikkakunnassa ensimmäisessä kiwaudesansa intonja wiattomia kirkon kuvia vastaan, mutta eivät kaikki yhtä kiwaasti ahkeroineet todellista sydämen parannusta. Zwingli menetti henkensä Schweitsiläisessä uskon sodassa, w. 1531, jolloin hän sotajoukkoa seurasi sotasaarnaajana. Samana vuonna kuoli myös hänen uskollinen apulaisensa

Johan Etolampadius, saarnaaja Baselissa. Wähää ennen kuolemaansa laski hän kätenjã sydãmellensjã ja sanoi: "tããllã asuu kirjãas walo." Sitten luki hãn 45 psalmin ja sanoi: "auta minua Jesu Kriste!" Tãman sanottuansa hãn kuoli. Zwinglin kuoltua jãtkettiin uskon-opin puhdistuksen työ Schweitsissjã Genfilãiseltã Johan Kalwinilta. Hãn oli nerokas mies ja wakaisella luonnolla warustettu: Schweitsissjã, Ranskan maalla, Hollannissjã ja Skottlannissjã olevat puhdistetut kirkkokunnat owat hãnelle erinomaisesti kiitollisuutta welkapããt. Hãn työskenteli erinomattain kirkko-jãrjestyksen ja kirkko-rangaistuksen puhdistamisessa ja woimiin saattamisessa, ja tãtã paitsi matkaan saattoi hãn paljon hyvãã Pyhãn Raamatun selittãmisellãnsjã. Oli-opisto Genfissjã joutui hãnen ja hãnen jãlkillãisensjã Theodor Bezan kautta tãimitarhãssi monelle uskolliselle opettajalle, jotka muissakin maatunnissjã kylwiwãt hãnen opinkappaleitãnsã.

Lutheruksen uskollisen apumiehen Filip Melanchtonin, jota "Saksan maan opettajaksi" kutsuttiin, tãntyi Lutheruksen kuoltua wielã montakin wãikeata ja tãtterata kãrssiã, sillä senãikuijet kiistat oliwat monenkaltãisia, ja hãnen sydãmensjã oli hellã, jonka tãhden hãn myös useasti oli alakuloinen. Mutta koska hãnellã oli wilpitöin usko ja sydãmellinen rakkaus Jumalaan, niin sai hãn myös oiwãltaa Jumalan awun rikkãuden. Seuraawa kertomuskin woipi tãman todistaa. Edellã olemme jo maininneet Torgauin kokouksesta: tããllã fierthi montakin juurta murheen syhtã, ja Melanchton olikin erinomattain mieli-alainen, kuin hãn kokous-huoneesta kutsuttiin joltakulta kuin tahto hãntã haastatella. Kokous-huoneesen jãlleen palautumãissjãnsãan jãttui hãn tulemaan muutamaaan huoneesen, kussa kolme waimopuolta töissjãnsã työskenteliwãt, waan kuitenkãin samalla haawaa opettiwat lapsiãnsã rukoilemaan Jumalaa ewankeliumillista oppia warjelemaan. Sydãmellissjã kiikutussjã kunnateli Melanchton nãiden hentoin lasten rukouksia. Kiemu loisti nyt hãnen silmissjãnsã kuin hãn jãlleen tuli samaan kokous-huoneesen, lusta hãn oli niin mieli-alaisena mennyt. Ohmetellen kyysi Lutherus

häneltä syhtä tähän. "Älkäämme urhoollisuuttamme kadottaako," vastasi Melancton lohduttaen, "sillä nyt ikään olen nähnyt minäkaltaiset sotamiehet edestämme sotivat, ja he ovat voittamattomia: minä näin ja kuulin, kuinka pienet lapsemme rukoilivat Jumalaa edestämme, eikä Jumala voi olla heidän rukouksiansa kuulematta." Melancton kuoli Suhtikuun 19 päivänä w. 1560, 63:men vuoden ja 63:men päivän vanhana. Kuolema-wuoteellansa ollessaan kohosi hän vähä wuoteellansa ja sanoi äänensä: "ouko waan Jumala kanssamme, niin ken meitä woipi wastustaa!" Kuin nyt häneltä kysyttiin, josko hän jotakuta toivoisi, wastasi hän: "en muuta toivo, kuin waan taivasta!" ja nyt heitti hän henkensä.

Waikka ei paawiswalta wäkiryhynäköllä mitään woinut pian lewenewää uskon-opin puhdistusta vastaan, niin olemme kuitenkin nähneet, kuinka monikin vielä sai kärsiä tämän wallan wanhaa wainoa totuutta wasten, ja silloinkin ilmestyi ewankeliumin voitollinen woima, jonka edestä he itsensä uhrasivat. Näin sanoi Johan Heuglin Lindauista, joka Rostnitsissa poltettiin, kuin kuolema-tuomio hänelle julistettiin: "ah, Jumala teille tämän anteeksi antakoon, sillä ette te tiedä mitä teette." Leonard Kaiser, muuan ewankeliumillinen saarnamies, poltettiin Bajerissa, ja kuoli urhoollisuudella ja lujalla luottamuksella. Hollannissa haudattiin kaksi waimopuolta eläwältään, sentähden että ewankeliumia tunnustiwat, waan ei-wät hekään kadottaneet luottamustansa. Henrik Zytzen Ditmarschista osoitti erinomaista kärsiwällisyhttä kuin häntä murhasivat. Lutherilais-opin ensimmäiset werellä todistajat, nuori Augustinilais-munkki Henrik Boes ja Johan Etsch, jotka, kauan waukeudessa waiwattuina, w. 1523 eläwältä poltettiin, osoittiwat myös ihmeteltävää wakinaisuutta. Kuin nuotio sytytettiin, sanoi yksi heistä: "tämä on päivä, jota jo kauan olemme halunneet, se päivä jolloin meitä Kristuksen kanssa yhdistetään." Nuotiollansa lauloivat he, wuorolaulaen, tätä ylistys-wiesua: "O Jumala! me sinua ylistämme;" ja muutamia kertoja sanoivat he: "Herra Jesu, armahda meitä!" Toi-

tori Lutherus on kirjoittanut kauniin wirren heidän marttyri-kuolemastaan.

2. Uskon-opin puhdistuksen historia Englannissa ja Skotlannissa.

Marttyreihin veri on aina näyttänyt olevansa kylvösiemenenä kirkolle, ja mitä siis edes ihmettelemme Englannin kirkon kukoistavuutta: sillä ei tämä kirkko ole ollut marttyreja vailla, ja tuskin on uskon-opin puhdistus missäkään maanääressä niin kovia kamppauksia kärsinyt kuin Englannissa, joka kaukaisista ajoista huostansa kätki niin monta siementä paremmalle kristilliselle aikakaudelle. Wilefistä olemme jo ennen lausuneet. Hänen Raamatun käännöksensä oli ajallansa suuresta arvosta; mutta kuin ainoastaan rikkaille oli wara ostaa kirjoitettuja Raamattuita, niin pysyi suurin osa kansaa kuitenkin synkeässä pimeydessä. Aikasempia koetuksia kansalle jaksaa kristillisyyden opetuksia on tuo niin kutsuttu Röyhäin-Piplia (*Biblia pauperum*), joka painettiin vuonna 1420. Se sisältää neljäkymmentä puupiirroskuvaa, sillä kone kirjaimia painaa ei vielä silloin ollut keksitty. Jokainen näistä tauluista on jaettu kolmeen osaan, jotka kuvailevat tapauksia piplia-historiasta, mutta kuvat ovat törkeitä ja wajonaisia; niitä seuraa lyhyt kirjoitettu selitys. Joilla ei ollut waraa Raamattua ostaa, he taifuivat kuitenkin tällä lailla vähilläkin waroillaan aamata itsellensä tiedon muutamista pipliallisista tapauksista. Tästä kirjasta ei ole monta kappaletta enää tänä päivinä, ja jotka jällellä ovatkin, ne ovat yleiseen lehtiä vailla, rewityitä ja kuluneita. Waikka vielä tämä keino Raamatun totuuksia opettaa oli saugen wajonainen, niin moni kertomus kuitenkin todistaa, että tämäkin uupuvainen opetus ilolla vastaan otettiin ja hywää waukutti. — Italialainen Raamatun käännös oli painettu jo w. 1471, Flaamilainen w. 1475, Espanjalainen w.

1478, ja Böhmiläinen w. 1488. Ensimmäinen Uuden Testamentin käännös Englannin kielelle painettiin w. 1526 Antwerpenissa. W. Tyndal toimitti tämän käännöksen. Arwattawa on että tämä kirja oli terwetullut wieras minne se waan enmätti. Mutta jotka tätä wierasta Englantiin kuljettiwat ja siellä lewittiwät, he saivat monta kowaa kärsiä. Tyndalikin petollisuudella wangiksi saatiin, ja w. 1536 hän Flandernissa hirtettiin ja poltettiin. Hänen viimeinen ja useasti uudistettu todellinen huokauksensa oli: ”o Herra, awaa Englannin kuninkaan silmät!” Hänen kumpaisetkin apumiehensä poltettiin, yksi Englannissa, toinen Portugalissa.

Uskon-opin puhdistuksen aikoina hallitsi Englannissa Henricki VIII (1509—1527), joka oli hlpeä, itsepintainen ja raju hirmuwaltias. Hän halusi saada kseen paawilta jotakuta kunnia-nimeä, ja saiin Uskon Puolustajan nimen, kirjoitettuaan kirjan Lutherusta vastaan. Henricki etsei eroa laillisesta puoliosiansa; mutta tähän ei paawi tahtonut suostua. Tästä Henricki kiwastui ja päätti kotonansa erota paawiswallasta, jonka tähden hän julisti itsensä Englandilaisen kirkon päämieheksi: mutta ei hän kuitenkaan luopunut paawillisista opin-kappaleista. Hän katsoi somemmaksi, itse hallita kirkollisissakin asioissa, kuin olla muiden hallituksen alla, ja hän kadehti ja wihasi Lutherusta, jonka kirjoja näinä aikoina hartaasti Englannissa luettiin. Ei uskon-opin puhdistusta hänen aikansa matkaan saatettu, ehkä Thomas Cranmer, joka joutui Canterburyn arkki-piispaksi, kuitenkin taifi niin paljon wai kuttaa, että Jumalan-palwelus pidettiin Englannin kielellä, ja että Pyhä Raamattu pääsi kansan luettawaksi; waan jopa tänäkin erkaneminen paawiswallasta oli paljon arwoinen. Mutta enemmän tehtiin Henrickin nuoren jälkiläisen Edward VI:n hallituksen aikoina. Cranmerin ja muutamain Saksalaisten uskon-opin puhdistajain kautta perusti hän uuden kirkollisen järjestyksen Englannissa. Cranmer ja Ridley kirjoittiwat, refermeerattuun mukaan, uskon tunnustuksen, jossa oli 42 pääkappaletta, waan joidenka luku sitten Elisabetin halli-

tesja vähennettiin kolmella pääkappaleella, ja tämä on vielä nytkin Englannin piispallisen kirkon uskon-tunnustuksena. Mutta ennenkuin tämä kirkon uudistaminen ennätti voimiinsa, kuoli Edward VI:des ja hänen sisarensa Maria, joka paavillista oppia harrasti, joutui hallitukseen. Hän oli pedon-kaltainen, niinkuin ijänsäkin, ja hävitti kohta kaikki tehdyt parannukset. Hänen neljävuotisen hallituksensa aikana murhattiin 400 ihmistä nuotiolla, koska ewankeliumillista oppia tunnustivat. Heidän seasjansa oli J. Hooper, Hugh Latimer, Ridley, Rogers ja muitakin mainittavia miehiä. Arkki-piispa Cranmer pantiin wankeuteen ja taiwutettiin uhkauksilla ja lupauksilla uskoansa kieltämään; mutta pian tuli tämä heikko wanhus urhoollisemmaksi, ja sanoi uskoansa kieltäneen ainoastaan kuoleman pelwosta, waan nyt olewansa walmis kuolemaan. Maaliskuun 21 päivänä w. 1556, astui hän uliaasti nuotiolle, poltattii ensin oikean kätensä, jolla hän oli kieltämisensä alle kirjoittanut, ja heitti henkenä näillä sanoilla: "Herra Jesu, huostaa henkeni!" Muutamat pakenivat Saksan maahan, joutuivat Johan Kalwinin pariin, ja kotiin tultuansa perustivat niin kutjutun puritaanilais-kirkkokunnan, joka ei suostu Englantilaiseen kirkko-sääntöön, ei paawilaiseen kirkko-järjestykseen, eikä waltakirkon tapoihin. Tämä waltakirkko sai muotonja kuningattaren Elisabetin warjon alla; hän oli Maarian jälkiläinen ja saattoi puhdistetun uskon-opin walloilleen koko Englannin maassa. Nyt tahdon teille kertoa muutamia erityisiä wiwauksia kiihistä paawiswalleen ja puhdistetun uskon-opin välillä Englannissa.

Kerran sanoi muuan katoliikkilainen pappi Tyndalille: "parempi olisi olla ilman Jumalan la'ita, kuin paawin lakia paitsi." Tyndal wastasi: "en minä ole millään paawista, enkä hänen lakiloistansa; ja jos Jumala sallii minulle elämän aikaa, niin tahdon minä muutamana vuoden kuluttua saattaa asian sille pohjalle, että jokinhen tyntö-poikakin woipi enemmän osata Raamattua kuin minä itse, waikka olen kouluja käynyt ja pappi.

Johan Brown istui kerran wenehellä kulleisjansa muutaman papin kanssa wierettäin. Hän tunnusti Uutta Testamenttia lufewansa ja lausui myös jotakin messua wasten. Muutamia päiwä myöhemmin temmastiin hän atrilla ollessaan perheestänsä sekä ystäwistänsä ja pantiin wankeuteen, eiwätkä he edes tietää saaneet missä häntä wanfina pidettiin. Nyt pantiin hän paljain jaloin tulleisille hiilille. Tämä tapahtui paawillisten hli=pappein Warhamin ja Fischerin käsystä, koska toivoivat tällä lailla saada häntä uskostaansa luopumaan. Mutta häntä wahwistettiin, että hän wakaana pysyi, waikka häntä kyllä julmasti kidutettiin. Kahden kuukauden mailla oli hän jo wankeudessaansa ollut, kuin muuan hänen palffa=piikansa löysi hänen wanfi=ruomassa ja näki, kuinka hänen jalkansa oliwat poltetut kantapäätä myöten, kuullen myös, että hän seuraawana aamuna eläwältä poltettaisiin. Hänen waimonsa tuli sitten hänen tykönsä ja istui koko yön hänen luonansa. Brown ilmoitti nyt hänelle kaikki, minkä hän oli kärsinyt ja manasi häntä kasvattamaan heidän lapsiansa Jumalan pelwossa. Seuraawana päiwänä kuoli hän nuotiolla. Hänen viimeiset sanansa oliwat: "sinun käsiiis huostaan minä henkeni: sinä olet minun pelastanut, sinä uskollinen Jumalani!"

Wuonna 1519 poltettiin Cowentryssä seitsemän martyria, kuusi miestä ja yksi waimopuoli. He otettiin wangiksi keskiwiikkona piina=wiikossa, sillä kanteen pohjalla, että oliwat opettaneet lapsillensa Isämeidän ja Jumalan hymmenet käsyt Englannin kielessä. Nämä kuusi miestä tuomittiin tulesa kuolemaan, mutta waimopuoli wapauteettiin. Tämä tapahtui iltaisella, ja Simon Mourton, piispan palwelia, tarjousi nyt häntä kotiinsa saattamaan. Matkalla kessei hän muutaman paperiwihkon waimon hihassa. "Ah," sanoi hän, "mitäs teillä tuossa on?" Nyt weti hän wihkon käsille ja näki tässä Herran rukouksen, Jumalan hymmenet käsyt ja uskontunnustuksen Englannin kielessä. "Ahaa," sanoi hän, "onkos niin? Palautukaa nyt waan jälleen kanssani, yhtä tekee jos tapahtuwa tapahtuu ennemmin tahi myöhemmin." Nyt kuljetettiin

waimo jälleen piispan tyköön, joka heti kohta tuomitsi hänen kuolemaan. Huhtikuun 4:tenä päivänä he kaikki

nyhtä haavaa poltettiin. Muuan heidän ystävästään, Robert Selke, pääsi tällä kertaa pakoisalle, mutta kaksi vuotta myöhemmin saatiin hän vangiksi ja Cowentryyn kuljetettiin, kussa hän seuraavana päivänä poltettiin.

Kuin kuningas Henrik VIII:s oli, ennen mainitusta syystä, eronnut paavin wallasta, walloitti hän itsellensä saman wallan muiden omatuntoin ylitse kuin paavin, ja wainosi jokaista toisin ajattelemaa. Näinä aikoina oli Londonissa eräs koulumestari nimeltä Johan Lambert, joka oli kirjoittanut jotakin paavillista oppia vastaan. Kuin hän tämän tähden piispan eteen kuljetettiin, lykkäsi hän asiansa kuninkaalta tuomittawaksi. Henrik, joka mielellänsä tahtoi näyttää offeluintansa taisteissa, päätti julkinaisesti hänen kansansa taistella. Hän kokosi siis kaikki suurensa ympärillensä, ja nyt pakoitettiin Lambert raiska hänen edessänsä Kristuksen asiata puolustamaan. Mutta ei sittenkään Lambertin kansa oikeutta myöten menetetty; sillä piispat oliwat kiivaita, eivätkä vastanneet siihen minkä hän todelksi näytti. Wiimein työsi kuningas häneltä, josko hän tahtoisi elää tahti kuolla. Kuin ei nyt Lambert suostunut totuulta kieltämään, niin tuomittiin hän poltettawaksi. Hänen lipunsa oli kaubis-

tawa, sillä koska motio ei ollut tyllin tulinen, paloi häneltä ainoastaan käsiwarret ja sääret, mutta hänesjä pysyi kuitenkin henti, jiksi kuin muuan sotamies häntä kehästi, ja silloin huusi hän: "ainoastaan Kristus! ainoastaan Kristus!"

Edward VI:n hallituksen aikana pidettiin Jumalan-palvelus Englannin kielellä, ja kansa sai Pyhää Raamattua lukea äitinsä kielellä. Hän oli itsekin Raamatun ystävä. Kerrotaan kuinka hän kerran poikana ollessaan, muutamana tasa-ikäisensä kanssa leikitesjään, tahtoi jotakin ottaa muutamasta kaapista, jonne ei hänen pituutensa plöttynytään. Leikki-kumppalinsa tarjosi nyt hänelle muutamana suuren Piilian hänen jalkainsa alle; mutta Edward nuhteli poikaa tämän tähden, ja sanoi hänelle, kuinka kelmottomasti se olisi tehty, että näin pyhää kirjaa, joka niin kalliin tawaran sisälti, jaloillansa tallata. Kun hän kruunattiin, tuotiin kolme miekkaa esille, hänen kolmen waltakuntansa merkiksi. Hurstas Edward muistutti yhden miekan vielä puuttuwan. Läsnäolewat wapasukuiset kysyiwät nyt, "mikäs miekka sitten?" Hän wastasi: "Piilia, sillä se kirja on hengen miekka ja muita parempi." Mutta kuin, hänen lyhykäisen hallituksensa jälkeen, hänen sisarensa Maaria joutui kuninkaalliselle istuimelle w. 1553, muuttui Jumalan-palvelus taaskin Latinan kielellä pidettäväksi, saarnaaminen ja lukeminen kiellettiin, ja jolla waan Raamattu eli Uusi Testamentti löydettiin Englannin kielellä, hän oli kohta syhypää keretti-kuolemaan. Kuitenkin löytyi vielä erithyisissä maan paikoissa ihmisiä, jotka, milloin waan taitsiwat, hiljaisuudessa kokountuivat, Jumalaa wilpittömästi ja todellisesti rukoilemaan, waikka vielä heitä useasti keksittiin, waikka monikin heistä kuolemaan tuomittiin, ja heidän seurakuntansa kaikella waimalla raiskattiin.

Yksi heidän saarnaajoihstansa, Rough nimeltänsä, otettiin wangiksi Joulukuun 12 päivänä 1557, joka oli sunnuntaipäiwä. Samana päivänä oliwat uskowaiset kokountuneet Herran Ehtoollista toistensa kanssa nautitsemaan: mutta tämä kokous ilmiin saatiin ja kaikki k'o'osja

olewat vangiksi tehtiin; heidän seurasensa eli Hough ja Simpson. Hough vietiin Londonin piispan luokse ja häntä syhtettiin, että hän oli päättänyt, leivän ja viinan alttarin sakramentissa ei muuttuvan Kristuksen ruumiiksi ja vereksi; että hän oli asettanut itsensä messua ja latinan kielistä Jumalan-palvelusta vastaan; että hän oli haastanut paavia vastaan, ja kieltänyt hänen erhetymättömyyttensä; että hän oli kirjallista kansakäymistä tähtännyt niiden kansa, jotka uskonsa tähden olivat vastakunnasta paenneet; että hän Roomista tultuaan oli jannonut täällä nähneensä aivan vähän tahi ei ensinkään hyvää, mutta paljon pahaa, j. n. e. Näistä syistä poltettiin hän kymmenen päivää myöhemmin Londonin kaupungissa, Smithfieldin kedolla, kussa nyt Berttuli-päivän markkinat pidetään. Hänen seurasensa poltettiin myös muuan hänen seurakuntaansa kuuluva waimopuoli, Margareta Mearing nimeltä. Hänen apulaistansa Simpsonia kiduttivat he kaikella lailla, häneltä tietää saadakseen kutka kaikki tähän heidän seurakuntaansa kuuluivat; mutta hän wahvistettiin Jumalalta wakaisesti tuskiansa karsimään, ja Maaliskuun 28 päivänä poltettiin hän Smithfieldissä, ja hänen seurasensa Hough Fokse ja Johan Dwenish. — Mutta monta kertaa sai tämä vähäinen hiljaisten kristittyin seurakunta myös juloisesti keksiä Jumalan warjelewata armoa, sillä monesti wälttiwät he wihollistensa pauloja.

Thomas Tomkins, muuan kaupuri, ylistettävä hurstautensa tähden, oli ensimmäisistä Maarian hallitessa poltetuista. Kuin ahkerat perheen emännät toivat hänelle lankojaan kudottawaksi, piti hän rukouksia heidän seurasensa entisten aikain tawan mukaan: eikä hänen hurstautensa ollut ainoastaan joku ulkonainen warjo, waan sydämeestä se wirui, sillä koko hänen elämänsä oli jokaisessa suunnassa siihen mukawa. Mutta hänenkin päällensä kannettiin piispa Bonnerille, hänen olewan Roomalais-kirkon wastustajojita; hän pantiin wankuteen, ja monta kertaa tutkittiin kuuden kuukauden kulnessa. Piispa kiusajansa kidutti häntä, nyhtäsi osan hänen parrastansakin;

ja nähtyänsä, ett'ei hän kuitenkään saanut tätä miestä wakuudestaan luopumaan, tahtoi hän tiusata häntä vielä julmemmalla lailla ja antaa hänelle ikäänkuin esimawun tuolemasta. Muutamana päivänä kuin joukko pappeja oli piispan luokse kokoontunna, lähetti hän Tomkinsin tänne tuottamaan. Suuri waksi-kynttilä seiso pöhdällä. Piispa otti kankuria formesta ja piti hänen kätensä kauwan aikaa kynttilän liekissä. Tomkins, joka koki piispan sangen wihaseksi, luuli viimeisen hetkensä nyt tulleen, ja antautui siis Jumalan huostaan näillä sanoilla: "Herra sinun käsiis huostaan minä henkeni!" Hän kertoi sitten muutamalle ystäwällensä, ett'ei hän kätensä poltettaisja ensinkään kipua tuntenut, waan taisi liikkumatta seisoa, siksi kuin hänen suonensa niin kauwan olivat poltetut, että weri heistä turstahti yhden papin poskille, jonka tähdenkin piispa wihdoin herkesi poltostansa. Wuonna 1555 poltettiin Tomkins Smithfielbissä ja kärsi kuoleman ihmeteltäwällä kärsiwällisyydellä ja wakuudella.

Yöllä ennenkuin piispa Hooper Gloucesterissa poltettiin, rukoili muuan sokea poika, Thomas Drowry nimeltä, saadaikseen häntä tervehtiä, ja tämä hänelle sallittiinkin. Piispa haastatteli poikaa, ja keksittyänsä häntä hywin perustetuksi uskossa Kristukseen, sanoi hän hänelle: "ah, poika raukkaseni, Jumala on näkösi sinulta ottanut — minkä tähden? — sen hän itse parahittain tietää: mutta hän on sinulle lahjoittanut paljoa kalliimman walon, sillä hän on warustanut sielusi tiedon ja uskon silmällä. Lahjoittakoon hän myös sinulle armonsa häntä alituisesti rukoillaksesi, ett'et tätä näköäsi kadottaissi, sillä silloin olisit sekä ruumiillisesti että hengellisesti sokea." Jo seuraavana vuonna kutsuttiin pieni Thomas Hooperia seuraamaan. Hiippakunnan kancleeri oli läsnä tätä sokeata poikaa viimeisen kerran tutkittaissa, ja hän kertoi tohtori Williams'in sanoneen, kuin ei poika woinut uskoa ehtoollis-leiwän Kristuksen ruumiiksi muuttuwan: "sinä olet kerettiläinen ja poltettava: kuta on sinulle kerettiläis-oppisi opettanut?" "Te itse, herra kansleeri," wastasi poika. "Milloinkama taimaan nimesjä tuota olisin tehnyt?" kysyi pel-

wolta valloitettu kansleeri. "Tuolla paikalla sen teitte," sanoi poika, saarnastuolille osottaen. — "Milloinka tuota tein? — "Silloin," vastasi poika, "kuin ette ainoastaan minulle, vaan kaikille muillekin sanankuulioille sakramentista saarnasitte; silloin te sanoitte sakramentin olevan hengellisesti huostattavan uskossa, eikä lihallisesti niinkuin paavilliset oppettavat." Tosi olikin että Williams näin oli opettanut ewankeliumillisen kuninkaan Edwardin päiwinä, mutta nyt kuitenkin vastasi tämä hämytöin wala-patto: "noh, tee sinä minun laillani, niin saat, niinkuin minäkin, henkesi pitää ja pääset nuotiolla kuolemasta." Poika vastasi: "josko te teette Jumalata, hänen sanaansa ja omatuntoanne vasten, niin en minä kuitenkään tahdo niin tehdä." "Jumala sinua silloin armahdaan," sanoi kansleeri, "jillä minä langetan kuolema-tuomion ylitse." "Jumalan tahto tapahtukoon!" näin sanoi nyt poika sydämellisesti. Tästä kaikesta heltyi kamreerin sydän, jotta hän välittäjäksi rupeesi ja sanoi: "häwetkää toki; tahdotteko itseänne tuomita? Heittäkää toiselle tuomiota langettaa." Nyt vastasi tämä paatunut mies hänelle: "lattia tahdon minä seurata, ja itse istua tuomio-istuimellani, niinkuin wirkani waatii." Tämä sokea poika raukka jäi paikalla tuomionsa, ja nuotiolla hän henkensä heittäin.

Kuin martthyri Johan Lawrence piti poltettaman Colchesterissa, olivat hänen jalkansa pitkällisestä kiwusta niin hellät ja woimattomat, että häntä tuolilla kannettiin nuotiolle. Hänen vielä tuolilla istuisjaan tuli joukko lapsia nuotiolle, ja monta kertaa heiltä silloin nämä sanat lausuttiin: "Herra tähtä lupauksesi ja wahwista palveliasi." Nytkin oli Jumala itsellensä valmistanut ylistyksen lapsukaiden suusta. — Kun Lauri Saunders vuonna 1555 nuotiolle kuljetettiin, suuteli hän paalia näillä sanoilla: "terwe Jesuksen risti, terve iankaikkinen elämä." Muutamia aikoja tämän jälkeen tuomittiin eräs mies, Barber nimeltä, liekissä kuolemaan. Päiwä koitti, jolloin häntä piti murhattaman, — hän wiettiin Smithfiel-diin ja paaliin nidottiin. — Halot olivat jo hänen ympärillensä pinotut, ja odotettiin ainoastaan käskyä nuo-

tiota sytyttää. Juuri tässä tärkeässä silmänpäpähksessä, lensi tänne sanoma kuningattaren Maarian kuolemasta, ja wirtamiehen täytyi nyt luopua murhatyöstänsä, jiksi kuin uuden kuningattaren Elisabetin käsky tässä suun-
nassa ilmiin tulisi. Kun nyt tämä protestantteja war-
josi, niin Barberkin wapautettiin. Muistoksi tästä kum-
mallisesta pelastuksestaan, jonka kautta hän tennastiin
niinkuin kela tulesta, maaluutti hän, wankeudesta pääs-
thänsä, muutaman kuwan Elisabetistä, jonka ympärillä
olewat sivistukset tätä tapusta kuwailiivat, ja testamen-
tissansa määräsi hän tätä kuwa suwusjansa warjelta-
waksi, tulewille ajoille muistomeriksi.

Wiimein lahjoitti Elisabet w. 1558 alamaijillensa
heiltä kauan harrastetun wapauden puhdasta kristin op-
pia harjoittaa. Mutta ei Anglikaanilainen kirkko koto-
nansa yhdistynyt ei lutherilaisten eikä reformerattuihin
kanssa, waan sai oman järjestyksensä ja pysyi piispalli-
jessa kirkko-hallituksessa, jonka tähden sitä myös piispal-
liseksi kirkoksi kutsutaan. Kuitenkin he paremmin lä-
henewät lutherilaista kirkko-oppia. Heistä erfaniivat ne
jotka paremmin lähestyiwät reformeerattuihin, tahti oman
luulonja jälkeen, apostolein oppia. Eiwät he siis woineet
kärsiä mitään heidän mielestänsä paawillista. Paawilli-
sen opin-puun pakulaksi päättiwät he ulkonaista papis-
pukua, ristimerkkiä, kirkon-kelloja j. n. e. Kaikista tämän-
kaltaisista tahtoivat he kirkkonsa puhdistetuksi, jonka
tähden heitä Puritaneiksi (puhdas-uskoisiksi) kutsutaan.
Eiwät he arwo-eroitusta tee pappein wälillä, sillä kaikki
heidän pappinsa kutsutaan presbytereiksi (wanhimmitiksi),
josta heitä myös Presbyterilaisiksi nimitetään. Mutta
oja vielä näistäkin kaudemmalle päättyi: he tahtoivat olla
kotonansa "wapaita" sekä presbytereistä että synodeista,
ja päättiwät että jokaisen seurakunnan tulisi itseänsä hal-
lita, jonka tähden heitä kutsuttiin Independentteiksi (wa-
paita). Baptistalaisiksi (kastajoiksi) heitä taas nimi-
tetään, jotka lasten-kasteen kieltäwät ja jotka siis kasta-
wat täysi-ikäisiä. — Yleiseen on mietittäwä kuinka re-
formeerattu kirkkokuva on haaroittunut moueen eri lah-

koluntaan, joka asia parahittain nähtäks Englannissa ja Amerikassa.

Skotlannisjakin pääsi puhdistettu uskonoppi aikaisin kylwylle. Kirkon parannus perustettiin täällä Patrik Hamiltonilta, joka Saksan maalla oli oppinut Lutheruksen oppia tuntemaan, mutta hänenkin täytyi nuotiolla henkensä heittää w. 1524, 24:jän vuoden vanhana, ja hänen viimeiset sanansa olivat: "Herra Jesu, huosta henkeni!" Hänen kuoltuansa jatkettiin puhdistuksen työ Johan Knoxs'ilta, joka oli uskon hartaudesta palawa mies ja lii liittolainen Kalwinin kanssa. Monen kiistan jälkeen, joissa hän osoitti erinomaista, melkein innollistakin urhoollisuutta, saattoi hän asian sille pohjalle, että reformeerattuun oppi ja presbyterilais-sääntö päätettiin walta-opiksi Skotlannissa; ja näin päätettiin, vaikka vielä kuninkaallinen huone pysyi katoliikkilaisessa uskon-tunnustuksessa. Knox kuoli w. 1572. Irlannissa koe-tettiin myös puhdistettua oppia kylwää, mutta ei tämä kylwy täällä milloinkaan ole tahtonut päästä juurtumaan: ja vieläkin huofaa Irlannin onnetoin maa paawillisen ikeen alla, eikä tuo olekkaan tämän maan ainoa onnettomuus.

3. Uskon-opin puhdistuksen historia Italiassa ja Spaniasa.

Tahtoisiwatto ihmiset rakentaa muuanta Babelin tornia, ja tahtoisiko Jumala estää tätä taivaasen asti kohoamasta, niin tarwitseisi hän ainoastaan hämmentää heidän kieltänsä. Tämänkaltaisen hämmennyksen synnytti hän uskon-opin puhdistuksen aikoina, estääkseen paawis-wallan Babelin tornia ylemmälle kohoamasta, ja luonnollisesti olikin tämä hämmennys ankaran tornin tienoil-la, kussa työntekijät eivät vielä tahtoneet työstänsä luopua, vaikka niin monta työntekijää oli heistä luopunut, koska olivat ruvenneet toista kieltä puhumaan. Sillä

Italiasakin harrasti moni uskon-opin puhdistamista, koska kirkon turmelus täällä paremmin kuin muualla näyttäytyi, ja koska eivät rehelliset ihmiset voineet luotansa poistaa tuota ajatusta, ett'ei asia kauvemmin woinut tällä lailla pyyhä, kaiten häwiölle joutumatta. Samoina aikoina kuin Lutherus kohosi Saksan maalla saarnaamaan, kirjoitettiin paavin vaatimuksesta neljältä kartiniaalilta ja neljältä muulta yli-papilta eräs kirja paawille kirkon puhdistuksen tarpeellisuudesta. Se luettelivat ensiksi tässä kirjassansa koko joukon wäärin-kähtöksiä, jotka olivat päässeet kirkkoon lymymään ja joita pitäisi siitä nyhtää: kirjansa lopettivat he seuraavilla sanoilla: "Noomin kaupunki on kirkon äiti ja muiden kirkkoin haltiatar; sentähden pitäisi Jumalan-palvelus ja elämän raitteus täällä erinomattain kukoistaa. Mutta ah! pyhä isä, muukalaisetkin närkästyvät nähdesjään, kuinka oppimattomat ja huolimattomat papit pyhän Pietarin kirkossa messua lukevat. Voi, kuinka tässä kaupungissa eletään! Haureelliset naiset waeltawat ympäri kunniallisina ihmisinä ja julki päivällä nähdään heidän seurassansa armossa pidettyjä miehiä kartinaaalein sifulaisista ja papeista. Me toivomme, että teidän pyhhyttenne on määrätty Kristuksen nimen wirtwoittajaksi, joka nimi on unhotettu kansassa sekä papissäädhyssäkin; jotta hän parantaisi sairautemme, ja paluuttaisi Kristuksen lauman yhteen lammas-huoneesen: jaa, että hän käännyttäisi meistä Jumalan wihan ja witsan, jonka ansaitsemme, joka ylitsemme heiluu, ja joka kohtakin on meitä murtawa." — Tämä kirjoitus kirjoitettiin paawi Pius III:nelle, mutta hedelmittä se jäi; ja yksi tämän kirjoituksen kirjoitajoista, kartiniaali Caraffa, kuin hän sitten kohosi paawilliselle istuimelle, jolloin häntä kutsuttiin Paawali IV:nekksi, panetti tämän häneltä itseltänsä edelliselle paawille annetun neuwokirjan kiellettyin kirjain lukuun. Mutta ewankeliumillinen oppi oli jo ipo itsestänsä kylläksi waimallinen Italiaan tunkeutumaan. Lutheruksen kirjoja fuljetettiin joukottain tähän maahan, ja niitä luettiin niin halullisesti, että kirjankauppiat niillä tekivät voitollista kauppa. Melancthon kir-

joittaa Anhaltin ruhtinaalle: "kirjoja wietiin joukottain viimeisiltä markkinoilta Italiaan, waikka paawi on lennättänyt uusia käskyjä vastaan; mutta ei hän woi totuutta turmiolle polkea." — Nyht painettiin myös vuonna 1530 Brucciolin Uuden Testamentin käännös, jota hullisesti luettiin: samaten laajalle lewitettiin muitakin opin puhdistukseen kuuluvia kirjoja. Mollio Montaltinus, muuan munkki, joka sitten Roomissa poltettiin, sanoo Zanchille: "ostakaa itsellenne Bullingerin kirja haurasten perusta, ja eikö teillä ole waroja sitä tehdä, niin tenmaskaa oikea filmä päästänne, myhkää se, ja ostakaa sitten tämä kirja, jota woitte lukea wajemmalla filmällänne." — Useammassa kaupungissa ja erinomattain Faentissa, Kirko-waltakunnassa, saarnattiin salaisesti paawilais-waltaa vastaan, ja ewankeliumilaisten (näin he itseänsä nimittiwät) joukko eneni päivä päivältä. Mutta uskon-opin puhdistusta saarnattiin julkisestiin aikaa ennen vuotta 1530. Paawi Klemens VII:s kirjoittaa: "tyköömme lähetetystä kertomuksesta olemme sydämellisellä murheella oiwaltaneet, kuinka Lutheruksen keretti-oppi on monesjakin Italian paikkakunnassa sekä papeissa että luostareissa niin walloilleen päässyt, että moni julkinaisissa saarnoisiansakin kansaa tällä myrkhyllä saastuttaa ja pahennusta uskowaisissa kristityissä waikuttaa." Yleisesti jilloin lausuttiin että, samaten kuin rutto-tautikin ilman kuumuuden tähden Italiassa rajummasti telmää kuin Saksan maalla, niin samaten myös tulisi Lutheruksen oppikin, jos se waan kerran juurtuisi näissä wirkeissä ja tulisissa Italialaisissa, tässä maassa yhä rajummasti telmämään. Tämä ennustus oliin oikea: sillä eikö rajuja wälikappaleita olisi niin pikaisesti käytetty ewankeliumillisen uskon häwittämiseksi, niin olisi Italia yhtä haawaa Saksanmaan kansa hartioiltansa wiskannut tämän wanhan epäuskon ikeen. Asia oli jo hywällä pohjalla. Bolognassa, esimerkiksi, oli protestanttien luku suuri-määräinen. Bucer, muuan Saksalainen opin puhdistaja, toiwottaa heille eräässä kirjassansa w. 1541 onnea heidän höystymiseensä sekä tiedossa että luku-määrässä. Ja Alfieri kirjoittaa w.

1545 yhdelle tuttavallensa Saksan maalla: ”muuan wapa-
futuinen tässä kaupungissa on walmis waikka milloin pes-
taamaan 6000 sotamiestä ewankeliumillijelle lahkokunnalle,
jos tarpeellista olisi ruweta paawia ahdistamaan.” Sumo-
lasja saarnasi kerran muuan munkki ja lausui kansalle,
että heidän tulisi etsiä ostaa itsellensä taiwaan autuutta
hywäin töiden ansiolla. Muuan poika sanoi tämän kuul-
tuansa: ”tuo on Sumalan pilkka: sillä Raamattu sanoo
meille Kristuksen taiwaan ansainneen kärsimisellensä ja
kuolemallaan, ja myös että hän sen meille antaa wa-
paasti ja sulasta armostansa.” Tästä kohosi sanakiista
saarnaajan ja nuorukaisen välillä. Munkki, nähdesjansa
kuinka sanankuulijat puolustivat nuorukaisen sanoja, när-
kästy ja huusi: ”mene tiehesi, poika penikka, tuskin olet
ennättänyt kätkestäsi kiepiä ja kuitenkä rohkenet jinä as-
tua tuomitsemaan niin pyhissä asioissa, joita eiwät edes
oppineimmatkaan miehet woi selittää.” Poika wastasi:
”ettekö ole lufeneet kuinka kirjoitetaan, että Sumala on
lasten ja rintalasten suusta woiman itsellensä tehnyt.”
Wihastuneena ja häweten astui munkki saarnastuolistaan
ja uhkasi poikaa kauheasti, ja pian poika wankuteen hei-
tettiin. Rauwan oli hän wankittuna, mutta kuinka hä-
nen kansjansa viimein käwi, sitä emme tiedä.

Parahimmista wälikappaleista, joidenka kautta ewan-
geliumi Italiassa lewitettiin, oliwat nuo sodat, jotka
16 vuosisadan ensi-puoliskossa häwittiwät tätä maata.
Sotajoukossa, jonka keisari Kaarlo Saksan maasta Ita-
liaan kuljetti, samaten kuin myös Schweitsiläisessä apu-
joukossa, jota Ranskan kuningas Frans I:nen johdatti, oli
monta puhdistetun uskon-opin tunnustajaa. Nämä mun-
kalaiset haasteliwat tämän maan asukasten kanssa, joi-
denka tykönä he majehtiwat, uskon-opin asioista urhoelli-
sesti ja pelkäämättä, niinkuin miehet jotka tiesiwät mie-
kan wöyllänsä olewan: he ylistiwät uskon-wapautta, jota
kotimaassansa nautitsiwat, ja pilkksiwat tuota kauhistusta,
jolla munkkeilta petetty kansa kuuli lauseita uskon-opin puh-
distamisesta: sydämellisesti ylistiwät he Wutherusta ja hä-
nen auttajoitansa, kummeksien, miten terävä-huumärryksi-

nen Italian kansa taifi suostua tämänkaltaiseen kurjaan ja jokeaan nöyrhyteen laiskoille ja räähkäisille papeillensa. Wihdoin valloitettiin ja ryöstettiin Roomi keisarin sotajoukolta ja paawi itse wangiksi tehtiin. Kuin häntä vielä Engelsborgin linnalla piiritettiin, kokountui muutamana päivänä joukko Saksalaisia sotamiehiä Roomin kaduilla, ja eräs heistä, Grynwald nimeltä, nostettiin, paawillisessa wirkapuvussa waatetettuna ja päällänsä kantaen kolmikertaista paawillista kruunua, kalliisti satuloitun hevosjen selkään, ja näin kulki hän Roomin katuja, ja muutamia kartinaalin pukuun puetuita seurasi hänen saatoskansa: hän oli siunausta kansalle jakawinaan ja irwisteli kaikenlaisia paawillisia menoja apinoimisellansa. Tämän joukon Engelsborgille tultua, annettiin Grynwaldille suuri malja, josta hän ja hänen kumppalinsa joivat terve paawille, toimottaen hänelle pitkälistä wankeuden onnea. Nyt wannotti hän kaikkia tekoartinaalejansa olemaan uskollisia ja kuuliaisia ainoalle lailliselle herrallensa keisarille, ja maallista esiwaltaa kunnioittamaan Jumalan sanan mukaan. Sitte lupasi tämä tekopaawi taas puolestaan juhlaallisesti Lutherukselle heittää waltansa ja wirkansa, että tämä woisi kirkkoa parempaan asentaa asettaa. Wiimein huusi hän korkealla äänellä: ”joka on yksimielinen minun kansani ja toiwoo näin tapahtuwan, hän kohottaa kätensä!” Silloin kohotti koko sotajoukko kätensä ilmaan, jota tehden huusivat: ”kauwan eläköön paawimme Lutherus!” — Tämä kaikki tapahtui paawi Klemens VII:n silmäin alla. Näin sywälle oli jo paawiswallan arwo waipunut.

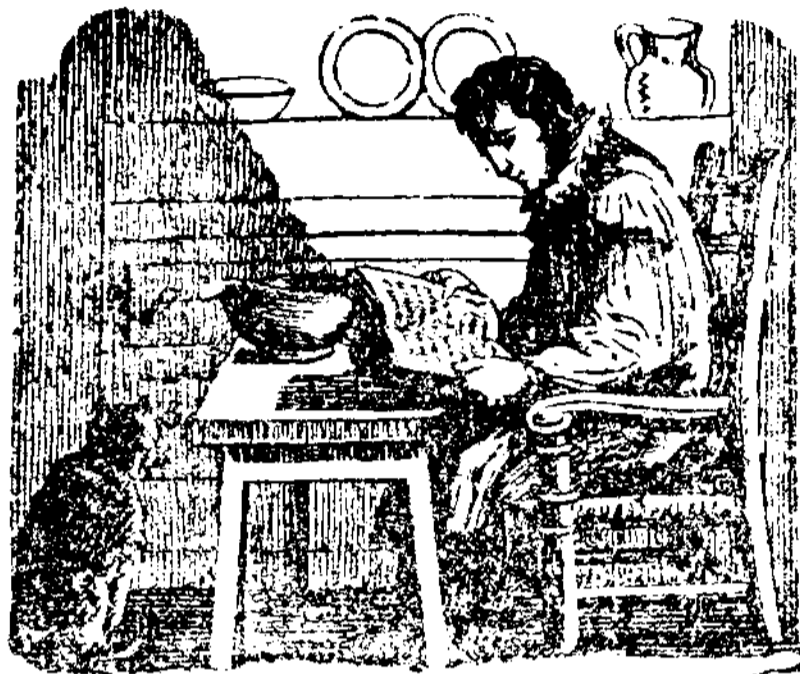
Mutta ei paawiswallan patsaat vielä olleet niin mädänneitä, että olisi woiu heitä kokonansa murtaa, ja heti woimansa wirkistettyä alkoi se wasta kaikella waimallansa etsiä häwittää Lutherilais-uskoa, joka Italiassa oli päässyt juurtumaan niin monessa sydämessä. Serettiläistuomio-istuin kipu-ruominensa ja nuotioinensa oli, paawintätä etsiessä, hänen parahin wälitappaleensa. Monta protestanttia wangittiin, ja osa heistä galeeriloille lähetettiin, toiset ikuisen wankeuteen tuomittiin, ja toiset taas

ajettiin waimoneen ja lapsineen ituiseen maanpakolaisuuteen, vaikka vielä useampi itsestään muille maille pakeni heidän pelastaakseen. Ei niin ainoata suurempaa kaupunkia Italiassa, josta ei olisi pakolaisia löyhtynyt jossakusjansenkaltaisessa Euroopan maanääressä, kussa puhdistettua uskoa tunnustettiin.

Kokokuulla w. 1553 sai paawi Julius III:mas muutamilta piispoilta kummalliselta kuuluvan neuwon puhdistettua oppia häwittää. Heidän kirjoituksensa päätettiin heiltä seuraawilla sanoilla: ”parahin neuwo, jonka siis woimme teidän pyhyydelle antaa, on, että te kaikella ahkeruudellanne ja woimallanne etsitte kaikin paikoin estää ewankeliumin lukemista ja erinomattain, ett’ei tätä äitin kielellä luettaisi. Tuo wähäinen, minä kansa messussa kuulee, on heille hywin kylläksi, eikä kenenkään pitäisi saada enempää lukea: sillä niin kauwan kuin ihmiset olivat tähän wähään tyytywäiset, niin käwihin kaikki toiwonne jälkeen, mutta nyt, kuin laweampaa oppia harrastawat, käypi kaikki yhä waan pahemmaksi. Sanalla sanoen, Uusi Testamentti on enemmän kuin mikään muu kirja shunnittännyt näitä liikutuksia, joidenka kautta jo olemme melkein hukumaisilla. Ja tosi kyllä, että, joka waan Raamattua tarkemmin tutkii ja huna yhdessä myös kirkomme menoja, hän on pian kyllä keksiwä, että suuri eroitus onkin niiden wälillä; että Raamatun oppi on erinlainen meidän oppimme kanssa ja monessa kappaleessa tuota wastustaakin.” Epäilemättä olisi paawi heidän neuwoansa seurannut, jos waan olisi hänen woimassansa ollut, mutta kuitenkin tefi hän minä taifi. Roomissa joka päivä hirtettiin ja mestatettiin; kaikki wanfihuoneet olivat täytetyt, jotta uusia tarwittiin. Keretti-tuomio-istuimen wanfiruomat olivat kokonaisen vuosisadan teuras-uhreilla täytetyitä, ja moni heistä teurastettiin. Suitenkin löytyi Italiassa vielä 17 vuosisadalla senkaltaisia, jotka salassa puhdistettua oppia huostasivat: ja moni Englandilainen, joka paawisopin hartaudessaansa isänmaastansa pakeni, käännytettiin Italiassa ollessaan puhdistetun uskon tunnustukseen.

Wielä tahdomme jutella muutamia kertomuksia uskon opin puhdistuksen historiasta Italiassa.

Celio Secundo Curio syntyi w. 1503, Turinin kaupungissa, wapasukuisista wanhemmista, waan joutui orwoksi jo yhdeksännellä wuodellansa. Isältänsä oli hän saanut kauniisti kirjoitetun muka-kirjoituksen Raamatusta,

jota hän ahkerasti lueksenteli, ja pääsi hän myös tutuksi uskon puhdistajain kirjain kanssa. Tästä syttyi hänessä halu Saksan maalle matkustaa. Matkalla ollessansa pantiin hän muutamalta paawilliselta hlipapilta wankuteen, josta hän kuitenkin sukulaistensa tähden wapautettiin ja wiettiin erääsen luostariin, kussa hän työskenteli munkkiloita opettaa. Luostari-kirkon alttarilla seisoi muuan lossfero, jossa suojeltiin jonkun luullun pyhän pari luuta, joita suuressa kunniasa pidettiin. Tämänkaltaisen epäusko saattoi Curiota murheelliseksi, jonka tähden hän muutamana päivänä otti luut lossferosta ja pani sinne Raamatun niiden siaan. Tämä työ pian keksittiin ja häntä tästä myös kohta sytettiin, mutta hän pääsi pakenemaan ja tuli Mailandiin. Täältä matkusti hän syntymä-maahansa nostamaan perintöänsä, joka oli hänen sisarensa ja lankonsa huostassa: mutta koska eivät nämä tahtoneet omaisuudesta luopua, syttiwät he häntä kerettiläiseksi, ja hänen täytyi siis paeta Italiasta. Nyt joutui hän lap-
jen opettajaksi muutamassa pienessä kaupungissa Sawoije-
nin maakunnassa. Täällä kuuli hän kerran muutamain munkin saarnaawan ja soimaawan Saksalaisia uskon-opin

puhdistajoina, joita joimauksiansa todistaakseen hän luki muutamia kappaleita Lutheruksen Galateri-kirjan selityksestä, mutta näitä luki hän kokonaan omalla laillansa. Tämä kirja sattui juuri Curiolle mukana olemaan ja saarnan päätettyä luki hän tästä munkilta lausutut kappaleet, mutta hän luki ne kirjan mukaan. Kun nyt kansa keksii, että munkki oli etsinyt heitä pettää, suuttuivat he ja ajoivat munkin kaupungistaan. Mutta tästäpä seurasi, että Curio kiini otettiin kerettiläis-tuomio-istuimelta, ja lähetettiin syntymä-kaupunkiinsa, kussa hän kovaan wan-

keuteen pantiin. Täältä pääsi hän kuitenkin pakenemaan, ja joutui nyt Pawian yli-opistossa opettajaksi. Täällä oppetti hän kolme vuotta ja warjeltiin oppilaisilta ja hstämiltänsä kerettiläis-tuomio-istuinta vastaan, siksi kuin viimein paawi rupesi häntä häthyttämään w. 1543, jolloin hänen täytyi Schweitsiin paeta. Muutamia aikoja tämän jälkeen waelssi hän Italiaan, wainuonsa ja lapsiansa sieltä hakemaan. Mutta häntä wäijyttiin ja keksittiinkin Basjan kaupungissa, kunne hän oli perheensä kutsuttanut. Täällä istui hän atrioitsemassa, kuin muuan paawillinen kapteini astui hänen huoneesensa ja waatei häntä paawin nimesä wangiksensa. Sotamiehet jäivät owelle seisomaan. Curio nähdesjäsä, ett'ei hän paeta woinut, nousi pöydästä ja meni kapteinia kohden hänelle antautumaan: mutta ajatusjanssa piti hän vielä weitsen kädessäsä, jolla hän näiden wierasten tullessa oli lihaa leikkaamaisillaan. Kun kapteini näki tämän rotowan miehen astuwan vastaan ja liha-puukko kädessä, peljästyi hän ja wäistiin nurkkaan. Curio, nerokas mies, otti waarin tilaisuudesta, ja meni owesta ulos, sillä eiwät sotamiehetkään uskaltaneet häneen tarttua: — joutuifasti sieppasi hän bewoijensa tal-

lista ja oli jo matkan päässä, ennenkuin nämä olivat kauhistuksestaan wirtistyneet. Dyt waelssi hän jälleen Schweitsiin, kussa hän rakkaallisesti protestanteilta huostattiin. Hän oli päälle kahdenkymmenen vuoden rohweessorina Baselin yli-opistossa, kussa hän myös kuoli vuonna 1569.

Johan Craig syntyi Skotlannissa w. 1512. Hänen isänsä kuoli jo aikaiseen sotatappelussa, ja vuonna 1537 waelssi hän itse Ranskan maalle ja sieltä Italiaan. Bolognassa rupefi hän munkiksi ja joutui täällä suureen arwoon. Luostariinsa kirjastossa löysi hän muutamain kirjain Kalwinilta. Tätä hän tarkasti lueskenti, ja pääsi nyt ymmärtämään, ett'ei paawillinen uskontunnustus oikea ollutkaan. Mutta ei hän miettinyt, ett'ei tämänkaltaisesta ketskestä ollut, näinä aikoina ensinkään, lupa haastaa Italiassa, ja kertoi siis luostari-weljillensä, mitä hän oli ketssinyt. Tämän wuoksi olisi hän saanut kyllä kowaa karsia, eikö waan muuan wanha luostari-weljes olisi häntä pakoisalle auttanut. Dyt joutui hän huoneen-haltiaksi muutamalle wapafukuijelle, joka myös oli puhdistettuun oppiin mieltynyt. Mutta ei hän täällä kauwan ollut ennenkuin sekä hän että hänen herransa kerettiläisiksi syhtettiin, wangiittiin ja Roomiin lähetettiin. Täällä tähtyi hänen yhdeksän kuukautta istua pimeässä, taudillisesja ruomassa, ja koska hän, häntä tutkittaisja, ei suostunut tunnustuksestaan luopumaan, niin tuomittiin hän ynnä muutamain muiden kansja eläwältä poltettawaksi. Tämä tuomio julistettiin elokuulla w. 1559. Mutta mitäs tapahtui? Sen päivän aattona, joka oli määrätty hänen kuolemapäiwäksensä, kuoli paawi Paawali VI:s, ja wanhan tawan jälkeen awattiin wankihuoneet, joista kaikki, jotka olivat welan tahin muiden syiden tähden wangitut, wapaijaksi laskettiin, waan kerettiläiset wiettiin jälleen ruomiinsa. Mutta kohosipa samana yönä kapina kaupungissa, jonka kautta Craig ja hänen kumppalinsa pääsivät pakeneemaan muutamaaan kartanoon Roomia lähellä. Waan eiwät he täällä kauwan olleet ennenkuin joukko sotamiehiä kaupungista lähetettiin ottamaan heitä kiini. Sotajoukon päämies katseli, huoneesen tultuansa, tarkasti Craigin kas-

voja, wei hänen loitommalle ja kysyi, josko hän muistasi kerran pelastaneensa muuanta köyhää haavoitettua sotamiestä Bolognan tienoilla? Craig ei tuota hämmästyksissänsä muistanutkaan. ”Mutta minäpä tuon vielä muistan,” sanoi kapteeni, ”ja minä olen sama mies jota autoitte. Nyt on Sumala minulle sallinut palkita teiltä muukalaiselle osoitettua ihmisrakkautta. Nyt olette vapauudessa; mutta teidän towerinne tähtyy minun kansani wiedä, waan tahdon minä teidän tähtenne heille osoittaa kaikkea hyvää kuin woinassani on.” Nyt antoi hän kaikki muassansa olevat rahansa Craigille ja opetti kuinka hänen piti itsensä käyttämän, että hänen pakenemisensa onnistuisi. Craig erkani hänestä sydämellisellä kiitollisuudella. Italiasja matkustaisensa kartoiti hän waltateitä ja waelsi ainoastaan postiteitä, sillä lailla wainoa wälttääseen, waan pian loppui häneltä wäähä-waraiset rahansa. Hän oli lewähtämässä muutamassa metsiköössä ja ajatteli onnetointa tilaisuuttansa, kuin hän näki koiran tuleman luof-

senja, kantaen kuffarota suussansa. Hän luuli koiran luofsenja lähetetyksi metsässä wäijywiltä ilkeiltä ihmisiltä, ja sentähden koetteli hän sitä luotansa ajaa. Mutta kuin ei koira kuitenkään hänestä luopunut, otti hän wihdein kuffaron sen suusta, ja tässä löysi hän paljon rahaa, ja näin pääsi hän jälleen matkalle. — Taitaapa nyt mieleenne juolahtaa, kuinka naakka Dolansciota auttoi, ja kana Brent-

siä. — Craig tuli viimein Wienin kaupunkiin, kussa hänen täytyi saarnata Itävallan arkki-herttualle, jota sitten, keisariksi tultuansa kutsuttiin Maksimiliano II:seksi. Tämä ruhtinas olisi häntä mielellänsä huostannut, mutta koska paavi häntä wainosi, niin lähetti hän hänen luotansa wafinaisten johdattajain seurassa. Viimein w. 1560 ennätti Craig syntymämaallensa Skottlandiin, jossa hän heti saarnaajaksi määrättiin. Hänen täytyi ensiksi latinan kielellä saarnata heille, jotka tätä kieltä hymmärsivät, sillä hän oli syntymä-kielensä kokonaan unhoittanut. Sitteen päättyi hän Johan Rnoxin apumieheksi, ja työskenteli ahkerasti syntymämaassansa, uskon-opin puhdistusta edistääkseen.

Barbara di Montalto, muutamán Itäliäláisen lääkärin wainio, pelástettiin myös ihmeellisellä lailla. Heidän kartanonsa oli rakennettu luodolle muutamassa järwessä, sillä se oli ennen linnana ollut. Täällä oli muuan sala-owi, jonka awattaisssa tarwittiin wähintäin kuusi miestä; tämä owi kuljetti weden pintaan, jolla wene aina makasi walmisna talon asukkaita huostaamaan, josko heitä jattuisi weden waara hätyyttämään. Muutamana yönä makasi lääkäri erin lewottomasti ja uneksi, kuinka joku waara hänelle tarjona oli, jonka tähden hän myös jo samana yönä owen aukasutti. Warhain seuraavana aamuna tulivat kerettiläis-tuomio-istuimen palweliat tänne ja astuivat sisälle samaan huoneesen kussa rouwa oli puheuntumaisillaan, näyttäen nyt hänelle, kuinka heillä oli käsky kuljettáa häntä wankeuteen. Rouwa pyysi heiltä lupaa ainoastaan lähimáiseen huoneesen päästäkseen, jossa hän woisi päällensä pukea. Luwan saatuaansa, meni hän, astui alas portaita myöten, kiihuhti edellä mainitulle owelle, hyppäsi weneesen ja pelástettiin.

Joukko Waldenjareita oli asettunut asumaan Calabrian maakunnassa ja heidän joukkonsa oli kowasti lisähtynyt, joten heidän lukunsa nyt oli noin 4000 henkeä, mutta ei heillä samaa onnea ollut wihollistensa kysistä päästä. Waimoneen ja lapsineen täytyi heidän paeta metsiin ja luoliin, kussa muutamát heistä sotamiesten mie-

koilta murhattiin, toiset kuolivat nälkään ja kurjuuteen. Sälle jääneet wangeiksi tehtiin, ja piinapenkillä koeteltiin saada heitä tunnustamaan töitä tehneensä, joista eivät mitään tietäneet. Muuanta Stefano Carlinoa siksi kidutettiin kuin hänen suolensa ruumiista riippuivat. Erään Berminell nimisen miehen tähtyi 8 tuntia maata senkaltaisella kidutus-koneella kuin helwetiksi kutsuttiin, waan ei häntä kuitenkaan saatu walhetta tunnustamaan. Bernardino Conte woideltiin piillä ja sitten kansan nähden poltettiin. Ruusikymmentä waimopuoltakin piinapenkillä kidutettiin, ja usiampi heistä kuoli sitten wanki-huoneessa, haawainja kiwuiista.

Tästä julmuudesta Waldensareita vastaan w. 1560 lausuu muuan mies, joka sitä silmillänsä näki, ja joka itsekkin oli katoliikkilainen, seuraawilla sanoilla: "kauhistawa on se julmuus, jota tänä päivänä, kesäkuun 11 päivänä, näin käytettävän Lutherilaisia vastaan. Heitä salwattiin yhteen huoneesen, niinkuin lampaat karsinaansa salwataan, ja heidän murhaamisensa oli werrattawa lammas-lauman teurastamiseen. Pyöweli meni sisälle ja toi sieltä yhden heistä mukanaan: hänen silmänsä liina-rätillä niidottuansa wei hän hänen muutamalle lähellä olewalle kedolle, kumarrutti häntä polwilleen, ja sitten leikkasi puukolla hänen kurkkunsa. Nyt otti hän werisen liinansa, pisti puukonsa hampainsa wäliin ja toi karsinasta toisen onnettoman, jonka hän samalla lailla teurasti; ja näin he jofainen, 88 luvultansa, murhattiin. Ei kukaan, joka waan näki yhden heistä murhattawan, enää kärsinyt senkaltaista toisaasti nähdä, ja tuskin minäkään tätä kirjoittaisiani woin kypneleitäni hillitä. Heidän urhoollisuutensa ja kärsimällisyytensä, jolla marttyyri-kuolemansa kohtasivat, on ihmeteltävä. Niinmiini wapijee kauhistuksesta muistellesiani, kuinka pyöweli, werisellä weitjellä hampaisja ja wertatippuwalla liinallansa, werisillä käsillänj, meni karsinaan ja toi sieltä yhden toisensa perästä, niinkuin teurastajakin karsinasta ottaa teurastettawat lampaat. Mutta ei tämäkään kaikki: näiden onnettomain runniit hakataan vielä kappaleiksi, joita sitten maantien warsille ripustetaan Ca-

labrian maakunnan yhdestä piirteestä toiseen! Samson niminen nuorukainen wislattiin muutamasta tornista kiwitantereelle. Kuin wara-kuningas seuraavana päivänä kulki tornin siivutse, näki hän tämän ihmis raukan vielä täällä hengissä makaawan, vaikka murretuilla luilla. Hän potkasi häntä päähän ja sanoi: "elääkö tuo koira vielä, wislatkaat hän si'olle syötäväksi!" Näinä aikoina kirjoittaa muuan Neapolilainen historian kirjoittaja näistä woren wuodatuksista seuraawalla lailla: "muutamilta kurtku leikattiin, toisia kaptia sahattiin, toisia taas heitettiin korkeain wuorten jyrkkäyksiltä. Kaikki he julmasti, mutta ansionsa jälkeen murhattiin. Ihmeteltävä oli heidän järkähtämätöin uppiniskaisuutensa: isä näki poikansa murhattawan ja poika isänsä, mutta eivät he kuitenkään murhehtineet, ei, waan ilolla he lausuivat, kuinka heidän nyt piti tuleman Jumalan enfelein kaltaisiksi: aina tähän määrään oliwat he wimmattuita perfeleeltä, jollenkä oliwat itsensä huostanneet." Näin haastaa ja kirjoittaa korkeimmillensa ennättänyt sofeus itsestänsä.

Kuin Paleariolta, eräältä Italialaiselta protestantilta, kysyttiin, mikä ensimmäinen perustus olisi, jolle ihmiset woisiwat autuuttansa rakentaa, wastasi hän: "Kristus!" Kuin häneltä sitten kysyttiin, mikä toinen perustus olisi, wastasi hän: "Kristus!" Nyt kyseltiin häneltä, mikä kolmas: ja taas hän wastasi: "Kristus!" Muutamassa kirjoituksessansa lausuu hän tuomarillensa näin: meikäläisinä aikoina ei pitäisi, miun luntoni jälkeen, yhdenkään kristityn wuoteellansa kuoleman. Mitäs tuosta, josko meitä syöttömästi syytetään, wankuteen wislataan, ruuskitaan, ripustetaan, säkkelöihin onnelliaan ja pedoille heitetään, mitäs tuosta, lapsen leikkiähän tuo on. Paistakoot he minua motiolla, jos waan totuus tämänkaltaisen kuoleman kautta ilmiin lentäisi." Hänen toiwonsa tuli tähtetyksi, ja urhoollisesti kärsi hän motiolla kuoleman tuskat.

Bartaccio eläwältä poltettiin Genuassa w. 1567. Ei hänen polwensa wapissect, eikä postensa salwastuneet hänen mestauspaikalle mennessään, ja kuin hän jo koto-

nansa liekistä piiritettiin, kuului hän vielä lausuvan: "victoria! victoria!" (voitto! voitto!).

Spaniassa alettiin jo muutamia aikoja ennen kirja-painokoneen keksimistä tulella polttaa tieteellisiä kirjoja, joidenka lukumäärä ei muutenkaan suuri ollut. Vuonna 1434 poltettiin kuninkaan Henrik Aragonialaisen kirjasto, koska päätettiin lohjukirjoja siellä löytyvän. Näin nuotiolle heitettiin ja hukutettiin kallihimmat Hebrealaiset ja Arabialaiset käsikirjoittamat, näin Greikkalaiset, Latinalaiset ja Kastilialaiset kirjat. Oppimattomat paapit eivät tahtoneet muuta tiedollisuutta maailmassa surwaita, kuin minä itse taisivat, ja kuta syvenemmälle saivat kansaa raakuuden synkeyteen wajoomaan, sitä keweämminästi saattoivat he kansan omatuntoja pauloittaa tarkoitustensa mukaan. Mutta waikka Pyrenean wuoret ovat korkeita ja jyrkkiä, niin lensi kuitenkin puhdistettu oppi Saksan maasta niiden ylitse, ja joutui Spaniaan wiidennen kerettiläis-pää-tuomarin päiwinä. Yksi ainoa Baselin kaupungin kirjakauppias ostatti Frankfurtin markkinoilla monia satoja Lutheruksen ja muiden opin-puhdistajain kirjoituksia, joita hän sitten Parisin kautta Spaniaan lähetti. Wruan Julian Hernandez koetteli myös tämänkaltaisia kirjoja lewittää viime-mainituksa maassa; mutta hän otettiin kiinni, pantiin wankeuteen ja kaikella lailla kidutettiin, siksi kuin hän viimein eläwältä poltettiin. Näin lensi puhdistettu uskon-oppi pian koko Spanian maan ylitse, aina Atlantin merestä Keskimerele asti, aina Pyrenean wuorista Portugaliin asti, ja olisi se täällä lu-jastikin juurtunut, eikö waan kerettiläis-tuomio-istuim olisi rientänyt sitä sekä mielellä että tulella raiskaamaan. Sama tuomio-istuin lausui tästä asiasta näin: "aika oli mitä tärkeimmää, sillä kahden kuukauden kuluttua ei tätä oppia enää olisi woitu häwittää!" Naivissa tämän maan paikkakunnissa osoittivat ihmiset, sekä miehet että naiset, sekä nuoret että wanhat erinomaista rakkautta puhdistetulle uskon-opille, ja ainoastaan kerettiläis-tuomio-istuimen ahkera walppaus taissi, niinkuin jo mainitsimme, es-

tää sen laajemmalle lewenemistä ja juurtumista. Muuan onnetoin wainopuoli, nimeltä Maaria Gomez, saattoi wainon kipeneelle. Hän oli erään Zafra nimisen papin huoneen-haltiattarena Sewillan kaupungissa, ja oli aina läsnä kuin protestantit salaisia kokouksiansa pitivät tämän papin tyköä. Yht'äkkiä joutui hän wimmaksi: mutta vaikka häntä wartioitiin, pääsi hän kuitenkin karkaamaan, ja päänsä wimmassa kertoi hän salaisuuden kerettiläis-tuomio-istuimelle. Wimmastaan selwitthänsä pyysi hän kuitenkin lujana uskonsa tunnustamisessa, jonka tähden hän myös sisarimensa ja sen kolmen tyttären kanssa elämältä poltettiin.

Ewanfeliiumillisen opin kylwäjöistä Spaniassa mainitsemme tässä muutamán R. de Waler nimisen miehen. Häntä ei saatu waiti olemaan uskonsa tunnustamisesta, vaikka häntä kerta kerralta nuhdeltiin. W viimein tuomittiin hän ikuiseen wankeuteen ja Sanbenitoa kantamaan. Sanbenitoksi kutsuttiin muuan tulipunainen katumus-waatteen-parsi, jolle perkeleitä oli kuwailtu, ja heidän wälillänsä ristin kuwa tahti rinnalla tahti selällä; — tätä rangaistus-leinoa käytettiin sekä Ranskan että muissakin maisja. Yksi de Walerin opetuslapsista oli tohtori Egidius, joka myös wankeudessa kuoli. Kuin kerrottiin hänen kuolleen Eutherilaisessa uskon-opin tunnustuksessa, niin kaitettiin hänen luunsa haudasta ja poltettiin. Francisco San-Roman kuului myös niiden joukkoon, joita uskonsa tähden poltettiin. Kuin hän jo oli paaliin nuoritettu ja liekit hänen ympärillänsä leimusivat, sattui hän kättänsä liikahuttamaan, ja munkit, jotka luulivat hänen tällä lailla tahtowan uskostansa luopumisesta tunnustaa, tempasuttivat häntä tulen wallasta. Mutta kuin hän oli ennättänyt hengittää, katsahti hän kiduttajoihinsa ja kysyi: "kadehditteko onneani?" Ei wät suinkaan he tätä tehneet; he waan syysivät häntä jälleen nuotiolle. Francisco Enzinas käänsi Uuden Testamentin ja yhden Eutheruksen kirjoista; sekä käännökset että kääntäjä poltettiin.

Auto-da-feeksi (uskon-toimeksi) kutsuttiin kerettiläisten juhlallinen polttaminen: ensimmäinen näistä tapah-

tui Valladolid nimisessä kaupungissa vuonna 1559. Tämän jälkeen wietettiin Spanian suuremmissa kaupungeissa tämänkaltaisia uskon-toimi-jublia wähintäkin kerran wuodessa, jolloin aina suurempi tahi pienempi joukko protestantteja poltettiin Juutalaisten, Muhamettilaisten, loih-turein, huorin- ja muiden pahan-tekiäin kanssa. Jotka taipuivat nuotiolla uskonsa kieltämään, heitä niin määrin armahdettiin, että he ennen polttamista hirtettiin.

Näin tuomittiin myös muuan mies kahden sisarensa kanssa tulella murhattavaksi. Kolme paalia, joihin heitä nuoritettiin, seisoivat toisiansa likekkäin. Miehellä, jonka nimi oli Gonzalez, pidettiin kapula suussa, siksi kuin nuotio sytytettiin; mutta kuin hänen suunsa kapulasta pelastettiin, alkoi hän sisariensa kärkevällisyyteen kehoittaa ja lauloi sitten heidän kanssansa 109:nen psalmin; eiwätkä he laulamasta lakanneet ennenkuin heidän henkensä tuhahtui.

Tämä julma ja yleinen waino matkaansaattoi, että muutamain vuosien kuluttua ei muuta jälkeä Spanialaisista protestanteista löytnytkään, kuin ainoastaan tuhka kerettiläis-tuomio-istuimen nuotioista. Mutta ei muisto näistä jaloista martthyreista milloinkaan waiene, ja taivaassa owat heidän nimensä kirjoitetut, kunnian kruunut heille valmistetut ja ikuinen riemu heille sallittu.

En tarwitse mainitakaan, ett'eiwät kaikki, jotka oliwat työnsä hengessä alkaneet, woineet yhtä wakaisesti kuin nämä meiltä nyt mainitut, uskosjansa pysyä, waan että monikin taipui luopumaan. Heidän seasjansa nimitämme erään Italialaisen lain-oppineen, joka totuuden kielsi, mutta jonka esimerkki on kauhistawa, sillä waikka hän tällä lailla wältti martthyri-kuoleman kipuja, syntyi hänelle kuitenkin vielä katterammat kiwut, kuin hänen omatuntonsa alkoi häntä kiwistää, ja waikeilla tuskilla waiwattuna tältä tuomariltansa kuoli hän vuonna 1548. Hänen nimensä oli Frans Spiera. Vielä tahden teille muistuttaa, että Spanian kuningas Filip II oli se mies, joka protestantteja ankariinmasti wainosi, sillä hän kuuli itsensä kutsutuksi ewankeliumillista kerettiläisyyttä häwittämään.

Hän olikin niin ahkera ja ankara tässä työssänsä, että tuskin paawiswalta ja pimeyden ruhtinas lienevät kellenkään niin suuren kiitollisuuden welassa, kuin juuri hänelle.

4. Uskon-opin puhdistuksen historia Ranskan maassa, Alamaisissa, Ruot- sissa ja muissa maissa.

Ranskan maassa oli puhdistettu uskon-oppi jo aikaisin voittanut itsellensä totisia ystäviä. Jo vuonna 1524 kohosi itse Parisin kaupungissa miehiä, jotka saarnasivat mesjua ja paawiswaltaa vastaan. Lothringin maakunnassa saarnasi muuan Wolfgang Schuch puhdasta ewankeliumia, ja se että hän saarnasi saastaista kumppalwelusta ja muitakin wääriä menoja vastaan, se luettiin hänelle synniksi Pyhää Henkeä vastaan. Vuonna 1525 poltettiin Nancy nimisessä kaupungissa ensin hänen kirjansa ja hän itse sitten. Hän oli ensimmäisistä marttyyreista Ranskan maalla, mutta ei hän viimeinen ollut. Heidän seassansa, jotka uskonsa tähden täällä murhattiin vuonna 1535, tahdomme tässä lausua eräästä Milo nimisestä miehestä. Erstaan elämänsä kautta oli kaikki hänen jäsenensä joutuneet halwatuiksi, paitsi kätensä ja kielensä, ja tätä viimeksimainittua jäsentä käytti hän ahkerasti uskon-oppia soimataksien. Näin soimasi hän myöskin kerran muuanta puhdistetun uskon tunnustajaa, joka hänen owensa ohitse kulti. Ei tämä hänelle mitään wastannut, waan antoi hänelle Uuden Testamentin. Tätä alkoi nyt Milo lueksennella ja tarkasti sen sanoja tutkia, josta seurasi hänen kääntymisensä. Hänen majansa muuttui nyt ryöwäri-tuolasta rukous-huoneeksi. Mutta kyllähän jo ennestäänkin olemme nähneet, ett'eivät paawilaiset woineet rukous-huoneita karsia. Muutamana päivänä astui kerettiläis-tuomari hänen majaansa ja kiljasi hänelle: "Milo! nouse wuoteeltasi!" — Tämä wastasi lau-

halla, mutta nuhtelevaisella äänellä: "ah Herra, tuota tehdäkseni tarvittaisiin suurempaa mestaria kuin minä te olette." Mäilo heitettiin wankenteen, ja poltettiin sitten werkkaaisella tulella. — Näitä wainouksia kuningas Frans I:sen ajoista pitkittätiin sitte vielä julmemmastikin hänen jälkiläisiltä hallitsijoilta. Lyonin kaupungissa poltettiin wiisi nuorta oppilaista nuotiolla w. 1553. Samaten kuin kristin uskon ensimmäisinä aikoina kristityitä pakotettiin epäjumalille uhraamaan; samaten kohotettiin nytkin pyhäin kuvia ja ristin merkkiä fatuin warsille, ja jotka waan eiwät suostuneet niitä kumartamaan ja niille uhraamaan, heitä kerettiläisiksi tuomittiin. Kuningas Henrik II:sen puoliso Katarina Medicealainen päätthi erinomaiseksi witsakksi Jumalaa pelkääwille tässä maassa. Kuitenkin eneni heidän joukkonsa enenemistään, jotta heidän lukumääränsä jo miljoniin asti kohosi, ja heitä nimitettiin tässä maassa Hugenoiteiksi. Tämän nimen perua on koeteltu monestakin sanasta etsiä, ja muutamat arwelewat sen perusiltaan merkitsewän walalla liitetyitä; ja Hugenoitit oliwatkkin liitetyitä yhden ja saman uskon niteillä, waikka vielä tämä nimi heille haukkuma-nimeksi annettiin. Kerta kerralta myödistettiin heille wapaus uskoansa tunnustaa muutamissa heille määrättyissä kaupungeissa, waan nämä luvat oliwat petollisia, sillä tuskin oli tällöinen lupa annettu ennenkuin sitä jälleen mitättömäksi määrättiin: eikä protestanteilla muuta neuwoa ollut kuin sota-aseisiin tarttua. Eri uskon-lahkokunnat käwivät nyt sotaa toistensa kanssa, mutta usiammittain oliwat protestantteihin asect onnettomia heidän sotatappeluisjansa, ja tämä asia näyttäisi todistawan Lutheruksen sanain totuutta, ett'ei ihmisten tule uskon asioissa miekkaan turwata, waan ainoastaan Jumalan sanaan. Puhdistetun uskon-opin sotiaim joukosta on amirali Coligny mainittawin. Hän oli todellijesti hurstkas mies. Kerran kuin häntä haawoitettuna sotatappelusta paarilla lamettiin, siwutettiin hän siinä samassa muutamalta toiselta paarilta, jolla malasi munan ijällinen sotamies weressänsä. Tämä kuljetutti itsensä niin lähelle Colignya, että hän

taisi tämän käteen tarttua ja sanoa: "Sumalamme on kuitenkin hyvä Sumala." Nämä sanat wirvoittivat Coligny murheellista sydäntä. Wihdoin hänkin niin monen uskonkumppalinsa kanssa murhattiin tuona kauhistavana Perttuli-yönä vuonna 1572. Edellä nimitetty Katarina naitti nimittäin sisarensa Johanna d'Albretin pojan Henrikin kanssa, joka puhdistettua uskoa tunnusti. Häihin kutsuttiin suuri joukko wieraita protestantteinkin lahkokunnasta. Mutta nämä häät päättyivät sillä lailla, että Hugenoitteja alettiin murhata sekä pääkaupungissa että koko Ranskan maassa. Tämä murhatappo alettiin yöllä Elokuun 25 päivää vasten, ja on tämä yö mainittawimpia historiasa, sen julmuuden tähden kuin tällöin alkunsa sai, ja jota sitten jatkettiin monta päivää perättäin, joten suuri joukko Hugenoittilaisia näinä päiwinä murhattiin. Sanoetaan Katarinan pojan, kuninkaan Kaarlo IX:n omalla kädellensä pakenewain jälestä ampuneen. Englannin kuninkaatar Elisabeth puki itsensä murhepukunn tästä sanoman saatuaan; mutta sitä suurempi riemu tästä kohosi paawilaisessa leirissä ja erinomattain paawin ja Spanian kuninkaan Filip II:sen tykönä. Edellä-mainittu wietti ilossansa julkinaisen saatto-juhlassuuden, ja riemuitsi voittoaansa tykkein hyminällä. Mutta omatunto rupeesi nyt Karlo IX:tä waiwaamaan, ja hän kuoli jo vuonna 1574. Tämän mainittu Henrik Nawarralainen luopui nyt vasten hurssaan äitinsä tahtoa uskostaan, paawillista uskoa tunnustamaan; mutta kuitenkin lahjoitti hän Ranskan maan kuninkaaksi tultuaan, jolloin häntä Henrik IV:si kutsuttiin, uskonnon wapauden wanhoille uskolaisillensa, w. 1598, ja tämä lahja-kirja kutsutaan Nantes'in säännöksi.

Kuin nyt viimein lausumme uskon-opin laidasta Spanian waltakunnassa, niin olisi meidän ehkä yhtä haawaa pitänyt haastella uskon elämästä Alawaltakunnan maakunnissa, koska olivat näinä aikoina Spanian wallan alla. Sama Filip II:nen, joka Spaniasa telmei wainoinnossansa Kristuksen totisia tunnustajaita vastaan, lähetti myös kerettiläis-tuomio-istuimen pyöwelinensä Maimihin. Olemme jo jutelleet, kuinka Lutherilainen oppi

alkoi täällä aikaisin höystyä, ja kuinka Esch ja Boes-
 ynnä muiden kanssa Brysselin kaupungissa poltettiin w.
 1523. Samankaltaisen lopun sai Vistoriuskin w. 1525,
 ja Karlo V:n hallituksessa murhattiin täällä monia tuhan-
 sia uskon tähden; waan vielä useampia tuhansia tapettiin
 hänen poikansa Filipin päiwinä. Tämä julmuri päätti
 ennen tahtomaansa waikka 100,000 henkeä menettää, ennen-
 kuin hän sallisi vähintäkään poikkeamista wanhasta paa-
 willisesta uskosta. Ja kyllä hän ehkä näin monta hen-
 keä turmelikin, mutta ei hän kuitenkään woinut täältä
 sammuttaa ewankeliumillisen uskon loistetta. Yhteinen
 historia opettaa meille, kuinka eri maakunnat täällä liit-
 täytyiwät hallitukseksi waapauttansa häntä vastaan war-
 jelemaan, ja kuinka uskon-oppikin oli syynä näihin liit-
 toihin, joista seurasi, että tämän maan seitsemän pohjois-
 tinta maakuntaa itsellensä anastiwat sekä hallitukseksi
 että uskonnon waapauden, ja että puhdistettu uskon-oppi
 täällä pääsi walta-uskonnoiksi.

Pohjoisissa Euroopan maissa pääsi puhdistettu uskon-
 oppi aikaisin ja tukewasti wallitsemaan. Suutin ja Dorian
 maassa, kussa puhdistettua oppia saarnattiin Tausenilta
 ja muiltakin, rupeesi kuningas Fredrik I:nen tätä oppia
 tunnustamaan, joka myöös näissä maissa walloilleen pääsi.
 Ruotsin maassa häwitettiin paawilliset menot kuningas
 Gustaw I:seltä, ja tätä teki hän perinpohjin, wakaisesti
 ja woinallisesti. Tätä tehdesjäänsä autettiin hän monel-
 takin hurstkaalta ja nerollijelta mieheltä, mutta erinomai-
 tain weljeksiltä Claus ja Laurentius Pietarinojilta.
 Nämä oliwat itse Wittenbergissä olleet, ja täällä kuulleet
 Lutheruksen ja Melanchtonin opetuksia. Vuonna 1526
 painettiin, Laurentius Andreanpojalta Ruotsin kie-
 lelle käännetty, Uusi Testamentti. Paawillisen opin ur-
 hoollisin puolustaja oli Linköpingin hiippakunnan piispa
 Hanno Brasck, joka päätti paremmaksi, että pyhä Paaw-
 wali olisi poltetuksi tullut, kuin jokaiselta tunnetuksi. Vuon-
 nollistahan tämä hänen päätöksensä olikin, sillä niin pian
 kuin Paawalin oppi tutuksi tuli, niin paawis-walta koto-
 nansa lannistui. Ruotsin maassa murtui tämä walta ko-

konansa vuonna 1527, jolloin herrain-päivillä päätettiin, että Jumalan puhdas sana piti kaikkisja paikkakunnisja opetet-
taman. Tätä päätöstä kutsutaan *Westeräs*in *resessi*ksi. *Dlaus Pietarinpoika* painatti kohta tämän jälkeen kirkko-
käsi kirjansa ja mesjun *Ruotsin* kielessä, ja arkkipiispa *Laurentius Pietarinpoika* toimitti *Pyhän Raamatun* painatta-
misen samalla kielessä w. 1541, samaten kuin häneltä myös
kirkkolaki säädettiin, joka sitten painettiin vuonna 1571.
Mutta uusi waara uhkasi ewankeliumillisista oppia *Johan*
*III:n*en hallitessa, sillä hän oli erin mieltynyt paawilliseen
oppiin ja teetti uuden käsi kirjjan, jota *punaiseksi kir-*
jaksi kutsuttiin, kaikin paikoin seurattawaksi. Mut-
ta waikka hänen poikansa *Sigismund* paawillisessa us-
kossa kaswatettiin, niin ei paawilaisten riemu kuitenkään
kauwan kestänyt, sillä kaikki heidän koneensa tyhjäksi teh-
tiin herttua *Kaarolta* ja ewankeliumillisilta opettajoilta.
Upsalan kirkko-kokouksessa, w. 1593, päätettiin *Lutheri-*
lainen opi *Ruotsin* walta-opiksi; jonka ohessa kolme us-
kontunnustusta ja muuttamaton *Augsburgin* tunnustus
otettiin opetusnuoraksi. Tällä lailla häwitettiin ei ai-
noastaan katoliikkilaisen, waan myöskin reformeratun kirk-
kokunnan hairaukset, joten tämän päätöksen tehtyä taidet-
tiin sanoa: "nyt on *Ruotsin* maa yhtenä miehenä, ja
meillä kaikilla on yksi herra ja yksi Jumala." Tämän
uskontunnustuksen tähden wuodatti kuningas *Gustaw II*
Adolfin werensä.

Josko nyt ympärillemme wähän silmäilemme, niin
näemme kuinka *Wiwin*, *Wiron*, ja *Kuurin* maakunnat
jo aikaisin *Lutheruksen* oppia tunnustiwat. *Puolassa*,
Ungerissa ja *Siebenbyrgissä* oli ensin *Lutherilainen*
ja sitten reformeerattu oppi sikiämäisillään; mutta *Puo-*
lassa ja *Siebenbyrgissä* pääsi myös *Unitarien* tabi *So-*
cinilaisten harha-usko lewenemään. Näistä tahden
ainoastaan nimittää, että he polkewat kolmi-yhteyden opin
ja melkein useimmat muutkin kristin kirken opin-kappa-
leet. He owat siis järjen-kristityitä ja wieläpä mitä tör-
keimmiiä; heidän oppinsa syntyi *Italiassa*, sai sitten
wakaisemman muotonsa *Puolan* maassa, kussa saivat oy-

pinsa ja oppikirjansa Eaelio Socinolta (+ 1562) ja Fausto Socinolta (+ 1604), joidenka jälkeen heitä siten nimitettiin. Mutta ei tarvoitukseni ollut tässä jutella harhauksista — sillä walitettawasti kyllä tulee meidän kohta taas niistä jutella; mutta tahtoni oli ainoastaan osoittaa, kuinka puhdistettu uskon=oppi selkeätä waloansa ympäri maita lewitti. Loitolla olewan Islandin saareenkin se tunkeutui ja poisti sieltä wanhan epä=uskon ihnfeydet.

Miten sanomattomasti suureksi tämä työ kuitenkin on Jumalan siunauksella kaswanut — tämä työ, joka itse alussaan niin wähäiseltä näytti! Ruudementoista wuosifadan keskimailla kuljetettiin ensimmäiset silkkimadon munat kahdelta munkilta Kiinan maasta Eurooppaan, sillä lailla että niitä waelussauwoisjansa kätkiwät, — ja tuskin nyt enää meidänkään maassamme löytyy silkkirättiä kantamatointa waimopuolta. Olkaanpa joku asia waiikka kuinka wähäinen itse alusjansa, niin woipi se kuitenkin suureksi kyllä paisua, josko jinä waan elämän henki asuu. Yksi ainoa tulenkivenä woipi suurenkin metsän sytyttää, ja yhdestä ainoasta omenan siemenestä woipi tuhansia puita sikiämistään siitä. — Lutheruksen 95 wäitös=lausessa oli sekä siemen, henki että jäkeneitä; ne sytyttiwät ja hedelmöitsiwät: — lawealle käwi niiden liekki, sillä Herran henki puhalsi siihen; lawealle lensi niiden siemen, sillä Raikkiwaltiaan wihuri niitä lennätti.

5. Paawis=wallan jatkettu kiista puhdistettua oppia vastaan.

Luostarista oli mies käynyt, joka saattoi paawis=wallan perustuksia wapisemaan; mutta luostareista käwi myös parahiin apu tälle waipumaisillaan olewalle wallalle ja auttoi sitä kokonansa waipumasta. Erästä ransiskaani=luostarista käwi mies, joka Kapucinein munkkikunnan sääti. Tämä wahvistettiin paawilta eri munkki=

kunnaksi w. 1528, ja sitten taas puolestaan paawis-waltaa sangen tukewasti wahwisti. Moni munkkikunta sai syntyensä näinä aikoina, emmekä voi kieltää heidän paljon hywääkin matkaan saattaneen. Tämänkaltainen kiitos on annettava, esimerkiksi, P. Dratoriumin papiskunnalle, johon hurskaita ja oppineita miehiä yhdistyi, rukouksia, auttawaisuutta ja hyviä tapoja harjoittamaan; Laupiaain sisarten kunnalle, joka on ylistettävä ihmisrakkautensa wuoksi, j. n. e. Mutta mikä niissä oli ylistettävä, se oli kaikki Roomalais-kirkolle eduksi, koska eivät ne, niinkuin opin-puhdistajat, tästä kirkosta eronneet, waan sille hyödyksi kaikki awunsa käyttivät. Mutta emme vielä ole sanaakaan lausuneet tuosta kunnasta, joka joutui paawis-wallan wakaisimmaksi tukeeksi, joka otti itsellensä nimen mitä kauniimman, waan joka kuitenkin itsensä häwäisi erin rumilla koneillaan: nämä sanamme tarkoittawat niin kutsuttua Jesuksen seuraa tahti Jesuittalais-kuntaa. Oletteko waan kuulleet tämän kunnan koneista lausuttawan, niin kyllä jo itse tämä nimikin teitä inhoittaa ja kauhistuttaa. Muuan Spanialainen wapaasukuinen Sg-natio Loyola oli tämän kunnan säätäjä, ja tämä hänen sääntönsä paawista wahvistettiin w. 1540. Tavallisesti wannoiwat kaikki munkkikunnat tahtowansa köyhyyttä, kainoutta ja kuuliaisuutta harjoittaa, mutta tämä kunta wanoi vielä neljännenkin lupauksen, nimittäin wälttämättömän kuuliaisuuden paawille. Säätäjän kuollessa, w. 1556, luettiin siihen jo enemmän kuin 1000 jäsentä, ja sitten se waan wuosi wuodelta lisäyntymistään lisääntyi. Tämä kunta jaettiin moneen luokkaan, ja sen korkein päämies, jota kenraaliksi kutsuttiin, asui Roomissa. Muut oliwat omituisia munkki-kuntia, jotka tavallisesti pysyiwät luostareinsa tienoilla, mutta tämä oli lähetyk-kunta: sen jäseniä nähtiin kaikenkalaisissa maallisissa menoissa ja toiminissa; heitä lähetettiin waltameren toiselle puolellekin, emmekä voi kieltää monen heistäkin totista kristillisyyttä osoittaneen. Jo wuonna 1549 waelsi Jesuittoja Itä-Indiaan, ja "Indialaisten apostoli" Frans Xaver matkusti aina Japanin waltakuntaan, kusja

moni häneltä kastettiin. Toisia heistä waeli Kiinaan. Tavallisesti olemme oppineet Jesuittalaisia Fariseuksiin wertaamaan; mutta oli heilläkin Samalielinsa, ja monikin heistä oli opinkappaleitansa parempi, ja osoitti kristillistä kieltäwäisyyttä ja wakinaisuutta. Moni oli mainittawa tiedollisen siwistyksensä tähden, ja tämä heille tuotti monessa paikkakunnassa melkeen äärettömän arwon ja walan ylhäisten parissa. Mutta tätä waltaansa käyttiwät he pian sekä uskon-opin että siwehden turmelukseksi. Heille kaswatettawaksi huostatussa nuorisossa kylwiwät he waltakunnalle sekä kirkolle waarallisia opin-kappaleitansa, joidenka seasta tahdomme nimittää tämän heidän päätöksensä: ”hywä tarkoitus pyhittää kaikki wälikappaleet.” Heidän pajasansa puikko teroitettiin ja myrkyt valmistettiin, joilla moni kuningas sitten murhattiin, sillä murhatappokin heiltä pyhäksi työksi päätettiin, jos waan sen kautta luulivat taitawansa paawiswaltaa hyödyttää. — Luonnollista on, että he oliwat protestanttien mitä ankarimmia wihamiehiä, ja että he sekä julkinaisesti että salaisesti työskentelivät ewangeliumillista kirkkoa häwittää.

Roomin kaupungissa säädettiin w. 1622 muuan seura paawillisen uskon lewittämiseksi, jota wieläkin propagandaksi kutsutaan. Tämän seuran tarkoitus oli Roomalaiselle kirkolle pauloittaa puolustajoina sekä senkaltaisista kristityistä kuin eiwät tähän lahkokuntaan kuuluneet, että myös Juutalaisista, Muhamettalaisista ja pakanoista, ja tässä työssä jonnin joitakin juonia ja koneita koitettiin. Roomissa säädettiin koulu, jossa nuorukaisia lähetyshenkiliksi kaswatettiin, ja jossa heille ulkomaan kieliä opetettiin. Abyssiniasa ja Japanissa, Kiinassa ja Itä-Indiassa, Paraguaiassa ja Kanadassa owat nämä lähettiläiset kintömaita itsellensä etsineet, ja owat monesjakin paikkakunnassa jaattaneet pakanoita joukottain Roomin kirkkoon taipumaan. Kristuksen suuri päivä on vielä kerran nähtävä, josko tämän paljon heinän, pilstan ja silpun joukossa kulta ja hopeata löytyy. Mutta monesjakin heistä sopii sanoa, että he kulliwat maita ja meriä,

tehdäkseen profelhyttejä, jotka joutuivat tahtamointa pahem-
miksi helwetin lapsiksi kuin he itse.

Tridentin kirkko-kokouksissa, w. 1545—1553, aivottiin tosin kyllä tätä kirkkoa parantaa sekä päänsä että jäjeneinsä puolesta; mutta paawein lupaus tässä kohdassa on aina ollut luikia, ja heidän ainoa tarkoituksensa on ainakin ollut saattaa rakennustansa walaisemmalle perustukselle, ja wakuuttaakseen sitä wihollisia vastaan. Sentähden tässäkin kirkko-kokouksessa päätettiin koettaa, niin paljon kuin waan mahdollista, häwittää ewankeliumillista oppia. Tätä tekoa koeteltiin kaikella lailla, wieläpä sota-aseillakin matkaan saattaa; ja julma herttua Alba taisi kerskata Ullaissa miekalla murhattaneen 18,000 protestanttia. Samassa hengessä ovat paawit yhä eteenkinpäin työskennelleet. Pius V:s oli ankara sekä katoliikkilaisille että protestanteille. Pius merkitsee hurskas, ja Roomalaiset päättiwät, ettei hurkskaampi paawi heitä wielä milloinkaan hallinnut, ja että hän paljaalla silmänsä jäteellä taisi protestantteja käännyttää. Mutta oliko niin, silloin woipi wihan jäteet ihmisiä käännyttää, sillä ankara wiha ja waino leimusi hänen sydämesjensä kerettiläisiä vastaan. Hän kuoli vuonna 1572, ja olisiiko hän elänyt Perttulionä, niin kyllä hänkin olisi, samaten kuin hänen jälkiläisensä Gregorius XIII:sta, tätä weren-wuodatusta iloinnut. Sama Gregorius toimitti uuden kalentariumin, mutta eihän ihmeteltävä ollut, josko eiwät wastusteliat ensin tahtoneet suostua tähän tarpeelliseen parannukseen. Ei Gregorilainen ajanluku päässyt Ruotsinkaan maassa walloilleen ennenkuin w. 1753. Sikstus V:s, joka köyhyydestä ja alhaijuudesta paawilliselle istuimelle kiepi, oli mitä wiisaimpia paawoja, ja paransi montakin asian laitaa. Hän perkasi pahantekijät maastansa, mutta heidän joukkoon luki hän protestantitkin, waikka ei hän niin julma heille ollut, kuin edelliset paawit. — Nyt lähymme lyhykäisesti kertomaan 30-wuotisesta sodasta, joka alkoi w. 1618.

Tämä sota, joka sai alkunsa Böhmin maakunnassa, olisi luultawasti walloittanut ewankeliumillisen kirkon koto

wapauden, eikä Jumala olisi tälle kirkolle auttajaa lähettänyt, joka ylpeän vihollisen nöhräytti ja saattoi protestantit wakaiselle pohjalle seisomaan. Tämä auttaja oli Gustaw II:n Adolf. — Vuonna 1629 olivat jo paawilaisesten werran woitto=puolella, että keisarillinen käsky kävi kaitille ewangeliumillisille, joka waatei heitä katoliikkilaisille jälleen antamaan kaikki kirkon omaisuudet. Mutta nyt, kesäkuun 4:tenä päivänä w. 1632 astui hurstas Ruotsin kuningas Saksan maan mantereille, ja koska hän työnsä Jumalassa alkoi, niin oli myös Jumala hänen kansansa. Hän oli ewangeliumin urhoollinen ja hurstas sankari, joka ei kirouksilla eikä lupauksilla sotamiestensä urhoollisuutta sytyttänyt, waan weisuilla ja rukouksilla hän sen teki, ja itsekin näytti hän yhtä suurta nöhräyttä kuin urhoollisuutta. Kun hän vuonna 1631 tuli Kemberg nimiseen kaupunkiin, kokountui joukko nuorta kansaa hänen majansa ympäri, ja kuin heiltä syhtä tähän kysyttiin, niin vastattiin: ”että he halusivat nähdä suurta Ruotsin kuningasta.” Nyt kiiruhti kuningas kadulle ja sanoi täällä kokoon-tuneille: ”tässä näette, rakkaat lapset, suuren syntisen Ruotsista, joka ainoastaan tyhmiltä ihmisiltä suureksi Ruotsin kuninkaaksi kutsutaan.” — Katoliikkilaisten kenraali Tilly luultiin woittamattomaksi, mutta Gustaw Adolf woitti hänen Leipzigin tappelussa w. 1631. Sitte waelsi tämä woitollinen kuningas Saksan maan läwitse, ja kaitin paikoin häntä terwehdettiin protestanttien pelastajaksi. Nyt lähetti keisari jodankäyttäjänsä Wallensteinin häntä vastaan, ja wihdoin tultiin ankaraan tappelun Eytzenin kedolla, marraskuun 6:tenä päivänä vuonna 1632. Kun tämä päivä alkoi kannelle kohota, niin makasi paksumu näillä tienoilla. Nyt pidätti kuningas juhlallisen Jumalan=palweluksen kedolla koko sotajoukkonsa kanssa. Wähää ennen tappelun alkua weisuutti kuningas tämän kauniin wirren: ”Älä pelkää vähäinen joukko,” ja tämä wirsi soitettiin koko sotajoukolle. Kun kuningas tällä lailla oli wahwistanut sotamiehiänsä Jumalaan luottamaan, nousi hän hewoisen selkään sanoen: ”nyt eteen-päin Herran nimesä; Jesu! Jesu! auta minua pyhän

nimesi kunniaksi sotimaan!” Tämän sanottuansa kävi häneltä käsky vihollisia ahdistaa. Tappelu alkoi noin kello 11 edellä puolen päivän. Kaksi tuntia myöhemmin sattui häneen luoti; hän putosi kuolevana hevoisen selästä ja tallattiin hevoisilta. Kuitenkin täytyi vihollisten joutua kädeltä pöytä.

Mutta Gustav Adolfin kuoltuakin auttiivat Ruotsalaiset uskolaisiansa Saksan maalla; siksi kuin viimein 16 vuotta tämän jälkeen, Westfalin rauha (1648) tehtiin, jossa protestantit voittivat itsellensä täydellisen uskonnon vapauden. Waan kuinka hävitetty eikö Saksan maallut 30-vuotisen sodan loppuessa! Maiseen oli kaksi kolmannesta ajukkaista, ja paikottain enemmänkin raiskattu. Kokonaisia kyliä seisoj autiona ja tulelta hävitettyinä, toisissa oliwat kirkot ja koulut häwiöllä, ja koulusta tuskin joutuneet nuorukaiset, jotka waan oliwat jonkun vuoden yli-opistosja olleet, määrättiin kirkkoherran wirkaa toimittamaan. Moni kaupunki ei ole sitte enää woinut päästä entiseen woimaansa; pellot oliwat rasina ja ihmiset johdattajetta: monta sataa tuhatta henkeä oli uhrattu, ja näytti niinkuin olisko Jumala Saksan maan kokonansa häwitetyksen ja turmion alle heittänyt; ja kuitenkin hän juuri näinä murheen päiwinä osoitti huolen-pitonsa erin ihmeteltävällä lailla.

Totijesti oli nyt rauha, mutta wanhempi ja wafaisempi kuin Westfalin rauha oli kuitenkin Jesuksen sana: ”maailmassa on teillä tuska.” Ei waino wieläkään päätynyt. Irlandissa murhattiin w. 1641 enemmän kuin 150,000 protestanttia kauhistawalla lailla ja paawi Urban VIII:s wapautti murhaajat. Julmasti wainottiin protestantteja Ranskan maalla kuningas Ludwig XIV:ta hallitesja. Hän on suurimpia syntisiä minä historia tuntee. Tuskin oli hän Raamatusta sanaakaan lufenut, mutta kuitenkin, kuin hänelle sanottiin, ei parempaa wälitappalletta löytywän hänen synteinsä anteeksi saamiseksi ja omatuntonsa lewottamiseksi, kuin wainota protestantteja, niin seurasi hän tätä neuwoa kauhistawalla uskollisuudella. Me muistamme, kuinka uskonnon wapaus protestanteille wa-

tuutettiin Nantes'in säännön kautta. Mutta tämä sääntö oli jo kauan pilana pidetty, ja w. 1685 sen voima kofonansa mitättömäksi päätettiin, jonka jälkeen puhdistetun opin tunnustajia julmasti rääkättiin. Heitä sawussa surmattiin, ja hiukset päästä rewittiin; muutamia uenästä näpiestetiin tulifilla hohtimilla, toifia pakoitettiin tulifilla hiilillä kulkemaan; muutamain ruumis hewois=woimalla rikki raadeltiin, toifia ripustettiin korkeifin pylwäifin riippumaan, fifsi kuin kuoliwat. Waldensari=wainon julmia menoja uudestaan käytettiin, ja nuo fatatuhatta, jotka, waikka wainoin, pääfivät Ranskan maasta pakenemaan, oliwat onnellifina pidettävät. Ystävällifesti heitä huostattiin Englannifsa, Hollannifsa, Preussifsa ja muifsfakin waltakunnifsa. Eiwätkä nämäkään päiwät olleet wailla uskon sankareita, jotka riemulla kärsiwät martthyri=kuoleman fiwut: waan ei fia täsfä myöten anna laweammalta heifstä laufua.

Näinä aikoina kuin protestantteja näin julmasti Ranskan maalla wainottiin, ilmestyi samassa maassa uusi katolikkilainen lahkokunta, jonka kautta eläwyhttä jälleen wirtoi muutamain tämän kuolleen ruumiin jäfsemiin. Tämä oli Jansenilaiten lahkokunta, joka puolusti ja saarnasi Augustinuksen oppia Jumalan wapaasta armosta Kristufsfssa. Heitä nimitetään erään Janseniuksen mukaan, joka oli piispa Hyperniifssä, ja joka kirjoitti Augustinus nimifsen kirjansa, joka wasta hänen kuoltuansa painettiin w. 1640. Täsfä laufuttiin Jesuittalaisille enemmän totuutta, kuin minkä he kärsiä woiwat, ja sentähden joutuivat Jansenilaitet heidän kansansa pitkällifseen riitaan. Tämä kiista kiistettiin molemmain puolin oppineilta miehiltä, joista jalwimmat kuitenkin oliwat Jansenilaiten puolella; niinkuin muuan Arnold ja muuan B. Pascal, jotka saugen lujasti ahdistiwat Jesuittain räähläsfää siweyden oppia. Turhaan nämä kiistat paaweilta kiellettiin. Ja kuin he nyt viimein polkiwat Augustinus nimifsen kirjjan, niin joutuivat he samassa polkemaan saman nimistä kirko=ifää. kuningas Ludwig XIV:ta auttoi paaweja ja Jesuittalaisia, ja wainosi Jansenilaiten

lahkokuntaa hhtä ankarasti kuin hän Hugenottejain wainosi. Joukottain täytyi heidänkin muille maille paeta, ja suurin osa heistä ajettui Alamaihin. Muuan heistä P. Quesnel painatti w. 1696 Uuden Testamentin selityksillä ewankeliumillisten ja Jansenilaisten opin-kappalein mukaan. Näistä hänen päätöksistä polki paawi 101, mutta tämän kautta sattui hän polkemaan Pyhän Raamatun selkeitä totuuksia, ja näytti siis itsensä pahimmaksi kerettiläiseksi. Jotka eivät tähän päätökseen suostuneet, lykkäsivät asian (aplierasivat) kirkko-kokouksen päätettäväksi, jonkatähden heitä apellanteiksi kutsuttiin: mutta ei tämä heitä auttanut. Eräs heistä, Frans Parisilainen, oli erin ulias mies. Kuoltuansa luettiin hän pyhän joukkoon, ja hänen haudallansa sanottiin ihmeitä tapahtuneen, jonka tähden sinne pyhiä waelluksia tehtiin. Näinä aikoina oli muuallakin Roomalaisessa kirkossa tämän kaltaisia liikutuksia ilmestynyt. Muuan Spanialainen, Molinos nimeltä, painatti w. 1696 kirjansa "Hengellinen tien-osottaja," jossa opetettiin, että yhdistys Jumalan kanssa on ainoastaan sielun lepäileminen hänessä. Hänen oppiansa kutsuttiin siis quietismiksi (lepääwäisyyden opiksi), ja koska tämä oppi hylkäsi tavalliset Roomin kirkon katumus-menot, niin Roomalais-katoliikkilaiset pitivät sitä Jansenilaisen opin wertaisena. Vaikka paawi Innocentius XI:tas suositteli Molinon kirjaa, niin pakoitettiin hän kuitenkin Jesuittalaisilta tätä kirjaa polkemaan, ja sen kirjoittajaa wankeuteen heittämään. "Tuleen, tuleen," huudettiin monestakin kulmalta, kuin asiata tutkiesja kappaleita tästä kirjasta luettiin. Molinos kuoli wankeudessa, ja moni hänen lahkolaisensa tuomittiin kerettiläiseksi. Saman kaltainen tuomio kohtasi myös Cambrayin arkkipiispa Fenelonia, joka kirjoitti puh- taasta, omaa hyötyä etsimättömästä rakkaudesta Jumalaan, itsensä kieltämisestä j. n. e.: hänen kirjoituksensa päätettiin saastutetuiksi protestanttiselta myrkyltä ja kirottiin. Fenelon joutui pitkälliseen riitaan Bossuet nimisen oppineen piispan kanssa, joka etsei jälleen yhdistää katoliikkilaisien ja protestanttien kirkkokuntaa. Tätä etsei

myös moni hänen jälestänsä, mutta kuin ei voitu edes Lutherilaisia ja reformeerattuita yhdistää, niin kuinka olisi mahdollista ollut näitä yhdistää peruwihollistensa katoliikkilaiSteu kanssa? Juopa oli kerran heidän välillänSä rewäisty uskon-opin puhdistuksen kautta, ja tämä juopa yhä waan laweuntui.

Näinä samoina aikoina mainottiin reformeerattuita Pfsalzin maakunnassa, joka maa oli joutunut katoliikkilaiSten ruhtinain hallittawaksi; ja vuonna 1732 kohosi Salzburgissa waino Lutherilaisia vastaan, jotka täällä olivat HussilaiSten kannasta. Ryllähän ei heitä täällä murhattu, mutta moni kuoli kuitenkin kowassa wankeudessa nälkään ja wiluun. Jällelle jääneille heistä sallittiin viimein muuttaa muille maille, mutta heidän täytyi kaikki omaisuutensa jättää. Enemmän kuin 30,000 henkeä pakeni syntymämaastansa muille maille wierahiksi. — Mutta katoliikkilaijesSakin kirkossa waiutti uskon-opin puhdistaminen jotakin hyvää. Herettiläis-tuomio-istuimen waltawähittäin lannistui, ja Jumalan sana pääsi tutuksi monelle katoliikkilaiSellekin; koulut asetettiin paremmalle kannalle, erinomattain niissä katoliikkilaiSissa maakunnissa, jotka hallittiin protestanttisilta ruhtinoilta: papiSsäätty muuttui lempeämmäksi, ja wähä wähitellen tunkeutui moni waloisa säde paawillisen kirkon piirteisiin.

6. Puhdistetun kirkon sisällinen tilaisuus.

Historia yleiseen, ja erinomattain kirkko-historia todistaa kuinka ylpeä ja wento kappale ihmisen sydän on: wento waaran mailla ollessa, mutta ylpeä hywinä päiwinä. Waan kateus ja kiista ylpeydestä syntyy; ja ainostaan siltä tämä waara wältetään, joka pysyy Jumalan puhtaassa sanassa ja joka sen ohessa nöyryyttä harjoittaa. Mutta eiwät kaikki, jotka antautuivat totuuden puolustajoiiksi, tätä tehneet, waiikka heidän olisi pitänyt puhdistetun opin walossa nähdä, miten ei totuuden puolus-

taminen onnistu lihallisilla aseilla. Tämänkaltaiset kiista-
 sankarit tuottivat jo Lutheruksellekin monta murhetta.
 Muutamia heistä olemme jo edellä maininneet, ja kuinka
 Lutheruksen täytyi vakaisesti vastustaa heitä, jotka eh-
 toollisen opissa vähäisen hairahtivat. Mutta hänen
 täytyi sota törkeitäkin hairauksia vastaan, senkaltaisia,
 esimerkiksi, kuin puolustettiin kasteen-toistajoilta,
 Schwenkfeldiltä ja muilta. Moni heistä, niinkuin juuri
 Schwenkfeldin, opetti sisällisestä walkeudesta, mutta
 tämä heidän oppinsa saattoi heitä niin kauwas, että sana
 heiltä hlenkatsottiin, ja että oppi Kristuksesta, synnistä ja
 armosta halwennettiin ainoastaan hurmion leikiksi. Toi-
 set taas väärin käsittivät Lutheruksen opin ulkonaisesta
 sanasta, ja kiertivät hairauksiin, joita hän eläissään ai-
 noastaan osittain ennätti vääriksi selittää ja polkea. Me
 tiedämme kuinka lohdullisesti Lutherus opetti Kristuksen
 ewankeliumia: tästä päätyi muuan hänen maamiehensä
 Agricola päättämään, ett'ei laki ollut kristityille jäädet-
 th, waan "että se ainoastaan kuului raatihuoneesen, eikä
 kirkkoon," ja sentähden kutsuttiin hänen puolustajoitansa
 antinomianeiksi (lain kieltäjäiksi). Me tiedämme kuinka
 Lutherus saarnasi vasten Roomalaisten tekopyhyttä ja
 millä perustuksella hän armoa lasi hyville töille: tästä
 joutui hänen ystävänsä Amsdorf, joka oli rohweesori
 Senassa, päättämään hyväin töiden olewan autuudelle
 wahingollisia, jota vastoin taas muuan Major päätti
 niitä autuuteen tarpeellisiksi. Me tiedämme kuinka Lu-
 therus opetti perisyynnistä ja ihmisen syvästä luonnollisesta
 turmeluksesta: waan Flacius Magdeburgilainen meni
 niin kauwas että hän päätti perisyynnin olewan ihmisen
 itse peru-olento; ja tämä hänen oppinsa niin ankarasti
 puolustettiin Senassa asuivilta innellisilta Lutherilaisilta,
 että he julmasti wainosivat Strigeliusta ja muita tä-
 män opin vastustajaita. Kaikki nämä kiistat ynnä vielä
 muiden kanssa, joista emme ennätkä tässä lausua, kehosi-
 wat Melanchtonin vielä eläissä: ja hänen elämänsä lop-
 pumailla syhdyttiin häntä itseänsäkin, että hän tahtoi puo-
 lustaa reformeerattuun oppia pyhästä ehtoollisesta, ja ko-

wa häikä ja lewottomuus kohosi kuin häntä ja hänen ystävänsä soimattiin krypto(sala)-kalwinilaisiksi. Erinomainen ja hyvin luonnollinen murhe syntyi Lutherilaisissa kuin Fredrik III:mas Pfalzilainen luopui reformeerattuun lakokuntaan: sillä tämä tapahtui sen jälkeen kuin hän oli Melanctonilta neuvoa kysynyt tässä asiassa. Mutta monikin Lutherilaisten hartahimmista opettajista lähti itsensä sillä lailla, että he juuri käytöksellensä saattoivat monta taipumaan siihen, jota he estää tahtoivat. Sachsenin sen aikainen waaliruhtinas August harasti niin sokeasti Lutheruksen opin puhtautta, että waika on päättää, josko hänen intonsa hyödytti tahti wahingoitti. Ihmeteltävä on kuinka kristittömästi hän monivuotisessa waukeudessa waiwasi lääkäriänsä Peuceria, koska tämä oli taipuma Kalwiniin oppiin. Tälle ruhtinaalle sanoi keisari Maksimilian II:n: "noin en minä suinkaan etsi omatuntoja pauloittaa, koska ei minulla heidän ylitsensä waltaa ole, eikä kellään ole lupaa kenenkään uskontoa pauloittaa.

Tällä aikaan olivat uskon kiistat päässeet niin korkealle että tarwittiin muuan sowingnon ojennusnuora (formula concordiae), jossa Lutherilaisen kirkon uskonnokappaleet piti tarkemmin määrättää. Oppineilta ja hurskailta miehiltä tämä walmistettiin w. 1580, ja määrättiin tätä useammasja Lutherilaisessa maakunnassa tunnuskirjain joukkoon. Mutta ei tämäkään woinut uskon kiistoja waiwuttaa: eikähän kumma ollut, josko ei ihmisana woinut yhteen mukaila näitä niin monia eri mietteitä Jumalan sanasta. Olisiwatko kaikki kirkon opettajat olleet todellisesti uudestaan syntyneitä, niin olisiwat kiistatkin rauhallisesti waiwuneet; mutta niinkuin ihmisellä woi pi olla oikea tieto totuudesta, waikka häneltä puuttuu Jumalasta wirtaawa sijallinen elämä, niin etsittiin nytkin useasti tätä elämän ja woinan puutosta sanoilla paikata. Ja kansassa näyttäyhyi, ett'ei uusi ja puhdas oppi yksinään woi ihmisten sydämiä uudistaa, ja sentähden täythy jo uskon-opin puhdistajainkin walittaa, ett'eiwät puhdistetun opin tunnustajat eläneet oppinsa mukaan. Lutherus

itsekin tunnustaa, kuinka totisia kristityitä harvassa löytyi. "Suokoon Jumala," sanoi hän, "että suurin osa meistä olisi edes hurskaita pakanoita, jotka seuraisivat omatuntoensa käskyjä. Toijasti walittaa hän kehuo lasten kasvattamista, ja sanoo sitten: "tämän tähden löytyihin Saksalaisissa kristityissä niin häilyä ja kelwointia kansaa kuin tuskin missäkään muualla maailmassa, ja turmelus on täällä kailin puolin walloilleen päässyt. Tätä pahaa parantaaksemme tähtyy meidän alkaa lapsista." — Muuan 16 vuosijadan historian kirjoittaja lopettaa tämän historiansa näillä sanoilla: "eripuraisuus ja luottamattomuus on kristityissä walloillaan: synnit ovat korkeimmillaan, eikä kukaan huoli niitä edes katua." Näin myös walitetaan hurskailta miehiltä 17:sta vuosijadalla. Olistettävä Johan Walentin Andreanpoika lausuu tästä seuraawilla sanoilla: "katselemmeko kirkkojamme, howiamme tahti yli-opistojamme, niin ei niissä puutu kunnian ja rahan himoa, ei hekumaa, kateutta, haureutta ja laiskuutta, eikä muita tämän kaltaisia walloillaan olevia syntejä." Toisaasti sanoo hän: "jokaiselta tahtoisin minä jotakin ottaa, jokaiselle jotakin antaa. Kuhtinoille tahtoisin minä antaa enemmän jumalisuutta, vähemmän tuhlaawaisuutta; raatiherroille enemmän uljuutta, vähemmän ahneutta; konsistoriumeille enemmän lempeyttä, vähemmän kunnian himoa; wapaajukuisille enemmän urhoollisuutta, vähemmän jumalattomuutta; jumaluusopin tutkioille raittiimpaa elämän käyöstä, vähemmän kunnian himoa; tuomareille enemmän omatuntoa, vähemmän woiiton pyhyyttä; lääkäreille enemmän taitoa, vähemmän kateutta; rowesjoreille enemmän hymärrystä, vähemmän luulowiusautta; kouluin opettajille enemmän oppia, vähemmän yksipäiishyettä; waltakunnan palwelioille enemmän wilpittömyyttä, vähemmän jumalattomuutta; oppiwaisille enemmän ahkeruutta, vähemmän tuhlaawaisuutta; sotamiehille enemmältä Jumalan sanaa, vähemmältä weren janoa; kirkkoherroille enemmän walppautta, mutta vähemmän harhautta tulojansa enentämisesä.

Silmäilkäämme nyt myös lyhykäisesti Reformerat-

tuin kiistoja. Ennen olivat he Lutherilaisten kanssa kiistäneet ehtoollisen opista, nyt rupesivat keskenänsä kiistämään armo-päätöksestä. Heidän oppinsa mukaan olisi Jumala ehdottomasti määrännyt muutamia ihmisiä autuuteen ja toisia kadotukseen. Tämä heidän oppinsa, ynnä myös oppi Herran pyhästä ehtoollisesta eroittaa heitä meidän kirkkokunnastamme. Lehdenissä joutui 17 vuosi-sadan alkumaille kassi opettajaa kiistämäänsä tästä opista. Arminius opetti lauhemmasti, eikä tässä suunnassa seurannut Kalwinilaisten jyrkkiä tunnustus-kirjoja; mutta tätä teki hänen wirlaweljensä Gomarus. Arminiuksen puolustajia kutsuttiin Remonstranteiksi, ja monikin hlistettewä mies taipui heidän oppiinsa, joiden seasssa kunniaa ansaitsewa waltaneuws Oldenbarneweld, joka myös uskonsa tähden mestattiin. Hänen ystävänsä, waltaneuws ja Raamatun selittäjä Hugo Grotius oli myös henkensä menettämäisillään, sillä kokous Dordrechtissa vuonna 1618 päätti Kalwinin opin kaikessa kowuudesjansa oikeaksi ja Remonstranteja wainottawiksi. Episcopus, joka nyt oli näiden wiimemainittuin päämiehenä, kuunteli lohdullisesti ja tyhneydellä tämän tuomion luettawan, jossa päätettiin, että hän ja muutkin, jotka eivät suostuneet tämän kokouksen päätöstä alle kirjoittamaan, piti wiraltansa pantaman.

Olemme nyt nähneet, kuinka näinäkin aikoina kylläksi kiistoja kirkossa ilmestyi, waikka rauhan ewankeliumia jälleen julistettiin. Moni niin tiukkaan pyysi sanan puustawia puolustamassa, että sen kautta ainoastaan perustivat kuolleen puustawi-kristillishyden. Toiset, jotka eivät tähän tyhtyneet, etseivät hengellistä, mutta muutamat heistä kysyivät neuwoa enemmän omalta kuin Jumalan hengeltä, jonka kautta he joutuivat toisella lailla hairahumaan. Heitä kutsutaan Teosofeiksi, ja ovat Weigel ja Böhme († 1624) heistä mainittawimmat. Wihdoin herätti Jumala aika ajoin senkaltaisia miehiä, jotka hengen waimallisella todistuksella etseivät eläwää kristillishyhtä syhttää ja lewittää. Yhdessään wuotta Lutheruksen kuoltua syntyi Johan Arndt, joka, Spenerin mielestä,

"oli Jumalalta määrätty yhtä kalliissa työssä ahkeroimaan kuin Lutheruskin," ja joka toisilta kutsutaan "enkeliiksi ewangeliumin kanssa." Hän oli ensin saarnaajana Lutheruksen syntymä-kaupungissa, mutta kuollessaan w. 1621 oli hän pää-superintendenttinä (arkki-piispana) Sellesjä. Hänen kirjansa "totifesta kristillishydestä" on käännetty usiammille Euroopan ja muutamille Aasiankin kielille, ja on yltäisesti kantanut siunatuita hedelmiä. Monelta aikuisiltansa huudettiin häntä kerettiläiseksi, mutta kuitenkin on hän ollut monelle johdattajana taivaan tiellä. Mainittawimmat hänen opetuslapsistansa ja mieli-heimolaisistansa ovat Johan Gerhard (+ 1637) ja edellä mainittu Johan Walentin Andreanpoika (+ 1654). Wiinemainittua ennen päätettiin erään hengellisen, Rosenkreutzareiksi kutsutun yhdyksunnan säätäjäksi, mutta tämä luulo on wäärälle pohjalle perustettu. Näinä aikoina eli ja ahkeroi myös Berlinissä wirsi-niekkä Paawali Gerhard, joka, kuin häntä puhtaan Lutherilaisen oppinsa tähden wainottiin, maanpakolaisuudessaan lauloi Jumalalle ylistys-weisuja; ja Kristian Scriwer, jonka kirja "Sielun aarre" on monelle kielelle käännetty. Mutta tohtori Filip Jakob Spenerin kanssa kohosi uusi aikakausi kirkossa. Spener syntyi Elsassissa 1635. Hän oli järin oppinut ja taidollinen mies, täynnänsä sydämellistä hurskautta ja nöyryyttä. Saarnawirkaan jouduttuansa alkoi hän sydämellisesti ahkeroita totisen ja elävän kristillishyden siittämistä protestanttijessa kirkossa, joka oli julkinaijeen turmelukseen waipunut. Hän miettei, kuinka mahdolliseksi käwisi wirwoittaa tätä hengellisesti kuollutta kansan paljoutta, kuin heidän opettajansakin olivat hengellisesti kuolleita, ja kuin ei siis heidän puoleltansa woitu kirkon uudistusta edes toivoakaan. Hän luuli tämän asian parahittain onnistuwan, jos ewangeliumin totiset ystävät, kirkosta erkanematta, etsiivät pienemmissä seuroisja kokoutua toisiansa rakentaakseen ja wahwistaakseen, että sillä lailla woisivat wähitellen synnyttää hywähedelmällisiä liikutuksia kristikunnassa. Ollen saarnaajana Frankfurt am Main nimisessä kaupungissa, alkoi hän

tässä tarkoituksessa erithisiä kokouksia yhteiseksi rakennukseksi pitää, ensin kodissaan ja sitten kirkossa; eikä ketään näistä kokouksista kielletty. Hän toivoi taitaansa muu-
silla istutus-oksilla parantaa ja hedelmöitsensä saattaa protestanttisen kirkon hedelmätöntä puuta, eikä hän tämä hänen toivonsa kokonaan mitättömäksi käyntyäkään. Hänen esimerkinsä monelta seurattiin, ja jo ennen Spenerin kuolemaa (1705) pidettiin monessakin paikkakunnassa Saksan maalla tämänkaltaisia kokouksia yhteiseksi rakennukseksi. Mutta koska Spener päätti, että kristillisellä opettajalla pitäisi oleman ei ainoastaan puhdas oppi, vaan myös puhdas mieli, että hänen siis pitäisi oleman uudestaa syntyneen; kuin hän kielsi tarpeettomat sanalliset, laskein korkeampaa arvoa Pyhälle Raamatulle ja jumalijelle elämälle; kuin hän korkealla äänellä lausui toivostansa kirkon parantumisesta, huna yhdessä näyttäen, kuinka murheelliseen tilaisuuteen se nyt oli joutunut, niin kiertyi hänelle monta vastustajaa ja vihamiestä senaifuisista kirkon opettajista. Ensiksi ja parahittain lausui hän näistä mietteistensä muutamassa häneltä kirjoitetussa alkulauseessa Arndtin postillaan, ja sitten eri kirjassansa, nimeltä "Pia desideria" (Hurskaat toivotukset). Tämän tähden alettiin hänen puolustajoitansa Leipziginissä ja Hallesissa nimittää Pietistöiksi, joka nimi heille muka annettiin haukkuna-nimeksi; hänen vastustajansa kutsuivat itsensä oikea-uskoisiksi. Spener erkani tästä maailmasta lohdullisesti pelastustansa odottaen. Kuolema-wuoteellansa määräsi hän muun mukana, ett'ei hän tahtonut ruumispaarinsa tavan jälkeen mustalla werhottawaksi, vaan walkealla, koska, hänen luullaksensa, hän jo oli täällä eläessänj kylläksi surrut ja murhehtinut kirkon turmelusta, ja nyt, hänen memessänsä voittoa riemuitsemaan seurakuntaan, olisi walkea puku hänelle sopiwampi, koska tu tunnustaisi hänen kuolleen kirkon parannusta yhä vaan toivoen. Mutta eivät hänen vihamiheensä tahtoneet tähän hänen toivoonsa yhdistyä. Kirkon opettajat Wittenbergissä kulkivat niin pitkälle, että he eräässä kirjassansa wäittivät Spenerin elyneen 264:jässä lappaleessa. Tä-

män kirjjan luettuansa sanoi muuan Spenerin wastusta-
joista: ”nyt vasta ilmiin joutuu, että Spenerillä oi-
kein on,” sillä niin törkeästi oli tässä kirjassa walheteltu.
Muutammat eivät tahtoneet siihen mielistyä kuin Spener
synniksi luki kaikenlaiset niin kutsutut wiattomat hu-
witukset, niinkuin esimertiksi tanssin j. n. e. Mutta näitä
Spener piti synnillisinä, josko ne eivät woineet Jesuk-
sen nimesä tapahtua, sillä hän päätti Jumalan sanan mu-
kaan, ett’ei mitään pitäisi tehtämän muuten kuin tämän
nimen nojassa. Eikä hän tahtonutkaan ensiksi ahdistaa
elämän ulkopuolta, waan sydämessä asuwaan synnin juu-
reen hän tahtoi tarttua. Näitä niin kutsutuita pietis-
talais-kiistoja kesti noin 40 vuosikautta. Rohwesjo-
ri August Herman Francke (1668—1727) kohosi
Spenerin kuoltua hänen oppiansa puolustamaan, ja hän
olikin mies Spenerin hengestä, Elisa Elian kaapussa.
Francke ja hänen uskolliset apumiehensä ahkeroivat saada
seurakunnille oppineita ja uskollisia saarnaajia, sielun-
hoitajia ja koulun-opettajia, senkalaisia, jotka sekä sa-
nallansa että elämällänsä todistivat Jesuksen ewankeliumia,
näyttäen sen olewan Jumalan woiman kääntymiseksi, wan-
hurskaudeksi ja autuudeksi. Heidän seastansa, jotka Spe-
nerin ja Francken kuoltua ahkeroivat totista kristillisyyttä
lewittää, on Wyrtembergiläinen ylä-pappi, tohtori J. A.
Bengel († 1752) ylistettäwin, sekä oppinsa että lem-
pentensä ja ahkeruutensa puolesta. Hänen Johannek-
sen Ilmestys-kirjan selitys on tehnyt hänen nimensä
hywin tutuksi monessakin paikkakunnassa. Tämän ajan
perästä harweni totisen ewankeliumillisen uskon todistajain
luku yhä cuemmän ja enemmän. Muuan uskottomuuden
aikakausi kohosi, jolloin useimmat oppineet etseivät hä-
wittää tuon kristillisyyden hedelmiä, jota miehet menneis-
tä ajoista hengellä ja woimalla saarnasivat. Mutta nämä
näiden hurskasten miesten työn hedelmät riippuwat vielä
jälillä ewankeliumillisen kirkon puussa: ja monikin tämän
puun oksista, joka vielä on wiheriöitsewänä, olisi jo ai-
koja sitten kuivettunut, eikö Jumala olisi armahthanut Sio-
niansa ja lähettänyt sille uutta wirwoitusta.

Monessa paikkakunnassa ja monelta walitettiin tätä ewankeliummillisen kirkon sisällistä turmelusta; mutta eiwät kaikki, jotka koettivat tätä parantaa, tuota työtän-
sä tehneet yhtä puhtaalla uskolla, wiisaudella ja nöy-
ryydellä, kuin nämä miehet, joidenka työntoimista nyt
olemme lausuneet. Näistä parantamisen kokeista syntyi
monesfakin paikkakunnassa erinäisiä lahkokuntia, jotka taas
pienempiin lahkokuntiin erkaniwat, koska useasti tapahtui,
että he, jotka murehtiwat Josefian wahinkoa, luuliwat,
ett'ei sille parempaa lääkitystä woinut löytyä, kuin minkä
omasta ajustansa luuliwat sille keksineensä. Muuta-
mat näistä lahkokunnista päättyiwät kaikenkaltaisiin hur-
juuksiin, niinkuin esimerkiksi Kwäkarit (Wapisiat), joi-
denka lahkokunta sai syntynsä Englannissa, ja joista nyt
tahdomme muutamia sanoja nimittää, koska heitä useasti
werrataan pietistain kaltaiseksi. Mutta näistä he sangen
nähtävästi eroawat. Kwäkarein lahkokunnan perustaja oli
muuan suutari, nimeltä Fox, joka muutamassa saarnas-
sansa oli erin waimallisesti selittänyt näitä Raamatun sa-
noja: "laittakaat pelwolla ja wapistuksella, että te autuaiksi
tulisitte." Mutta he luuliwat että tämä wapisu pitäisi ruu-
miin wapisemisellakin tunnustettaman, ja sentähden alettiin
heitä Wapisioiksi kutsua. He turvasiwat sisälliseen waloon
ja laskiwat ainoastaan halpaisempaa arwoa Raamatulle.
Eiwät he olleet kolminausakaan kirkosta, ulkonaisesta Su-
malan palveluksesta, sakramenteista ja opetuswirasta. Ko-
kouksisjansa haastoiwat he, sekä mies- että wainopuolet,
mitä waan heidän haastaessansa heille mieleen johtui.
Sotapalvelus, wainominen ja toisiansa tervehtiminenkin
heiltä yhtinä pidettiin, ja näyttää niinkuin olisimatko
he wälistä kokonansa unhottaneet, että Sumala myös on
oikean järjestyksen Sumala. Enne siis woi heitä pie-
tistoihin werrata, sillä kaikkihan näiltä lain pohjalle perus-
tettiin. Itseänsä nimittiwät he "ystäwiksi," ja kyllähän
heidänkin joukossansa on monta jaloa miestä löytnyt,
niinkuin esimerkiksi Barclay, jolta heidän opin-kappaleet
täydellisemmästi säädettiin, ja Penn (+ 1718), joka A-
merikassa perusti Wapistain muuttolaiskunnan, jota sitten

hänen perästänsä Pennsylvaniaaksi kutsuttiin. Mutta hairaus on ainakin hairaus.

7. Böhmiläisistä weljekivistä ja uudesta weljesten seurakunnasta.

Samaten kuin lähetyksmies, joka työskentelee jollakulla Etelä-meren saarella, iloitsee, kuin hän kauvan odotettuaansa viimeinkin näkee laivan rannikoita lähestyvän — laivan, joka hänelle tuottaa apumiehen, jota hän sydämellisesti syleilee ja tervehtii; samaten iloitsivat Böhmiläiset weljeksetkin, jotka 40 vuotta takaperin olivat maailman kolkat kopeloineet löytääkseen totisia kristittyitä, nyt kuin heille ensimmäinen sanoma kävi Lutheruksen uljaasta työstä. Jo vuonna 1529 kirjoittivat muutamat Kalixtalaiset papit kirjan Lutherukselle, jossa häntä kehoittivat wakinaisuuteen ja kärsiwällisyhteeseen, ja jossa ylistivät hänen oppinsa ewankeliumillisista puhtautta. Lutherus wastauksessaan kehoitti heitä pysywäisyhteeseen totuudessa ja waroitti heitä wälttämästä paawillisia sowinto-koneita ja paawillisten kanssa yhdistymistä, ett'ei Suhana Hussin ja Hieronymo Praagilaisen weri mahtaisi joutua heidän ylitjensä kostoja huutamaan. Böhmiläiset weljekset etsivät Lutheruksen kanssa liittäytyä; mutta eivät he tahtoneet kerran säädetyistä kirkko-nuhteestaan luopua, eikä Lutherus nähnyt woivansa tätä protestanttiseen kirkkoon säätää; juuri tämä asia esti näiden kirkkoin tähdellisen yhdistymisen. Vuonna 1542 lähettivät weljekset viimeisen kerran lähetyks-miehiänsä Lutheruksen tyköön, tutkimaan, josko ei mahdollista olisi ewankeliumillisissa seurakunnissa kirkko-nuhdetta säätää. Suhana Augusta ja Orjännä Israel ynnä muiden kanssa olivat heidän lähetyks-miehiänsä. Ystävällisesti heitä vastaan-otettiin, ja he kertoivat, kuinka Lutheruksen oppi yhä enemmän ja enemmän leweni Hussilaisissa seurakunnissa Böhmin ja Mährin maa-

kuunnisja; mutta kuin ei häneltä mitään kirkko-nuhteesta opetettu, niin joutui heidän kirkkonsa tämän kautta wahiin-koon, koska se kadotti monta jäsenistänsä, joille kirkko-nuhteen ijes ei enää otolliseksi käynyt. He kysyivät, kuinka tämänkaltaista ewankeliumin wäärinkäytöstä taidettiin sallia? — Lutherus vastasi, ett'ei olisi mahdollista ollut paawiswaltaa häwittää, josko ei epä-uskon ja omatunnon kiusan ijes olisi kokonansa hyljätty: mutta nyt nähtyänsä, miten maailma oli langennut kokonansa toisenkaltaiseen hairautseen, kuinka nimittäin oppi wapaasta armosta hillitsemättömästi wäärin käytettiin, nyt hän kyllä kessei tämän pahan poistettawaksi, ja kirkko-nuhteen tarpeellisuuden, ja pitäisi siis tästä asiasta keskusteltaman niin pian kuin waan mahdollista. Heistä viimein erotesiansa o-jensi Lutherus heille kätensä liiton merkiksi ja sanoi: "olkaat te apostoleita Böhmin kansalle, minä ja ystäväni tahdomme olla Saksalaisien apostoleita; ahferoitkaat Kristuksen työssä, kuin teille waan wähänkin tilaisuutta annetaan, mekin tahdomme puolestamme samassa työssä ahferoita, niin paljon kuin waan meille mahdollista on." Lutherus itse lausuu Böhmiläisistä weljeksiistä seuraawalla lailla: "apostolilaisista ajoista asti ei ole ihmisiä löhthnyt, joidenka seurakunnat olisivat opin-kappaleisiansa ja kirkko-tawoisiansa apostolilaisia lähemmältä lähestyneet, kuin juuri nämä Böhmiläiset weljekset. Ja waikka eivät nämä weljekset pääse ylitsemme opin puhtaudessa, niin owat he kuitenkin paljoa edellämme järjestyksellisen kirkko-nuhteensa kautta, jonka nojassa he siunauksella hallitsewat seurakuntansa; ja he owat tässä suunnassa mitä ylistettävännät; tämä asia on myönnytettävämme Jumalan kunniaaksi ja totuuden tähden, koska Saksalainen kansamme ei vielä tahdo suostua kirkko-nuhteen ijestä kärjimmään.

Wuonna 1547 kohosi waino jälleen weljeksiä wastaen, koska eivät antaneet keisaria hänen sodassansa Sachsenin waaliruhtinaa vastaan. Mhäisimmät heistä wankeuteen wiskattiin, muutamia ruoskittiin, toisia sakotettiin, toisia taas miekalla murhattiin, tahti maanpala-laisuuteen ajettiin. Weljesten kirkot ja saarnamiehet sai-

wat kowinman kärkeä. Saarnaajain tähtyi paeta wuorten rottoihin ja luoliin, ja heitä ahdistettiin kaikella mahdollisella lailla. Paitji muita otettiin myös eräs tiakka, nimeltä Paawali Bosang, kiinni ja heitettiin waniruomaan. Täällä hän sydämellisesti Jumalalta wapauttansa rukoili, ja sitten näki hän unissa miten muuan rehellinen mies näytti hänelle jonkun seinässä olewan rautaaseen. Herättyhensä löysi hän raudan, ja teki tällä ruomansa ikkuna-luhdin niin awaraksi, että hän taifi siitä pakoisalle ryömiä. Työstä wäsyttihensä nukkui hän ennen työnsä valmistumista, mutta unissa häntä jälleen muistutettiin, että hänen pitäisi kiiruhtaman, josko hän tahtoisi paeta lähellensä olewia kiduttajoitansa. Ruomas-tansa päästhyään löysi hän linnan yrttitarhan owet awonaisina, waan wähän matkaa täältä taas päästhyensä panniin hän lewolle. Silloin kuuli hän jaman äänen hänelle sanowan: ”mitäs täällä wiimyt? Etkö tiedä wankeudesta paenneita takaa ajettawan?” Nyht kiiruhti hän jälleen matkalle ja pakeni Preussin maahan, kusja hän kuoli w. 1551. Näin auttaa Jumala eri lailla eri tuskissa, ja woipi hän aina wälilappaleita löytää heitä auttaaksensa, jotka alati luottawat hänen woimaansa ja laupeuteensa.

Edellä mainittu opettaja Yrjänä Israel joutui myös näinä aikona wankeuteen, ja tuomittiin wapautensa edestä maksamaan 1000 gylleniä. Hänen sanankuuliansa ja ystävähensä tahtoivat maksaa hänen edestänsä nämä rahat, mutta jalomielisesti ei hän suostunut näitä heidän rahojansa ottamaan. ”Ryhläksi minulle on,” wastasi hän, ”että kerran olen täydellisesti wapaaksi ostettu Wapauttajani Jesuksen Kristuksen werellä, eikä minna toisaasti tarvitse wapautetta ihmisten hopealla ja kullalla. Pitäkäätkä rahanne, joita hywin kyllä maanpokolaisuudessanne tarvitsette.” Mutta Jumala wapautti hänen ihmeellisen warjonsa kautta: selkeällä päiwällä pakeni Israel wartiansa wälitse kulkein, sillä lailla nimittäin, että hän oli pukeutunut kynämiehen pukuun, kynä korwan takana ja paperi-käärää ja lätkihormi kädessjensä. Hänen pakonsa on-

nistui ja hän pakeni Puolan maahan. — Weljesten ylis-
tettävä opettaja Juhana Augusta pantiin myös hänen
kanssansa wankeuteen. Kolmasti häntä piinapentillä ki-
dutettiin, monasti häntä ruoskittiin ja useasti tähtyi hä-
nen elää wedellä ja leiwällä, sillä näin koeteltiin häntä
pakoittaa rikoksia päällensä tunnustamaan, joista hän ei
mitään tietänyt, ja näin häntä syhyttömästi wankeudessa
wainattiin kuustoista vuosikautta. Hänen walinainen,
kristillinen käyöksensä, ja woimalliset rukouksensa saattoi-
wat viimein hänen kiduttajoitansakin kääntyneiksi.

Nyt oli wähäisessä, Posen nimisessä kaupungissa Puo-
lan maallakin muuan seurakunta Böhmiläisiä weljeksiä, ja
Orjana Israel lähetettiin heille papiksi w. 1551. Mutta
wihollisten waino oli niin woimallinen, ett'ei hän vielä
vuonna 1553 uskaltanut saarnata muuta kuin salaisissa
kokouksissa. Niiden majain eteen, joissa tämänkaltaisia
kokouksia pidettiin, asettivat weljekset luotettawia wartioi-
ta, joidenka piti estää kaikkia tuntemattomia tänne pääse-
mästä. Vieläpä ikkunatkin tyhnyillä tukittiin, ett'ei saar-
naajan ja tämän wähäisen laulawan seurakunnan ääni ka-
dulle kuuluisi. Kuitenkin ennätti joku lause näistä kokouk-
sista Posenin piispan Šbinskyn korwiin, ja hän palk-
kasi 40 salamurhaajaa Israelia murhaamaan. Mutta ei
tämä mies paennut, eikä hän itseänsä piiloitellut, waan,
luottaen Jumalan warjelewaan armoon, ahkeroi hän wir-
kansa toimittamisessa. Mutta waaraa wälttääkseen kätty
hän hyödyksensä senkaltaisia luwallisia wälikappaleita, kuin
hänelle järjeltä ja hymärrykseltä tarjottiin. Nhtenään
muutteli hän, esimerkiksi, waatepukuansa, ja näin oli hän
wälistä puetettu howiherraksi, wälistä kuorman-wetäjäksi,
wälistä ruuwan-laittajaksi, wälistä hantwärfkäräksi; näin hän
useasti matkallansa kohtasi murhamiehiänsä, mutta heidän
silmiänsä olivat sowaistut, ett'eivät woinet häntä tuntea.
Waino weljeksiä vastaan oli niin ankara, ett'ei heille edes
hautaanista sallittu.

Wuonna 1565 tuli muuan weljesten wihemies, Böh-
miläinen kansleri Joachim Neuhaus Wienin kaupunkiin,
ja houkutteli keisaria Maksimilian II:ta kirjoittamaan muu-

taman päätöksen alle, jossa käskettiin weljeksiä hävittämään: mutta toteen kävivät nämä Naamatun sanat: "päättäkäänt neuwo, ja ei se miksitään tule, sillä tässä on Jummanuel." (Jes. 8: 10). Sillä kuin kansleri tämän käskyn kanssa oli Böhmin maakuntaan palautumaisillaan ja tuskin ennättänyt Wienin kaupungin ulkopuolelle, niin tapahui että yksi Donau-sillan kaarista rikkauntui, ja tänne nyt hukkui kansleri seuransa. Alinoastaan kuus ratsastajaa pelasti henkensä uimalla, ja muuan nuori wapasukuinen, joka oli elämä wierasmies tälle rangastukselle, ja liittähui sitten weljesten yhteyteen, koska hän oli näin selkeästi nähnyt Jumalan heitä warjeleman ja heidän puolesta sotiman. Kuin tämä nuorukainen vielä Donau-wirrasa uiskenteli, sattui hän näkemään kuinka hänen herransa aalloilta weden pintaan kohotettiin, jonka tähden hän tarttui herransa kultawitjoihin ja esti häntä pohjaan painumasta, siksi kuin apu maille ennätti. Kyllä kansleri wedestä saatiin, mutta kuolleena: laatikko, kussa nämä julmat käskyt warjeltiin, wajosi sywyhyteen, eikä sitä milloinkaan sieltä saatu.

Weljesten kirkon sisällisestä tilaisuudesta näinä aikoina kertoopi historia meille ilahuttawia lauseita. Muuan ewangeliomillinen opettaja kirjoittaa tästä w. 1559 seuraawalla lailla: "Böhmin maakunnassa löhyy ihmisiä, joita kutsutaan Weljeksiksi, tahi myös Pikardeiksi ja Waldensareiksi. Heidän seassansa owat kaikki kestit, kortti- ja arpa-pelit kielletyitä; joka heidän sääntöjensä vastaan rikoo, häntä ensin muutamia kertoja manataan, mutta eikö tämä auta, niin suljetaan hän seurakunnan yhteydestä, johon ei häntä jälleen huostata, eikö hän ole parannustansa julkinaisesti osoittanut. Ei yksikään heistä ole arkipäiwinä työttömänä; mutta sununtai-päiwinä he yksin kokountuwat yhteiseksi rakennuksensa Jumalan sanan mukaan. He owat taidollisempia Naamatun sanoissa kuin monikin meidän papeistamme. Erityisiä sairaanheitajaita löhthy, jotka sairaita opettawat, lohduuttawat ja hoitawat. Missä woinne seassamme tämänkaltaista nähä? Muuan toinen heistä kirjoittaa: "wuonna 1581, palatesani Stral-

jundista Puolan maahan, waeljin minä postitietä Böhmin maakunnan kautta ja terwehdin Boleslawissa ja Pragissa asuwia weljetsiä. Tällöin oli Johannes Chaleph heidän wanhimpansa, ja hän oli wakainen mies, niinkuin he kaikkiin owat. Uhterasti katselin minä kaikkea, kysellen kaikkia laitoja ja laitoksia, ja mielestäni käwi, kuin olisinko ollut muutamassa Efeson tahi Thessalonikan, tahi jossakussa muussa apostolilaisessa seurakunnassa. Täällä minä korwillani kuulin ja silmilläni näin senkaltaisia kuin apostolein ja kirko-isiä kirjoissa luemme ensimmäisistä kristityistä.”

Kuin reformeertin uskoon kuuluwa waali-ruhtinas Fredrik Pfaltzista vuonna 1619 walittiin Böhmin kuninkaaksi, niin saiin 30-wuotinen jota alkunsa: ja kuin tämä ruhtinas keisari Ferdinand II:lta voitettiin, niin saivat Böhmiläiset protestantit kowasti kärsiä, että oliwat uskaltaneet keisarin käskyjä rikkoa. Kaikki ewankeliumilliset saarnamiehet ajettiin Pragista ja kohta tämän jälkeen koko Böhmin ja Mährin piirtehistä: heidän kirkkonsa wihkišwedellä puhdistettiin, heidän alttarinsa witsoilla pieksettiin, ehtoollis-kalkit häwäistiin, monta tuhatta Raamattua ja muuta kirjaa kuormittain poltettiin ja protestanttein ruumiitakin haudoistansa koiwettiin. Moni kärsi kuoleman kiwut lujalla uskolla, toiset waan iloitsiwat, kuin heitä rääkättiin ja heidän omaisuutensa raiskattiin, ja lujalla luottamuksella tarttuivat he waellus-sauwoihin, muille maille matkustaakseen. Suurin osa wapasukuisista pakeni Böhmistä, ja 30,000 perhekuntaa etsei itsellensä majoipaikkoja Lauitsissa, Sachsenissa, Puolassa, Ungerissa ja Siebenbürgissä. Böhmiläinen piispa Amos Comenius (+ 1671) kirjoittaa: ”Herra tuli heidän ylitseensä niinkuin pyrh-ilma, ja niinkuin wirta häwitti hän yht’äkkiä wanhan kauniisti istutetun yrttitarhansa. Heidän jaloinnat antoi hän pauloittaa, ja heidän esimiestensä weren wirtana wuotaa. Monista jadoista kirkoistansa, jotka ennen heidän sydämiänsä ilahuttiwat, ei heille yhtään jätetty. Dikeat paimenet palosalle ajettiin ja lauma heitettiin palikka-paimenten hoteisiin. Welkein kaikki seurakunnan e-

pettajat, kaikki esimiehet, tiakat ja piispat ovat poissa, ja minä yksinään olen waan jälellä jäänyt, ja yksi ainoa apulainen on minulla ainoastaan Puolan maalla.”

Jotka tästä Böhmiläisestä weljestunnasta vielä jällelle jäivät tähän onnettomaan Böhmin maahan ja jotka salaisuudessa puhdasta ewankeliumillista oppia seassansa suojelivat, heidän täytyi salaisesti kokouksiansa pitää, yön aikoina, kellareissa ja luolissa, suuren waaran ja wapisun alla. Piemontin maakunnassa asuwat Waldensarit, jotka niin useasti ennenkin oliwat samaa kärsineet kuin nämä heidän weljensä, heidänkin joukkonsa näinä aikoina wähen-tyi kaikenkaltaisen wainon kautta: heitä löythy ainoastaan muutamia seurakuntia, kuin Feliks Neff (+ 1829) Schweit-sin maalta käwi heidän tyköönsä, ja alkoi heidän seassansa toimittaa ewankeliumillisen saarnaajan wirtaa.

Tästä wanhemmasta weljestunnasta, jota me niin useasti olemme rakkaallisilla silmillä katselleet, tästä käwi itä uudelle weljesten seurakunnalle, josta nyt lausua alje-taan. Woinne siis werrata wiimemainittua edellisen pak-kulaksi, mutta silloin on tämä sana hymmärrettävä sekä huonommassa että paremmassa merkinnössänsä. Kreivi Nils Ludwig von Binzendorf on tämän seurakunnan sääätäjä. Hän syntyi w. 1700, ja hurksaasti häntä kas-watettiin. Ahyumen=wuotisena joutui hän Hallen kau-punkiin, kussa Francken kaalkea uhraawa rakkaus ja uu-pumatoin ahkeruus painoi henpeät muistonsa tämän nuorukaisen sydämeen. Hän taipui Speneriläisten mietin-tään, että kirkkoa parantaa wähempäin seurain kautta, ja tämä miete pääsi hänen nuoressa ajussansa täydellisyys-teenensä. Kristian Dawid, muuan wainotuista Böhmi-läis=weljeksiä, joutui tutuksi hänen kanssansa Ransitsissa, ja sai häneltä luvvan ynnä muutamain weljeinsä kanssa asettua asumaan hänen Berthelsdorf nimisellä maa-omai-suudellansa. Wuonna 1722 alkoivat he wiljellä ja ra-fentaa tuota maanpaikkaa, joka heiltä sitten kutsuttiin Herr-nhutiksi (Zumalan warjoksi). Tämä nimi joutui sitten, niinkuin nimi pietistakin, haukkuma-nimeksi. Pian kokoum-tui tänne yhä useampia weljeksiä Mähren maakunnasta.

ja heidän ensimmäinen kokous-huoneensa perustettiin heiltä vuonna 1724. Itse nimittivät he kirkkonsa "uudeksi ewangeliumilliseksi weljestunnaksi Augusburgilaisesta uskon-tunnustuksesta." Vanhain Böhmiläis-weljesten kirkko-järjestys päättyi kaavaksi heidän seurakunnalliselle säännölle. Kun he Elokuun 13:sta päivänä w. 1727 Berthelsdorf-in Lutherilaisessa kirkossa yhdessä Herran pyhää ehtoollista nautitsivat, niin tunsivat he erin voimallisen rakkauden toisiansa kohaan leimuawan sydämissänsä, ja sentähden wietetään tämä päivä heiltä vuosittain juhlapäivänä. Kreivi itse tuli w. 1732 Herrnhutiin, rupefi hengelliseen säätyyn ja wihittiin piispa Jablonskylta weljesten seurakunnan piispaksi († 1760). Hänen ahkeruutensa kautta lewitettiin tämä seurakunta kaikkiin maihin. Ruotsissakin ilmestyi Herrnhutilaisia seurakuntia. Heidän kirkko-järjestyksensä oli perustettu samalle pohjalle kuin presbyterilaistenkin, sillä eroituksella että heidän kirkossansa löytyi piispojakin. Ken woisi pahaa ajatella kaikesta tuosta hywästä, minä tiedämme wirtoneen weljesten ahkeruudesta? Mutta kenpä myös woisi walheeksi päättää niin monen hurstkaan ja tarffanäköisen miehen lauseita, jotka ovat paljastaneet heidän sekä oppinsa että kansakunnallisen sääntönsä wajonaisuudet? Eiwättä nämä wajonaisuudet ole wähäisiä, ei luvultansa eikä luonnostansa. Oleiseen laskevat he vähää arwoa opin-kappalein tarffuudelle, ja toisen uskonkappaleen, erinomattain opin Kristuksen werestä, ovat he useasti lawentaneet kolmannen wahingoksi. Monasti ovat he sisällisiä tunteja niin korkeassa arwossa pitäneet, että monenkin usko sentautta on muuttunut paljaaksi tunnoksi, ja niin main ovat he ulkonaisia rakkauden töitä ahkeroineet, että ei monellakaan sentähden sias ole löytynyt totiselle sisälliselle uskon elämälle: ja mitä me siis haastammekaan erityisistä vähemmistä wäärin-lähtöksistä, niinkuin tuosta arwanheitosta ja muista.

8. Tämän aikakauden lähetyshistoria.

Kuin jonkun lauman yrttitarhan haltia kaudon muilla mailla oltuansa kotia jälleen palautuu, ja kuin hän nyt keksii tarhansa kokonaan huolimattomasti hoidetuksi ja raskille joutuneeksi, niin on luonnollista, että hän ensin ahkeropi tarhansa puhdistusta ennenkuin hän rupeaa viljelemään ympäri olevaa erämaata ja tarhansa piirteitä laimentamaan. Melkein tämän kaltaisella laidalla olivat uskon-opin puhdistajattin kuudennellatoista vuosikadalla. Tuhat=vuotisen wesiheinän nyhtäminen kristin kirkosta tuotti heille niin paljon tekemistä ett'eivät ensinkään ennättäneet työskennellä niiden miljonain pakanain kääntämisessä, jolle Kristus oli kokonansa tuntematon. Ahllähän jo Lutheruskin päiwinänsä paljon haasteli tästä tärkeästä asiasta, ja vuonna 1556 waelssin 14 protestanttista lähetyshmiestä Genfistä Amerikkaan, ja muutamia vuosia myöhemmin lähetti amiraali Coligny lähetyshaarnaajia Parisista Brasiliaan; mutta ei aika vielä myödistännyt laumeampia lähetyshkoiteita. Sachsen=Gothan herttua Ernst Hurskas alkoi ahkeroita ewankeliumillisen opin muissa maisissa lewittämistä. Wenäjän maassa etsei ja sai hän wapauden Lutherilaiselle Jumalan palvelukselle. Antiokian patriarkan kanssa hän kirjallisesti keskusteli ja lähetti vuonna 1663 erään lähetyshmiehensä Egyptiin, josta tämän sitten piti Abyssiniaan waeltaman. — Ensimmäinen Saksalainen seura kristillishyden pakanoissa lewittämiseksi perustettiin von Welz nimiseltä wapaaherralta. Vuonna 1664 huostasi hän Regensburgissa kountuneille protestanttisille waltasäädyille muutamain anomuskirjan, jossa hän heitä muistutti pakanain kääntämisestä. Kuin ei tästä apua lähtenyt, niin perusti hän omalla warallansa tämänkaltaisen lähetyshseuran, jolle hän lahjoitti 28,000 ghlleniä (noin 15,000 hop. ruplaa) ja laatei lähetyshkouluja. Wiimein wihitytti hän itsensäkin papiksi, ja waelssi hnnä muutamain muiden haarna-miesten mukana Länsi-Indiaassa asuwain pakanain luokse, jossa hän sitten wolemansakin löysi Herransa palveluksessa.

Vuonna 1559 etsei Ruotsin kuningas Gustaw I pakanallisia Lappalaisia käännyttää. Hänen työnsä jatkettiin Gustaw II Adolfilta, ja Suuttilaiset olivat tässä työsssä avullisia. Vuonna 1647 perustettiin Englannissa seuroja kristillishyden lewittämiseksi muissa maisja, ja w. 1700 seura kristillisen tiedon lawcammalle saattamiseksi. Francke ja hänen opetuslapsensa työskentelivät myös ulkolähetystsiä auttaakseen. Suutin maan hurstas kuningas Fredrik IV käski hänen hankkia lähetysmiehiä lähetettäväksi Itä-Indiasja olewiin Suuttilaisilta hallittuihin maakuntiin. Tällä lailla perustettiin Suuttilainen lähetysseura, jonka huostasta käwi niin jaloja ewankeliumin julistajoina. Nimet Ziegenbalg ja Schwarz (+ 1798) eiwät milloinkaan joudu unhotetuiksi lähetys-historiasja. Norjalainen saarnaaja Hanno Egede tunsi w. 1721 itsensä Jumalan rakkaudelta pakoitetuksi kylmään Grönlantiin matkustamaan, siellä jälleen rakentaakseen Kristuksen kirkkoa, joka vuosisatain kulleisja oli häwiölle joutunut. Pohjois-Amerikan raakalais-kansoissa työskenteli Suhana Eliot ja Dawid Brainerd apostolilaisella itjensä kielämisellä ja uhraamisella. Usken mainittu weljesten seurakunta lähetti myös työmiehiänsä lähetys-kedolle, ja onkin heidän ahkeruutensa tässä suunnassa heidän etuisin laitansa.

Zinzendorf oli Riöpenhaminassa oppinut tuntemaan mustan miehen (negerin) kotosin S:t Thomaan saarelta Länsi-Indiasta, ja kuin tämä hänelle lausui, kuinka miellellään hänen kotisaarella asuwat sisarensakin ewankeliumia kuulisi, niin heltyi Zinzendorf mieltiesjensä näiden pakana raukkain onnettomuutta, ja Herrnhuttiin palattuansa, kehotti hän weljestsiä näitä muistamaan. Moni heistä oli jo kohtakin walmis lähetys-työhön puuttumaan. Nyht purjehtiwat siis w. 1732 Leonard Dober ja Dawid Nitschmann, kaksi Mähriläistä weljestä, mustain luokse S:t Thomaan saarelle: vuonna 1733 matkustiwat Kristian Dawid, Mattheus ja Kristian Stack Grönlantiin: w. 1734 lähetettiin lähetysmiehiä Pohjois-Amerikasja asuwain Indiaanein luokse: w. 1735 Surinamiin ja Ber-

biceen Etelä-Amerikassa ja w. 1736 Sottentottein luokse eteläisessä Afrikassa. Vuonna 1754 alkoivat weljet lähetystyönsä Jamaikan- ja w. 1756 Antiguan-saarella. Vuonna 1770 perustettiin heiltä ensimmäinen raiwio Labradorin ranta-maalla, ja samana aikana myös muutamia raiwioita Länsi-Indian, Englannin wallan alle kuuluwille saarille. Ruotsin Lappalaisille, mustille Guineassa ja Carolinassa, ja Suutalaisille Amsterdaminissa lähettivät he myös saarna-miehiänsä. Yhteensä oli weljesten seurakunta vuosijadan kuluessa, tahti wuodesta 1732 wuoteen 1832 huostastansa lähettänyt 1200 lähetyk-miestä, ja nykyisinä aikoina on heillä 53 lähetyk-raiwiota.

Englannin Metodistat alkoivat melkein samoina aikoina kuin Saksan maan Herrnhutilaiset lauseata lähetystyössä ahkeroinnistansa. Oxfordin yli-opistossa oli w. 1729 kaksi Wesley nimistä weljestä, jotka muutamain muiden kanssa yhdistyivät yhteishyhdessä Raamattua lukemaan, pyhää ehtoollista nautitsemaan, wankeja lohduttamaan, j. n. e. Heitä aljettiin Metodistiksi (Kurilaisiksi) haukkua, koska heidän kurinsa kristillishyden harjoittamisessa oli kowempi kuin minä muissa tavattiin. Zuhana Wesley († 1791) ja Orjänä Whitefield († 1770) ovat heistä ylistettävimmät ja kumpaisekin ovat mainituita sekä oppinsa että lujan wakaistuutensa, mutta myös monen ominaisuutensa wuoksi. Alussa he yksissä työskentelivät, mutta erkaniwat sitten, koska eiwät woineet jopia armo-päätöksen opissa. Sama syy, kuin tainutti Speneriä erityisesti ahkeroimaan, tainutti heitäkin, nimitäin waltalirvon kuollut usko, jota he toiwoiwat jälleen hengille saattaa. Waikka heidän menonsa useasti hurjuutta läheni, niin oli heillä kuitenkin aawalla kedolla saarnates-jaan useasti noin 20 ja 30,000 sanan-ruuliata. Ne erkaniwat ensimmäisestä yhteydestänsä Herrnhutilaisten kanssa, koska näiden oppi pyhityksestä oli liian weltto heidän mielestänsä, mutta muutamat heistä oliwat taas niin ankarrat tässä opissa, että tuo heidän lauseensa mukaan käwisi ihmiselle mahdolliseksi päästä jo tässä elämänsänsä täydellisesti wapaaksi synnistä. Kuitenkin leweni Meto-

distain kirkko vuosi vuodelta äärettömästi. Seitä löytyy erinomattain Englannissa ja Amerikassa, ja lähetysmiehiä heillä on kaikissa maan ääriissä.

Tässä tahdomme mainita, että lähetys-työllä on oikea kotimaansa Englannissa. Täällä löytyy lukemattomia seuroja, joidenka ainoa tarkoitus on tätä työtä auttaa. Suuri Londenilainen lähetys-seura perustettiin w. 1795, ja jo seuraavana vuonna lähetettiin täältä 35 lähetys-miestä Etelä-meren saarille. Lähetys-seurat autetaan Piplia-seuroilta. Vuonna 1804 perustettiin suuri Britannialainen ja ulkolainen piplia-seura, joka alkoi kääntää Raamattua kaikille maailman kielille, joten tämä kirja nyt jo on käännetty sadalle wiidellekymmenelle kielelle, ja seuralta on ympäri maailmaa lewitetty enemmän kuin kahdeksan miljoonaa Raamattua. Tämänkaltaisia seuroja on useammissa maissa perustettu: niinkuin Salsan, Ruotsin ja Ranskan maissa j. n. e. Mitä siunausta pyhän Raamatun lewittäminen on tuottanut katoliikkilaisillekin, joista parahiin osa vielä istuu pimeydessä ja kuoleman warjossa, tuota emme voi määrätä, mutta suuri on tämä siunaus jo ollut Greikkalais-katoliikkilaiselle kirkollekin. Tämän kirkon pää-asenta on Wenäjässä ja wanhassa Greikan maassa.

Lähetys-seurain lukumäärä on Euroopan mannermaallakin vuosi vuodelta lisääntynyt. Erin mainittawa näistä on Johan Sänikeltä, vuonna 1800, Berlinissä perustettu ewankeliumillinen Lutherilainen lähetys-koulu. Lähetys-seura Dresdenin kaupungissa on wasta äskettäin perustettu. Emme voi tässä sanoilla selittää, kuinka hartaalla halulla ewankeliumin janoma on monessakin paikkakunnissa pakanallisilta kansakunnilta huostattu. Wuosituhausia myöten totuudelle suljettu Kiinan maa, jossa löytyy 360 miljoonaa pakanoita, on nyt porttinsa awannut saarnalle Kristuksesta: synkeä Afrikan maa alkaa nyt waeltaa Jumalan waltudessa; ja tuolla loitolla olowat saaretkin kuulewat Raikkivaltiaan äänen. Juutalaisten onnettomassa kansassakin on sana Jesuksesta Kristuksesta päässyt hedelmälliseksi. Wuuan koulu Juutalaisten ja

Muhameettilaisten kääntymiseksi perustettiin jo vuonna 1728 Halle nimisessä kaupungissa, ja Stefan Schulz (+ 1776) waelsi ympäri maita etsiäkseen ewangeliumillisella pelastuksen sanomalla kadonneita lampaita Israelin huoneesta. Vuonna 1808 perustettiin Londenissa seura samassa tarkoituksessa. Mitä voimme odottaa tuolta muutamia vuosia sitten Englandilaiselta ja Preussilaiselta hallitukselta säädetyltä Jerusalemin hiippakunnalta, jonka nykyinen piispa on lähetyks-mies Gobat, tuota emme vielä voi määrätä. Kenpä lienee, joka waan on sydämensänsä tuntenut Jumalan puhtaasta sanasta wirtowaa siunausta, joka ei myös toivoisi ja rukoilisi, että tuo aika pian mah-taisi joutua, jolloin maa Herran tiedolta tähtetään ja koonansa siltä peitetään, niinkuin meren-pohja aalloiltansa?

9. Uusi päivä uskottomuuden yön perästä.

Uskominen on niin sywälle ihmis-sydämeen siitetty tarwe, että jokaisen ihmisen wälttämättömästi täytyy jotta-kin uskoa. Joka ei usko Jumalaa, hän usko perfelettä, usko muita ihmisiä, usko omaa itseänsä, tahti usko hän jotakin luuloa itsestänsä. Kussa ei totista uskoa karsitää, sinne astuu kassi tämän uskon iki-wihollista majehtimaan, nimittäin uskottomuus ja epä-usko, jotka taas eivät tah-toisi yksissä sopia, mutta jotka eivät kuitenkaan woi toisistaan-ja erota. Heitä voimme werrata kahteen palweliaan, jotka kilwan kiistaan etsiwät itsellensä anastaa herransa suosiota, ja joista siis ainoastaan yksi herrassaan woipi voittopuo-lessa olla; mutta toinen, waikka vielä hän pauloitettuna on, tekee kuitenkin herrallensa kaikenkaltaista koirunutta. Me tunnemme suurimmista wapaa-miettelijöistä, jotka Sa-ducealaiden mukaan owat uskoneet niin hiukan kuin ei mitään, että he kuitenkin owat olleet niin epä-uskoisia ja pelkäämiä kuin hymnärtämättömät lapset. Ja totisesti kyllä, syyhän sillä onkin peljätä, joka ei Jumalaa usko, ja wälistä olen minä ajatellut, että josko minä olisin Juma-

laa uskonnottomuutta, niin kyllä kuolisin pelkääväisyydestä. Mut-
 ta näillä uskottomilla ihmisillä onkin jo uskottomuutensa
 witsana tuo epä-usko, josta eivät voi itseänsä wapauttaa.
 Niinä aikoina kuin paawis waltta oli korkeimmallaan, oli
 epä-uskon kristityissä walloillaan; mutta ei uskotto-
 muuttakaan puuttunut. Sillä paaweista oli monikin sen-
 kaltaisia, ett'eivät mitään uskonnet, ja luonnollisesti oli
 moni heidän palwelioistansakin heidän kaltaisia. Tämä
 sama uskottomuus, joka jo ennenkin mailla oli, waikka jaet-
 tuna, koska se ei uskaltanut itseänsä näyttää wallalla olewan
 epä-uskon tähden, tämä uskalsi wapaammasti näyttäytyä
 protestanttisessa kirkossa, koska tässä löytyi uskonnon wa-
 paus, ja koska eivät kerrettalais-tuomio-istuimet tässä olleet
 niin kiivaita kuin paawillisessa kirkossa. Kuinka Socini-
 laisten lakokunta, joka kielsi kolmi-yhteyden ja Kristuksen
 Jumaluuden, pääsi sikiämään jo uskon-opin puhdistuksen
 päiwinä, tuosta olemme jo edellä lausuneet. Heitä kutsutaan
 Unitareiksi, ja löytyy wieläkin joukottain Englannissa,
 Pohjois-Amerikassa ja muissakin maanpaikoissa. Swe-
 denborgilaiset ovat monessakin suunnassa heidän heimolai-
 siansa. Näiden opin säätäjä oli oppinut Ruotsalainen
 Immanuel Swedenborg (+ 1772), ja hänen oppinsa
 uudesta kirkosta on löytänyt ystäviä ja puolustajaita mo-
 nessakin paikkakunnassa, mutta parahittain on se päässyt
 höhystymään niissä maissa, kussa Unitarejakin suosittelaa.
 Swedenbergilaisia löytyy siis Englannissakin, kussa pal-
 jon sekä hyvää että pahaa suostuu yksissä waeltamaan.
 Raamatun lewittäminen, joka paawis-wallan filmiä kat-
 kerimmasti kirwelöittää, on tässä maassa syntyänsä saanut
 ja wäkeen kaswanut; mutta täällä on myös meidän päi-
 winämme Puseyn oppi päässyt kukoistamaan, joka me-
 nestyksellä työskentelee paawillista oppia jälleen wallolle
 saattaa. Tätä paitsi on tässä maassa enemmän kuin mis-
 sään muualla kalenkaltaisia hurjuuksia syntynyt ja höh-
 stymään päässyt. Mutta kuljemme nyt wäähä takaperin
 ajanjuoksussa, niin kelsimme, kuinka uskottomuuden wesi-
 heinä uskamassa maanpaikassa pääsi sikiämään. Eng-
 landilaiset naturalistat (senkaltaiset, jotka luonnon Ju-

malaksensa tekewät, ja jotka eivät tahdo mitään tietää näkymättömästä Jumalasta ja ylliluonnollisesta maailmasta), ja Englandilaiset Deistat (senkaltaiset, jotka kieltävät Jumalan yhä vieläkin kädellensä maailmaa hallitsewan, ja jotka polkewat ilmestyksen Kristuksen kautta) lähettiwät myrkyllisiä kirjojansa meren toiselle puolelle, kussa heitä luettiin yhtä ahkerasti kuin muuallakin. Mutta kaikki myrkylliset taimet saawuttiwat itsellensä erin wiljawan pellon Ranskan maassa, ja ei huijentelewaisuus eikä räähkäisyys missäkään niin korkealle ennättänyt kuin juuri siellä. Ranskalaiset tietonielat ja nero-suffelat oliwat aina walmiita palwelemaan kuin kysymys oli uskonnon ja siwehden raiskaamisesta. Waarallisin näistä oli kuitenkin Voltaire, joka tarjosi uskottomuuden myrkkhyänsä kaikille kulmille. Mutta josko hän vielä kirjoillansa kristillisyyttä sanomattomasti wahingoitti, niin hyödyttikin hän edes hiukan, koska hän suositti uskonnon wapautta ja kärsiwällisyyttä. Tässä suunnassa oli hän myös korkean suositteliansa Preussin kuninkaan Fredrik II:sen kaltainen, joka oli yhtä mainio uskottomuuden sankari kuin sota-sankarikin. Niistä monista, kuin kerrotaan hänen kärsiwällisyydestänsä, on seuraawa kertomus opettawainen. Kun hän kerran muutamasta sotatappelusta tuli Landsbutiin, piiritettiin hän 2000:nelta talonpojalta, jotka rukoiluwat häneltä lupaa saadaikseen kehästää kaikki tienoilla olewat katoliikkilaiset. Mutta kuningas muisti lapsuutensa päiwistä, jolloin häntä pidettiin Raamatun lukemisessa, Wapahujan sanoja, ja manasi siis talonpoikia rakastamaan wihollisiansa, ja siunaamaan kiroiltoitansa, ja häweten meniwät nyt talonpojat tiehensä. Vielä tahdomme seuraawan kertoa, koska tämä myös näyttää, kuinka hänen kärsiwällisyytensä perustiiin ainoastaan ylpeyteen ja uskonnon ylönkatseesen. Jesuitat ajettiin edellisen wuosijadan keskiuilla Ranskan maasta ja muistakin waltakunnista, sillä heidän syntinsä ja koneensa oliwat jo kaikki paitoin wihaa sytyttäneet. Paawin Klemens XIV:a täytyi myös tätä esimerkkiä seurata, ja wuonna 1773 päätettiin Jesuittalaiskunta häneltä mitättömäksi. Nyt rupefi Fredrik II:nen heitä maassansa huostaamaan. — Saksanmaallakin,

joska kaikki tavallisesti tehdään perullisesti, etsittiin myös kaikilla neron ja opin koneilla kristillisyyden ydintä hävittää. Pääkappale nimittäin, joka kysymyksiin tuli uskottomuuden kristillisyyttä ahdistaisja, oli oppi Kristuksen Jumaluudesta ja lunastuksesta hänen kärsimisensä ja kuolemansa kautta. Kahdeksannellatoista vuosikadalla, kuin tämä uskottomuus ympäristöjensä kalvoi, pääsikin asia niille maille, että suurin osa Saksan maan ewankeliumin saarnaajista ei ainoastaan salaisesti sydämissänsä, vaan myös julkisesti saarnoisjansa kielsivät ewankeliumin perutotuksia — ja tätä he tekivät juuri samassa maassa, jossa puhdistetun uskon-opin walkeus Lutheruksen kautta pääsi koittamaan. Eikä tämä kieltäminen ensi alkunsa saanut Hegeliltä, jonka tiedollisuus-oppi wasta viimeisinä aikoina on ilmestynyt ja vieläkin on monen opettajan parahimpana ewankeliumina, siksi kuin joku toinen tietonieka ilmestyy, joka woipi vielä paremmin hurrata aikamme uskottomuuden sukua: aikoja tätä ennen oli jo koko joukko niin kutsutuita rationaliistoja kohonnut, jotka kirjoittivat kirjoja, joissa etseivät kaikkia Raamatun kappaleita järjen mukaan selittää. Mutta koska nyt Pyhässä Raamatussa löytyy paljonkin senkaltaista, johon ei järki voi ensinkään pystyä, niin päätettiin kaikki tämänkaltaiset heiltä hulluudeksi ja polettiin. Mutta että nämä, kuin luulivat itsensä wiisaiksi, hulluiksi pääthivät, tuo todistetaan ei ainoastaan heiltä nureeksi wellotulta Raamatulta, vaan myös niiltäkin, jotka menivät vielä kauwemmalle uskottomuudeksjansa, ja senkautta pääthivät jumalattomuuteen. Kunne tämänkaltainen uskottomuus viimein woipi kuljettaa, tuota taidamme oivaltaa Ranskan maan esimerkistä, jossa maassa on niin monta kauhistawaa sisällistä kapinaa ja turmellusta siunyt juuri tästä uskottomuuden myrkyllisestä puusta. Tässä on kaikessa kauhistawaisuudeksjansa näytettyynyt kuinka käypi, kuin uskottomuuden herrat neuwoa pitävät Herraa ja hänen woideltunsa vastaan (Ps. 2: 2). Miehet, jotka viimeisen vuosikadan loppumaille werisen sisällisen kapinan kautta pääsivät Ranskan maata hallitsemaan, olivat niin häwyttömiä että kielsivät pyhäpäiwän pois, ja vieläpä päätös kirjassjansa julistivatkin, "ettei

nyhtään Jumalaa enää pitänyt olemassa." Ainoastaan järjen jumalatarta he vielä kumartelivat, ja muuan haureellinen naikko määrättiin heiltä tätä jumalatartaan kuwailemaan. Muutamana ajan perästä kävi uusi käsky, että "Jumala nyt jälleen saisi hallita." Kuin näinä aikoina muutamassa kapinallisessa kansan kokouksessa Nantes'in kaupungissa kerran kiista syttyi tuosta, josko Jumalaa olisi tahtoi, ja kuin nyt tämän kiistan ratkaisemiseksi päätettiin, että jokaisen Jumalan olemaisuutta uskovan piti kätensä ilmaan kohottaa, niin ei yksikään tätä tehdä uskaltanut kuin yksi vanha waimopuoli yksinään. Wiimein toki niin järjestelliseksi jouduttiin, että myödistettiin erään ylhäisimmän olennon olemaisuus, waikka ei tämä ollut kristillishyden Jumala. Nyt laweasti lausuttiin eräästä juhlasta, jota piti wietetämän tämän ylhäisimmän olennon kunniaksi: ja jo yleisesti toivottiin lupaa annettawan Jumalan päälle uskoa. Muuan pieni Parisilainen poika oli niinä aikoina kuin näitä lausuttiin, joutunut jotakin warastamaan. "Sinä onnetoin," sanoi nyt äitinsä hänelle, "mikä on woinut sinua tähän tekoosi saattaa?" Poika wastasi uljaasti, että hän oli kiiruhdannut itsellensä tätä kappaletta warraudella omistamaan, koska nyt yleisesti tuota lausuttiin, että Jumala pitäisi jälleen wirkaansa pantaman, jolloin ei kukaan enää warastaa jaanut. — Ryövärit tulivat kerran ryöstämään muuan tilanomistajaa Blancartissa, ja hänen taloonsa tultuansa he nuorittivat hänen ja olivat häntä murhaamisillaan. Kuin hän nyt kauhistuksessaan huusi: "o minua onnetointa! sallikaat minulle edes niin paljon aikaa, että ennättäisin sieluni Jumalalle huostata!" niin hänelle wastattiin: "mitäs pakiset! uskallatkos sinä Jumalasta lausua, etkös tiedä Ranskan kansan päättäneen Jumalaa ei ensinkään olewan? sinä olet peikko lafia wasten; ja tämän sanottuansa he pieksivät hänen turmiolle. Ruotsissakin pääsivät nämä opit lewenemään, ja wiimeisen wuosijadan alussa kuultiin kauwan aikaa kuinka monikin pappi saarnasi ainoastaan "ylhäisimmästä olemosta:" mutta harvoilta julistettiin oikeata puhdasta ewankeliumillista oppia Jumalasta Kristuksessa.

Tämäntaltaisia hedelmiä kantaa uskottomuus, kussa se waan pääsee vapaasti kaswamaan ja tyysymään. Ja kuka on meitä tästä uskottomuudesta pelastanut? Ei kukaan muu kuin hän, joka taivaissa asuu ja naurastelee ylpeäin neuvo-
piteitä hänen waltakuntaansa vastaan. Mutta millä keinoilla hän meitä pelasti? Monet olivat wälikappaleet hänen kä-
desjansä, mutta merkillisin heistä oli tuo, johon melkein
wainne jowittaa Simsonin tapausta: "ruoka läksi syömä-
ristä ja makuus wäkewästä." Syömäri oli Napoleon,
Ranskalaisen keisari († 1821), muuan mies ainoa laa-
dustansa, niinkuin eräs kaswu Mexikossa, jota käsikukka-
puuksi kutsutaan, ja josta suwusta sanotaan ainoastaan yh-
den ainoan löytyvän. Monta vuotta oli hän pitänyt kansa-
kunta kowan witsansa alla, ja kuin Jumala viimein ih-
meellisellä lailla heitä pelasti hänen ikeestänsä, alkoivat he
jälleen hymnärtää, että Jehowa on Herra taivaassa ja maan
päällä ja että hän on kansakunnilta kunnioitettava. Näistä
ajoista asti on kristillisyuden laita monesjakin paikkakun-
nassa paremmaksi päässyt. Nyt wainne toki ilolla oi-
waltaa, kuinka ruhtinaat ja ylhäiset suurempaa arwoa las-
kewat pyhille kappaleille, ja kuinka he myös paremmin kuin
ennen muistelewat, että heilläkin on Herra ylitseensä tai-
waissa: oppineet ja saarnaajat owat monesjakin paikkakun-
nassa palautuneet uskoon, jonka tähden he myös keksiwät,
ett'eiwät köyhät eikä rikkaat enää tahdo suostua mehutto-
miin säädhyllisyuden saarnoihin, waan että he yhä enem-
män ja enemmän haluawat Jumalan terweellistä sanaa.
Biplia-seurat ja lähetykset, waikka heissä useasti kyllä
lihallisella lailla työskenneltiin, owat myös auttaneet nuden
elämän herättämisestä. Hyviä kirjoja on joukottain lewi-
tetty, ja näiden kautta edes wähän paikataan tuota wahin-
koa, kuin matkaan saatetaan pahoilta ja tapoja turmelewilta
kirjoilta, joidenka luku, luonnollisesti kyllä, wieläkin on suu-
rempi. Ilahuttawa on kuitenkin nähdä, kuinka Jumalan
hengen työ yhä paremmin päivä päivältä menestyy. Mutta
ei wielä maan päällä löydy yhtäkään paratiisia koko kris-
tikunnassa; ja joka tahdo nykyisiä aitojamme ylistää, hän
punnitkaan sanojansa: sillä wieläkin on kowa kiista walkeu-

den ja pimeyden välillä: senkaltaiset joista useasti lausutaan tunnustavan aikamme ylhäisempää valistusta, ovat useasti esteinä Jumalan totuuden valolle: ja waikka vielä tuo on warmaa kuinka viimein yleisesti kähmän pitää, niin emme kuitenkaan voi wakaigesti päättää, mille laidalle eriyiset ihmiset ja paikkakunnat viimeinkin joutuvat. Usketäin olemme kuulleet kerrottavan kauhistawia tapauksia, jotka ovat kiehkineet muutamasta uudesta sijällisestä kapinasta Ranskan maalla. Tämän maan Jumalasta lupunut kansakunta on jälleen ylitsensä kiertännyt sanomattoman kurjuuden. Meidän maamme on niiden harwain seassa, joihin hillitsemättömän hurjuuden kauhistus ei vielä ole ennättännyt. Mutta mitkä kiistat vielä lienee kiistettävät kaikkialla intoon joutuneelta ihmiskunnalta, niin tuowaan on warmaa, että viimeinen voitto onmpi Herran Jesuksen Kristuksen. Kyllä hänen waltakuntansa voiton pitää; mutta sitä ennen woipi pimeyden walta vielä sangen korkealle kohota: nyt on meillä vielä wälkeus ja armon wälifappaleet, mutta nämäkin woimme kadottaa. Käytäkäämme siis autuuden wälifappaleita, niin kauwan kuin he meiltä omistetaan, ja waeltakaamme wälkeudessa niin kauwan kuin meillä wälkeus on, ett'ei pimeys meitä piirittäisi.

10. Kristin kirkko ja ihmiskunta.

Me olemme nyt yksissä waeltaneet kahdeksantoistakymmenen vuosijadan läpitse ja lyhykäisesti katselleet Kristin kirkon laweuntumista ja mainittawimpia tapauksia. Päättäkäämme nyt tämä waelluksemme sillä lailla että niinkuin yhdesjäsilmäyksessä silmäilemme kirkon nykyistä laittaa maailmassa.

Aurijon juoksu, kansakuntain waellukset ja ewankeliumin lewittäminen on aina kähnyt idästä länteen päin. Ei ole vielä warmassi päätetty, josko Amerikan maanpalsto lience Asiasta wäestönsä saanut, ja wanhoissa kirjjoissa kerrottu satu muutamasta Atlantti nimisestä ku-

ninkaan valtakunnasta, niillä mailla olleesta kuin nyt Atlantin meren vedeltä peitetään, ei tuo liene kokonansa poljettava. Se waan on warmaa, että kaikki muinoset kokeet ewankeliumia lewittää länneestä itään päin eivät ole tahtoneet oikein luonnistaa: ja Asia, kussa tämä kirkas walo ensiksi koitti, waipuu nyt melkein kokonansa pakanallisuuden sumupilvien painon alla. Palestinan, Syriän, Wähän Asian ja Persian ylitse kohosi Turkkilaisien kuu-puolisko, sen jälkeen kuin kirkas aurinko länteen kääntyi; ja niillä kristityilläkin, jotka, niinkuin Greikkalaiset ja Nestorilaiset, Sakobiitat (Armenialaiset) ja Maroniitat (Libanon nuorella), vielä Muhamettilaisten keskellä uskoansa warjelewat, niilläkin on niin kuollut ja wajonainen kristillisuus, että tuo paremmin on werrattawa kuin kuin auringon loisteesen. Wanha liittolaisensa (Suutalaiset), jolle Jumala omistettawaksi antoi Palestinan maan, maailman nawan, tämä kansa on aina tähän asti Messiafensa kielittänyt, jonka tähden se myös ympäri maailmassa hajotettuna elää maanpakolaisuudessa, odottaen wanhain lupaus-ten täyttymistä. Heidän lukunsa arwataan olewan noin 9 miljoonan paikoilla. Arabialaiset puolustawat wäärää profettaa, samaten myös Indus- ja Ganges-wirran partahilla asuwat kansakunnat: Indian muut asukkaat aina Kiinaan asti owat Brahmalaisia ja Budhalaisia epäjumalain kumartelijoita. Wärettömässä Kiinan valtakunnassa wallitsee pakanallisuus, waikka monenkaltaisessa puwussa. Tibetin korkeilla wuorilla aina Asian pohjoisille äärille asti wallitsee Laamalais-uskonto, joka etelässä näyttäkse, kuin olisiko tuo pakanallinen apiuominen paawillisesta kirkosta. Näin on koko Asia, paitsi muutamia nimitykristityitä, monimuotoisen epäjumaluuden witsan alla, ja ainoastaan eteläisissä rantamaisissa alkaa, lähetyksmiesten ahkeruudesta, ewankeliumin walkens sätenöitä tässä monifarwaisessa pimeydessä. Matkustawaisen tähtyy matkustaa aawaa erämaata ennenkuin hän oiwaltaa muutamia walon säteitä Syriassa ja Kaukasossa, Persiassa ja Araljärwen partahilla. — Afrikan maapalsto on werrattawa tuohon perhoon, jota murhe-kaapuksi kutsutaan, jonka mus-

tat siivet walkealla wiivalla piiritetään. Afrikan sydänmais-
 ja asuu lukemattomia meille tuntemattomia pakanallisia ja
 Muhamettilaisia kansakuntia; mutta he niinkuin piiritetään
 erityisiltä walokkailta maakunnilta, joista säteet koittawat sy-
 dämeen asti ja etsiwät poistaa tuhat-wuotista synkeyttä.
 Egyptissä ja Abyssiassa elää vielä Muhamettilaisten
 keskellä muuan joukko Koptilaisia kristityitä (Jakobiittalai-
 sia), joissa Euroopalaiset lähetyk-miehet turhaan ovat et-
 sineet henkeä sytyttää. Pohjoisilla rantamailla, kussa ker-
 ran niin monta wiheriöitsewää kristillistä seurakuntaa ku-
 koisti, on nyt äskettäin muutamia vähäisiä loisteita syty-
 tetty. Lännessä, monesjakin paikkakunnassa, koittaa ewan-
 geliumin kirkas valo nähtäväisesti: etelästä käypi suuri
 ewankelistain joukko tuli-soitoillansa yhä sywemmälle wan-
 haa hötä ahdistamaan. — Euroopassa muistelemme en-
 siksi Greikan maata, kussa apostolein aikoina ewankeliu-
 millisen walkeuden tähtyi niin kowasti kiistää epäuskon
 pimeyden kanssa, siksi kuin toki wiimen walkeus kelsittiin
 pimeyttä paremmaksi. Kuinkas täällä laita nyt on? Pa-
 rahin osa tästä ihanasta maasta lannistuu Muhametti-
 laisten witsawallan alla ja odottaa hengellistä uudistusta.
 Lameassa Euroopalaisessa Wenäjän maassa wallitsee greik-
 kalais-katoliikkilainen kirkko. Osa Ungerin maasta, Sie-
 benbyrgen, Dalmatia, Illhria, Itäwalta ja Italia, parhain
 osa eteläisestä ja osa pohjoisesta Saksan maasta, vähäi-
 nen osa Schweitsistä, Böhmin ja Mähriin maakunnat,
 Puolan ja Ranskan maat, Spania, Portugal ja Irlandin
 maa pauloitetaan paawillisen kirkon epäuskon kahleilta. —
 Parhain osa pohjoisesta ja osa eteläisestä Saksan maasta,
 parahin osa Schweitsistä, osa Ranskan, Englannin ja Skott-
 lannin waltakunnista, Ruotsin, Norjan ja Suutin maat ko-
 konansa, ja osa Suurien maasta kuuluu protestanttisen kirkko-
 kuntaan. Pohjois-Amerikassa löytyy vielä pakanallisia jään-
 nöksiä Indianein keskellä, mutta osa heistä luetaan paawis-
 kirkkoon. Muut täällä ajmwat kuuluvat protestanttiseen kirk-
 koon, waikka eri lahkokuntiin, sillä täällä wallitsee täydellinen
 uskon-wapaus ja luetaankin täällä 27 erityistä uskonnon
 lahkokuntaa. Länsi-Indian saarilla löytyy tunnustajaita

melkein kaikista kristillisistä kirkkokunnista. — Etelä-Amerika on, erinomattain Jesuittain ahkeruuden kautta, joutunut Roomalaisen kirkon vallittavaksi; mutta sydän-maakunnissa löytyy täällä vielä muutamia pakanallisia kansakuntia. — Etelä-meren saarilla ovat protestanttiset lähetyks-miehet parhaintain työskennelleet, ja Kristuksen valtakunta on täällä monta sulosta voitto-juhlaa viettänyt. Josko luenne koko maan päällä löytyvän 1000 miljoonaa ihmisiä, niin on heistä vielä vähintään 600 miljoonaa pakanoita ja ainoastaan noin 300 miljoonan mailla kristittyitä: mutta kuinka monta näistäkään viimeksimainituista lienee totisia kristittyitä, tuo tunnetaan ainoastaan häneltä kuin kaikkitietävä on ja sydämen pohjat tutkii. Heidän lufunsa lienee vähäinen määrältänsä, mutta he ovat hapatus-taikina, joka ennemmin tahi myöhemmin on tunkeutuma koko ihmiskuntaan. ”Ennustuksen pitää ajallansa täytettämän, ja pitää sittedin ilmaantumaa ja ei wilpistelemän. Jos se wiipyy, niin odota häntä, hän tulee totisesti, ja ei wiivyttele.”

Sisällys.

Ensimmäinen Aikakausi.

Ensimmäisestä Heluntai-juhlasta keisari Konstantinuukseen.
(Vuodet 33—324 Kristuksen syntymisestä.)

	Sim.
1. Apostolilainen aikakausi	1.
2. Kirkon laameneminen, wainon alla	20.
3. Wainoukset Kristityitä vastaan	31.
4. Kristillisen seurakunnan ja sen jäsenten tilaisuus	44.

Toinen Aikakausi.

Keisari Konstantinuuksesta paawi Gregogio VII:n.
(Vuodet 325—1073 Kristuksen syntymisestä.)

1. Kirkon ulkonaiset kohtaukset	52.
2. Erihyisiä miinawauksia tämän aikakauden lähetys-historiasta	61.
3. Kirkon sisällinen häwiö	75.
4. Muhamettilainen pimeys	88.
5. Tämän aikakauden lähetys-historian jatkanto	92.
6. Kirkollisen elämän yltynä turmelus	102.

Kolmas Aikakausi.

Paawi Gregorius VII:tä Uskonopin puhdistukseen.
(Vuodet 1073—1517 jälkeen Kristuksen syntymisen.)

1. Kristin kirkon lawentaminen	109.
2. Kirkon ulkonaiset tuuskat tänä aikakautena	111.
3. Kristin-kirkko sywimmässä kehnoudesansa	117.
4. Waldensarein historia	131.
5. Böhmiläis-weljeskunnan historia	144.
6. Uskon=opin=puhdistamisen wälttämättömyys, ja sen ennus- tuksista	166.

Neljäs Aikakausi.

Uskon=opin puhdistamisesta meidän aikoihin.
(Vuodet 1517—1848 Kristuksen syntymisestä.)

1. Uskon=opin puhdistuksen historia Saksan maassa ja Schweitsissä	172.
2. Uskon=opin puhdistuksen historia Englannissa ja Skott- lannissa	195.

3. Uskon=opin puhdistuksen historia Italiassa ja Spaniassa 205.
4. Uskon=opin puhdistuksen historia Ranskan maassa, Ala-
maissa, Ruotsissa ja muissa maissa 221.
5. Paavis=wallan jatkettu kiista puhdistettua oppia vastaan 226.
6. Puhdistetun kirkon sisällinen tilaisuus 234.
7. Böhmiläisistä weljetistä ja uudesta weljesten seurakunnasta 243.
8. Tämän aikakauden lähetyshistoria 251.
9. Uusi päivä uskottomuuden yön perästä 255.
10. Kristin kirkko ja ihmiskunta 261.

Djennuksia.

Siv.	5 röv.	10	seisoo:	alemmaisia.	lue:	alamaisia.
"	14	"	"	Neero	"	Neero,
"	17	"	"	(Mark. 13: 1).	"	(Mark. 13: 1),
"	24	"	"	uhraamaan	"	uhraamaan,
"	—	"	"	furisti	"	furisti
"	30	"	"	293	"	303
"	—	"	"	melkien	"	melkein
"	29	"	"	juuritettuna	"	juurtuneena
"	39	"	"	Serapion,	"	Serapion
"	46	"	"	poistetaan.	"	poistetaan."
"	47	"	"	kirkkoillisen	"	kirkollisen
"	66	"	"	Poitiers'iin	"	Poitiers'iin
"	77	"	"	synnyttäjäk	"	synnyttäjäk
"	79	"	"	eikö	"	eikä
"	80	"	"	Patriarkka	"	Patriarkka
"	83	"	"	rangistusta	"	rangistusta
"	95	"	"	taitawansa	"	ei taitawansa
"	97	"	"	hän	"	hän
"	99	"	"	Synstä	"	Synstä
"	104	"	"	kaikenlaisten	"	kaikenlaisen
"	115	"	"	lähtewille	"	lähtewälle
"	131	"	"	Waldensareinkin	"	Waldensareinkin
"	155	"	"	seitsen=	"	seitsen=,
"	157	"	"	Taboriilai	"	Taborilai
"	161	"	"	seuraamaan	"	seuraaman
"	162	"	"	synnyttämeek	"	synnyttämeek
"	191	"	"	Ekolompadiuk=	"	Ekolompadiuk=

